

Нусрат РАҲМАТ

КАЛВАК МАХСУМ НОМАЛАРИ

Самарқанд - 2011

ТАРЖИМАИ ҲОЛ

Мен 1941 йилнинг 3 июл куни Самарқанд туманидаги Қўшмачит кишлоғида туғилганман. Бошланғич маълумотни эса Ургутнинг Қўзичи кишлоғидаги мактабда олганман.

Бу жуғрофий номувофиқликка изоҳ берадиган бўлсак, жилла бўлсада, ўша йиллардаги ҳолатни кўз олдимизга келтиришга тўғри келади. Дадам ҳайдовчи эдилар ва у пайтларда шоферлар жуда озчилик бўлишгани сабаб уларни кадрлашарди. Ҳукумат фронтдан бўшаган юк автомашиналарини илғор колхозларга тақсимлаётган пайт эди. Ургутдаги машғал “Қизил шарқ” колхозига теккан “политурка”ни бошқаришни дадамдан сўрашганди.

Биринчи синф пайтимда мактаб директорининг йиғилишда газета ўқиб бергани ёдимда михланиб қолган. “Улуғ доҳиймиз Иосиф Виссарионович Сталиннинг чексиз ғамхўрлиги билан “Қизил шарқ” колхозига ҳам машина берилди. Районимизда машиналар сони учтага етди. Шофер Жумаев Раҳматдан ҳамма мамнун”.

Муаллимлар орасида фронтдан ярадор бўлиб келганлар ҳам анчагина эди. Орадан йиллар ўтиб, уларга бағишланган туркум шеърлар битганман.

Ёғоч оёқ ғичирлайди,
Ғичирлаб хазин-

Одамларга баён этар,
Серхасрат арзин:
“Мен садақайрағоч эдим бир замон
Она ергинамнинг чайир ўғлони.
Чорак аср аввал кесиб беомон,
Кесилган оёққа улашди мани.
Чорак аср мадад бўлдим-у, аммо,
Оёқ бўлолмадим, бўлолмайман ҳам.
Чорак асрдирки, менга муаммо:
Мажруҳ этар нечун, одамни-одам!?”

Йиллар ўтиб, ўша пайтдаги маориф ишларини андак сифатласам, каминани шўропарастликка айбламассиз, деб ўйлайман.

Муаллимлар жон-жаҳдлари билан бизга билим бериш пайида бўлишарди. Россиянинг турли шаҳарларида ўқишни битириб келган сулув ва шоҳиста кийинган рус, татар қизлари билим билан бирга жаҳид маънавият ҳам келтиришганди. Аксариятнинг руҳиятида ғалабадан кейинги сурур, келажакка ишонч, ғояларга садоқат мана-ман деб турарди.

Шу орада ҳукуматнинг кўриқ ва бўз ерларни ўзлаштириш ҳақида қарори чиқди ва талай тоғли қишлоқлар сингари кўзичиликларни ҳам янги ерларга кўчирадиган бўлишди. Биз янги ерларга кўчмадик – кўшни хўжаликка машина тегиб қолган экан – дадам ўша ерга ишга ўтдилар.

Эллигинчи йилларнинг бошида бутун қишлоқда биз билан раиснинг уйида “Родина-49” деган радиоприёмник бор эди. Учта оғир батареяси бўларди. Одамлар радио эшитгани келишарди. 1953 йилнинг баҳорига келиб, ундаги дилкаш кўшиқлар ўрнини биз учун бегона ва мунгли мусиқалар эгалади. Диктор эса бот-бот ғамзада овозда ўртоқ Сталиннинг касаллигини такрорлайдиган бўлди. Шунда мактаб ўқитувчилари навбат билан келиб, тинглайдиган бўлишди. Мен бу кунни, яъни 1953 йилнинг 5 март кунини яхши эслаб қолганман. Ўша куни Россиядан келган ёшгина муаллима навбатда турганди. У хунграб йиғлаб юборди. Бошқалар ҳам дийдаларини тийишолмади. Сталин ўлган эди!

Қишлоқда Емирамид бобо деган солиҳ татар чол бор эди. 1945 йили Қримдан зўрлаб кўчирилган ва уч қизи билан бу ердаги ташландик кулбада яшарди. Жумладан, шу одамнинг кўзларида ҳам ёш кўриб, жуда ёмон вежа бўлганлигини ҳис этгандим.

Йиллар ўтиб ўйлаб қоламан: оилам билан ногаҳонда етти ёт бегона юртга мажбуран кўчириб юборган золим шохни кечирармидим, у ўлганда хафа бўлармидим?

Буларни ўйлашнинг ўзи ҳам ваҳимали. Эҳтимол, ҳарқандай тарихий жараёни ўша давр нигоҳи билан баҳолаш керакдир.

Саккизинчи синфда ўқиб юрганимда газетада “загс ёши” деган тўрт қатор шеърим босилди.

Дилим безовтадир ҳар қарошига,
Тасаддуқ бўлгум бор қалам қошига.
Дўстларим нетайин, уйланай десам,
Сал етмай турибман загс ёшига.

Ва унинг учун уч сўм қалам пули ҳам олганман. Бу пул билан эса бир неча кун яшаш мумкин эди.

Мен филология факултетига киролмадим. Бир қишлоқдошим агрофакда ўқирди. “Филфакни битирсанг, муаллим бўласан, селхозни битирганларнинг бари раис” деди ва мисоллар келтирди.

Мен шоир бўлишдан ноилож умидимни узиб, агрофакка ҳужжат топширдим.

Агрофакнинг ўзбек гуруҳига тарих ва фалсафадан ташқари ҳамма фанлар рус тилида ўтиларди. Айнан рус тилидан нўноқликда айбланиб, ҳар йили ўнлаб болалар ўқишдан ҳайдаларди. Биринчи курс пайтимда, кутилмаганда мен ҳам ана шу машъум руйхатга тушиб қолганман. Новча бир армани жисмоний тарбиядан дарс берарди. У имтиҳон пайтида ўн километрга югуришни талаб қилиб қолди. Айтилган муддатда етиб келиш учун ботинкамни ҳам ечиб кўйдим. Аммо йўлнинг ярмига ҳам бормай оёғимнинг ости қавариб чиқди ва мен югуролмай қолдим. Қарасам ҳамкурсларимнинг қарийб ярми имтиҳондан ўтишолмаган экан.

У пайтларда домлалар пора олишмасди. Аммо бу найнов

болаларни ўзи, таниш-билишларининг ҳовли-жойига элтиб ишлатишни хуш кўраркан. Юқори курсадагилардан шундай маълумотни олгач, беш ҳамкурс унга юзма-юз бўлиб, ҳар қанақа юмуш бўлса бажаришга тайёрлигимизни маълум қилдик.

Бир ҳафтадан кейин у бизни бир миллатдошининг ҳовлисига олиб борди. Улар уйда буханка пиширишаркан. Биз бир неча йиллик кўмир аралашмаларини сим каравот тўридан ўтказишимиз керак экан. Кечгача меҳнат қилдик. Иссиқ ноннинг ҳиди димоғимизни беаёв китиклашига қарамай, бераҳм новвой бир бурда нон бермаганини ўйласам, ҳамон хўрлигим келади.

Кишининг ўз юртида ватансиз бўлгани, камситилгани шу эмасми ахир?!

Эртаси муаллим баримизга “беш” қўйди. “Югуриш буйича жаҳон рекордини ёздим” деб кўнглимизни кўтарган бўлди.

Бу гапни ёдимиздан чиқариб юборган эдик. Баҳорда, ногаҳонда бешаламизни ректоратга таклиф қилиб қолишди. Институт раҳбари биз билан кутилмаган даражада илиқ ва ашрафона муомалада бўлди. “Институтнинг обрўйини кўтарадиган, аслида спортчи, деди, сизлардан эса умидимиз катта. Эртага узоққа югуриш бўйича мусобақага борасизлар. Бошқа вилоятлардан ҳам чемпионлар келишган. Нима бўлса ҳам биринчиликни олишимиз керак.”

Биз кўмир элаб баҳо олганимизни айтишдан чўчидик ва мусобақада қатнашиб, табиийки, ҳаммадан кейинги ўринни эгалладик. Деканат масаланинг тубига етди ва баримизни ўқишдан четлаштириш ҳақида фармойиш чиқарди.

Вилоят газетасига институтдаги янгиликлар ҳақида ёзиб турардим. Шу орада ректор кимлигим билан қизиқиб қолган шекилли, бор ҳақиқатни эшитгандан кейин: “Бу ҳалиги мухбирми?” деб сўрабди. Тасдиқдан кейин бизнинг ўрнимизга муаллимни четлатиб юборишди.

Бешинчи курсда ҳам ҳайдалишимга бир баҳя қолганди. Бу гал адабиётга дўстлигим жонимга оро кирди.

Биз учун энг ваҳималиси – давлат имтиҳони эди. Имтиҳон раиси, одатда Россиядан келарди. Фанни билишдан ташқари рус тилида бурро гапирмаганларни тутдай тўкишарди, бераҳмлар. Шунда бир

аспирант далдакор маслаҳат бериб қолди. “Агар диплом иши ёзсангиз, давлат имтиҳонига киришингиз шарт бўлмай қолади.” Тушунтиришига қараганда, у гипсли майдонларда ток етиштириш бўйича илмий иш қилаётган экан. Агар ишига қўмаклашсам, унинг илмий ишини қисқартирилган шаклда ёзиб олишим ва ёқлашим мумкин экан. Таклифнинг тагида шахсий манфаат ётгани сезиб, декан ўринбосаридан рухсат сўрашни лозим деб топдим. Бу одам рус яхудийси эди ва ўзбек, тожикларга нисбатан нафратини яширолмасди. Рус тилида яхши гапирмасангиз, рўйи-рост: “Ни навижу этих узбеков”, деярдди. Йиллар ўтиб ўйлайман: нечун бу ҳақорат миллий ғуруримизга тегмасди. Чунки биз мустақил эмасдик.

Майли мавзудан чекинмайлик. Хуллас, бу одамнинг хузурига киришдан олдин рус тилида гапиришни роса машқ қилдим ва фикримни қийналмай баён этдим. У рухсат берган бўлди ва қўшиб қўйди: “У ҳўкизга мардикор керак бўлиб қолибди-да...”.

Худонинг қаҳрига учраган бунақа заминни олдин кўрмагандим, кейин ҳам учратмадим. Тупрокни бирор қарич кавласангиз, кетмон тақирлаб, бетонга ўхшаш оппоқ гипс қатламига урилади. Мисрон билан уни тешиб, ток кўчати ўтқазардик. Аспирантнинг ўзи ҳам, қавмлари ҳам тиним билишмасди. Фан йўли бағоят машаққатли эканлигини теран ҳис қилгандим ўшанда.

Иккинчи куни бир жиккак чол пайдо бўлиб, бизга жонсўзлик ила маслаҳат бергани ёдимдан чиқмайди.

- Берга так бўмайди. Маккайими, буғдайма экса бўлади.

Жавобан аспирант унга алланималарни роса тушунтирди.

Диссертация ёқланаётганда ўзим ҳам иштирок этдим. У гипсли ерларда ток ўтқазииш тажрибаси, унинг иқтисодий самаралари, агротехникаси ҳақида обдон гапиргач, марказдан келган профессор савол берди.

- Вилюятда шунақа ерлар неча гектар?

- Эллик гектардан кам эмас, жавоб берди аспирант.

Орага мавҳум, вазмин, шубҳали жимлик чуқди. Сўнг меҳмон давом этди.

- Мен ўлкаларингни роса томоша қилдим ва афсуски, тоғ ёнбағирларининг яланғочлигидан надомат чекдим, ачиндим. Бу

ерларга ток ўтказиш буйича илмий ишлар қилинган, тажрибалар ўтказиб, исботланган экан. Айрим юртларнинг тупроғи экинга умуман ярамайди: тошлоқ, тўласинча гипсли, шўр, ботқоқ... Сизларники олтинга тенг. Лекин шундай унумли тупрокни қўйиб, ўша Худо урган гипсли ерга кўчат қадаганингизнинг боисини тушунолмайман! Уч йилдан берия! Жуда зарур бўлганда маккажўхорими, буғдойми, тарикми экса бўлар, аммо ҳар қанча уринманг, у ердан узум олишингизга ишонмайман. Трактор ағдаролмайдиган, жўяк олинмайдиган, ўғит солинмайдиган расво ер! Ачинаман сизга. Аслида буни илгарироқ илмий раҳбарингиз, шу мавзунга тасдиқлаган илмий кенгашдаги лакаловлар ўйлаб кўриши керак эди. Орага тагин одамни эзадиган жимлик чўкди. Сўнг меҳмон куйинганича тутақиб кетди:

- Падарига лаънат, падарига лаънат, барининг!

Диссертация қайтарилди ва табиийки, менинг ёзилажак диплом ишим ҳам чипакка чиқди. Бунинг устига давлат имтиҳонига ҳам тайёр эмасдим. Аспирантнинг акаси кимлардандир қарз кўтариб, институт ошхонасида зиёфат ташкил қилганди. Бу нохушлиқдан кейин бирор киши у ерга кирмади. Буларнинг барига ўзим айбдордай, бир неча ойгача аспирант билан акасидан ўзимни чеккага олиб юрдим.

Давлат имтиҳонига Москвадан келган профессор раислик қиларди. Ҳар эҳтимолга қарши, хавотирона ичкари кириб, бир чекадан жой олдим. Ветеринария факултетидан Сергей деган битирувчи биринчи бўлиб чиқди. Аслида у бошданоқ аъло баҳо билан ўқиб келаётгани, ташкилотчи, одобли бўлганлиги учун ҳаммадан олдин чиқаришганди. Сергей саволларга тин олмай, бурролик билан жавоб қайтарарди. Ниҳоят раис уни мамнун кайфиятда тўхтатди.

- Довольно! Ну молодец! Отлично знаете и экономику, и скотоводство, и механизацию...Короче, всех предметов... Но мне интересно: как разбираетесь литературам и искусствам? Вы же, будущий руководитель... Скажите, пожалуйста, кто такой Вальтер Скотт?

Сергей бир зум ўйлаб турди-ю:

- Мы таково скота не изучали,- деди.

Ўзимни тўхтатолмай, баралла кулиб юбордим. Ҳамма ажабланиб

менга юзланди.

Кўпчилик орасида қаттиқ кулиш одобдан эмаслигини биламан. Аммо гоҳида... Ва бунинг учун озмунча дашномлар эшитмаганман.

Декан ўринбосари ўрнидан туриб дағ-даға килакетди.

- Сан нимага кирдинг? Чикиб кет бу ердан!

Мен Худого ботиний тавалло қилдим: шу яхудийнинг кўнглига шафқат солишини сўрадим. Ахир беш йиллим умрим, изланиш-у изтиробларимнинг хоку туроб бўлиш хавфи пайдо бўлганди. У бағритош, золим ҳамон тик турганича жўнаб қолишимни кутарди. Жуда кўнмасам, лаганбардор студентларга имлаб юборадиган важоҳатда эди. Ўпкам тўлиб, эшикка яқинлашганда, москвалик профессорнинг овози янграб қолди.

- Бир дақиқа,- деди русчалаб.

Мен шубҳалар оғушида ортга ўгирилдим.

- Сиз нега бунча қаттиқ кулдингиз,- сўради жилла қизиқувчан, эмин оҳангда.

- Вальтер Скотт буюк инглиз ёзувчиси, деёлдим овозим қалтираб.

Орага вазмин сукунат чўкди. Раис фамилиямни сўради ва журнални варақлаб, баҳоларим билан қизикди. Алланималарни қайд этгач, менга хай рихоҳ юзланди.

- Майли чикиб кетаверинг, мен сизга “беш” кўйдим.

Совхозда олти ойлар чамаси агроном-энтмолог бўлиб ишладим. Хукумат тепасига Брежнев келган пайтлар эди. У катта пленум ўтказди ва қишлоқ хўжалик нашрларида бу соҳани биладиган бирорта мутахассис йўқлигини танқид қилди. Саркотибнинг бу надомати менинг тақдиримда бурилиш яшашини ўйламаган эдим. Ҳафта ўтмай каминани вилоят “Ленин йўли” газетасига ишга таклиф этишди.

Бу газетада етти йил ишладим. Сўнг тагин етти йил “Қишлоқ ҳақиқати” газетасининг Самарқанд, Бухоро вилоятлари буйича муҳбири бўлдим. Кейин Тошкентга кўчиб “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси, “Меҳнат” нашриёти, Ўзбекистон табиатни муҳофаза қилиш кўмитасида хизмат қилдим.

Таржимаи ҳолимнинг ана шу салмоқли йиллари ҳақида тўхталишимнинг ҳожати йўқ. 1987 йили нашр этилган “Мен

редакцияданман” китобимда бу хусусда батафсил ёзганман.

Оилам, беш фарзандим, набираларим бор.

“Буни ҳаёт дебдилар” романимда ҳаётим, шу жумладан оилам ҳақида маълумотлар сероб.

Энди ижодим тўғрисида. “Агар табиатни севсангиз” деган илк китобчам 1975 йили нашр этилди. Кейин “Чанқовуз”, “Олис-олис сўқмоқлар”, “Дашт”, “Замондош ўйлари”, “Селекция муъжизаси”, “Сўқмоқлар ва сабоқлар” сингари йигирмадан кўпроқ ҳикоя ва очерклардан иборат китоб ва китобчалар чиқардим.

Аммо каминани андак танитган “Мен редакцияданман” деган китоб бўлди. У катта тиражда босилди ва қалам пулига янги “Жигули” автомашинаси харид қилганим билан ҳозиргача мақтаниб юраман. Шунингдек Абу Али ибн Синонинг “Пирўзинома” деб номланган кичик аммо ғани бир асарини форс-тожик тилидан таржима қилгандим. Унинг таъсирида ёзилган “Фарзандга ўғитлар” китобчам саккиз бор нашр этилди.

Мустақиллик эълон қилингандан кейин романим, (“Буни ҳаёт дебдилар”) “Тақдимот” шеърлар, “Фожа” деб номланган ҳикоялар тўпламим, шунингдек, “Мен мухбирман”, “Я из редакции”, “Энг ашаддий каллакесар“, ”Асқад Мухтор дедилар” сингари китобларим; газета, журнал ва Интернет сайтларида юздан ортиқ мақолаларим чиқди.

2006 йилда Маҳмудхўжа Бехбудий ҳазратларига ҳайкал ўрнатиш ташаббуси билан чиққанлигимни ва бунга эришганимни айтсам, мақтанчоқликка йўймасиз. Ўша йили Ўзбекистоннинг етти муъжизасини аниқлаб, матбуотда эълон қилганман.

Жаҳон халқларининг ёғоч қошиқларини коллекция қилишни хуш кўраман.

Ўзимнинг шахсий сайт-блогимга (nusratrahmat.blogspot.com) эгаман. Янги мақола ёки бошқа асарни ёзишим биланоқ сайтда эълон қиламан. 2010 йилда унга 20 мамлакатдан салкам икки минг ўқувчи кирди. Ўқувчилар сони жиҳатидн АҚШ Ўзбекистондан кейин иккинчи ўринда туради.

Материаллар асосан, ўзбек ва рус тилларида эълон қилинади. АҚШ, Россия, Қозоғистон, Қирғизистон сингари мамлакатларнинг

расмий сайтлари ундан бир неча материалларни кўчириб босишди.

2004 йилда “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист” унвонини беришди.

Ҳозир Самарқанд туманидаги Кўтарма кишлоғида яшайман.

КАЛВАК МАХСУМ НОМАЛАРИ

НОМА № 1

Бисмиллоҳи-р раҳмони-р раҳим!

Ушбу номаи безабонни узоқ Москов шахринда мусофирчилик ситами тортиб турғон Абу Найнов ибн Махсум ва дағи Калваки Самарқандийдан деб биладурсизлар.

Каминани инчунин, Калвак Махсуми Маҳалла деб ҳам атайдурлар. Боиси Самарқанд илкиндаги деҳамиз Маҳалла аталур ва хусусан шаҳарликлар мардумларимизни андак афанди, анди билиб, латифа тўқумоқни хуш кўрурлар. Боз: каминани камтаринни Калвак Махсуми II ҳам деюрлар. Боиси Абдулло Қодирий ҳазратлари бино этган Калвакдан нақ юз йил сана ўтуб дунё кўрганман ва бузурглар ҳар шунча ўтуб дунёга келурлари башорат этилғондур.

Аллоҳу таолога ва боз Муҳаммад ибн Алайҳиссаломга минг қатла шукроналарким, аларнинг муборак паноҳларида сиҳат-саломат рўзгургонлик қилиб юрибдурман. Илло, ҳеч нарсадан зориқиш йўқдур; яккаю ягона муҳтожлик гўдаклар ва қавмларнинг дийдорларидур. Зеро, машойихлар (аларнинг руҳини ўзи боқий қилгай) инчунин демишларким, мусофир бўлмасанг, мусулмон бўлмағайсан!

Москов сафариндан муддао хусусинда суҳан бўлғонда буни ёдовар қилмоҳим фарзки, якчанд жиянлар, қавмлар, хешбачча-ю ҳамсоялар Уруссиянинг бу шахринда рўзгурзонлик қилур эрдилар ва алардан хабар олмоқ нияти устувор бўлғон эрди. Ва инчунин, имкон бўлса юмуш топиб, андак ақча ишламоқ иштиёқи ҳам мавжуд бўлғонини яширмоғим чикора.

Қисса кўтоҳ, эмди Москов шахрин таъриф тавсиф этадурғон ўлсам, анинг бисёр серғалва ҳамда нотинчлигини битмоғим ҳам қарз, ҳам фарздур. Уруссия шаҳарлари арасинда кўхандур; урусмачитлар (алар черков деюрлар) кунжак-кунжакдан жой олғон бўлиб, савобталаб бандалар ижобат истаб, зўр бериб чўқинурлар, магарким

ғайридиндурлар, бисёр хокисор, мўъмин; мурчага озор етказмаслар.

Шаҳр кесиб наҳр ўтур – отини Москов река деюрлар, чиллада ҳам яхбаста эмасдур: ичинда оҳанин қайиқлар сузур.

Магарам тирамоҳ бўлса ҳамки, қаттол савуқ эрдик, ман қоғозга битмай, сизлар ўкуманглар. Шабу рўз изғирин эсар, қор ёғар, локинда чапдаст фаррошлар пешма-пеш бартараф этур эрдилар. Савукдан бандаси дилхун бўлиб, озор кўрур; танкўчадаги жаниворлар ғужанак тортиб кетур ва Ўзбекистон афтобининг қадри чунон ўтурки, ҳеч нимарсага баробар йўқдур.

Дарахтларини қаламга оладурғон бўлсам – эман, арча, акас, қарағай; паррандалари – чумчук, зоғ, қарға, қаро кабутар.

Кўчалари бефайзроқ, мардумлари мудом саросар, фикр қилурсанки, боре банда тижорат бирла банд. Кўча-кўй, дўконлар бандалар бирла тирбанд. Бозорларда сотадурғонлар ўзбеклар, тожиклар, озорилар бисёр.

Шаҳарда одам бисёр. Хаёл қилурсанки, замин ёрилган-у, бандалар юзага чиққан. Тупроқ тагинда ҳам равон йўллар бордурки, аларни, метро, деюрлар. Кўрмушнинг кавогидай чор тарафга лахмча қилиб кавлаб кетаверганки, поёни бесарҳаддур. Яқо тутиб, ё навзанбиллох, демоқдин ўзга имкон топмагайсан.

Локинда миршаблари ноодам. Қалпоқ кийганни кўрган заҳоти тутуб, ақча таъма қилур.

Алқисса, хобгоҳим хусусинда эки оғиз калом. Ул шаҳар илкиндаги ғарибгина мусофирхона бўлиб, мисли кафтархона, бандаи мўъминлар кириб-чиқиб ётурлар. Каминаи камтаринни еттинчи қаватга чиқориб, катакдек уйчани лозим кўрдилар. «Пажалиста» деди, хизматчи хотун калит тутқозиб. Ман ҳам хушодоблик таомилини бузмай «спасиба» дедим: бисёр сарафроз ўлди. Хобгоҳга эки каравот қўйилган бўлиб, (авахтага ўхшаб) таҳоратхона-ю, ҳожатхона ҳам ушбу катакдадур. Пастга назар солсам, одамлар бамисоли мўрча – зир-зир югурурлар.

Эртаси бадаз нонушта, бисмиллоҳ, деб жиянимиз Кўчқорбойга сим қоқдим. “Ким бу” савол айлади тўнг авоз бирла. “Ман радной тағонг Калвак Махсумдурман”, жавоб қилдим. “Иби, тағо сихат

борсизми. Масковдасизми?” “Ҳа шундоқ”

Бадазон қаёндалигимни батафсил сўради ва даме ўтмай пайдо бўлди.

Эмди бу бала хусусинда сухан қиладурғон ўлсам, анинг гапга бисёр устолигини, қадду қомаги ҳам зеболигини айтмоғим ҳам қарз ҳам фарздур. Московда ўқуб, шу жойда қолгон эрди. Дехамизда хотун, бала-чақаси бор. Маҳалламизда бир иморат бунёд этдики, тарифи он қадардур. Йилига бир бориб, халққа тўй, зиёфат қилиб берадур. Боз: Московни ихтиёр қилган балаларни қанати тагига оладур. Локинда бунча ақчани қандоқ топадур – бизга жумбоқ.

Қисса кўтоҳ, жиян даме кечмай пайдо ўлди. Биз гарму-жўшон пурсу-пос қилдик. Балалик вақтиндаги бебошлиқларини ёдовар этдим ва биз хандон қулдук. Бадазон ятоғимни кўруб, дедики, “Тағо, бу жойга ётмоғингиз ножиоз, ўйга кетурмиз”.

Пастга тушдук ва анинг чорчархаси бирла қибла тамон равона бўлдук. Шаҳардан чиқиб, анинг илкиндаги дарахтзорлар аралаб ҳам йўл босдук. Бир маҳал рўпарамиздан мисли қасри Жамшед иморат пайдо ўлди. Ҳукуздак эчки ҳабаш дарбон бизни кўруб аввол таъзим бажо қилди ва бадазон эшик очди. Мармар ва чиннидан қурулган ўйлар бисёр боҳашам эрди. Роҳба-роҳ малайлар бизга таъзим бажо этур эрдилар. Меҳмонхонада якчанд урус қизлар хизмат қилур эрдилар ва дастархонга қўйулган ноз-неъматлар беҳисоб эрди.

Вақти гапзанон билдимки, бу мулк-у қаср бир бевазанга тобе эркан. “Хуш, жиян андоқ бўлса, сан бу даргоҳда не юмуш қилурсан? Қаравул ёинки боғбонга ўхшамайсан.” “Эй тағо буни сўраманг”. “Гапур, ман буни билмоқ учун келдим”, андак авоз кўтардим. “Жиянингиз ору асалнинг эркаги”, жавоб айлади у. Водариғо, аён ўлдики, бу баланинг ялғузгина юмуши ўша бевазан бирла ётмоқ экан. Мани ямон кўрганим – зинокор. Ҳар қандоқ зинокор дўзах алавида ёниши китобда битилгон. Шу боис жаҳлга миндим. “ Иби, иби, о бизнинг зоту зурёддан ҳолигиси бирла пул топадурғон ханги чикмаган эрди-ку!” “Тағо, пул топмоқ уётми”, савол айлади. “Мани тағо дема! Сандак жияндан воз кечдим!” Шу гапни айтдим-у, этак қокиб, чиқиб кетдим.

Вақти шом хобгоҳимни ихтиёр этиб, бисмиллоҳ, дея остона

хатласам, не кўз била кўрайки ҳамсоя каравотда бир муғулбашара, ҳирстабиат, махлуқсуроб одам нимлуч бўлиб ётибдур. Бефаҳмликини кўрунги, на салом бор-у на алик. Э санга одоб ўргатганнинг зорини... Ҳамширағар! Гирдидан нари ўтдим, бери ўтдим – мисли мурда садо бермайди денг. Бадазон дедимки, кел шу занғарни бир гапга солай – не дарди бордур? «Как дела?» дедим ҳолпурслик ила. У шукрона изҳор қилди, эки кунлик юмуш бирла сафари Москов ихтиёр этганини аён айлади. Исми-шарифи Александр аталмоғини айтгач, Искандар деб атамоққа ижозат сўрадим. Бетавфиқ рози ўлди..

Аммо-лекин, бу алвастисуроб шундоқам хурраккаш чиқдики, то сахар мижжа урган бўлсам, харна бўлай! Во, ҳикилдоғинг кесилгур! Во авозинг ўчгур! Сизларга ялғон, худога чин – зорағарнинг хуррагидан хона ларзага кирар эрди. Нохуш овози аввал хирсга, бад ҳўкизга, палангга менгзар, аларга тақлид қилур эрди. Хурракашликини шу тариқа авж пардага кўтариб, бадазон тўп отқондек, «пақ-пақ» қилур эрди. Ўаромининг авози бир фурсат сўнар ва дилим таскину фароғат топар эрди. Локинда бу шодлигим кўпга бормас, дақиқа кечмай, ул бетафқиф боз садо берур эрди.

Вақти сахар ул барзангига дедимки, бу қандоқ ҳамхоналик бўлдики, шаби дароз каминага озор етказдинг?! Хиждолат чекди дедик: Фақирни авф эт! Боз дедик, пишакдек жимгина ётур эрдим, валекин бунинг учун бир қултум оби зам-зам. яъни майи ноб зарурдир. «Жавоб айладимки, “Айтганингни пайдо қилурман, каминани уйқудан бенасиб қилмасликка онт ич». Ҳаромибачча бу суханни эшитиб, бо мисли кўйган калла қулди, бадазон бисёр қасамхўрлик қилди.

Рўзи дароз шаҳр кедим ва вақти шом бир ҳишша май харид қилиб, хонамга қайтдим. Ани кўруб, ғайридиннинг кўзи ўйнаб кетди. Қўлларимни ўпди, аёғимга йиқилди. Бир пиёла тўлдуриб, айтдимки: «Буни захру маҳрингга ичгин-у, ўлукдек бўлиб ёт!» Боз қасамхўрлик қилиб, дедик: «Санга озор етказсам, ичгоним ичимга кетсун!» Мисли ташна туя бир қултум қилди-ю, айтдики; «Сан ҳам андак «попробуй». Жавоб бердимки: «Тоат-ибодатимни бир пул қилма!» «Андоқ бўлса, деди, тагин бир мисқол тўк, ман ётурман». Бажо келтурдим. Бадазон зум кечмай савол бердиким: «Ты меня уважаеш?»

Бу хирсбашара, нокасни ҳурмат этмоқ фақир учун ҳўкизга илтифот кўрсатмоққа борабардур. Валеқ муросаи мадора дегонларидек, бош кўтармай: «Иззат қилурман», дедим. «Ундоқ бўлса, бамисли меҳрибон ҳамтабақлар ўпишурмиз», деди. Айтдимки: «Эй Искандари девона, нари кетки, жаҳлим тез, муштумим бозарбадур». «Майли, деди, истасанг ман ғарибни ур, аёқинг тагига ол, локинда бир пиёла гулобингни дариғ тутма». Ҳай, сан баднафснинг жиғилдонинг тешилсун. Боз бир пиёла узотдим. Фурсат кечмай, ўзи ҳам ором олмай ва каминага ҳам ҳаловат бермай, мисли маймун қилиқлар қилиб, тархашлик кўрсатди. «Во сани ҳолангни... дедим жаҳлга миниб, маюс ўтурмасанг, башарангга солурман сан гарданшикастанинг!» Бадазон ул бефаҳм сукут қилди, бечораҳол бўлуб кўзига ёш олди. Бунга ҳам тоқати бардош бермай, дилхун бўлиб йиғламоққа киришди. Ўзум ҳам бисёр ноўнғайлик чекдим. Худои таоло дилимға раҳму шафқат солиб, савол бердимки; «Эй ҳамхонаи ғариб, нечун дилхунсан?» Жавоб бердики: «Дарди дилим беҳаду беҳуддидир!» Дедим: «Изхори дил қил – енгил тортурсан». «Дедики: «Сардафтаримни кўзламоқ бўлсанг, май узот. Дигар йўл йўқдур». Узоқ мулоҳаза қилдим ва садқаи сар қилиб, бир пиёла май узотдим. «Локинда, дедим, эмди каминани саргардон қиладурғон ўлсанг, онаизорингни Учкўрғондан кўрсатурман!»

Ичди, бетавфиқ! Энди десанглар, бу нокасинг нохуш қилиқларини бирма-бир тасвир этмоққа қаламим ҳам номус қилур. Девона мисол қаҳ-қаҳ отур, овоз кўйиб ашўла айтур ва зум ўтмай кўз ёши тўкиб қолур эрди. Парво қилмадим, дедимки: «Баттар бўл, баччағар!» Бад дедики: «Эй ҳамхонаи саховатпеша, бир қулоч чилвирму, арқонму топилурму?» Дедим: «Ушбу буюмларга не ҳожат?» Жавоб айладики: «Ўзимни осурман – токи бу дунёи бақаламўннинг беҳад азобларидан фориғ ўлай!» Дедим: «Девона бўлма! Иншооллоҳ, тириклик шукрини қил». «Йўқ, ман, тирик мурдаман, надомат чекди, занғар, бундоқ ночор рўзгурзонлик этмоқдин кўра савуқ гўрда ётмоқ устундир!» Ул десам, бул деди, бул десам, ул. «Ихтиёр ба дасти Бахтиёр, деди бир муддат фурсат кечгандан сўнг, магарким арқонни дариғ тутсанг, ўзимни тиризадан отурман!» Дилимга ўт тушди, фикр айладимки, бу ... фурўш бир кори-

хол қилса, маломатга қолмагайманму?! Қавму қариндоши, хешу-акрабоси, гўдаклари бордур – қақшаб қолмасунлар. «Искандаркул, дедим, хишшадаги манабу сабилнинг юқини ютгил-у, хоби гафлатга кет!»

Мурдор ичди, локинда хомуш бўлмади. То сахар ҳар на балолар деди, қилиқлар қилди. «Эй карами олам, дейман, дард чекиб ўзумча, бундоқ азобларинг ҳам бор эрдими-у?!»

Сахар чоғи падарлаънат хушёр тортди. Гина қилиб, дедимки: «Мани дилранж айладинг». Бош эгиб, айтдики: «Извини, земляк!» Бадазон паноҳи худо қилдик.

НОМА № 2

Экки кун ҳамхона бўлмади. Андак ёлғузлик тортиб, навбатда турадурғон хотунга дедимки: «Бир мўмин-мусулмон ҳамро бўлса. гурунг қилиб ётур эрдим». Деди: «Харашо, ман койиш қилурман». Кулбаи танг-у, торимга ўтуруб, бедаво Искандарни ёдга олиб турғон маҳалим эрдик, эшик очилиб, бояги хотун бир алвастисуроб, яввойибашара одамни етаклаб келди. Ани кўруб, нафасим ҳиқилдоғимга тикилди. Анинг соч-сақоли поки кўрмаган, ўзи сарлуч, камзули хирснинг пўстидан, чоруғи ҳам, оллуҳу-аълам, бирор махлуқникидур. Ўзи пакана, чўккисақол, абгор бўлиб қолганлардан. Соли гузашта бала-чақа бирла шаҳар тушиб, «Дерсу Узала» деган бир кинони тамоша қилиб эрдик. Бу мўйсафид ўша Дерсу Узала деган чолнинг қўйиб қўйган нусхаси эрди.

«Бу киши сизга ҳамхона бўладилар», деди, навбатчи заифа манга. Бадазон ул алвастисифат мўйсафидга ўқдурдики, интизом бисёр қаттолдур, бу жойни Москов деюрлар, зинҳор ва зинҳор Тайгадаги тўқай эмасдур. Магарким издан чиқса, бисёр нохушлиқлар бўлғай. Боз каминага ишора айлаб айтдики: «Бу одам ҳамхонадур, жумбоққи бордур, санга айтар ва дағи кафилдурсан». Иллоҳ, кайфим учди. Ул заифага дедимки: «Меҳмон хурракаш йўқдур, боз шаробга мойил эмасдур?» Ул хотун авоз кўтариб, савол айлади, бисёр ишоралар кўрсатиб, саъй-ҳаракатлар қилди. Локинда бадбахт чол забонни

тушунмоқдин ожиз эрканми, чулдираб арзу дод изҳор қилди. «Маники Тайга, маники Тайга», деди. Заифа бу яввойидан зудлик билан қутулиш пайида хайру хушни ҳам насия қилди-ю, эшикни ёпди. Ҳамхонаи ногаҳон ҳамон қакқайиб турур, ундан бадбўй хид келур эрди. «Сан – Осиё?» алқисса савол айлади у шаҳодат бармоғи бирла қорнимга ниқтаб. Маъқул ишорасида бош тебратдим. Бадазон забонга кириб, тахминимча исму шарифини, авлоду аждодини, пушту камарини гапурди. Хотирани ожизимга бир калом ҳам қолмади. «Сан – Дерсу Узала?» дедим ҳазиломуз кулиб. Ул бадбашара мамнун ўлди, кулуб маъқул ишорасини бажо келтирди. Турфа ишоралар ва чалазабонлик ила гуфтигу қилмоққа киришдик. Сўроқ айладимки, не дард бирла Москов сафарин ихтиёр этмишдур. Пайдар-пай калом ҳамда имо-ишора ила сардафтарини очди; дилхунлик, дилтанглик ила сухан юритди. Фаҳми ожизимча, арзу дод бирла подшоҳ зоти олийларига кирмоқ ниятинда экан. Дунёга келгандан то бугунги рўзгача бешазорларда, дарёлар яқосинда умргурзонлик қилғонини, шаҳар деб номланмиш аждаҳо комига илк бор рўбарў бўлганини арз қилди. Подшоликка не арзи бор – ҳарчандки такрор қилди – фаҳмига бормадим. Ғарибу нотавонлигидан надомат тортиб, шанғи овоз бирла гап берар, танаффус қилмасди. Камина андак дилтанглик-у, дилранжлик тортиб: «Эмди сукут сақла, ором олур вақти етди», дедим. Локинда ул вайсоқи жаврашдан даме олмасди. Дарду ҳасратини тўкадурғон ҳамхонага муштоқ эканму, шўрлик боз баланд пардаларда гўфтигу қилар, лекин фаҳмига етмоқ ҳамон мушкул эрди. Фақир бу дарди бедаводан андак халос ўлмоқ илинжида чаппа ёнбош тортган эрдимки, елкамга уруб: «Эй Осий, эшит», деб ғалча забон бирла надоматлар тўкур эрди. Бу бадбахт баччағардан кўзумни олмасам ҳамки, андин халос бўлиш мўлжалини ўйлар эрдим. Локинда осмон – олис, замин бўлса – қаттиқ. «Дерсу Узала оға, дедим юмшоқ оҳангда, эмди ювиниб, ухламоқ фурсати етди». Бад бу калтафаҳмга тартиб-қоидаларни бир-бир гапурдим. Аммо тирикликнинг бу тарзи анинг табиатига ёт эрди. Бир маҳал ҳожатхонага кирди ва ҳаял ўтмай чиқиб, мани чорлади. Фикр қилдимки, бирор жумбоқнинг фаҳмига бормади. «Эй Осиёлик деди, унитаз устиндаги ипга ишора айлаб, сан бу ипни тортиб тур, мен қуйидан су ичурман». «Эй, бадбахти бефаҳм,

дедим, қайсиям тўқумтабиат бу жойдан су ичур?! Бу жой ҳаромдур!» Бадазон пиёлага тўлдируб су бердим. Начора, ул дилшикаста шўрликка гуноҳ йўк. Бедаво сержоғ боз сафсата сотмоққа киришди. Фаҳмимча айтдики: Рўзғорга шайтон бирла арвоҳлар аралашдилар: қут-барака учди, ўғил-қизлар ғарибни тарк этдилар. Дарёдан лаққа бирла зоғора тутиб, рўзғор тебратар эрдим, эмди балиқлар ҳам ман бадбахтдан юз ўгурдилар. Ушбу ноомадликларнинг жами, шайтонлар бирла арвоҳларнинг қаро қилмишидур». «Эй гумроҳ, дедим, шайтону арвоҳга бало борму?! Эмди алар йўқдур!» Дедики: «Осиёлик – сан соддасан – билмагайсан. Алар бисёрдур, валеқ бу кунларда одам қиёфасинда юрурлар. Бу унсурларнинг аксари идораларга кириб олганлар ва боз усталшиндурлар». Во эмди гапга кўнсачи. «Дерсу Узала, дедим сабр косам тўлуб, ухламоқ фурсати етди: дам олмоқ жоиздур. Боз сахармардонда турурмиз. Алқисса рози бўлди. Лоқинда каравотнинг устига ётмай, анинг тагига кирмоқ ташвишга тушди. «Эй сахройи, дедим, бунинг устига ётурлар – таомил шундоқдир. Айтдики: «Сан устига ёт, мен такка. Боисики, заминжунбуш бўлса, тирик қолурман. Боз: панага кирсам, арвоҳи лаинлар мани тополмай чеқинурлар – балои қазодан ҳоли бўлурман.

Сахар турсам, ҳамхонамдан ному нишон йўқ, ҳайрону лол бўлдим. Андин қайта дарак бўлмади. Дуо қилдимки, худои карим корига кушоиш берсун!

НОМА № 3

Пайшанба бирла жума ўтди. Аввал худога шукроналар ўқуб, бундоқ фароғатдан бенасиб қилмагайсан, ямон ҳамроҳ, ҳамхона офати жондур, андин ўзинг сақла, дедим, аммо билурсизларким, бандаси беқаноатдур, ношуқурдир. Уч шаби рўз кечган эрди зик бўлдим, дилим косаси ҳасратга тўлди. Тағин тангрига илтижо этдим: «Москов шаҳринда забони узилган гунгга, қулоғи қирқилган карга айлантириб қўйма. Ғариблиқ бирла мусофирлик азоби устихондан ўтди. Бир сўфитабиат ҳамроҳ юборким, ул мўмин бирла адолат, диёнат ва охират ҳақинда суҳбатлар қурайлик». Иншооллоҳ, оху-

зорим осмону фалакка етди чоғи, эшик нозиктаъблик бирла тақиллади. Бирор заифа келдиму, номаҳрамлик бўлмасун деб, яктагимни елкамга олдим. Магар заифа бўлса, қандоқ муомила қилурман, деб андишаларга бордим, то ҳаттоки шайтони лайн каминани ножоиз йўлларга бошламоқ пайида ҳам бўлди, лек гуноҳга юз ўгурмасликка қарор айлаб эшик очдим. Остонада денглар, эмди қиличдай хушқомат бир йигит турур эрди. Эҳтиром саклаб: «Ассалому алайкум, устози муҳтарам», деди. Ўзга осмон тагинда она каломни эшитмоқ – бисёр хузурбахш ҳамда серҳаловат эрди; дилим завқ олиб, қарочуғимда ёш айланди. «Ваалайкум ассалом!» дедим фақир ҳам қироат бирла. Ногаҳоний шогирд кучоқ очиб, каминани бағрига босди. Дедики: «Сиз муҳтарам зотни фалон йилдан бери билурман ва эҳтиромим бисёрдур. Зеро, сизни кўрмоқликдан сарбаланд-у сарафроздурман!» Бисёр ва боз бисёр мамнунлик топдим. Ана дейман заковат; боз тағи орифлик бирла маъруфлик! Анинг ўзи бисёр эмин, суханронлиги шоҳиста эрди. Мисоли юз йиллик қадрондек апоқ-чапоқ бўлдик. «Мани Шарқий деюрлар, давом берди шогирдим, заковатпешалик бирла, тўлуғ номим – Шарқий ибн Ота Араб Бухорий». «Бундоқ бўлса, асли Бухорои шарифдандурсиз?», савол айладим. «Бале, деди, зукко ва аълофаҳм устозларнинг садағаси кетсанг арзир».

Гапдан гап чиқиб, шу нарсалар аён бўлдики, (магар деганлари чин бўлса) падари бузруквори араб, модари муҳтарамайин тожик, ўзи бўлса ўзбек экан. Тағи дедики; «Етти тилни билурман, уч забонда шеър битурман». Бир маҳал денглар, Қуръони шарифдан шундоқ сураъ қироат қилдики, тукларимга жон кирди. Ҳай, ҳай, дедим сани тарбия қилгоннинг падарига раҳмат! Бухорои шарифда ҳам, Тошкану Московда ҳам уйи бор эмиш. Ўзи олими бозарба, шоири зукко (гапини шеър қилиб айтади) экан. «Эй шогирди камолрас, дедим, андак андеша тутиб, магарким уй учта бўлса, хотун ҳам...» «Эй устози пурҳавас, деди бош эгиб, бир қошук қонимдан кечинг, эмди, вақтида шундоқ гуноҳ қилганмиз». Фатво бердимки, бу шариатда раводур, хижолат тортмоқ чикора?! Гуфтигўйимиз авжига чикди. Аён бўлдиким, казо-казо зотлар ва пешволар бирла ҳамнишин-у ҳамроз бўлган экан. Жайхун бирла Сайхун аролиғинда ани билмайдурғон

киши чикмоғи амри маҳол эмиш. Шарқий факат ўзини улуғламай бот-бот каминани ҳам сифатлар, ҳамду сано ўқурди. Бу ҳолдан сарафроз ўлмоқни ҳам, ҳижолат чекмоқни ҳам билмасдим. Ҳа, тиллотабиат эрди бу одам. Чунони бамисли Искандар хуррак тортмас, шаробни оғзига олмас; Дерсу Узаладек сержоғ-у бефаҳм эмасди. Гапини етти ўлчаб гапирар, иззат-одобни жойига қўйиб кўюр эрди.

Устозу шогирд то нисфишаб суҳбат курдик. Бевафо умрининг бебақо ташвишлари, пул топмоқ, рўзғор тебратмоқ хусусинда ҳасрату надоматлар бўлди. Шарқий– Саъдий, Ҳофиздан байтлар, рубойлар ўқуб, нопок амалдорларга нафрат ўқирди. Аён бўлдиким, ҳақиқатгўйлиги боис, бисёр мусибатлар чеккан экан. Зукколик ила миллат хусусинда жонсўзликлар қилар, ғайридинларга нописандлик кўрсатарди. Нопок эркалар, қаллоб шогирдлардан андоқ нафратландики, ҳадди йўқ.

Эртаси бади пешин кулбамга ихтиёр этсам, шогирд шеър бирла пешвоз чиқди.

Эй устои меҳрдор,
Шарқий сизга интизор!

Дедимки: «Зукко ҳамда ҳозиржавоб шогирднинг садағаси кетсанг. Бундоқ жаннати одам бирла ҳамхонаю ҳамсуҳбат бўлмоқ...» у суханимни кесиб, давом берди: «... савобларга тўлмоқ». Зуд ўтмай, ул садоқатманд шогирд чой келтурди ва камина ҳаловатдан ийиб кетдим. «Мулло Шарқий, дедим, сизни каминага худонинг ўзи юборди; баръақс дилхуну дилранж бўлур эрдим. Экки банда ҳамхона бўлди – ман қон қақшадим. Деди: «Сизга озор етказган онкўрга худо жазо берсун! Неки хизматларингиз бордур каминаи камтарин камарбастадур!» Жавоб айладим: «Шу каломнинг ўзи кифоя ва андин сарафрозман.»

Бадазон хушчақчақлик қилдик. Шеърхонлик, латифгўйлик бўлди. Бир маҳал савол айладимки: «Эй шогирди баркамол, хотун учта деган эрдингиз, бала-чақачи?» «Бала -бор-у, чақа йўқ, чақа бор-у ақча йўқ», суханбозлик қилди у. Эй дедим, офарин сандай зуккога. Шарқий бўлса шакаргуфторликда давом этарди:

Устоз отадан улуғ,
Дили шафқатга тўлуғ.

Шарқий шудир ҳақ йўли –
Табаррук устоз пули!

Во баччағар, дедим ичимда, бу нимага шаъмаю ишора қилди? Ё шаҳри мусофирда камхарж бўлиб, пулга зориқиб қолдими?! Боз андак танаффус ўтказиб, савол айладим: «Эй шогирд, пул дегани қўлнинг киридур ва ул бебақо-ю бесамардур. Магарким, бесармоядурсан – ранж тортма!» Деди: «Аълофаҳм устозларнинг қурбони бўлсанг арзир.» Жомадонимни шартта очдим-у, бойламадан фалон сўмни олиб, қўлига тутқаздим. Дили равшан тортиб, кифригига нам олди. Қўлимни ўпмоққа харчанд азм қилди – имкон бермадим. «Устози бузруквор, ушбу саховатингиз ўн бўлиб қайтгай», деди.

Айни шом маҳали фалаки бебақонинг кечмишлари борасинда гуфтигўй қилиб турган эдикки, эшиб очилиб, остонада эки жонона юз кўрсатди. Ушбу жувонларни таъриф этадурғон бўлсам, уларнинг ҳар бири бир парипайкарга баробар эканлигини таърифлаб ўтмоқ ҳам қарз, ҳам фарздур. Ана ҳақиқ лаблар-у, ана хипча беллар! Яноқларнинг гулгунлиги, чеҳраларнинг беғуборлиги, кўкракларнинг баркамоллигини бирма-бир таъриф этадурғон бўлсам, гуноҳга ботишдан чўчурман. Вой сани... Кўзларнинг хуморлиги, гилосранг лабларнинг ташналигини кўруб, хаёл қилдимки, бу ҳам оллоҳнинг бир инояти ва биз беғуноҳ бандаларга кўрсатган кароматидур.

Алар ўзларини ичкари олиб, Шарқий бирла гарму жўшон кўришдилар, ҳолпурсликлар, шакаргуфторликлар қилдилар. Англадимки, кўҳна ўйношлардур. Бадазон икковлон Шарқийни силаб-сийпашга, ялаб-ясқашга киришдилар. Камина бу ножоиз ҳолдан андак ҳижолат тортиб, каловланиб, бо дағи эсанкираб қолганимни гарданига олмоғим жоиздур. Бир замон алар мандан тарикча ҳам тап тортмай, бир-бирларига андак бешарм-у беҳаё гапларни айтишга киришдиларки, фақир бисёр дилтанглик тортдим. Жувонларнинг серишваси шогирдимга савол айлаб қолди. «Шарқий, бу амаки кимдур?» Илло унинг сўроғидан: «Нечун бу бефаҳм чиқиб кетмайдур», деган сўроқни ўқудим. Ҳамхонам хориж тилинда бепарво жавоб айлади: «This is mai costrate negvo¹ (Манинг бичилган малайим) Бу каломнинг фаҳмига етмаган ўлсам ҳамки, ани хотирга олдим. Ва беҳаё заифалардан бири нимлуч бўлғоч, тоб беролмай,

ташқари равона бўлдим. Фикр қилдимки, Искандар бирла Дерсу Узала бу бетавқиф шогирддан чандон устун эрдилар. Қайтиб кулбамга кирмокқа юзим чидамади ва шаби дароз совуқ кўчаларда дарбадар бўлиб юрдим. Эй Карими кудратнок шу ситаминг ҳам бор эрдими, деб зор-зор, чун абри навбаҳор йиғлаб, илтижо этгоним бутурур.

Не гуноҳлар қилган эрдим, эй тангрим,

Кўча-куйда бани сарсон қилдинг-о.

Устихондан ўтди Москов савуғи

Мусофирни зору гирён қилдинг-о!

Садо бергил умматингга Муҳаммад,

Ман – фақирни мисли хазон этдинг-о,

Зор қақшарман эмди билсанг то саҳар

Қақшатдинг-у, тағи хайрон этдинг-о!

Баччағар Шарқийнинг бундоқ беандишалигидан надоматлар тортдим. Бир маҳал луғат варақлаб, ҳалиги суҳанни таржима қилсам, шуноқа гап. Жоним халқумимга тикилди. Вой сен ҳаромининг ҳамширангни... дедим. Санақа бетамиз шогирдни ҳикилдоғингдан буғиб, тавба-тазарру қилдирмасам, номимини башқа кўюрман!

Жаҳлга миниб, хонамга келсам, бу ноодами нокас хайр-хушни ҳам насия қилиб, думини тугиб қолибди. Вой сен ипирискининг башарангга аёғим! Лаҳатга кўндаланг бўлгур! Шайтони лаинга берган пулим садкаи саркуя, жомадонимдан ҳам талай заруратларни ўмарибди, падарлаънат! Қайдин ҳам топурман эмди – бу жўғибаччани?!

Ҳа майли, бош ёрилса, қалпоқ тагида дерлар. Тани-жон соғдур-бунинг ўзи давлатдур! Бу ҳол сабоқ бўлур ва бадазон хушёрлик қилурман.

НОМА № 4

Жума пешин таҳорат олиб, Аллоҳ фарзини ижро этмоқ илинжи бирла, қайдасан Московнинг масжиди жомеси, деб йўлга отлондим. Яхшилар йўл ишора қилдилар ва аларнинг шарофати ила бағоят

боҳашам, босалобат масжидларини топдим.

Художўй намозхонлар бисёр бўлуб, тоторлар, Кафказ аҳли бағоят босипо ва боғурур эрдилар, якчанд қалпоқ кийганлар кўзга кўринур, валеқ аларнинг либослари урунган, юпун, сақоллари поқу кўрмаган эрди ва Худои таолонинг ердаги уйи, аниқроғи анинг салобати олдинда ўзларини хору хасдан беқадр, озурда, хуркак тутур эрдилар. Бир фарғоналик носкадусини чиқарғон эрди, ёнидаги чечен нописанд ниқтаб, девордаги “Нос туфланмасун” хатиға ишора қилди.

Тотор имом-хатиб минбар миниб такбир ва таҳлиллар қилди. Амри маъруфинда олами ислом учун дуолар айтди. Аҳли мажлисни инсоф, адолат ва ибодатға, уламо қавмиға эҳтиромға даъват қилди. Меҳроб сари юз буруб саф тортдук. Бадаз намоз бисёр енгил тортдим ва бу дунёи бебақода ялғуз эмаслигимға шуқр айтдим.

Дарвоза ташинда бирор таниш-билиш мусофирни кўрурман деб кўзум жавдираб тургон маҳал эрдиким, Дўсбек духтур пайдо ўлди. “Иби, иби, дедим, о сани манға худо еткурди.” Биз бағр очиб кўрушдук. Бадаз ҳолпурслик у қахвахонаға кириб гапзанон қилишни афзал билди, ман ҳам тархашлик қилмай кўндум.

Эмди бу балаға таъриф берадурғон ўлсам, анинг бағоят художўй, имони бутунлигини айтиб ўтмоғим ҳам қарз, ҳам фарздур. Магарамки, мардум ани духтур деб атаса ҳам, аслида молдухтурдур. Беш йил ўқуб, яхши таълим олди. Аммо ишға кириши мушкул кечди. Шу боис, чорвоси бор одамларнинг ўйиға бориб, қўй-эчки-ю, қаромоллариға даво бериб юрди. Иши андақ авж олғач, ўйиға духтурхона очди. Одамлар сигирлари ва ҳатто кучукларини ҳам етаклаб келадурғон, жониворлариға шифо топадурғон бўлдилар. Бир кун, айна пешин борсам, эшик алдинда бир урус кампир пишагини ачош қилиб шашқатор ёш тўқуб ўлтурур эрди. “ Ҳа, бабушка, дедим нима бўлди?”. “ Пишагимни ичи қотиб қолди” деди. Дўсбекка олиб кирдим, денг у дори ичдирди ва даме ўтмай жанивор тузолди.

Аммо-лекин дилсияҳлар ва таъмагирлар пайдо бўлдилар. Ҳамсояси нобоп эрди, устидан ёзди. Солиқ катта жарима юклади. Сўғун бор-ей, деб Москов равона бўлди.

Ман сўрамаёқ Дўсбек тириклик тарзи, қиладурғон юмуши хусусинда суҳан очди.

- Бир бойнинг маймунини боқурман. Ани чўмилтирурман, авқот берурман, либос кийгизурман ва боз дағи янги хунарлар ўргатурман. Бой ойиға фалон рубл берура, ани Ўзбекистон пулига чақадурғон ўлсақ, миллиондан ошур.

Бундоқ чамалаб кўрсам, яхши пул. Бизнинг деҳада муаллимнинг маоши эки юз минг. Анинг ярмини пластикага солурлар, қолғонини обуна пули, газ пули, свет пули, тафтишчига нон пули, балнисага қон пули деб қайтарурлар. Ўттиз нафар балага ҳам дониш, ҳам одоб ўргататурғон муаллимга шимилдирик ҳам тегмайдур. Духтур бўлса биргина маймунни боқиб шунча ҳақ олур. Бу қандоқ бедодлик?

Бадазон духтур деҳамиздаги қавмларини бирма-бир йўқлади ва ман аларнинг сихатлигини гапурдим.

- Эмди, деди бизнинг кулбага борурсиз ва бир пиёла чой нўш қилурсиз. Ва жону ҳолимга қўймай, чорчархасига миндурди. Қибла тамон якчанд чақирим йўл босгач, жамшедона қаср пайдо бўлди. Биз пастакрок ўйга кирдук ва ногаҳон ичкари ўйда турғон маймунни куруб, андак хавотирим ошди. Жаниворга жинсидан калта иштон, боз елкаси тасмали яктак кийгизилган эрди ва либослари зебо эрди.

- Бунинг номи Жексон,- изоҳлади духтур. Ҳар кун либосини янгилайман. Хўжайин уни бисёр дўст тутур, ҳар бегоҳ ани йўқлайдур, гапга соладур, бағрига босадур.

– Ну, Жексон,- духтур урусчалаб, маймунга сўз қотди,- меҳмонга таъзим қил.

Жанивор денг эки қат бўлуб, манга таъзим бажо келтурди.

- Эмди,- деди аларнинг кафшларини тозалаб қўй. Давай, давай!

Магарам кафшим тоза бўлса ҳам махлуқ, латта олиб уни артди ва ман андак ҳижолат тортдим. Бадазон денг, духтур маймуннинг олдига хонтахтача қўйуб, устига банан, пишган лўбиё, нон, шарбат ва дағи алланималарни тортди ва: “ Қани, дастархонга марҳамат”, деди. Бад ўзимизга ҳам дастархон ёзиб, шуноқа неъматлардан қўйди. Бадаз таом маймун алланима деб ҳиқиллади. “Яхши, яхши, сейчас, деди ҳамроҳим ва изоҳлади - Жексонни пешоблари танг қилди.” Сўнг жаниворни ҳожатхонга олиб кирди. “Эмди қўлингизни ювинг, деди унга, ҳаял ўтуб чикқач. Маймун бўйсўнди. Ҳамма жо-бажо бўлди ва боз жаниворга сухан қилди. “Эмди меҳмонга булбул бўлуб хониш

қилинг.” ”Жанивор бўлса бошини сарак-сарак қилиб, инкор ишорасини қилди. “Майли, майли, ундоқ бўлса, от бўлуб кишнанг.” Жанивор денг, отнинг худди ўзи бўлуб кишнади ва ман беҳад сарафроз ўлдум.. Дўсбек каминага қараб давом қилди. “Боз қарға, қарамол, жиблажибон, Жексонга ҳам тақлид қилур. Эмдиликда нарда ўйнамоқни ўргатурман. Бади бир-эки сана хўжайин бирла нарда сурадурғон бўладур.”

Шу тариқа таъриф-у, роса тафсин қилди ул бадбашарани.

-Урус – яхши халқ,-давом берди у,- аммо баччағарлар кўп ичурлар. Аёл-у эркак, бачча-ю, бобой тап тортмай, худодай кўркмай, майнўшлик бирла бандурлар. Ўтган якшанба денг, Худо бир раҳм қилди. Казо-казолар меҳмон бўлиб келгон эрдилар ва базми Жамшед қилдилар.. Хўжайинни кайфи авж олиб: “Жексонни олиб кириглар,” деб фармойиш қилди. Хавотир ва андеша аралаш жаниворни етаклаб бордим. Хўжайин сарафроз ўлуб: “Жексон, қани меҳмони мўхтарамларга бир таъзим бажо қил” деди. Бу рад қилмай, заифу мардга бирма-бир бош ҳам қилиб чиқди. Меҳмонлар бадмастлик ила шодон ханда қилдилар. “Эмди хонимларнинг кўлини муччи қил” фармойиш берди. Қайсиямки заифа инжиклик ва ноз-фироқ қилмай кўл узотди, жанивор бўса қилди. Беҳисоб ханда қилдилар, сарафроз ўлдилар. “Эмди, деди хўжайин Жексон бўлурсан, ўйин тушурсан”

Ани сахнага чиқориб, мусиқани валанглатиб қўйдулар. Бу жанивор бўлса, ўзум ўргатгандай, мусиқага ҳамоханг вужудини ларзага солар, Жексондак шахдам ва боз ҳайратзеб қилиқлар қилар, авоз кўтарурди. Заифу мард жўр бўлуб, эчкидак дикирлаб, ўйин тушур эрдилар. Шавқун-сурон эрди.

Бадаз танаффус денг, кўзига айнак олгон, депутат меҳмон авоз кўтарди: “Эмди анга арақ ичирурмиз.” “Таксир, дедим, кўркуб, бу - маймун, зинҳон ва зинҳор одам эмасдурки, шароб ичса.” “Бас қил, дурак, деди, сан билмайдурсан, маймун - мана бизлармиз. Бу аждодимиз. Ичадур! Заставить қилурмиз! Маймун ҳам нўш қилади, сан ҳам, деди ҳамширағар. Бу қандоқ хунук кўргуликки, ҳамма нўш этса-ю, бу бедаво ичмаса. Ё бизни одам ўрнида кўрмайдурми? Нима намокулчилик?”

Рости гапки, ўттуз йиллик тоат-ибодатим хоку туроб бўлишидан

ваҳм қилиб, қўркуб кетдим. Якчанд занғар бадмастлар жаниворни тутиб турдилар, айнак олғон бераҳм унинг оғзига хишша суқди. Жанивор бисёр азоб тортди.

Машойихлар демишларким, девона гурез, маст омад, маст гурез, зармаст омад. Бу бандалар зармаст ва ҳар балолиққа мойил эрдилар ва кочмоқлик хунар ҳисобланур эрди.

“Марҳамат, Жексонга газак,” деди меҳмон бир бананни узотиб. Аммо беандеша маймун газакдан юз ўгуруб, депутатнинг бетига бир лахт туф деб юборди. Ул баччағар қаҳрга минди, ғазаб бирла: “таппончамни беринглар, бу махлуқни отурман” деди. Аҳли базм саросима ҳамда хавотир ила сукутга чўмди.

“Қоч,” дедим маймунга, баландни имо қилиб. У бир ҳаллоз ила экинчи қаватга чиқди-ю, кўздан пана ўлди.. Ғала-ғавур бўлуб, бадбахт депутатни алқашга, жаҳлдан тушуришга жазм қилдилар. Заифаси, қайсиким, анинг елкаси ва тахтапушти яланғоч, этаги йиртилғон эрди ва бу нимлучлиги ҳар қандок эркакни ҳирсу-хаёлини бузур эрди, ул бадмаст ва жаҳолатманд эрини кучоғига қўчуб, Худонинг зорини қилди.

Ман пишакдак оҳиста чиқиб, надомат ила кулбамга йўл олдим. Қарасам, бу жанивор каминага мунтазир бўлиб турғон экан. Дедимки: “Ҳай-ҳай беодоблик қилдинг.”

Ҳижрий 1431, мелодий 2010, зулҳижжа, бегоҳи чаҳоршанба санасинда битдим. Мусофирхона. Боз давомини ёзурман, деб қўл қўйдум. Калвак ибн Маҳсум ва дағи ас Самарқандий.

НОМА № 5

Бегоҳи якшанба денг, хобгоҳимда гардуни дуннинг ногаҳоний кўргуликлари хусусинда хаёл суриб ўтириб эрдим, берун тарафда шавқун сурон кўпди. Елкамга яктак ташлаб, андак хавотир ила чиқсам, кулбамдан тўрт-беш эшик ростда авж ғала-ғавур. Бир нимарса фаҳмламай, наздикрок бордим. Қарасам, серсақол бир урус мард бирла заифа Одам Ато бирла Момо Ҳаво либосида, яъне кип луч

эрдилар. Эркак эки кўли бирла авротини ёшуруб турур, заифанинг ҳар бири ялтирбош ҳокимимизнинг калласидак келадурғон аппок сийналари авезон эрди. Алар ваҳм ва ҳижолатдан дағ-дағ ларзон эрдиларки, ҳеч бир ҳисоби ёинки таққоси йўқдур. Бир заифа раҳм қилиб, аёлнинг устига чойшаб пана қилди, дигари эркакка яктак тутқозди. Локинда шу муддат бир шаддод вайсоқи ва беандеша заифа аларнинг устидан чойшаб бирла яктакни юлиб отди, бир нималарсалар деб авоз кўтарди, жанжол қилди.

Шу фурсат денг, бир эркак шитоб бирла аларнинг хонасига кирди ва даме ўтмай узунлиги, Аллоҳу аълам, эки кулоч, ғафслиги ҳам одам пойидек келадурғон газандани кўтариб чикди. Мардум ваҳм қилиб чекинди, ғайридинлар чўкунуб олдилар. Бад ул мардак зарра кўркмай, ваҳшатли йилонни тўрбага тикди ва бозуд жўнади. Бадазон миршаблар пайдо ўлдилар ва каминаи ғариб хатга тушушдан хавотир олиб, ўзумни кулбамга урдим.

Урус бобой шинос эрди. Ул художўй ҳар якшанба заифаси бирла шу кулбага келиб ётур эрди. Қайбирам урусмачитнинг (алар черков деюрлар) имом-хатиби (алар поп ёки пастор деюрлар) бўлғони сабаб ғайридинлар бисёр иззат кўрсатур эрдилар. Айрим заифалар, домонлари, кўлларини ўпур эрди. Рўзи шанбе “Эртага ҳазрат завжалари бирла келурлар” деб тараддуд кўрур эрдилар, бо ин жумла хоналарини сидқидил тозалар эрдилар.Аммо нечун бундоқ нохушлик, дилсийҳлик юз курсатди, фаҳми ожизим ноқис эрди.

Якчанд соат ўтуб, хонамга фаррош заифа кирди ва уни аста гапга кирутдим.

- Юзи кўйсун аларнинг: ул мочахар заифа хотунчаси бўлмай ўйноши эркан,- гап бошлади у.

Ғийбат борасинда урус аёллар ҳам ўзумизникидан қолишмайдур. Эмдики жавради, бу лаққи ҳисоби йўқ. Ул сержоғнинг баёнидан шу нарса аён ўлдики, ўйнош заифа ҳам тарки дунё қилиб, монастир деб аталадурғон жойда рўзгурзонлик қилур экан. Шундоқ табаррук жойда туруб, серсақол поп бирла дон олишиб қолибдур. Ва алар ҳар якшанбе келиб, бу ерга шаҳват ва зино қилур эрканлар. Ҳолиги, аларни дуои бад қилиб, жанжол кўптурган заифа попнинг никоҳдаги хотуни эрмиш ва аларнинг бу ҳаром-ҳариш қадамларидан воқиф

бўлуб, ғазаб отига минибдур. Бадазон таниш морбозни тутуб дебдики: “Алар кўрпага кирган маҳал, сан йилонингни тиризадан киргизиб юборурсан. Ман санга фалон рубл берурман.” Морбоз рози ўлуб, йилонни хонага равона қилибдур ва даме ўтмай, ошиқ-маъшуклар кўркуб, ташқари отилмишдурлар.

Во, макри минг туяга юк бўладурғон хотунлар! Магарам ашўлаларда аларни хушфеъл, мехрубон деб алқасалар ҳамки, баракс бисёр қасоскор, маккор ҳамда бераҳмдурлар алар!

Эй эркак зоти, магарам ўйношга борадурғон ўлсанг, зинҳор ва зинҳор бу намоқулчиликни исини чиқорма. Баракс попдак шармандаи шармисор бўлурсан!

Боре гап шу. Бадазон ўйкум келмади. Начора, уламолар аросинда ҳам чапга кетадурғонлари бўлур эканда. Биз бандаи ожизлар нима ҳам дердук. Одам Ато бирла Момо Ҳаво шу бемаъниликни қилғоч дигарлардан не умед?

Мачитимизнинг ҳам бир имом-хатиби бўлур эрди. Одоб хусусинда ваз айтса, тукингга жон кирурди. Ўзи ҳам пайғамбар ёшидан ошгон бўлуб, мардум бисёр хурмат кўрсатур эрдилар. Шундоқ одам иславоthонага бориб, бир фоҳишнинг устида бандачиликни бажо келтурди. Фоҳишага ақчалар бериб дедиларким, тилингни тишла. Аммо гап чиқиб кетди. Ҳай, ҳай, ҳай... Шуноқа гаплар.

Попнинг ҳам айтгонини қил, қилганини қилма,- деса раво бўлур, фикр қилдим ва устимға кўрпа тортдим.

НОМА № 6

Эшитдимки, шаҳар илкиндаги дехқон бозорда якчанд бародарлар тижорат бирла банд эрканлар. Рўзи чаҳоршанбе, бисмиллоҳ деб ул тарафга равона ўлдим. Такси тутғон эрдим, соҳиби хўжа аҳрорлик тожик бала чиқди. Гапзанон қилиб бордик. Якчанд сана бул шаҳарда шу юмуш бирла бандлиғини боз анинг шарофатинда рўзғор тебратиб турғонини изҳор қилди ва каминани даме ўтмай бозор эшигига рўпара этди.

Ё, навзанбиллоҳ! Бу Масков бозорими ё Ургутнинг Жумабозори?! Боре одамлар, яъне даллолдан - ҳаммолгача, қаравулдан - фаррошгача ўзимизнинг мусулмонлар бўлуб, алар ўзбеки ёки тожики гапурурлар эрди. Якка-якка қалтироқ урус кампирлар, инчунин кафкозликлар ва диган ғайридинлар ҳам воқе эрдилар.

Раста аралаб борадурғон маҳалим, ногоҳ Гиёсбойтойни кўруб қолдим ва бисёр сарафроз ўлдум. Ул мусофир ҳам бағр очиб келди.

Бу қиёмати бародаримнинг асли номи Гиёсбой, аммо қайси кун мўйлаб қўйди, мардум Гиёсбойтой деб атайдурғон ўлди. Боз бир лақаби, Жўражондур. Ким биланки, гапзанон қилди, каттами кичик Жўражон деб гапирур. Калхоз маҳали амалдор эди. Калхоз барҳам топти ва ул савдо идорасига ўтди. Аммо бу идора ҳам барҳам бўлди. Бадазон Гиёсбойтой ноилож Москов йўлини олди.

Бадаз гарму-жўшон вохўрлик шу нимарсалар аён ўлдики, бу одам алафчафурўшлик (уруслар зелен, деюрлар) бирла банд бўлуб, савдогарлар Ўзбекистондан кўкат келтурур ва булар ани боғча қилиб сотур эрканлар. Экки кулоч келадурғон пештахтани бир озорбойжондан қиммат-қирон ижора олғонини гапурди. Ул жойда заифа савдо қилур эрди, жуфти ҳалоли бўлса лозим. Пештахтада кўкпиездан тортиб шибитгача, райҳондан - отқулоққача ҳар не гиёҳлар воқе бўлуб, савдо ҳам чапдаст эрди. Бу ғайридинлар алафни бамисли эчки хуш кўришларидан гаранг ўлуб, яқонгни тутасан.

– Жўражон, бултур шу ҳисобдан бир “Нексия” олдим. Бизнинг мошин Тошканд-у Самарқанддан Московда экки баравар арзон. Бо ин сабаб Московдан харид қилдим. Аммо сарҳаддан ўтишда бисёр ақча олдилар, жўражон. Икки ўн беш - бир ўттуз бўлди.

Шу фурсат денг, сўхтаси савук бир миршаб рўпарамга тўхтаб, на салом ва на алик : “Юз рубл бер”, деди ўзбекилаб. Боз тожикилаб ҳам қўшиб қўйди. “ Сад рубл дех”. Иби, деди ўзумча онангни ҳаққи бор эрдими манга, хотинталоқ! Аммо Гиёсбойтой чаққонлик ила киссасидан пул чикориб, холиги муттаҳамга узотди.

– О, нимага ман учун ақча бердингиз,-сўрадим.

– Эй, жўражон, қалпоқни киссага солиб қўйунг. Бу занғарлар қалпоқ кийгандан мазахўрак бўлиб қолғонлар. Боре милисаси бисёр

бадфеълдур ва дағи ҳар балога гирифтор қилурлар. Шу пул садқаи сар,- жавоб берди ул.

Боз шуни фаҳмладимки, бизнинг мардумлар миршаблар бирла кавкозликлардан кўркуброқ рўзгурзонлик қилур эрканлар. Алар бирла ҳисоб-китоб қилмағонларнинг бошига бисёр кулфатлар ёғилур эрмиш.

- Қавушмоғимиз оқсоқ. Бўлмаса урус мамлакатада бозорчилар, биносозлар, боз мошин ҳайдайдигонларнинг бори – бизнинг мардумлар. Алар бўлмаса, бу даюсларнинг жами юмушлари тўхтаб қолғон бўлур эрди, жўражон. Боиси: ўзлари майнўшлик бирла бандлар.

Бир маҳал денг, ногоҳ носфурушлар растасига ғавғо кўпди. Экки чапани одам (лаҳжаси хоразми) сақол қўйган, бисёр хушфеъл кўринадурғон, художўй мусулмон мўйсафедни гирибонидан тутуб, ҳақ талаб қилур эрдилар. “ Ё навзанбиллох, деюрди отахон, ман аппоқ сақолим билан шундоқ қиладурманми? Мусулмонлар, бу қандок бедодлик?”

Одамлар арага тушдилар ва экки хоразми надомат тортиб кетди. Таажжуб бирла Гиёсбойтойга қарадим.

– Бу ҳожини Асрори қафт, деюрлар. Нос савдоси бирла банддур. Ўзбекистону, Тожикистондан носни қопи бирла келтуруб, майдалаб соттирур. Ургут-у, Самарқанд-у, Московда ҳам ўй-жой солдирғон. Хотун ҳам Аълло-ху аълам, учтадур, жўражон. Уч бор ҳаж қилди. Аммо бир бедаво касали борки, зинҳор ва зинҳон андак воз кечмас. Яъне носни кўтара харид қилиб, пул санаб берадурғон маҳал қафаки қилур. Мазмуни бундоқдур: пулни харидорға кўрсатиб, хаввор санайдур ва узатадурғон маҳал, морбозлик қилиб, минг рублдан ками икки юзини кафтига қисиб қолур. Кўзбайлоғуч ҳам бунинг олдида ожиздур. Магарамки, харидор олғон пулни боз санайдурғон ва камомадни фаҳмлайдурғон ўлса, “ Э, шундоқ бўлибдурми, гумроҳлик каминадан ўтибдур” деб пулни қўлга олур, киссасидан намойиш қилиб икки юз чиқориб қўшур ва узатадурғон маҳал дағи қафаки қилур, харидорни қақшатур.

Жўражон бирла гапзанон қилдук. Етти киши – зану мард қавакдак хонада ётур эрканлар.

– Топишим яхши, жўражон, аммо балалар Самарқандда, аларни кўрганимга йил ўлди,- ҳасрат қилди бояқиш.

Кетар маҳали аравача тортиб борадурғон одамға ишора қилди. Аравасига қавун, каду, тўрба ортилғон эди, ёнидағи урус кампир жеркиб йўл ишора қилурди.

– Бўлмайдурғони эчки дунёда ҳам шулдур. Бу хуноса куни бирла пишқириб арава тортур, ақча топур, бад бориға майнўшлик қилур ё фоҳишага борур. Самарқандда бала-чақам бор, деб хаёл қилмас, жўражон.

Пеш аз паноҳи худо қилмоқ Фиёсбойни тилифонини ёзиб олдим ва биз хайр-хуш қилдик.

Тушимда шўрлик Фиёсбойтой кучук азобинда аравача тортиб борур эрди. Раҳм қилиб лаб жуфтладим: “Жўражон, юртга қайтмоқ жоиздур. Эмди зинҳор ва зинҳор йигитча эмасдурсиз. Ватанни севмоқ иймондандур”. Дебдики: “Бояд, ватан ҳам биз ғарибларни севсун” Бадазон урус кампир авоз кўтариб, бизни сахройи, тегинхур, деб ҳақорат қилибдур. Шу фурсат денг, аравача “Нексия”га айланибдур ва Фиёсбойтой бирла кампир анга миниб, равона бўлибдурлар.

Ҳарчандки зўр бердим, туш таъбирини фикр қилолмадим.

НОМА № 7

Кўча кезар эрдим, бир маҳал кўрдумки, аламон якчанд қизил байроқларни бардор-бардор қилиб саф тортиб юрур ва аларнинг кети кўринмайдур. Ё навзанбиллоҳ, тушумми, ўнгум: сафнинг пеш қаториндағилар дохий Ленин, Сталин суратларини кўтариб олғон эрдилар. Ёзувларни ўкудум: “ Яшасун коммунизм!” “Дунё пролетарлари бирлашинглар” ва дигар. Лоп қилиб, ёдимға балалигим тушди.

Ийд кунлари Регистондан парад ўтур эрди, аҳли шаҳр худди шундоқ ялавлар ва шиорлар тутур эрдилар. Алар ҳам Ленин, Сталин бирла эчки серсақол бобойни суратини олиб ўтур эрдилар. Ва роҳ-бароҳ “Яшасун! Яшасун!!!” деб авоз берур эрдилар.

Ҳайрон қолдимки, Московда ҳозир ҳам шундоқ йўл тутур

эрканлар. Ҳайратим ҳамда завқим чандон авж олиб, алар бирла ёнма-ён йўл босдим.

Аламон бир майдонга келиб, тўхтади. Бадазон авози бисёр дағал бир мардак минбар миниб, гап бошлади. Кўп суханини чақмоққа фаҳмим ожизлик қилди, аммо ўтган замон бисёр яхши бўлғонлигини таъриф қилди. Нон фалон, сариеғ фалон пул эрди, яъни бисёр арзончилик замони эрди, деди. Юраги отнинг калласидак чоғи, бу ҳукумат борини расво-ю радди қилди, деди баччағар зарра чўчумай. Бад ғала-ғавур кўбди, минбар аҳли эҳтиром кўрсатиб, роҳ бердилар ва минбарга...ё навзанбиллоҳ, ўнгузму, тушум доҳий Сталин чиқдилар.

Дилим фаҳмлаб турубди, сиз бовар қилмаябсиз, бу авсар Калвакнинг кўзига инсу-жинс кўрунган, ё шўрлук девона бўлган, деган хаёлдасиз. Бисёр бад кўрганим қасамхўрлик, аммо ялғон гапурсам, майли шу хобгоҳим чаппа бўлсин-у, ман такка қолай.

Эмди доҳий Сталинни салобатларини билурсиз. Мўйлабларини аста тоб бериб, оғур кадам қўйуб чиқдилар.

Бир замонлар калхозимиз ҳам, мактабимиз ҳам шу зотнинг номларида бўлуб, эки жойда ҳайкаллари муҳайё эрди. Идора рўпарўсидаги ҳайкал, шу шапкалари, шу либослари бирла қўл узотиб турур эрди. Аммо таажжуб этардикки, доҳий не боис қиблага ишора қилмай, Абулқосими тўкумни ўйини кўрсатур. Мактабимиздаги ҳайкалларида белдан пастлари ҳам, қўллари ҳам йўқ эрди ва мардуми ноҳонда бундан таажжуб этарди.

Қисса кўтоҳ, доҳий Сталин минбар минишлари билан аламон жимиди. Шивир-шивир қилдилар. У киши хатман дона-дона қилиб, зеру-забарни жойига қўйуб гап бошладилар. “ Иншоллоҳ, биз шўролар давлати ва боз ҳукуматини қайтадан бунёд этурмиз. Сарҳадларимиз бо тағин буяғи Афғонгача, буяғи Овруро киндигигача борадур! Шундоқ бокудрат мамлакатни барбод этганлар қонун олдида жавоб берулар! Биз боз мактаблар, духтурхоналарни бепул қилурмиз! Яшасун ишчи-деҳқон фирқаси!”

Одамлар “Яшасун! Яшасун!!!” деб авоз кўтардилар.

Доҳий Сталиндан кузумни узмайманг, денг. У иши ўтурдилар. Башқаси чиқди. Бу юзунг курғур бетамиз сасиди. “ Ўзи нима гап? Москов Осиёдан келғон японғи ясонғи саҳройилар билан тўлуб кетди.

Қандоқ ночор, нобарор ҳукуматки, бу чиркинакларни чиқориб пеш қилмайдур?! Далой, далой!”

Во занғар, ифлос. Ҳиқилдоғинг кесилгур! Машойихлар демишларким: эгри мўридан тўғри тутун чиқмайдур! О сан ҳароми ўйлаб кўр – бозорларингни алар фаровон қилсалар, ўй қуриб берсалар, мошин ҳайдасалар...шу бўлдими яхшиликка ямонлик. Ўзунг майнўшлик ила банд ўлсанг. Ҳамшираи зорингни кўрай сани...Фикр қилдимки, бобомиз Сталин шу дам анинг оғзига урурлар. Аммо ул зоти олий ўша вазминликлари бирла ўтурдилар.

Бир маҳал денг, Сталин жойларидан туруб, панага ўтдилар. Тикилиб турдим. Вожаб, у киши уяқ-буяққа ўғрунча қарадилар-у мўйлабларини узиб олдилар. Бадазон сочларини ҳам бир ҳавуч қилиб олдилар, либосларини янгиладилар. Қарасам бинниси қизорган бир урус. Вой, хуноса, вой сани бетингга аёғим, дедим. Шундоқ ҳам алдайдурми одамни. К...фурушни андоқ нафратладимки, ҳадди йўқ

Хонамга кайфияти тирриқ бўлуб қайтдим.

НОМА № 8

Аниқ эсимда турубдур, ўтган чаҳоршанба раста кезиб юрур эрдим, бети ҳабашдек қап-қаро, локинда сочлари аппоқ бир жўғи заифа (алар сиган деюрлар) бандага рўбарў бўлиб, дедик: қўлунгни берсанг, кафтингга кўруб, омаду ноомадингни айтиб берур эрдим.

Буларнинг мўлтони фолбинлари ҳам ўзимизники мисол хира пашшадур. Дедимки, манга ором бер ва йўлумдан кет, фолга зинҳор ва зинҳор бовар қилмасдурман. “Ишонмасанг ҳам ихтиёр ба дасти Бахтиёр, деди ул хотунча, аммо суханимга кулоқ тутсанг бас.” “Гапур.” “Сан Ўзбекистондан келган.” “Тўғри,” иқроримни изҳор қилдим. “Бу жойдаги жўра-ю, қавмлардан хабар олмоқни мақсад-муддао қилгансан.” “Иби, топдинг,” дедим андак ҳайронлик ила. “Андоқ ўлса, эмди қўлунгни бер, қолғон қизикларини гапурурман.” Рози ўлуб қўл узотдим. У кафтимга боқиб фол бошлади. “Вай-бай, деди, санда гап кўп ва қайбирини, қандоқ баён қилмоқ манга жумбоқдур.” “Гапур, гапур”, бир рубл берурман,” дедим хоҳишим

ошуб. “Бадаз нақ бир ҳафта ҳаётингда бисёр қизик воқеа бўлур. Боз экки рубл узот, шунда гапирурман,” деди шайтон. Ман айтгонини узотдим. Заифа давом берди. “Ҳафта ўтмай бисёр боақл, нозанин жувон бирла танишурсан ва ани севиб қолурсан..” “Қоч-е, дедим қўлумни тортиб, эмди эликка кириб миям айнийдурми? Ман жинними? О ўттуз йиллик тоат-ибодатим кўюрму, Самарқандда хотун, бала-чақа, дегандак”.

Боз йўлда давом бердим. Аммо фикру-зикрим хуноса жўгининг фоли бирла банд ўлди. Лаппи рост чиқмасун, деб хавотир ҳам олдим. Шу-шу кун санайдурғон, хушёр турадурғон ўлдум. Ҳафта ўтди ва фолбинни хаёлимдан қарийбки фаромуш қилдим. Чаҳоршанба, панжшанба, жума ўтуб, шанба бегоҳи ўтуруб эдим, ногоҳ бир заифа чой кўтариб кирди.

Бу жувонни аввол кўрган эрдим, навбатчилик қилур эрди ва магарам хотирам панд бермаса, ҳафтада бир-экки келур эрди.

Анга таъриф берудурғон ўлсам қирқ ёшларнинг нари-берисида, сочларинин сариклиги асл уруслигидан далолат, аппоққина, на ариқ ва на семиз, валеқ бисёр-бисёр хушфеъл, хушсухан эрди. Дилим нимагадур “жиз” қилди ва фолбин заифани эсладим. “Таксир, деди, бадаз салом-алеқ, ман сизга чой келтурдум. Сиз - осиелик мўминлар кўк чойни бисёр хуш кўрурсизлар.” “Буни қаёндан билурсиз”, савол айладим, андақ табассум ва хоҳишмандлик ила. “О, ман ҳам Ўзбекистонлик – Оҳангаронда туғулганман. Тошқанда ўқуган эрдим. Бир муддат муаллимлик қилдим, бадазон газитда ишладим. Ўзбекка теккан эрдим, бечорани ўлдуриб кетдилар. Кун кўрмоқ душвор ўлди ва ман кўдагимни кўтариб Масковга келдим.”

Диққат қилсам, гаплари дилдан. Шу алпоз гапзанон қилдук. Ана ақлу идрок, ана диду фаросот, дейман ўзумча, анинг гапларини тарозуга тортуб. Жувоннинг лаблари андақ бўёқ, қошлари салгина сурма кўргани боис хушрў бўлиб кўринур эрди. Бизни аёллар бир умр мол-ҳол, бала-чақа деб пардоз қилмаслар ва бу хатодур, фикр қилдим ўзумча. Исми шарифи Мария эконлиғини, аммо раҳматли эри Марям деб атагонини ҳам ёшурмади.

Бундаги юмушлари, тириклик тарзини савол айладим. Ул шукри худо қилди. Ялғуз қизи бирла рўзгурзонлик қилмоғини, экки жойда

ишламоғини гапурди. “Бир кўрушда сизга меҳрим тушди, раҳматли эримга бисёр ва бисёр монанд эркансиз”. Бу сухан каминага ёғдак ёқди. “Ман ҳам ул ҳафта сизни кўруб, фариштасифатлигингизга бовар қилган эрдим, эки бор тушумга ҳам кирдингиз”, ўзи кечирган бўлсин-у, жилла ялғонни қўшдум.

Дигар гап бўлмади. Аммо шаби дароз ўйкум келмай, ани фикр қилдим. Бай-бай, либослари қандоқ зебо, бақ-бақалари аппок, хушбўй исларини ман гапурмай, сиз эшитманг..Эй Худо, ўзунг кечиргил.

Тун ўтуб, заифа боз келди ва андак ўзумни йуқотмоқдан бери бўлдум. “Ман чойнакни олғони келдим,- деди, ўша ширин такаллуф ила. Эмди бадаз ҳафта келурман. Соғ бўлунг ва кетиб қолманг”.

Анинг ижозати бирла тилифонини ёзиб олдим.

“Бандасининг ўнг елкасига Раҳмон, чап елкасига шайтон турур, деган эрди, ўша - фоҳишанинг бағалида бандаликни бажо келтириб қўйғон имом-хатибимиз, Раҳмон сани тўғри йўлга солур, шайтон аксини қилур”.

Фикр қилдимки, ман андак шайтон вас-васасига тобе бўлдум ва эмди хушумни йиғмоғим жойиздур. Боз фикр қилдимки, нечун Қуръони Каримда тўрт хотунга ижозат воқе. Не-не буюк зотлар ўндан зиёд хотун, канизак олғонлар. Зеро Калвак ҳам аларнинг авлоди-ку! Бирор шинос мўмин-мусулмон хабар топмайдурғон, бегона шаҳарда андак кўнгилхушикка йўл берсак, осмон узулуб ерга тушурму?!. Бунинг завқу- шукуҳи баҳад-ку! Бобур ҳазратлари ёзадиларки: “Айб этма, эй рафик”. Ул зоти бобаракотнинг ҳам хотунчалари якка-ялғуз бўлмагандур.

Ўйга сим қоқиб, хотунга ширинсуханлик қилдим, сихатлигимни дедим ва бисёр зарур юмушлар қўпайғони боис боз бир муддат қолмоғимни гапурдим. Соддадил заифам ишонди.

Тушумда бисёр баланд тоғ эрмиш. Марямхон анинг юқорисинда турур, ғарибни чорлар, ман ул парипайкар сари иштиёқ ила интилиб турғон эканман. Марямхон ноз, ишва бирла бесабр даъват этар эркан. Бир маҳал ҳов қуйига назар ташласам, хотуним балани кўтариб, манга ишоралар қилур эрди. “О дадаси, деркан, сиз девона бўлдингизму? Нима бу? Қариликка йўрғаликму?”

Бадазон ўйғониб кетдим.

Раҳмонга кулоқ берурманми, шайтонга ва тоғнинг нақ белида қанча сана турурман, ўзумга ҳам аён йўқ. Буни Яратган билур ва биз пешонада борини кўрурмиз.

НОМА № 9

Гайридинлар театрусини ҳам бир кўриб қўймоқ илинжи ва ниятинда вақти беғоҳ марказ тамон йўл ихтиёр этдим. Кўрдумки, аларда театруга иштиёқ чандон баланд. Тамошобин тирбанд эрди ва ман чиптани бир савдогардан фалон пулга харид қилмоқликдан дигар чора топмадим.

Театру ибратхонадур, дейдулар ҳазрат Бехбудий. Бу гап ростдур – алар жуфт-жуфт бўлуб, зебо либосларини кийиб келғон эрдилар, бу салобатли иморатға. Бир-бирлариға тавозе, эҳтиром изҳор этур эрдиларки, тенги йўқдур ва таъриф-у, тасаннога лойиқ.

Саҳнада Отелло отлиғ қаро араб пайдо ўлди. Бисёр боғурур, серзарда, бадфеъл ва бадрашклиғи мана-ман деб турур эрди анинг. Нимарса савдолар кечди-ю, исму-шарифи Дездемона бўлғон завжасидан ноҳақ гумон пайдо қилди. Қисса кўтоҳ, анга дедики, фалон рўмолчамни топиб бер. Боиси, ул рўмолчани дигар бир нохуш мардак қўлида кўргон эрди. Аёл ҳарчандки қилди, сабил қолгур рўмолчани пайдо қилолмади. Бадазон бу бадрашк мардак хотунини буғуб, ўлдуруб ташлади.

Одамлар бисёр ва бисёр надоматлар тортдилар.

Ўзум ҳам андуҳ чекдим ва ногоҳ Марямхон хаёлимға рўё ўлди. Боиси, Дездемона дегонлари ҳам Марямхондан сариқ соч, бўйун ва елкалари аппок, нозук бир ҳилқат эрдикки, такқоси йўқдур. Ҳай баччағар Отелло, дедим фикран, бир рўмолча деб шундоқ нозанинни қурбон қиладурсанми?! Ҳай-ҳай-ҳай...О ачош қилиб ёт, елкаларидан муччи ол, ножинс. У яққа юмалат, холиги ишни қил, бу яққа юмалат, холиги ишни қил...

Фикри ожизимча, бизнинг замонга келиб, бадрашклик хийла камайди. Бунинг боиси бандага қаронғу.

Ҳамсоя деҳада бир галварснинг хотуни араб юртига пул топмоқ

илинжи бирла равона бўлгон эрди. Бадаз якчанд сана заифа тарафдан доллар оқиб келадургон ўлди. Нобарор эр денг, ўзидан кетиб, баланд иморатлар солди, мошинларни қатор қилди. Бунисига тоқат қилса бўлур эрди, аммо бадмаст бўлуб, чору-ночорларға нописандлиғ намоён қилиб, аларни ҳақорат қиладургон нобоп қилиқлар пайдо қилди.

Бир хоксор муаллимимизнинг ихтиёрига хориж жаридаси тушуб қолгон экан. Бундоқ варақ очса, анда араб бойнинг тўрт хотуни бирла тушган суврати муҳайё. “Иби, о мана буниси бизнинг янга-ку,” дебди, заифалардан бирига бармоқ ниқтаб. Андоқ демоғининг боиси, кундошлар арасиндан бояги галварснинг хотунчасини таниб қолғони экан, денг...

Элнинг оғзига элак тутуб бўлмас. Сухан тарқалди. Галварс дебдики, ман ўша аёқяланг муаллимни йўқ қилмасам, номимни дигар кўюрман. Бадазон бечорани қаматмоқ фикри бирла кўп пул тўкди, аммо муаллим ҳам анди эмас эрди ва тукига озор етмади. Адолат нусрат кўрсатди.

Дағи бир гап. Ҳиккаси баланд бир амалдорни билур эрдим. Бир куни Тошкан учаман, деб чиқибдур, аммо тайёра тайёр бўлмагани боис ният амалга ошмабдур. Илож топмай, хонасига қайтса, хотунчаси шофири бирла...

Амалдор жаҳл отига миниб: “Бу қандоқ намокулчилик,- дебди, боз хотунига авоз кўтариб: Магарам жорий йил аёллар санаси аталмаганда, тарсаки бирла башарангга тушурур эрдим.”

Аммо шофирини жазолади: нақ эки ойлик моянадан маҳрум қилди, шўрликни..

Шуноқа гаплар. Ҳар замонга – бир замон, дейдилар машойихлар. Дағе алар дейдуларки: ҳар кимда бир феълу хўй.

Ўзи инсоф ато этсун: мардга ҳам, заифага ҳам.

НОМА № 10

Тилвизор тамошо қилиб ўтуриб эдим, бир маҳал тоғлар, дарёларни намоён қилдилар. Дилим андак жиз қилди – боиси алар

зоҳиран шинос эрдилар. Дарё илкиндаги чашмалар намоён ўлди ва дедиларки, Зарафшон шу манзилдан йўл олур. Бадаз якчанд муддат дарёнинг Тожикистондан ўтуб, Ўзбекистонга равона бўлмоғини тамошо қилдим ва қадрдонликдан сарафроз ўлдум..

Локинда тоғ-у, дарёларни мадҳ қилган чўққисақол, унинг яқосиндаги мардумларни бисёр қашшоқ ва ночор, деди. Истиклол бўлғонидан илгари тузук эрди: ҳар эчки жумҳурда ёқилғи, рўшноилик, таълим ва шифо текин эрди, эмди ундоқ йўқ. Мояналар учма-учдур, иш йўқдур.

Қишлоқларни намоён этди: ўйлар пастак, балаларнинг либослари йиртиқ-ямоқ. Боз икки жумҳур шу кунларда ит-мушук бўлғонини, бунга катта амал соҳиблари сабаб эконлиғига урғу берди. Қисса кўтоҳ, кўп иллатларни намоён этди, ямонлади, баччағар.

Бадазон Москов атрофиндаги деҳаларни кўрдук. Биздан афзал эмас эрди. Газ йўқ, сувни кудукдан тортур эрдилар. Деюрларким, аввол ўзингга боқ, бад ноғора қок. “Фарқ шундаки, деди чўққисақол, биз ростидан тонмаймиз, аларнинг газитлари бўлса, тириклик оғирлашгани баробаринда, ҳукуматга ҳамду сано айтмоқликни авж олдирурлар”.

Башқа каналга ўтдум. Зино қилган бир мардни суд қилур эрдилар. Ўйда ҳам қозихона жанжолларини завқу шавқ бирла, бисёр тамошо қилар эрдим ва ҳар сафар адолат нусратидан мамнунлик топар эрдим.

Шу фурсат эшикни оҳиста қоқдилар. Навбатчи хотун ташқари чиқишимни, тилвизорчилар ташриф буюргонини хабар қилди.

Бизнинг қабатда рўзгурзонлик қиладурғонлардан чамаси йигирма чоғли банда жам бўлгон эрди. Бир жиккак заифа аввол диққат талаб қилди ва бад сўроқ айлади. “Тилвизорда бот-бот гуноҳкорларни суд қилурлар. Ани тамошо қиладурғонлар кўл кўтарсун.” Якчанд заифу мард бирла камина ҳам кўл баланд қилдим. “Бир бузург одам айтғонки, давом берди хотунча, ҳаёт саҳнадур ва биз боримиз анда тақлид этмоқ бирла бандмиз”. Билиб қўюнг: сиз тамошо қиладурғон ўша жиноятчи, шикоятчи, гувоҳ, оқловчи, қаралавчилар сохтадурлар, яъни сиз монандлар ижро этурлар. Магарам айнан шундоқ воқе содир

бўлгонми йўк – худо билур”.

Иби, хайрон-у лол қолдим. Калвак Махсум, дедим ўзумга ўзум, чандон йил анга ишониб, анди бўлгон экансиз-да. О, мардумни лаққилатмоқ чикора, морбозлар? “Бугун янги қисмини расмга олурмиз, ким хоҳиш билдирса келсун, ақча ҳам берурмиз”. “Биз нима юмуш қилмоғимиз керак, савол айлади бир тотор”. Гувоҳ бўлгонсилар: ул адолат мажлисинда ўн беш-йигирма чамаси одам ҳеч нимарса қилмай ўлтурур. Сизлар ўша тамошобинга тақлид этурсизлар. Хоҳиш билдирғонлар юрсун, қолғон савдо идорада.”

Аларнинг идорасинда мардум бисёр эди ва банда тилвизирда аввал кўргоним - қози, окловчи, қаралавчиларни тирик шамоийлда кўруб завқ олдим. Бад янги келғонларнинг исм-шарифи, не юмуш қилиши ва инчунин тилифонини хатга тушурдилар.

Жилла савоб-жавоблар ўлди ва биздан диққат талаб этиб, гўёки бўлуб ўтғон нохуш воқеани ўқуб бердилар.

Анга кўра бир деҳада эки хамсоя рўзгурзонлик қилур эрканлар. Неча сана ўтуб, меҳрибон, аҳл бўлибдурлар. Аммо-локин бу ҳамжихатликқа кўз тегибдур. Исму шарифи Авдеев (асли Абдиев бўлса ажаб йўк) бўлгоннинг бўрибосар кучуги воқе бўлуб, хамсояи қадрдон Бабаев (бу ҳам Бобоюфдур)нинг якчанд тавуғини еб қўюбдур. Бу нохушлик такрор ўлғач, ул шикоят айлаб дебдики, “Жондан азиз хамсоя, кучукни боғлаб қўймоқ жоиз”. Абдиев бу заруратни қилғонми-йўқми, бизга қаронғу, аммо бўрибосар боз паррандаларга қирон келтирибдур. Бобоюф дегонларининг тоқати ток ўлуб, кучук офтобда ётқат маҳали, золимлик ила жаниворға карасин тўқуб, алав берибдур. Иттифоқо Бобоюфнинг бостурмаси бор экан: хас-у хошок, чўп-у, чарх деганларидак. Алав олған кучук аввол ўзини бостирма тагига урибдур ва ёнғин содир бўлибдур. Бадаз шавқун-сурон жанивор у жойдан қочиб, соҳибининг ҳавлисига қирадур ва жон талвасаси бирла, бир давра айланиб чиқиб қочадур. Воқеанд, соҳиби кучук, яъни Абдиюф, якчанд дақиқа пеш, жанжол бирла хотунини бир шапалоқ урган экан. Ёнған итни кўруб, “Оҳ, аёлим ўзига алав берди”, фикри бирла, анинг ортидан чопадур.

Қисса кўтоҳ, ушбу машваратда кучукнинг соҳиби Абдиев гўё давогар, Бобоев жавобгар бўлуб тақлид қилмоқлари жоиз эрди.

Боз бисёр фикр-у маслаҳатлар баён этилди ва дедиларки: эмди машқ қилурмиз. Боре одамлар жой-жойларини банд қилдилар. Либослариға зеб бериб, диққатни ошурдилар. Нозук бир аёлгина авоз кўтарди: “Турунглар, суд келаябди.” Боя арамизда бўлгон амаки башқа либос кийиб, виқор бирла кириб келди ва жаҳл бирла болға ўрди. Ва якчанд дақиқа ўтуб, қаралавчи гўё содир бўлгон нохушликни гапириб, Бобоевга ўхшаганларни жазоламоқ зарурлигини изҳор айлади. Бадазон Бобоюфга сухан бердилар. У эзмалик бирла такрор қилур маҳали, жиккак заифа: “Стоп, стоп”, деб фармойиш қилди.” Биз сукут қилдук. Во-первий, деди аёл, эзмалик чикора? Сухан оз-у соз бўлсун. Эккинчидан, кучукни ёниб кетадурғонни кўрган гувоҳ зарур”.

Казо-казолар заифани маъқулладилар. Бадазон ул аёл манга юз бурди: “Калвак Махсумович, бу юмушни сиз бажарурсиз. Илтимос, инкор этманг. Баён қиладурсизки, йўл юруб борур эрдим, ёниб келадурғони нимарсани кўрдум. Бад аркадан мана бу мардак пайдо бўлуб: “Ҳов, янганни тут”, дедилар. Хаёл қилдимки, заифалари ўзига алав берган: “Ўзингни сувга от, ўзингни сувга от”, дедим кўлга ишора қилиб. У ёнимдан шиддат бирла ўтуб кетди”, дейсиз. Ладнами?”

“ Хай ана, ладна,” дедим. “Эмди чикиб турунг, зарур маҳал чорлаймиз”, дедилар. Итоат қилдим. Бир маҳал карнайдан: “Гувоҳ Калвак Махсумович таклиф этилсунлар”, деган садо чиқди. Кириб, одоб ила салом бердим. Тартиб-қоидани фаҳмлатдилар ва ман бомисли тўти, ўша суханларни такрор айладим. Бир маҳал пракурор ” Сиз Ўзбекистонлик ўлсангиз, не боис бу жойларда юриб эдингиз”, дея савол айлади. Ман сукут қилдим, боиси қоғозга биноан бундоқ демасликлари лозим эрди. Шу маҳл денг, оқловчи жонимга оро кирди: “ Бундоқ савол бермоқ қонунга зиддур. Бу - анинг шахсий юмуши. Эҳтимолки, ўйношиникига келгандур”. Каминани муҳофаза қилди ўзича. “ Ҳа рост ўйношиникига бот-бот келадур”, лукма қилди, мани ямон кўриб қолган тавуқни эгаси.

Бу суханларни борича тасмага тушурдилар. Бадазон қозилар маслаҳатга кетдилар ва даме ўтмай ҳукм ҳам ўқулди. Унга кўра, кучукка алав берган бераҳм Бобоевга фалон рубл жарима солинди.

Бор гап шу. Аммо хобгоҳга қайтиб, надоматлар тортдим. Эрта бу тамошони намоён қилса, танишлар, ҳешу акраболар кўруб маломат

қилмасму?! Шу ёшда Маскавда ўйнош зиёд қилибдур, десалар қандок қилурман? Маҳаллада хотун, Московда Марямхон бохабар бўлсаларчи...Ҳай. хомкалла, хомкалла...

Эмди на чора? Фикр қилдимки, каминани лаққи қилдилар. Ё маҳаллалик бўлғонимдан бохабар эканму, бу ҳамширағарлар?

Деҳамизни Маҳалла атамоқларини ва шаҳарликлар мардумларимиз хусусинда латифа тўқумоққа мойил бўлғонларини ёдовар қилган эрдим. Алар бирор анди бандани афанди қиладурғон ўлсалар суханни: “Бир маҳаллалик...”деб бошлайдурлар.

Тан олмоқ даркор, мардумларимиз ҳам андак лакалав ва ханда харишга тобе.

Фақат бизнинг деҳада газ жумрагини очиб қўюб, бад гўгурт ахтаргани кетарлар.

Фақат бизнинг деҳада ҳавлиларига девол тиклашдан муқаддам дарвоза қурурлар ва неча сана кечаси анга танба қўюб ётурлар..

Хай энди нима қилдим, манам бу гапларни фош қилиб. Ўзумнинг ҳам қавун тушуруб турган жойимку.

О, камина ҳам маҳаллаликда.

НОМА № 11

Рўзи шанбе дўконлар аралаб борур эрдим, деволда Қличконинг суратига кўзум тушди. Камина бу ажимжусса полвонни Қиличбек атайдурман ва ўзумга бисёр дўст-у рафиқ билурман.

Анинг рўбарўсинда ҳўкуздак бир ҳабашнинг ҳам акси муҳайё эрди. Хатни ўқудум. Якшанба Московда аларнинг жанги бўлмоғини битган эрдилар.

Неча санаки, тилвизордан Қиличбек жангини кўруб келурман. Бу азамат ҳар сафар жангга чиқса, дилим завқ-у шавққа тўлур ва Яратгандан анга фатҳ-у зафарлар тилар эрдим. Солба сол орзу қилардимки, анинг ўзуни ҳам кўрсам, илож бўлса кўрушсам, деб.

Бо ин боис зудлик бирла тамошогоҳга равона ўлдим. Аммо дедиларки, чипта тамом бўлди, бугун отлиққа ҳам йўқдур. Олиб-сотарларни дарак қилдим. Валек...

Эмди қандоқ қилдим? Вақти шом хобгоҳга қайтиб, танишлардан нажот ахтармоқни фикр қилдим. Аввол маймунбоз Дўсбекка сим қокдим. Ул дедики: “ Мазкур мушкулотни Московда фақат бир ҳамюртимиз ечмоққа қодир. Шаҳрда ани трутен, яъни ору асалнинг эркаги, деб атарлар. Ўйноши бисёр бой бир бевазандур”. “Балани оти Қўчқорбойми?” шошиб савол айладим. “Шундоқ”. “Ўша - ҳолигиси бирла пул топадурғон ҳангими? Бўлди, бас у мани жияним. Радной. Ўзум кўтариб катта қилғонман ул к...хўрни. Аммо нопок қадами боис лат берган эрдим”. “Чакки қилғонсиз. Ул бала самарқандлик деганнинг пушти- паноҳи. Бошимизга не ташвиш тушди, анга айтармиз ва муаммони бо зуд ҳал қилур. Москов мэри бирлан ҳам жўрадур”.

Нўмур тердим - жавоб бўлди. “Қўчқоржон, ўзунгми, асал, шакарғуфторлик қилдим”. “Ким бу,” савол айлади, андак нописанд. “О, ман Калвак тағонг бўламан, сани кўтариб юрур эрдим...” “Иби, тағо саломат борсизму?” “Тузук, тузук, тўқмоқчадак. Манга қара, арзимга кулоқ бер”, дедим ва муддаога ўтдум. “Хуп, хайр, жавоб қилди у, эрта тамошогоҳда турунг, ман хоним бирла борурман ва белат тутказурман.

Эмди шодлигим беҳад. Барвақтроқ бориб, аларнинг йўлига кўз тикдим. Бир маҳал тўрт тансоқчи муҳофазасинда жиян бирла бевазан пайдо ўлдилар. Икавлон виқор бирла қадам ташлар эрдилар, халойиқ сарбасар йўл бўшатур эрди. Заифанинг либослари зебо, зебу зийнатлари бисёр бўлса ҳам, ўзи қоқсуяк, боз бинниси катта эрди ва фикр қилдимки, Марямхон бу заифадан чандон хушрўдур. Жиян у ён-бу ён алангламоғи билан, ўзумни намоён қилдим. Бала пақир салом йўк, алек йўк, қўлумга чиптани қистириб, ўтуб кетди. Бисёр сарафроз ўлдум.

Аммо бандаси ношукрдур. Бо нима сабаб, ман бирла кўрушмади, пурси пос қилмади ул жинқарча, деб ўзумча гина ҳам қилдим. Белатни ҳам гадойга пул узотғондек қилиб қисдирди. Ҳа, майли. Уруслар айтадурларки: “Это не главный”.

Ичкари кирдук. Одам тирбанд. Қий-чув. Театруда мардум жим ултурур эрди. Бо жойда баракс, шавкун-сурон авж эрди.

Бир маҳал денг, ўн беш чамаси оқ-у қаро одам ҳабашни ўртага

олиб кирдилар. Гарданлари буканикидак ғафс эрди, қадди атрофдагилардан хийла чиқиб турарди. Анга микрофон тутдилар: “Кличконинг вақти эмди ўтди, деди каллаварам, ўйун ярмига ҳам бормайдур. Уни занбарга солиб чиқсалар не ажаб...”

Во, занғар! Нонни катта тишласанг ҳам, гапни катта гапурма”, деган ҳикматдан беҳабарму дейман бу қарамашоқ. Зорингни сани... Кўрурмиз.

Даме ўтмай Қиличбек ҳам юз кўрсатди. Мардум туруб, анга олқиш билдирдилар. Мани ҳам кўзумга ёш келди. Анинг қадрдон, хушфёъл чехраси инчунин тоғдак қоматидан дилим ифтихорга тўлди.

Қиличбекка ҳам суҳан бердилар: ”Пешонада борини кўрурмиз, тамошобинлар шод бўлсалар бас”, деди у. “Ҳа, бу башқа гап”, дедим ўзумча.

Ҳар эки муштзанни халойиққа шинос қилдилар. Фалон бор жанг қилган, фалон бор уруб йиқитган ва дигар. Ўртадаги ҳакам: “Боссе!” деди ва алар жангга кирдилар. Илкинда қизиқ бўлмади. Душман кўрғоннинг амонат жойини ахтарадур, дегонларидак, рақиблар бир-бирларини ўргандилар. Бадаз танаффус бўлса жанг авж топти. Ногоҳ занги Қиличбекнинг юзига мушт солғон эрди, мардум ваҳмга тушдилар ва Қиличбекка далда бермоққа киришдилар: “Биқинига сол, ярамасни!” “Ур, йиқит!” “Биз сан билан!”

Учунчи танаффус ўтуб, шавкун боз авж олди. Билдимки, аксар бу ерга дод солғони, дарди дилини тўккони келғон экан. Ёнимда ўтурғон тожик бала милисаларни сўкур эрди: “Милисая занаша... Зан кафон к...фуруша!” Даме кечмай, каминанинг ҳам дилимдаги тилимга кўчди: “Марямхон, қайлардасан? Нечун паҳлўйимда йўқсан? Сан жиянимнинг ўйношидан чандан хушрўсан!”...

Ўрталарга бориб, жанг авжига чиқди. Қиличбек чап қўли бирла вужудини муҳофаза қилар, рост қўли ўқланган думиладак шай турур эрди. Бир маҳал денг, ҳабаш уни арқонга қисиб борди. Шу маҳал Қиличбек рост қўлини ишга тушуруб, рақибнинг жоғи, қаншарига мушт тушурди. Ҳабаш йиқилди. Жойимиздан туруб кетдик ва дод солдук. Аммо занги боз турди ва дағи мушлашмоқ бўлди. Аммо лекин эмди у авволгидак илгариласмас, чўчуб муштзанлик қилур эрди. Фикри ожизимча, Қиличбек бу галварсни шу даме уриб йиқитмоққа

қодир эрди, аммо лекин раҳм қилдим у ё тамошобинлар завқ олсунлар дедиму, боз давом берди. Уруслар як авоз бирла бақирур ва такрор этар эрдилар: ” Кличко, бей! Витя, заканчивай! Хватит!”

Қиличбек шундоқ қилди. Бозарба эки мушт тушуруб, зангини йиқитди. Ҳазорон мардум нигоҳи олдинда ҳабаш якчанд дақиқа чўзулиб ётди ва шавқун-у олқиш бисёр авжига чиқди. Бадазон унга кўмак бердилар ва шу бирлан жанг барҳам топди.

Ҳа, қизталоқ ҳабаш, дейман ўзумча. Ҳолинг шунча экан, намоқул қиласанми бизни қадрдонга рўбару бўлуб, боз катта гапурганинг зиёд. Ҳе, сани тарбиялаганни зорини кўрай!

Қиличбекни кўрмоқ, зора қўлини қисмоқ ниятинда харне урунушлар қилдим, имкон-у илож бўлмади. Локинда юртга қайтсам, “Анинг қўлини қисдим, боҳамро гапзанон қилдук”, демоғим муқаррар.

НОМА № 12

Ҳолпурплик қилмоқ яъне сихатини сўрамоқ хоҳиши бирла Дўсбек маймунбозга сим қоққон эрдим, бадаз салом-алеқ, дедими: “Духтурхонадаман”. “Ҳа, дедим, нима гап, бахайрми”? “Ғиёсбойтойни уруб, майиб қилибдурлар, падарлаънатлар. Бехуш ётибдур”. “Ким у? Нима боис?” Дўсбек изҳор айлади, локинда фаҳмим қосирлик қилди ва шу сабаб етиб бормоқни ихтиёр айладим.

Бу жойга йигирма чоғлик самарқандлик ўзбек, тожик мусофирлар жам бўлгон эрдилар. Баён қилдиларки, шаҳри Москвада сочи поку билан қиртиш қилингон якчанд худобезорлар (алар скинхед деюрлар) мусулмонларни ва дигар мусофирларни тутиб урмоқлик, то ҳатто ўлдурмоқликни касби қасос қилибдур. Бу бор бўрибачалар гала бўлуб, дехқон бозор кирибдурлар ва рўбарў бўлгонни уруб, майиб қилибдурлар. Бир озорбойжон балани ўлдурубдурлар ҳам. Бечора Ғиёсбойтойни рост қўли бирла қавурғасини синдирубдурлар.

Ана санга намоқулчилик! О, ҳукумат қаёнга қарайдур? Не боис тартибга солмайдур, бу газанда, ҳаромиларни?! Ўзбекистонда шундоқ қилсун, милисамиз онайи зорини Учқўрғондан кўрсатиб қўймоғи

тайин - буноқа сакфел, сакбаччаларни. Ҳе, сани тарбия қилганни ҳамширайи зорини кўрай! Қўлинг синсун! Оғуз-биннингдан қон келсун!

Дўсбек дедик: “Ғиёсбойтой шу ҳолинда Самарқандга жўнатмоқни илтижо бирла сўрайдур. Боиси Московда духтурлар катта пул олурлар. Боз ўлиб қолмоқдин хавотир тортур. Жумбоқни қандоқ ҳал қилмоқни фикр қиладурмиз”.

Шу фурсат: “Келди, келди” бўлди ва роҳ бўшатдилар. Даврага Қўчқорбой, яъне ҳов ўша бадавлат бевазан бирла дилхушлик қиладурғон, ору асалнинг эркаги деб ном олғон жиянимиз пайдо бўлди. Бадаз саломалек ва андак саволу жавоб, жиян бирла боҳамро ичкари кирдук. Бечора Ғиёсбойтой доқа бирла печон қилинғон эрди. Ҳамватанларни кўруб, ашки шашқатор ўлди. “ Отажон, зорланди жиянга қараб, ман ғарибни юртга жўнат. Ўлугум ўзга тупроққа қолмасун”.

Даме кечмай Қўчқорбой катта духтур хонасига кирди ва ҳаял ўтмай чиқиб дедик: “Амак, шу жойда ётурсиз, даво топурсиз, нимаки харажот бор – ман тўлайдурман. Ватанга авволгидак соғлом бўлиб борурсиз. Сардухтур бирла шундоқ шарт туздук”.

Бадаз бу гап Ғиёсбойтой авоз қўйиб йиғлади. Биз уни авутдик, ширинзабонликлар қилдук, мусофир шаҳарда ялғуз қолдирмай, хабар олиб турмоққа паймон айладук.

Жиян чорчархасига минмоқ арафасинда манга бетланди. “ Тағо, Масковда кўп турурсизми”? Жавобе қилмоқни билмадим. “ Камхаржлик тортсангиз, сим қоқинг, ҳижолат бўладурғон жойи йўқдур. О, ман радной жиянингиз бўладурман. Магарам юмуш қилмоққа ихтиёрингиз ўлса, айтинг”.

Баланинг бу суханидан чандон сарафроз ўлдумки, ҳадди йўқдур. Ва боре гуноҳларини, яъни бегона заифа бирла зино қилғонини зоҳиран авф этдим. “ Манбоп не юмуш бор?”савол айладим. У хеле сукут қилди ва деди: “Московда тижорат бирла банд бўлғон ҳамватанларни рўйхат қилиб чикмоқ керак. Яхши маош берадурмиз”. Ман сукут қилдим. Сукут аломати ризодур.

Хобгоҳга келсам, Марямхон жойида санамдек бўлуб ўлтурубдур. Ул нозанин, соҳибжамолни кўруб, дилимдаги ғуссалар чекиндилар ва

қандоқ суҳанлар ила анинг кўнглини топмоқни режа қилдим. Каминанинг ҳисобига кўра, ул парипайкар эрта келмоғи лозим эрди. Бир кун барвақт келибдур, демакки, мани соғунган. Беҳудага “ Раҳматли эримга бисёр ўхшашдурсиз”, демаган эрди-ку.

Табассум ила анга рўбарў ўлдум. “ Марямхон, дедим, бадаз салом-алик сизни бисёр ва бисёр кумсадим. Қачон келурсиз, деб бармоқ санадим, уч бор тушумга кирдингиз. (Ялғонни худо кечирсун – аслан бир бор эрди). Хонамга ташриф қилинг, борини айтиб берурман”.

Бозуд хонамга кириб, ани саришта қилдим, оҳори либосларимни кийдим, сақолимни тарошладим, атр сепдим. Авволгидак чой кўтариб келур деб, хонтахтага ширинликлар кўйдум. Худонинг ногоҳ ман мусофирга инъом қилган ушбу жонон неъматини дилини топмоқ илинжи бирла, уруслар ибораси бирла айтғонда - падход қилмоққа режа тузур эрдим. Агар ундоқ суҳан қилса, бундоқ деб жавоб айламоқни фикр қилур эрдим. Зеро дейдиларки, агарни магарга куяв қилсалар, бир ўғул туғилгай оти кошки. Кошки эмди тезроқ келса-ю, режалар жомаи амал кийса, деб танг бўлур эрдим. Аммо лаҳзалар, фурсатлар ўтур, валеқ ул ҳурилиқо юз кўрсатмас эрди. Дилим бетоқат бўлуб, чиқиб назар ташлар эрдим, ҳамон жойидан қимирламасди. Боз бир муддат сабру қаноат қилурман ва бесабр чиқиб қарайдурман. Воқеанд, ҳазрат Навоий битгонларидек:

Лаҳза-лаҳза чиқдим-у боқдим йўлиға интизор.

Келди жон оғзимаю ул феъли бадхў келмади.

Бад фикр қилдим – не боис келмоқдин бош тортиди, валеқ жавоб йўқ эрди, жумбоқ эрди. Тожиклар айтурларки: “Ё асп пеши бор, ё бор пеши асп”. Яънеки, отни юкнинг олдиға келмоғи душвор экан, юкни анинг олдиға элтмоқ жоиз. Магарамки, Марямхон келишга тархашлик қилур эрканлар, ўзум ул зоти олиянинг истиқболлариға борурман.

Ул париваш кимларгадур қалит тутқозар, бир нимарсаларни уқдурар эрди ва ман ғарибга эътибор қилмасди. Дағе ҳолпурсликлар қилдим ва имкор руй кўрсатгач, ўша кўрган тушумни гапурдим. “Сиз тоғнинг устида, хотуним пастида, ман ўртада турубман. Хотуним жоғ урар эрди. Ўзи беҳад сержоғ...”

Шу маҳал бир заифа келиб, мулоқотнинг белига тепди,

Марямхон бирла савол-жавоб айлади.

“Оҳангаронда дунёга келган ўлсангиз, даркорки, ўзбекини обдон билурсиз, савол айладим”, заифа кетгач. “Тузук билурман, жавоб айлади ул, Тошкандда ўқуб, ул шаҳарда руси газитда ишладим. Кўп гапларни ўзбекидан урусига оғдарар эрдим”, “Андоқ ўлса, ижозатингиз бирла ўзбеки шеър ўқуйдурман, дедим. Хоним сукут сақлади. Сукут эса аломати ризо, деюрлар машойихлар. Камина ҳазрат Лутфийдан қироат бошладим:

Мани шайдо қиладурғон бу кангулдур бу кангул,
Хору расво қиладурғон бу кангулдур, бу кангул”...

“Акои Калвак, ногоҳ қироатимни кесди ул заифа, бегона хотунга рўбарў бўлғонда, ўз заифасини ямонлайдурғон ёхуд шеърхонлик қиладурғон мардакларга қойил қолмасман ва ишонмасман! Илло, аларнинг фикри зикри андак бузуқ бўлур. Мандан маслаҳат: сиз тоғнинг белига турманг, бо зуд хотунингиз истикболига тушунг. Чорак аср сиз бирла рўзгурзонлик қилғон экан, демакки, у дурри бебаҳо. Бундоқ заифанинг кадрига бормаслик уволдур, гуноҳдур! Ҳозир бисёр хотунлар йил ўтмай ажралурлар”.

Ман нафас ютдим. Мария, яъне Марямхон устимга бир сатил савук сув сепгондак бўлди. Ҳижолатдан андоқ хомуш тортдим, ҳадди йўқдур.

Бади танаффус ул давом берди. “Самарқанди азимда бир ҳамкасб дугонам бўлур эрди. Калла зўр эрди: ўзбеки, руси, тожики қалам юрғизарди. Бисёр хушрў, боодоб ва саводнок заифа эрди ўзиям. Ул дугонам “Бир маҳаллалик”... деб отланған китобча битди. Рисоладан манга аён ўлдики, Самарқанд илкинда Маҳалла отлик деҳа зоҳир ўлуб, анинг фуқаролари жилла афандинамо ва ҳардамхаёл эрканлар. Аёл шулар хусусинда боре рост-у тўқималарни жамлағон эрди. Шул фурсат андаги бир латифа ёдовар ўлди. Бир маҳаллалик духтурга рўбарў бўлғон заҳоти, ул шифокор дебду: “Сизни эчки касалингиз бор: бири – паришонхотирлик (алар склероз деюрлар) дигари қанд касал”. “Илло, рост, ҳайрон-у лол қолибдур маҳаллалик, аммо буни қандоқ билдингиз?” Шимни кийибсиз-у – туммани қадамабсиз, Демакки, хотири хофизангиз оқсоқ. Бу – бир. Ул очик жойга тўда пашшалар кириб чиқурлар. Демак, пешобингизда қанд моддаси

бисёр,” жавоб берибдур духтур.

Ҳижолатдан замин ёрилмадики, кириб ёшурунсам. Нахот, маҳаллалик бўлғонимни фаҳмлади, бу шайтон заифа? Аммо қандок қилиб...

Шу бирла суҳбат савуди ва умедлар барбод ўлуб, бори охирига етди. Хотирингиз панд бермаса, азамат Қиличбек, яъне Кличко уруб, дабдала қилғон барзанги ҳабаш хусусинда суҳан қилғон эдим. Айни санадаги ҳолатим ўша ҳабашникидан устун эмас эрди.

Хонага қайтиб, фикр-у зикрим, қувваи хофизамни сафарбар этардимки, бояд жумбоқни очсам, Марям не боис бу латифани гапурганини англасам деб.

Либосимни янгилаш фурсати кўрсам, саросима бирла шимнинг тугмасини қадамокни фаромуш қилган эканман ва ичкариги ноҳуш ҳолат намоён бўлуб турур эрди. “Ҳай каллаварам Калвак, дедим ўзумга ўзум, шу қадар ҳам лакалав бўласанму?! Маҳалалик қилдин, гўсала! Шундоқ гаранглик ила дилхушлик қилмоққа бало борму?! Сичқон сиғмас инига..деюрлар. Кўрпангга қараб пой дароз қилсанг, ўласанму, хувори, бадбахт чукча... Маҳаллани ҳам пазор қилдинг, лапух!”

Начора, машойихлар демишларки, (аларга жаннат эшиги очилғон ўлсин) баъзи кунларнинг қурбони бўлсанг, айрим кунларни қуволаб урсанг.

Бугун чап тамоним бирла турғон, яъне қуволаб урадурғон рўз бўлғонини тан олмоғим жойиздур.

НОМА № 13

Оинаи жаҳонда безори ялтирбошлар (алар скинхед деюрлар) хусусинда тамошо бошланди ва бу яввойилар ҳақинда тасаввур пайдо қилмоқ илинжи бирла диққат жамлаб, бошдан-аёқ кўрдум.

Аввол мардумлар ва мошинлар бисёр бўлғон бир бекатни намоён қилдилар. Боре одам ўз зиндалиги, ташвиши бирла банд эрди. Бир маҳал ва ногоҳ, сочи поку билан қиртиш қилиб олинган йигирма чоғли ўсмир бала пайдо ўлди. Алар калтак, пичоқ тутган ва хунхўр

кўзлари алақ-жалақ эрди. Фурсат ўтмай, ха йўк, бе йўк, безори баччалар халойиққа ташландилар. Рўбарў бўлгонни бераҳмлиқ, бешавқатлик ила урур эрдиларки, айтғулик йўқдур. Ночор қолган мардум бақирар, мададга чорлар ё чор тарафга гурезон эрди. Даме ўтмай, қонга ташна бу олчоқлар ба мисли туман тарқалдилар, яъне қочиб қолдилар. Бад “тез ёрдам” ва инчунин, якчанд миршаб келди...

Хай, бу бир нохуш манзарани кўрдум. Ул поёнига етмай, оинаи жаҳонда етимхонани намоён қилдилар. Мажлисгоҳга шумтакаларни тўпладилар ва аларни олими бозарба, шоири зукко, хонандаи хушавоз бирла шинос қилдилар. Бу зоти олийлар балалар бирла учрашмоқ, аларни хушнуд этмоқ умедида ташриф қилгонларини айтдилар.

Илкинда олими яктога сухан бердилар. Ул таълим-тарбия хусусинда сўз очиб, бузурғлар ундоқ, бундоқ деганларини таъкид-у такбир қилди. Ва инсон боодоб ўлса, ўкуса талай нимарсаларга эришмоғи муқаррарлигини исбот этиб, якчанд мисоллар баён этди. Анинг суханлари, илло рост ва зарур эрди.

Худди шу маҳал бир падарлаънат етимбачча нотиқнинг нақ пешонасига тухум бирла тушуруб қолди. Ғала-ғавур бўлди, олим қаҳр қилиб, башқа гапурмади.

Бадазон шоир минбар минди. Бир шеър қироат қилгон эрди, етимчалар диққат қилдилар, чапак урдилар. Шоир мамнун ўлуб, боз ўкуюнми, мазмунида савол айлаган эрди, балаларнинг атамани: “Бас қил, дурак”, деди. Шоир бисёр хижолат тортди.

Сўғун хонанда қўшуқ бошлади, шумтакалар чакқон туруб ўйунга тушдилар. Ҳофиз ашўлага якун қилиб, дигарини бошламоқ бўлгон эрди, қаҳр бирла бақирдиларки, боз ўшани такрор қилсун. Дағе пода ўлуб, ўйунга тушдилар. Бир ашўлани тўрт қарра такрор қилди ва дедик, эмди бас, башқасини айтурман. Балалар анга таёғу тош отдилар...

Бад аз бу намоишлар оинаи жаҳонда сўхбати чор бошланди. Олим, поп, етимхона роҳбари, миршаблар сардори мулоқот қилиб, мазкур воқеаларга шарҳ бермоққа, хулоса чиқармоққа киришдилар.

“Ана шу етимлар келгувсида ялтирбош безорига айланурлар, гап бошлади олим. Бир бўлаги, албатта. Қолғони еми турма бўлур. Алардан тузук одам етишмоғи душворки, ҳадди йўқ. Не боис

шундоқ? Барига жамият, яъни сиз-у биз сабабмиз. Аларни тарбия этмоққа эътиборни оширмоқ зарурдур. Ҳар қандоқ бандани тарбияга тортмоқ мумкиндур. Сизлар гувоҳ – итга, маймунга, яввойи хайвонга тарбия ато этмоқдалар”...

Олим донолик ила якчанд мисоллар келтурди. Бадазон суҳанга эришган попга ҳам тан бердим.

“Бу сағирларнинг падар-модари ҳам, ўзлари ҳам Худони танимагани боис шундоқ бахтиқаро бўлдилар. Дилида Исо Масеҳ жой олган бандадан зинҳор ва зинҳор безори чиқмас, гунаҳкор чиқмас. Боиси, муқаддас китобларда инсонга озор етказмоқлик бисёр уволи азимлиги қайд этилгандур. Уруссияда қадим замонда балаларини етимхонага бермас эрдилар ва баракс аларнинг дастидан тутуб, черковга олиб борур ва дилига нури мунаввар солур эрдилар. Зарурки, бугун етимхоналарга поп ва пасторларни таклиф қилиб, етимчаларни Худо йўлига даъват қилсак. Дигар йўл йўқдур. Бадазон скинхед деганлари ўз-ўзидан барҳам топур”...деди.

Миршаблар сардори ҳам дилдан очуқ гапурди.

“Скинхедлар бисёр хавфли унсур. Алар шунчаки безори йўқ. Бу тўдада ғайриинсоний ғоя бордур. Яъни Уруссияни дигар миллатлардан, аз ин жумла ғайридинлардан тоза этмоқ режасидадурлар. Ялтирбошлар, янги фашистлардурлар. Бир замонлар Гитлер газандалари ўзларини олий ирқ, яъни орийлар деб эълон қилғони ва мағрур-у масрур ўлғони не оқибатларга келтирғонини инсоният яхши билур. Биз ялтирбошларнинг якчандини қўлга олғон эрдик. Аммо юқоридан ишоратлар бўлдики, бозуд озод этайлук. Демакки, баландда аларни қўллайдурғонлар, аз ин жумла ақча берадурғонлар ҳам анча”...

Яқунга етимхона бошлуғига суҳан бердулар.

“ Азиз биродарлар, сўз бошлади у, мухтарам олимимиз бисёр рост айтдилар, балаларнинг анчаси биздан чиқиб, ялтирбош безорига айланмоқда ёки турмага тушмоқда. Боиси, жамиятда аларни қўллайдурғонлар, меҳрибонлик кўрсатадурғонлар йўқ ҳисоби. Бундан ямон кучлар истифода этиб, ўз сафларига қўшулар. Олимимиз тарбияга зўр бермоқ даркор дедилар. Кўрдинлар, шу умедда олим, шоир, қўшуқчини олиб боргон эрдик. Ана оқибати.. . Мухтарам поп

ҳазратларининг ҳам айтғонлариға қўшилурман. Соли гузашта бир уламо бирла шарт қилдикки, ҳафтада эки бор келиб, балакайлар бирла дин йўлида суҳбатлар курсун, аларнинг дилига иймон-у эътиқод солсун. Ҳафта ўтмай денг, етимчалар анинг муқаддас китоблар солиб юрадурғон папкасиға йилонни қамабдурлар. Ўйига бориб, папкасиға қўл сукса...Кўркуб, бандачиликни бажо келтурди, шўрлик. Башқа попни айтдук – анга ҳам маош тайинладук. Балалар бобойнинг чакмони арқасиға луччак заифани суратини ёпиштириб қўйибдурлар. Ул зот бу бебошликдан беҳабар, шаҳар кезибдур. Шу тариқа етимхонаға гашта қадам қўймади. Денг, боз нима қилайлук”.

Баҳсу-мунозара давом берди. Бад қўлга тушган якчанд кўзи бенур ялтирбошларни намоён қилдилар. Ва савол-жавоб айладилар. Қизиқ-ки, алардан бири бадавлат рўзғорда воя топгон экан.

“Уруссия унсур иллатлардан тоза бўлмоғи керак, гап бошлади, нокас. Биз дигар миллат бўлса ҳамки, заифалар, балалар, қарилар, чеченлар, яхудийларға қўл кўтармаймиз. Шундоқ қасамёд қилгонмиз”.

Падарлаънатға савол бердилар: “Хуп, ана заифа, бала ва боз мўйсафедға шафқат қилурсизлар дейлук, чечен бирла жуҳудни не деб аяйсанлар?” “Бунга жавоб қилмоқни истамайдурман”, деди ҳароми пўнглик ила. Миршаблар сардори луқма қилди: “Буни биз билурмиз. Алар чечендан ўлгудак кўркурлар, дохийлари арасинда яхудийлар бор сабаб, улар бирла муроса этурлар”.

Башқа бир ялтирбошға савол бердилар: “ Сан пушаймондурсан? Қамокдан келсанг не юмуш бирла банд бўлурсан!” “Курашни давом берурман – ватанни тоза қиладурман!”

Мулоқот ва гуфти-гўйлар шу тариқа якчанд дақиқа давом этди. Бадазон тилвизорни учурдим ва хаёлға ғарқ ўлдум. Ҳазорон-ҳазорон шукрки, бизнинг Ўзбекистонда бундоқ хунга ташна унсурлар йўқдур.

Бағоят зарурки, биз келгувсида ҳам аларнинг рўёбға чиқишиға йўл бермайлук.

НОМА № 14

Ногоҳ Самарқанддан, боз аниқроқ гапурсам, Маҳалладан, завжаи садоқатманд-у саодатмандимиз Жамила бонудан нома олдим. Меҳрубон заифамиз бадаз салом-алек, рўзғордаги сиҳатлик, хотиржамлик, фаровонлик, деҳадаги дигаргунликлар борасинда қалам тебратибдурлар. Бо ин жумла, Фотима кампир бирла чоллари бир кунда бандалиқни бажо келтургонларини баён қилибдурки, бу нохуш хабардин, бисёр хомуш ўлдум.

Эмди Фотима кампир хусусинда суҳан юритадурғон ўлсак, ул раҳматлининг бисёр хушфёъл, дили ва қўли очук, саховатпеша бўлғонини айтиб ўтмоқ ҳам қарз, ҳам фарздур. Апа шўролар замонида дўм эрдилар. Шабу рўз мардум ташвишини чекар эрдилар. Чоллари (Худо раҳмат қилган бўлсун) рўзғор юмушлари бирла банд ўлуб, аёллари раият ташвишидан қайтгунга қадар, авқот пишириб, дастархон қилиб қўюр эрдилар. Локинда шундоқ хушфёъл, доно, хокисор эру хотунни Худо фарзанддан қисган эрди. “Мани балаларим ўн уч минг деюрдилар”, Фотима апа. Боиси, думлик худудида шу миқдорда бала бор эрди. Апа жамеки хонадонга кирур эрдилар, мадад ва меҳрибонлик кўрсатур эрдилар.

Қарангки, алар бир вақт ичинда бандачилиқни бажо келтирибдурлар, валеқ маҳалла бундан беҳабар қолибдур. “Аҳли улус бисёр жам бўлди, мардум кўюнди, то ҳаттоқи, мурдашў ҳам аларни йиғлаб-йиғлаб ювди”, деб битғон эрди балаларимизнинг онаси бу хусусда. “Эмди бас, Московдан қайтинг, ўлук бирла тирикка йўқдурсиз ва бу надоматдур. Балаларга либос харид этмоқни фаромуш қилманг. Боз маҳаллалик қилиб, Азим полвонга қўйлақ иштон олмоқдан сақланинг”...

Хотуннинг бундоқ ишоралари ҳақдур. Соли гузашта хориж борғон, яънеки Чин юртини тамошо қилғон эрдим. Кичкина ўғулга жун матодан тўқулган қўйлақ бирла иштон харид қилиб эрдим. Хотун кўруб, сарафроз ўлғон ва дегон эрдик: “Сувга кирса тор бўлмоғидан чўчурман.” Аммо буни кўрўнгки, баракс ҳафта кечмай катта ўлди. Акасига бердук – муддат ўтмай боз шундоқ ҳол. Хай, андоқ бўлса, ўзум киюрман, дедим. Аввол ёпишиб турғон либос, даме ўтмай шалвиради. Кўп фикр қилдук. Хотун ани исроф қилмай, ичига пиёз солди ва дарвозахонага авезон қилди. Вақт ўтуб, бу ҳолдан ўйга

келадурғонлур чўчуйдигон ўлдилар. “ Калвак айвонигага бир баҳайбат бандани осиб кўйибдур, деган”, ҳазил-у рост суҳан зоҳир ўлди.

Деҳамизда Азим полвон отлиғ азимжусса рўзгурзонлик қиларди. Худо гавда бирла қувватдан берган, локинда ақлу фаросотдан андак қисғон эрди. Ул дедик: “Акаи Калвак шу либосни манга туҳфа қилинг”. Дедимки: “Кириб ол”.

Шундоқ қилиб, ўзум завжаи муҳтарамайнимизга нома битмоққа ўтурдум. Аввало жае меҳру муҳаббатимни изҳор этмоқни қарор қилдим. Бундоқ фикр қилсам, бу дунёи бебақода андин меҳрибон ва маҳрам кишим йўқдур.

Ўсмирлик чоғим нон сотадурғон шаҳарлик тожик қизга меҳрим тушғон эрди. Худо ато этган кун ул дўсрўдан нон харид қилур эрдим. Хеш-у ақраболарга ҳам бот-бот пўлоти нон олиб борадурғон ўлдумки, андин ажабланур эрдилар. Бир кун ул соҳибжамоли яктога хавотир аралаш дедимки, “Сансиз дунё манга қаронғудур, магарам рад қилсанг, уволимга қолурсан. Ман ўзумни осурман!” Ул парипайкар жаҳлга минди ва дедик: ”Бозуд гум бўлинг, жинни бўлганим йўқ-ки, қишлоқига тегсам”. “Бизни қишлоқ ҳам шаҳар теграсинда”, зорландим. “Маҳаллами? Андиён. Сал бундоғроғ одамлар а? Кани, якта даф шавед”!

Йил кечди, дарди дилим жилла фаромуш ўлуб, ногоҳ, даштдан келғон талаба қиз дилимни “жиғ” қилди. Якчанд бор роҳ пойладим, хушомадлар қилдим. Арқасидан бордим. Бир кун дангал қилиб дедик: “Ман жинни бўлганим йўқки, шаҳарликка тегсам”. Жавоб қилдимки: “Ман шаҳарлик йўқман. Деҳамизни Маҳалла деюрлар”. У хандон кулди. “Ўша ҳардамхаёл, девоналар деҳасими? Афандилар арасига бало борми манга? Вой, ўлай, чукчахонага келин бўлурманми?! Елкамни чуқури кўрсун”...

Бунисига ҳам, бахтли бўлунг, демокдин ўзга чорам йўқ эрди.

Аммо йиллар ўтуб, алар бобахт бўлмадилар. Шаҳарлик наввой қиз сандуксозга тегди. Ул бадбахт эр ичадурғон ва хотунни дўппослайдурғон бадқилиқ чиқди.

Даштлик қизни бир бетавқиф амалдор бузди яъне бадном қилди, сўғун уни эр олмади. Ҳасрат, надоматлар ва боз бисёр

пушаймонликлар ила оламдан барвақт кўз юмди.

Даштлик қиздан ҳам рад жавобини олиб, ғам-ҳасрат ичинда кўюноб юрғон кунларим падари бузруквор меҳмонхонага чорлаб, дедиларки, фалончи намозхонни Жамила отлиқ қизи бор. Бундоқ ибратбахш рўзғордан ямон ожиза чиқмайдур. Бир тарафи хеш-у акрабо ҳам. Илло, қиз балани яхши билурмиз. Иншооло, боимон, боодобдур. Бийингиз бирла кўп маслаҳат қилдук ва ани келин қилмоқни лозим билдук. Сиз шунга нима деюрсиз?” Одоб юзасиндан якчанд дақиқа сукут қилдим ва бад: “Нима десаларинг – розидурман”, дедим.

Жамила бисёр меҳнаткаш, меҳрубон ва эш чикди. Хусусан, раҳматли бийижонимиз андин беҳад хурсанд ўлуб, шукри Худо қилур эрдилар. Йил ўтмай, волидаи мухтарамайнимиз бандачиликни бажо келтириб қўйдилар. Бечора завжамиз шундоғам жиғибийрон бўлуб кўйдик, ҳадди йўқдур. Батамом бедорхоб бўлиб, сал уйқуси келса, йиғлаб ўйғонар ва волидамизни йўқлаб фарёд чекур эрди. Нафаси ўткур муллоларга дуо ўқуттурдимки, зора бу дарду ғуссалардин бо зуд халос ўлса.

Йилар кечди. Беш фарзанд кўрдук. Бир қизимизни Худо зиёда кўрди. Олиб бормаган духтур-у азойимхонимиз қолмади. Дардни хешлик оқибатига вобаста дедилар. Охир-оқибат, эр-хотун чун абри навбахор йиғлаб-сихтаб, норасидани тупроққа топшурдук.

Бора-бора шундоқ фикр қилдимки, муҳаббат бирла Лайли Мажнун бўлуб, бадазон эр-хотун бўлғондан, никоҳ ўкутуб, бад то охир муҳаббат қўймоқ устувор ва зебодур. Ва боз бу борада ато бирла анонинг ройишига қулоқ тутмоқ зарур, дағе жоиз эркан.

“Жамила, сан мани лакалав-у ландахур деб фикр қилма, ҳазил бирла битдим, аз ин жумла, анга битадурғон номамда, ўзунгни шимга дасмол босгонинг ёдимдан фаромуш бўлғони йўқ”.

Гап бундаки, келин бўлиб келган фасли либосимга дасмол бос, деб эрдим. Бадаз якчанд дақиқа яктагимни келтурди. Кўрсам, ярими силлиғ-у, қолғонига иссиқ тегмаган. Дедимки: “О, буни нима чалакорлик?” Дедик: “Буяғига уттугнинг сими калталиқ қилди”. Мана санга маҳаллалик...

Мактубнинг якунида ёздимки: “Насиб ўлса, тез кунларда

борурман. Санга соч, лаб бўяйдурғон ранглар, атрлар олурман. Эмди балалар воядадурлар, пардоз-андоз қилиб, хушрў бўлуб юрадурғон замонинг келди. Мандан хавотир қилма, шайтонга ҳай бериб, ямон ўйларга йўл қўйма. Этагимга намоз ўқуса бўлурлигини фаромуш қилма. Бу дунёи бебақода санданда вафодор, садоқатманд ва хушрў заифа бўлмас ва бўлғонда ҳам анга қарамоқ каминаи камтарин учун гуноҳи азимдур.

Балаларни ўпуб қўй.
Паноҳи Худо!”

НОМА № 15

Рўзи якшанба раста кезиб, хотунга ваъда этғоним атир уполар, бо ин жумла зебу зийнатларнинг нархи баландларидан якчандини харид қилдим. Инчунин, балаларга ҳам бисёр нозуктаъблик ила сайлаб-сайлаб либослар олдим.

Чиқиб равона бўлар маҳалим, ногоҳ ўша сочлари аппоқ, локинда башараси ҳабашга қиёс бўладурғон фолбин заифани кўрдум. У каминани танимади, локинда дағе келиб савол қилдики: “Сан ўзбек ёки тожик?” Дедимки: “Фолбин бўлсанг, ўзунг топ”. Деди: “Гап бунда йўқ. Аларни ажратмоқ бисёр мушкул кечур. Магарам, қўл берсанг, бахту тахтингдан фол очур эрдим”. Жавоб қилдим: “Бир карра очуб эрдинг, рост чиқмади”. Андак қаҳрга миниб деди: “Сан тўхмат қиладурсан, мани айтғоним зинҳор ва зинҳор дурўғ чикмас”. Бад бўлғон хангомани гапуриб бердим, яъне, ул айтғон заифа илло ташриф этғонини, локинда каминага меҳр бермай, боз узлатга чекинғонини баёни арз қилдим. “Айб ўзунгда, забон керак эрдик, ул нозанини қўлга киритсанг. Сабр қил”. Фолбин халтасини бир муддат тит-патит қилиб, хат чиқорди. Дедик: “ Ман Худонинг иродаси бирла иссиқ-савуқ ҳам қиладурман. Бул қағозни анинг киссасига сол ёинки, бирор буюми арасига қўй”. “Манга керак йўқ, инкор қилдим. Йигирма беш йил ўтди, завжаи меҳрубонимга хиёнат этмадим, иншооло бундан сўнг ҳам зинога йўл бериб, гунаҳкор ўлмасман”. “Қулоқ бер ва ёдда сақла: агар дарҳақиқат шунча сана ўйунгга

борганда, эшикни фақат бир заифа очмоғига тоқат этгон ўлсанг, настоящий чукча эконсан. Буни билиб кўй: бу дунёи бебақода фақат лайлак бирла чукча умри дароз бир хотунга қаноат қилур. Дигар бирор аҳмоқ мардак йўқки, бир авқотни еб, бир гулни искаб, дунёдан ўтса. Чап-у ростга боқ: бу хушрў занакчаларни бўлуқ кўкраклари, аппоқ аёқларига қара ва алардан бебаҳра ўтушдан беҳад ва беҳад пушаймонликлар қил! Худо ато этган ушбу неъматларнинг яланғоч елкалари, бўйунлариндан муччи олмоқ, савоби беҳаддур... Зарур маҳали аларга хушомад эт, дигар вақт боғурур, нописанд бўл! Бу замоннинг қичималарига андоқ рафтор бисёр ва бисёр хуш келур. Майли, осиелик, сан ақча берма, локинда бу хатни ол”.

Жўғи занак қағозни киссамга тикди. Ҳақ бермай, йўлда давом этган чоғим боз ишора этди. “Ҳов осиелик, тин ол”. Турайчи нима дейду, бул жодугар, фикр қилдим. Дедик: “Бир сўлкавой чўзсанг, шундоқ ҳам зарур гап айтурман-ки, қайсиким санга бисёр ва бисёр даркор ўлур”. Бир муддат фикр қилдим ва анинг қап-қаро кўлига бир сўлкавой кўйдум. Хотун давом берди. “Зинҳор ва зинҳор фаромуш қилма: бегона заифа бирла танишмоқдан ҳам ундан ажралмоқ душвор кечар. Буни ёдда тут ва ман ғарибнинг фолимга минбад гумон билдирма”.

Эътиборе қилмай, Самарқандга учадурғон тайёранинг муддатини билмоқ, чипта харид қилмоқ ташвишида бўлдум. Анда дедиларки: бу кунларда чипта танқисдур, бадаз йигирма кун бўлур.

Арадан кун ўтуб, пешин намозидан қайтадурғон маҳалим, Марямхоннинг ўрнига ўтурғон навбатчи занак зорланиб қолди. “Акаи Калвак (бу жойда ишлайдурғонлар билан таниш бўлиб қолгон эдим) секундучку бу жойга ўтуруб турунг, ман шундоқ дўконга кириб чикурман”, деди. Хай, дедим, қолиб кетадурғон зарур юмушим борми мани. Бир маҳал ўтуруб, фолбин берган хат хотирамга келди. Ғаладонни очсам, қалам, қағоз, ундан пастида калитлар. Учунчисига латта-путта. Титиб кўргон эрдим, ё тавбаё, заифанинг сийнабанди кўрунди. Марямхонникими десам, чамамда, ҳажман майдароқдак эрди. Чап-у ростга ўғрунча боқдим-у, хай таваккал деб ва боз синаб кўрмоқ илинжи бирла қағозни анга ўраб, жойига кўйдум. Навбатда турадурғон заифа келиб, бисёр мамнунлик изҳор этди. Савол

бердимки, “Марямхон қачон келур”? Дедики: “Бадаз уч кун. Бугун ва пагоҳ дарс берур”.

Боре саргузаштларни фаромуш қилиб юрғон эрдим, арадан нақ уч кун ўтуб, сахар чоғи кисса тилифоним авоз берди. Кўтарсам, бир заифа хуштакаллуфлик ила салом-алик қилди. Бадаз бир муддат танидимки, бу - Марямхон. Аммо ўзумни анқавликка солуб турдум. “Ақои Калвак, танимадингизму? Шул эрдиму сиздан умед?” “Танидим” дедим тўнғроқ авоз бирла. “Ундоқ бўлса, не боис бунча тундсиз”. “Ҳа, эмди”. “Қулоқ беринг, ман бугун борурман – билмоқ истадимки, шу ердасиз ё йўқ?” “Бул жойдаман” дедим бепарво ва нохуш.

Тақрибан эқки соат ўтуб, эшик назокат ила “тиқ-тиқ” қилди. Билдимки, маликаи Хубон ташриф қилди.

Бу сира рафтори дигаргун эди анинг. Батамом янги ва зебо либослар кийган ўлуб, қоматига чиппа ёпушган ва ярашур эрди. Кўкрак ярим очуқ бўлуб, ҳар қандоқ мардақ фикрини бузадурғон даражаға етгон эрди. Либослари, бо ин жумла вужудидан бандани маст қиладурғон миқдорда муаттар ҳид келур эрдик, таърифи йўқдур.

Нозанин кўк чой ва боз ширинликлар келтурғон эрди. Андоқ ҳам шакарғуфторлик қилур эрдик, таққоси йўқдур ва ман зўр бериб фикр қилур эрдик, баччағар фолбиннинг нафаси ўткурму экан, деб.

” Ўйга бориб сизни ёд қилдим. Боиси юзингиз, қоматингиз, сўзунгиз марҳум эримга бисёр ҳам монанд эрди. Мани мажнун сифат яхши кўрур эрди, раҳматли, деди. Боз пушаймонликлар ҳам изҳор қилди. Мани бефаҳми кечурунг, гузашта гал бадгаплик қилиб, сизга озор етказдим”.

Сўғун жойига бориб, вазифа ижро қилди.. Бадаз пешин дигар заифа келди ва Марям дедики: “Ақои Калвак мани кузатиб қўйишга хоҳиш қилмайдурсизми?” Биз боҳамро йўлга отландук. Роҳ-баро ўзи хусусинда гап қилди. Бир кун тожик балаларни, боз бир кун ўзбек балаларни ўқутар, аларга руси забонни ўргатур экан. Фаҳм қилдимки, бу шаҳри азимга келғон мусофирлар ўғул қизларини забон ўргатмоқ илинжи бирла анга берур эрканлар. “Алар тузук ақча тўлайдурларми”, савол айладим. “Насибага яраша”, мухтасар этди ҳамроҳим.

“Ўзбекистонни бисёр соғинурман, деди заифа зорлик ва интиқлик бирла. Бот-бот Тошканду Самарканд тушумга кирур. Московда ялғузлик сезурман. Қизим вояга етур ва андинда хавотирим ошур, боиси бисёр қайсардур. Тонг бирла ўйғониб, рўзгурзонликни фикр қилурман, бориб навбатда турурман, тупой балаларга тил ўргатурман”.

Етиб келдук. У каминаи камтаринни ўйига таклиф қилди. Кўнмай турғон эрдим, андак хира тортди. Бир пиёла чой нўш қилдим ва арқага қайтдим.

“ Акаи Калвак, деди у меҳрибон оҳанг бирла, ош дамлаб, сизни таклиф этмоқ ниятим бор. Меҳмоним бўлурсиз”. “Магарам юртга кетиб қолмасам”, жавоб айладим. “Мани ялғуз ташлаб-а, деди бисёр нозланиб. Ҳоли суҳбатлар қурмадик, дарди-дилларни изҳор қилмадик. Сизга айтадурғон ҳасратларим эса бисёрдур”.

Хонамга қайтдим, локинда фикри-зикрим Марямда бўлди. Нечун бу қадар наздик ва эш тутди ўзини. Муддаоси не бўлди бу ишвагарнинг?

Во дариго, шул дақиқадан эътиборан, ул нозанин бирла суҳбати жонон қурмоқ нияти каминанинг тинчини оладурғон ўлди. Калвак Махсум, дер эрдим ўзумга ўзум, бузук фикрлардан кеч, бу машмашаларни бозуд фаромуш эт, маҳаллалик қилма. Аммо даме ўтмай, ул моҳпари нигоҳим олдинда ширин табассум ила нозланиб турғон ўлур эрди.

Марямхон рўзи шанба бегоҳи тилифон қилди: “Акаи Калвак, биз ғарибларни ташлаб, Самарқанд кетмадингизму. Ҳай, хай, хай... Гап бундоқ: сўз бериб эрдимки, палавхонтўра дамлайман деб. Эрта ўйда ялғузман ва сизга интизор бўлурман. Ладнами?” “Ладна”, жавоб қилдим.

Рост гапки, шаби дароз ўйкум келмади. Бад анга бағишлаб шеър ёзмокқа аҳд бойладим ва қағозга якчанд ашъорлар тушурдум. Илк тўртлик бундоғ чиқди:

Сан сайр қилсанг, аё Калвак тоғ ўлсун,
Лифчигинга узулмас бир боғ ўлсун,
Кўкрагингни қисибгина кучоқлаб,
Бу бахтидин бисёр-бисёр чоғ ўлсун.

Шу сифат ашъорлардан якчандини битгач, фолбин занак кўз олдимда намоён ўлди ва унинг суханларини хотирамга келтурдум. “Мардак зоти бегона аёл наздинда боғурур ва нописанд бўлмоғи керак”, деган эрди ул афсунгар. Битганларим эса баракс жилла паст кетмоқлик, хушомадгўйликка менгзарди. Шу боис аларни йиртиб отдим.

Ўрнумга чўзулуб, мўлтони фолбиннинг: “Бегона заифа бирла танишмоқдан ҳам андин жудо бўлмоқ душвор кечур”, деган суханини хотирга олиб, хаёлга ботдим, якчанд муддат экикландим.

Сахар бедор ўлуб, боз Марямхоннинг зебо, ўзуга ярашган рафторлари намоён ўлдилар. Йўлга отланмоқдин аввол, обдон чўмулуб, сақол тарошлаб, оҳори дибослар кийдим, ўзумга хушбўйликлар сепдим. Сўғун, хотунимга деб қимматга харид қилган зебу зийнатларни ул соҳибжамолга олиб борсамми ё бу хато бўлурму, деб бисёр фикр қилдим, аммо чап елкамда турғон шайтон жону ҳолимга ором бермай, элтмоққа даъват қилур эрди ва ман аларни олдим. Дағе дўкандан емаклар харид қилдим.

Марямхон бугун дигар либослар ва карашмаларда эрди. Илло, ани кўруб ҳар қандоқ мардак зоти: “Вой сани аппоқ бақ-бақаларинг, яноқларинг-у дудоқларинга аканг қарағай қурбон ўлсун” деб авоз кўтаришга илҳақ бўлур эрди.

Савғоларни кўруб, ул нозанини ишвагар бисёр сарафроз ўлди. Диду фаҳмимга тасаннолар айтди, фарангларни бундоқ атрини олмоққа ҳамма ҳам фаҳм этмаслигини такрор гапурди.

Дастархон бофайз ва фаровон эрди. Мамнунлик ва дилхушлиқдан эккавимиз ҳам ҳар сухан сабаб қаҳ-қаҳ қилиб кулар эрдик-ки, бу сархушлиқларнинг чеки йўқ эрди.

“Акаи Калвак май ичурсизми”? савол айлади у ишва бирла. “Умрим бино бўлуб, оғзимга олмадим”?! “Ялғон”?! Вақтида олғонсиз”, рад қилди нозанин божаранг авозда кулуб. “Ҳа, эмди йигитлик дамлари”, гарданга олдум. “Сиз ман учун ҳозир ҳам йигитсиз, бундан сўнг ҳам шундоқ бўлуб қолурсиз”, дилимни равшан қилди ул. Ва давом берди: “Бул - Самарқанд мусалласи. Ўн йиллик. Боз, мусаллас, шаърийдур – не-не буюк зотлар, арконлар андин нўш қилишган”.

Худонинг ўзи кечирган бўлсун, деб пиёлаларни уруштирдук.

Водариғо, таъсири тез аён ўлди: канглумда беҳад гурур, сарафрозлик ҳис қилдим. Фикр қилур ва тасалло топур эрдимки, бу Москов-ку, гуноҳларимдан ким ҳам хабар топур.

Пеш аз ош боз бир пиёладан бўшатдук. Бад чақ-чаклашдук, росу кулдук. Эҳ! Бисёр ва бисёр ширин, сарафроз эрди бу даврон.

Бир маҳал Марямхон ювиниб чиқди. Анинг дилкаш вужудидан буғ чиқур эрди. Ҳаммомдан чиқурда киядурғон ғафсгина яктаги панасинда аппоқ кўкраги намоён бўлуб, бу тамошо кишининг хаёлини олурди.

Тилвизорга дигар тасма қўйди ва оинаи жаҳоннамода ҳофиз беихтиёр“Қурбон ўлам”ни хониш қилди.

Келгил-эй, моҳи лиқо, хуснингга қурбон ўлам,

Ҳалқаи зулфи паришонингга қурбон ўлам....

Ман маст эрдим. Умар Хайём дейдиларки:

Ман майни дилхушлик сабаб ичардим,

Бугун ёнимдасан, зинҳор ичмасман...

Маънога қаранг: яъни, сан хурликонинг хуснинг бирла мастман, майнинг даркори йўк.

О, манчи? Ҳам маҳбубанинг хусни, боз май ва дағи дилкаш оҳанг омухталигидан, се карра маст эрдим. Шайтони лаин бетиним, жўги занакнинг: “Фақат чукча бирла лайлак бир хотунга қаноат қилур”, дегон зардасини такрор қилурди. Мадомики, Фузулий ва Хайёмдак буюк зотлар, ошуқи зорга бош ҳам қилғон эканлар, ман аларнинг наздида кимман? Аё Калвак, муҳаббат ихтиёр эт, дегим келур эрди.

Марямхон ҳам батамом манинг сармаст ҳолатимда эрди, беҳад сархушлиқдан кўзлари мастона термуларди.

Бир маҳал ҳофиз авоз кўтариб:

Барқ уруб оинадек, сийнаи софинг кўринур...

демоғи баробари, банда ўзумни идора қилолмай, парипайкарни ачош қилиб олдум. Маҳлиқо ҳам бўшашди, елкамга бош қўйди. Шу йўсин оҳангга ҳамоҳанг сармаст ўлуб, якчан муддат ҳузур ва ҳаловатдан сарак-сарак бош тебратуб турдук.

“Буни чеч”, дедим, бисёр наздик то ҳатто такагоҳ кишининг фармон оҳанги бирла, сийнабандига ишора қилиб. Ул маҳлиқо кўзумга бемажол зорланиб боқди ва “ Ўзунгуз”...деди.

Бай-бай-бай!!! Дағе бир карра, бай!
Ман бундоқ аппок, бўлук, сеҳргар муъжизани умрим бино бўлуб
кўрмаган эрдим!
Ато этган неъматингга ҳазорон ва ҳазорон шукур!

НОМА № 16

Муродбахш панжшанбе, чошгоҳ маҳали кисса тилифоним авоз берди. Кўтарсам, жиянимиз – Қўчқорбой, яъни бева бойхотуннинг ўйноши. “ Тағо, деди, бади салом-алек, илтимос, бир кўрушайлук”. “Нима гап?” “Тилифонда айтилмайдурғонидан. Астанкино минорасини биладурсизми? Шунинг рўпарўсидаги мажлисгоҳда мунтазир бўлурман. Бисёр зарур гап бор”. “Иби, дейман хаёлан, бу ору асалнинг эркаги манга нима деюр экан”? Хавотир қилдимки, Марям билан наздиклигимиздан хабар топтиму бу бала. Бир замонлар койиган эрдим, эмди юзимга соладурми бу ҳанги.

Борсам, мажлисгоҳ атрофинда беҳад халойиқ жам бўлган. Ҳар хел миллатдан бор ва дағе, алар андак қаҳрга минган. Чаккароқ турган эрдим, жиян пайдо бўлди. Гарму жўшон кўрушдук. “ Тағо, деди гап бундоқ: шаҳр ҳокими дигар ўлди. Авволгиси бисёр хуб эрди. Буниси келиб, бозорлар-у, дўконларни бозуд келгиндилардан тозаланглар, деб фармойиш берди. Бизнинг мусулмонларга бисёр мушкул бўлур. Шу боис, савдода ишлайдурғонларни рўйхат қилмоқни тезлаштирмоқ керак. Ўзбекистон фуқароларини исму шарифи, турадурғон жойи ва тилифонини олмоғимиз лозим. Иншоолоҳ, биз аларга атроф кентлардан юмуш топурмиз”.

Ман жавоб қилмай, сукут сақладим, фикрладим. Жиян давом берди: “Дигарлар ҳам кўмакка келур. О, бу бисёр савоб юмуш-ку! Ҳозир анжуманда ҳам шу масала кўрилуру”.

Шу фурсат аламонни мажлисгоҳга таклиф қилдилар. Ногоҳ, бизнинг деҳада Жиринқулов деб ном олғон бадгап, бадбахтни ҳам ҳайъатда кўруб қолдим. Ман бу жуҳудни тилвизорда якчанд бор кўргон эрдим ва нописандлиги, бизни миллатни кўйга баробар этғони боис, даюсдан дилим жилла ранж топғон эрди. Анинг ёнида ҳам казо-

казолар жой олғон эрдилар. Анжуманга раислик қиладурғон барваста мардак авволи гапни ана шу Жиринкуловга берди.

“Ҳоким тузук фармойиш берди, деб бошлади бу манглайи каро гапни. Аввол қилмоқ керак эди бу заруратни. Лозимки, ҳар бандаи мўмин ўз шаҳри кўчасини супурсун. Московга пишириб кўюбдими? Мамлакатларинг подшолари зарурки, тилло тўпламай, ўз фуқароларига юмуш топсун. Уруссия тоқайгача сизларни бокур”?

Қаҳру ғазабим жунбуш бўлди бетамизнинг гапига. Фикр қилдимки, бадазон чиқиб пўстагини қоқурман, бу занғарни деб. Ул варсоқи бўлса то ҳол бизга мағзоба тўқур, сасир эрди: “Осиё мамлакатларига ягона йўл бор: яъни боз қайта Уруссияга қўшилмоқ. Дигар имкон йўқдур! Баракс, боринг барбод бўлурсан! Ё Чин босиб олур, ё толибон. Алар мавҳ қилмаса, ўзларингдан чиқадуғон бадфеъл бандалар ғалаёнлар қилиб, юртни хонавайрон қилурлар ҳамда мардум очлик, ватангадоликдан ўлуб кетур”.

Ҳу, ҳамширағар, оғзинга қараб гапур, демокдан ўзумни базўр тутур эрдим. Ул шайтони лаин давом берарди. “Бу кунларда ул жойларда тириклик бисёр вазмин. Тожикистон, Ўзбекистон кишлоқларига на газ бор ва на свет”.

Бадбуруш кўзини лўқ қилиб шундоқ тўхматлар қилди ва мухтасар қилиб, беандешалик бирла Сталин, бо ин жумла Горбачевга тош отди.

Бу бефаҳмлиқдан мардум хеле бадқаҳр ўлдилар.

Иби, оғзим бор деб гапураверасанми, нодон. хувори. Шу даража ҳам кўрнамак бўлурми киши. Ҳе, фаросатингга аёғим, сани!

Бадазон минбарга башқаси минди. Бунисига тоқат қилса бўлур эрди. Дедики, “Уруссия адолатпешадур. Дигар юрт мардумларини батамом пеш қилиш ниятинда йўқдурмиз. Илло, атроф шаҳарларга бориб пул топсунлар, дейилур. Боз таъкид этмоқ керакки, дигар юртга бориб, меҳнат қилмоқ уёт йўқ, баракс табиийдур. Қайбир юртда аёллар кўп бала кўрса, одам бисёр бўлур ва алар юмуш ахтариб ўзга юртга борурлар. Туркия, Эрон киби юртлар бой, аммо мардумлари Гирмон, Амриқо бориб нон топадурлар. Бизнинг ҳам фуқароларимиз Оврупога борурлар. Эмди Тожикистон, Ўзбекистон мардумлари бизга бегона йўқ, боримиз бир юрт одами эрдик. Алар бугун ҳам

мушқулимизни осон қиладурлар”, деди.

Бадазон қизиқ ўлди. Бир қирғиз бала чопиб чиқди. “Дедики: ўзбек биродарлар, бизни кечирунглари! Боз кечирунглари! Қирғиз десалар, Тохтагулни, Чингиз Ҳайитматовни намоён қилинглари! Биз ямон халқ йўқ!” Шундоқ деди-ю, йиғлади бечора. Боз дедики, “Агар подшолар бир-бири бирла соз ўлса, миллатлар ҳам меҳрибон бўлур эрди. Дурустки, сарҳадлар очилса, борди келди қилсак.. Бу қандоқ гап”.. .

Тожикистондан хушрўғина жувон юз кўрсатди: “Тожиқлар минг йил муқаддам Сомонийлар давлатини ташкил қилдилар. Алар тарихга Рудакий, ибн Синони бердилар”....

Шу маҳал ҳайъат раиси уни тўхтатди. “Хоним, тин олинг, бу тарихни бизга, даркори йўқ ва алар бугунги анжуманга вобаста эмасдур. Гап бундоқки, Москов Тожикистон бирла Ўзбекистонлик ғайриқонуний дайдуларга тўлган. Аларни чиқармоқ керак. Шу хусусда гупуринг. Баракс ўтурунг!”

Суханни Гуржистон вакилига бердилар. Келишган, ўртабуй киши шошмай чиқди, минбар миниб ҳам андак сукут қилди, токи мардум анга қулоқ берсун.

“Инсониятга ваҳм қиладурғонлар катта, қудрати юртлардр. Булар Амрико, Уруссия ва дигар. Катта балиқлар майдаларини еб рўзгурзонлик қилғони киби, катта мамлакатлар майда юртларга хужум қилурлар. Осиё ва Кавказдаги кичик юртларни хароб қилган Уруссиядур ва бу кун ҳам ул апаснидур”...

Фикр қилдимки, бу балада юрак отнинг каласидак келар экан.

Шу жойга етиб, ҳайъат аҳли қаҳрга минди. Раис ирғиб турди ва дедики: “Уруссия бу юртларга маърифат элтди. Йўллар, мактаблар бино қилди. Бу нима нонкўрлик, ношукурлик”.

Гуржи андак сабр қилди. Бад давом берди. “ Нельзя быт и палачом и врачом. Агар Сталин бўлмаса, Гитлер ҳамма жухудларни йўқ қилур эрди. Шундоқ деди-ю, Жиринкуловга сермаъно назар солди. Агар Сталин хоҳиш қилмаса, Тожикистон, Ўзбекистон, Қирғизистон киби мамлакатлар ҳам бўлмас эрди. Алар Сталин имзоси бирла бунёд бўлдилар...Бунни унутмоқ нодурустдур, номардликдур”...

Бу гапи кўнглумга ўтурушмади. Бу гуржи бала билмайдурки,

Амир Темур буюк давлат барпо этгон, ба ин жумла Гуржи билан Уруссияни ҳам тобе қилгон эрди. Авваламбор Жиринқуловга, бад гуржига зарба бермоқ, пўстагини қоқмоқ илинжи бирла қўл кўтардим. Аммо шу даме ёнимда ўтиргон жиян этагимдан торгди. “Кўюнг, даркор йўк”! деди. “Алар Ўзбекистонга тош отурлар-у, биз...” “Ўтурунг, зеро мевали дарахтга тош отурлар”, деди. Фикр қилдимки,, биздан ҳам минбарга зўр нотик чиқур, деб. Надомат бўлғайким, андоқ бўлмади.

Бадаз анжуман жиянни койимоқ ниятинда тургон эрдим, у қўлумга бир даста пул тутқозиб, муддаога ўтди. “Рўйхат олмоқни тезлаштирмоқ керак !”

Ақчани ярмини аввол хотунга жўнатиб, бад тилифон қилдим. Авозимни эшитиб, бисёр сарафроз ўлди, бечора. Бадаз дурма дароз холпурслик, дедимки: “Хотунжон, ман вазифадор ўлдум ва моянамни санга юбордим. Насиб ўлса, эмди ҳар ой шу миқдор ақча олурсан. Рўзғорга сарф қил, зиёдини сақла – ўғулга келин келтиурмиз. Яхши сарпо кўрсанг, харид қил. Ман эмди Наврўзга борурман”.

У йиғлади. Бир нимарсалар деди, аммо локин тушунмадим. “Ўйга свет, газ борми”, савол айладим. “Йўк, газ ҳам, свет ҳам. Ҳаво савуқ”. “Иби о, қандоқ?”... “Печга ўтун қалайдурмиз, чироқ ёқадурмиз”. “Чўжа нима бўлди”? “Ўлди”.

Кайфим учиб кетди. .

Эккиюзта тухум сиғадургон инкубатор харид қилгон эрдим. Тухумни жо-бажо қилиб, светга уласам, нақ йигирма бир кунда алар чўжага айланур эрдилар. Бу жаниворнинг нархи тухумдан беш баробар қиммат бўлур эрди. Аввол чўжаларни бозор чиқорар эрдим. Муддат ўтуб, савдогарлар олиб кетадургон ўлдилар. Шунинг арқасидан иморат солдим, каттасига келин келтурдик. Маҳаллада мани Калвак Махсуми чўжа, дейдиргон бўлдилар. Москов сафаридан аввол ўғулларга дедимки, бунга яхши қарасанг, бизни боқадур.

Шу боис танг ўлдум. Деҳада инкубатор харид қилгон якчанд бандаларнинг ризқ-насибалари қирқилғони ғуссали эрди, албат.

Мухтасар айтсам, ушбу касбу-коримнинг тарихи дароздур. Аволлари Самарқандда молдухтурлар ўқуйдургон мактаб бўлур эрди. Саккизни тамомлаб, шу жойга кирганман. Сўғун парранда

фабрикасига ишга юбордилар. Каминани чўжа чикорадурғон инкубаторга ишга қўйишди. Вазифам: ҳароратни кузатиб турмоқ, тухумлар очилиб чиқса, саралаб, башка жойга олмоқ, хуллас катта нима деса, ижро этмоқ эрди. Боз чой пули ҳам бор эрди. Яъне, башқалар қатори, Худо берган куни насибага яраша ўн беш-йигирмата тухум олиб чиқар эдим. Мустақиллик бўлуб, фабрика барҳам топди. Иш охтариб юрган кунларим Сиеб бозорда курук мева сотадурғон намозхон бародарим дедики: “Бозорга санақа молдухтур даркор. Қўшимча даромади ҳам бордур. Аммо-локин ишга кирмоқ учун шапкасини берурсан”.

Ишга олдилар. Вазифам: қассоблар сўйган мол, деҳқон олиб келган қавун-тарбуздан намуна олмоқ ва лабораторияга узатмоқ эрди.

Экки йил ишладим, Шу арага ҳоким дигар ўлди ва баччағар каттамининг жойига хешини келтириб қўйди. Бу ипириски майлис чорлаб дедики: ман ўзумни камандамни тузурман, сизларга жавоб. Бетингга аёғим, деб ариза битдим.

Бир-эки жойга ишга кирдим, аммо чўт бермади: маоши йўл кирога етмайдурғон ёки хўжайини кўрс, ноодам чиқди. Сўғун мол-ҳолни пуллаб, инкубатор харид қилдим. Бадаз якчанд сана мани ҳам фабрикага, ҳам бозарга ишга чорладилар, аммо бормадим. Боиси, чўжадан топадурғон даромадим тузук эрди. Шуноқа гаплар.

Иш охтариб юрган ёинки моянаси егулигига етмайдурғон камбағалларни кўрсам, инкубатор деган матодан харид қилишга даъват қиладурғон, сўраса қарз берадурғон ўлдим. Якчанд мўмин-мусурмоннинг ўйига бориб, бу юмушни хафсала бирла ўргатдим ҳам.

“Бисёр дилхун бўлма, айланай хотунжон, дедим, бош ёрилса, қалпоқ тагигадур. Буяғига Худо – пошшо. Очликдан ўлмасмиз. Худо ризқимизни қаёнга сочган бўлса, ўша жойдан териб еядурмиз. Сан рўзғордан бохабар бўл!”

Бадаз бу гап бечоранинг ўпкаси тўлуб, йиғлаб юборди ва: “Ўзунгузни сақланг, ўзунгузга эҳтиёт бўлунг”, деб такрор қилди.

НОМА № 17

Москов шахринда мусофир бўлгон ҳамватанларни рўйхатга олмоқ илинжи бирла якчанд масофа йўл ўтуб, мадорим андак қочди ва Марямхоннинг таваллоси бирла кечани анинг ўйида ўтказдим. Тонг отиб, вақти нонушта ул маҳваши меҳрибоним деди: “Ақои Калвак, тоқай бундоқ ўғрунча кириб-чиқиб юрурсиз? Хоҳиш изҳор қилсангиз, тўрт-беш наздик бародарларни чорлаб, эр-хотунлигимизни ошқор этиб қўйсақ. Билурман: вақту-соати келиб, мандан воз кечиб кетурсиз. Шу боис, никоҳ рўйхатидан ўтмоқ зарур йўқ, лоқинда мачитдан мулло чорлаб, қубба ўқитмоқ жоиздур. Боз: кулбаи камтаринимга қўчиб келурсиз ва хобгоҳга ақча бермоқ ташвишдан батамом холи бўлурсиз. Ладнами?” “Ладна, дедим, саркашлиқ этмай, якчанд сана фикр юрутуб олғоч, аммо билмоқ истайманки, қимларни чорлайдурмиз?” “Рўбарўда турадурғон ҳамсоямиз - бобой бирла кампирни, боз хизмат жойимдан бир-эқки заифани, дағи ўзум ўқитадурғон якчанд баланинг волидасини, қисса қўтоҳ, ўн бошга етар-етмас. Хоҳишингиз бор ўлса, бир-ярим наздик бародарларингизни айтурсиз?” “Зинҳор, рад қилдим, бу гап Маҳаллага етиб борса, шармандаи-шармисор бўлурман”. “Ихтиёр – ба дасти Бахтиёр, давом берди ул, агар малол топмасангиз, бугун бозор ва дўқон тушиб, лозим неъматларни келтиурсиз. Мана бу - ақчаси.” “Дарқори йўқ, рад қилдим, маблағ ўзумда бор”.

Вақти шом ҳаммадан пеш, ростимизда турадурғон мўйсафед бирла анинг кампири юз кўрсатдилар.

Марямхон бу банда хусусинда гапуриб эрди. Бир замонлар Брежнев жаноблари бул тулфорини Литва деган юртга иморатсозлик бўйунча вазир қилиб юборғон экан. Ул жойда, анга эҳтиром изҳор этиб, қайсиқим ҳоқимият шўроларға тобе бўлган кунлар хорижга қочиб қолгон бойнинг ўй-жойини инъом этибдурлар.

Эмди, бу одам ҳам Москов йўриғи бирла боргон вазир бўлғони сабаб, ул мулкдаги эски иморатларни бузуб, ўзига дуқавата ўй битибдур, обод этибдур. Шўролар замони барҳам топмоғи бирла ҳолиги бедаво бой пайдо бўлубдур ва ўй-жойни бозуд бўшатмоққа фармон этибдур. “Сан қурган иморатдан бир ғишт ҳам қолмади, ман уни буздум...” “Бузганинг боис жарима тўлайдурсан”, дебди ул хориж тилинда. Баҳсу мунозара қилибдурлар. Аммо, таассуфки, қонун бой

тарафда бўлиб чиқибдур. “Начора, дебди бу мўйсафед ҳам, аммо сан ўзум курган шу кошонадан ягона хонани инъом қил, токи кампирим бирла то умри охир рўзгурзонлик этай”. “Ман босқинчи бирла ҳамсоя яшамоқни истамайдурман”, жавоб айлабди ул бадфеъл. Бадазон алар Москов келиб, бир гуржига тобе бўлгон мазкур хонани ижораға олгон ва ночоргина тириклик қилур эканлар.

Алар бизга муборақлар изҳор айлаб, жой олғач, эки тожикистонлиқ хотун савғо-салом бирла ташриф қилдилар. Бу заифалар на ўзбекини ва на руси забонни билмайдургон, жилла саҳройроқ эрдилар. Сўғун манга шинос ва ношинос тўрт-беш нафар заифу мард ташриф қилдилар. Таажжубки, Марямхоннинг кизи пайдо ўлмади. Меҳмонлар жо-бажо бўлуб, Марямхон экимизни келин куяв ҳисобладилар ва турдан жой олмоғимизни қистадилар. Биз аларга бўйсўндук. Бадазон тожик хотунлардан башка бандалар майнўшликни бошладилар. Яратганнинг ўзи кечирган бўлсун-у, аларнинг қистави бирла Марямхон экимиз ҳам қонни сал-пал қизитдук. Гапзанонлар, чақ-чақлар, экимизга ҳамду-санолар авжига минди Тожик занаклар бўлса, ўз забонларида каминани ғийбат қилур эрдилар. “Бу бетутурук боз намозхон эмиш”. “Кишварида бача-чақаси бўлса лозим, гарданшикастанинг...”

Бу нохонда хотунлар билмайдурки, биз - асл самарқандликлар дузабонадурмиз. Бошпуртимизга “ўзбек” деб ёздиурмиз, валеқ тожикча гаплашадурмиз. Умар Хайём ҳазратлари: “На чин мусурмонмиз, на кофир тамом”, деб битгонларидек, тожиклар даврасига тушсак, шу тамонга оғадурмиз, ва ўзбеклар арасинда – баракс. Яъни, жилла дурўялик ҳам қиладурмиз.

Якчанд муддат ўтуб, аҳли давра гала бўлуб “Горка, горка” деб авоз бердилар. Биз тобелик бирла, лабимизни лабга босдук.

Бир маҳал нигоҳим тушса, бобой йиғлаб турибдур. “ Ул жойга қанча ўйлар, мактаблар қурдум, локинда охир-окибат босқинчи номини бердилар. Бир кулбани ҳам лозим кўрмадилар, падарлаънат, онқўрлар! Сволочи, сволочи!!!” деб такрор этур эрди.

Аларни ҳақорат қилгани каминага ёкмади. “Баттар бўл, гўсала”, дедим ўзумча, пишириб қўйгон эрдими санга у жойларда.

Буни кўз ёш тўкконини кўруб, ногоҳ кудомиз ёдга тушди. Ул ҳам

кўнгли нозук бўлуб, сал нимарсага дийдалари шашқатор бўлур эрди. Бозорда бодом, pista, майиз киби неъматларни сотадурғон бу бародари азиз бирла мачитда танишғон эрдик. Имом-хатиб магар амри маъруф бошласа ҳам ўпкаси тўлуб кетар эрди бечоранинг.

Бора-бора, касби корида, яъни савдосида ҳам якчанд муаммолар юз кўрсатди. Шаҳар, вилоят катталари хорижий меҳмонларни бозорга бот-бот эргаштириб келадурғон ва қуруқ мева растасига киритуб, олиб-сотарлар ҳисобидан саховат кўрсатадурғон, яъни меҳмонларга pista, бодом улашадурғон нохуш одат пайдо қилдилар. Ақчасини чўзиш бўлса, ёдларидан фаромуш бўлур эрди.

Амриқога Клинтон жаноблари подшо бўлғон замонларда шаҳримиз ҳокими қудомизга бир бор ниҳон тариқасида ақча узатғонини хотир қилмоқдин тин олмайдур. “Бозорга подшо ҳазратларининг завжалари келадур, деб вақти сахар расталарни тўсдилар. Локинда меҳмонлар пешин маҳали пайдо бўлдилар. Якчанд мард ва занак ҳабашлар ҳам аларга ҳамроҳ эрди. Гала ўртасинда нозанин бир заифани кўрдум. Гап ўлдики, бул занакча Клинтон ҳазратларининг жуфти ҳалоли бўлмай, балки ўйношидур. Иби, дедим, о шундоқ арбоблар ҳам ўйнош орттирурлар эканми? Алар растани тамошо қилдилар. Бир маҳал ҳоким аларга: “Ўзбекистон неъматларидан марҳамат қилинлар”, деди. Падарлаънатлар ҳавучлаб олдилар. Машойихлар: “Бош ёрилса, қалпоқ тагига”, деюрлар. Нима бўлса ҳам кўйган калладак, тишимни оқини намоён қилиб турдум. Локинда ҳоким мардлик қилди: ошкор этмай, бир даста ақча берди. Бадазон қанча сана ўтди, не-не ҳокимлар келиб кетди, локинда боинсофи пайдо бўлмади”.

Бир куни шу қудомиз бирла чой ичиб, гурунг ясаб турғон эрдик. Тилвизорга “Темур хотун”ни намоён қилур эрдилр. Бир маҳал Аломатхон Қўчқорбойга: “Йиғланг, йиғланг, кўнглингиз бўшайдур, охи бу не кўргулик, не бедодлик”, деб даъват этғон эрди, ани тинглаб турғон қудомиз, тоб беролмай, ҳикилламоқни бошлади.

Шу ҳолни хотирга олдим-у, ўзумнинг ҳам ўпкам тўлуб кетди. Боз: майнинг таъсири ва башқа бир сабаб ҳам куч кўрсатғон эрди.

“Что за мужчин” деди урус занаклардан бири, норози бўлуб.

“Баттар шав, гўсала” деди тожик заифа.

Аслини олғонда, ин даража кўнгли нозук банда эмасдурман. Бугун бозор аралаб, рўйхат тузар маҳалим рўй берган гап ҳам хотиримга тушиб, тоқат этолмадим.

Майиз сотадурғон андижонлик мусофирни хатга тушуруб, “Муаммолар юз кўрсатса, мадад берурмиз,” деб эрдим, даъфатан илтижо қилмоққа киришди. “Бир жиянимини уруб ўлдурдилар. Ҳафта ўтди – темир тобутни Ўзбекистонга жўнатомай хунобман.” “Балани қайси жаллод, не сабаб нобуд қилди” савол айладим. “Бир худобеҳабар, ҳароми боғ ҳавлисига олти ой ишлатиб, сариқ чакани ҳам раво кўрмабдур. Ҳақ сўраган маҳали, калтаклаб, қорга ташлаб кетибдурлар, лаҳатга кўндаланг бўлгурлар. Дарак топган санамизда зинда эрди: “Онамга аён қилманглар, қурқмасун, иншооллоҳ тузолиб кетурман,” деди. Локинда...”

Ман балани исму шарифини қайд қилиб, ўша жойдан жиянга сим қоқдим, муддаони фаҳмлатдим. “Харашо, ман кўшиш қилурман, шул ҳафта кетур”, деди. “Боз ҳафта кутарму,” норози ўлдум. “Тағо, тушунмоқ даркор, ўлукни жўнатмоқ тирикка нисбат якчанд баробар қиммат ва боз мушкул. Навбат кутган тобутлар бисёр.”

Бу нохушлик ва мусибатлар боронидан йиғламай бўлмас эрди.

Бад Марямхоним яқинлик ва меҳрибонликлар изҳор қилиб, бет-қўлумни ювди, уст либосларимни чечиб, жойимга ётмоққа кўмак кўрсатди.

“Минбад ичманг, сизга хуш келмайдур экан”, деди эртаси вақти саҳар андеша бирла.

“Эмди оғзимга олсам, бетимга туф де”, жавоб айладим.

НОМА № 18

Вақти нонушта Марямхон илтижо оҳанги бирла дедик: “Ақои Калвак, хоҳиш қилур эрдимки, бугун кулбамизда бўлсангиз: ман дўкон чиқадурман ва мактабхон балалар келадур, аларни андармон қилиб турурсиз. Ладнами?” “Ладна”, жавоб айладим.

Бадаз якчанд соат, аввол уч ва дақиқалар кечмай дағи эки ўзбек бала ташриф қилди. Ишни алар бирла танишмоқдан бошладим.

Балакайлар Хоразм, Қашқадарё ва Самарқанд вилоятидан эрдилар. Хоразмли эки бала онаси сабаб Москов келгонини ва волидаси фаррошлик бирла бандлигини гапурди. Отаси хусусида савол бермоққа андеша қилдим. Эккови ҳам ўндан ошган бўлуб, мактаб бормас эканлар. Бу жойга урус забонида ўқимоқ ва ёзмоқ илинжи ва умеди бирла қатнар эрканлар.

Қолгон балалар дадалари бирла боҳамро Москов келгонларини ва падари бузрукворлари якчанд юмушлар бирла банд бўлгонлигини гапуришти. Марямхон таъкид этгонидек, алардан вазифа сўрадим. Дафтарлариға якчанд руси суханларни битган бўлуб, мазкур калималарнинг мазмунини ҳолба-қудрат хикоя қилдилар ва бундин сарфароз ўлдум. Ёши жилла каттароқлари урус тилинда рўзгурзонликлари хусусинда чала-чулпа гаплар битган эрдилар. Ҳаяжон, ҳасрат ва имловий хатоларға сероб ушбу баёнларни ўқуб, аларнинг тириклик тарзи хусусида хулосалар ясамоқ мумкин эрди. “Бир хоначада саккиз киши ётадурмиз. Вақти сахар турурмиз ва кечаси ишда бўлгонлар бу жойга келиб ётур,” деб қоғоз қаролаган эрди балалардан бири. Дағи башқаси скинхедлардан кўрқуб, куни бирла хонадан чиқмаслигини ошкор этгонди.

Ман аларни ўқуб, надоматларға тўлуб турган маҳалим Марямхон пайдо ўлди ва бу юмушни ўз ихтиёрига олди.

Бир пиёла чой ичадургон фурсат ўтар-ўтмас кунғироқ авоз берди ва хонамизга келишган, сертакаллуф бир мардак кириб келди. Қиёфаси ё ўзбек ёки тожиклигидан далолат берур эрди. Бадаз салом-алек аён ўлдики, бу банда хўжандлик тожик ўлуб, ақои Сафар дер эканлар. Ва бизнинг асл самарқандликлар мисол ўзбеки, тожикини равон гапирур экан. Ул неча йиллар давоми Московда рўзгурзонлик қилгонини, якчанд муддат пеш ани Кастрома отлиғ шаҳарга тожикистонлиқ мусофирлар сардори этиб тайинлагонларини гапурди. То ин сана фарзандиға Марямхон савод ўргатур экан, кетар маҳали аёлимиз (таъбир жойиздур) бирла ҳисоб-китоб ва хайр-у хуш қилмоқни ният қилиб, эшик қоқибдур.

Суҳбат асносида шу нимарса аён ўлдики, тожикистонлик мусофирларнинг (уруслар гастербайтер деюрлар) ҳар бир шаҳр ва вилоятда ўз уюшмалари мавжуд ўлуб, алар ҳамватанларини муҳофаза

қилмоқ бирла банд эрканлар. Бирор банда тожик балаларга зидди конун фармойишлар берса, ҳақини уруб қолса, зolimликка йўл қўйса, булар аралашур эканлар. Аларнинг касаба уюшмалари мавжуд ўлуб, ёрдам, нафақа масалаларини гарданига олғон экан.

“Бизнинг жумхурликликлар нечун андоқ тадбир қилмаган”, савол айладим.”Иншооллох, эмди қилурлар, дигар йўл йўқдур”, жавоб қилди у.

Акои Сафар дегонимиз бисёр равшанфикр, алалхусус, сиёсат ва дунёбинлик бобида серандеша, доно мардак чиқди. Алламаҳал анинг пурмаъно гапларига қулоқ тутуб ўтурдим.

“Ўзбекистон бирла Тожикистон бозуд дўст бўлмоғи, бирлашмоғи зарурдур. Овруподан ибрат олмоқ вақти келди. Эътибор қилинг: подшоларимиз бир-бирлари бирла бағр очуб, ўпушуб кўрушадурлар, якчанд қоғозларга тантана бирла имзо чекадурлар, локинда сарҳадлар дарвозалари занжирбанддур, тўй-азага бориш имкони йўқдур. Тарихимиз, дарёларимиз, йўлларимиз бирдур, то наздик бир мамлакат фуқаролари эрдик. Аммо шайтонга қулоқ тутдук, бир-биримизга ало кўз ташлайдурғон нохуш ҳол пайдо қилдук. Рудакий, Алишер Навоий киби фозил-у комил боболарнинг доно ўғитлариға нописанд бўлуб, беҳурматлиғ йўлиға ўтдук, ҳасад бирла аввол сарҳадларни, бадазон дарёларни, йўлларни беркутдук. Рақибларимиз бундан хушҳол ўлуб, гиж-гиж қилмоққа зўр бердилар ва биз соддадиллар аларга бовар қилдук. Хусусан Ўзбекистон тамон”...

“Авф этинг, тақсир, юртпарварлиғим тутди мани ҳам, айб бизда йўк. Сизлар тамон тарих талош қилди ва мардумларини олий ирк деб билди. Ваҳолан Машраб айтадурларки: “Сайидсан, хўжасан - зинҳон мағрури насаб ўлма, Агар аслингни билсанг, катрайи оби ҳаромдурсан. Бу – бир. Эккинчидан: Ўзбекистон бисёр бой жумхур. Жаъмики йўллар бизнинг худуддан ўтур, боз газга соҳибмиз. Даркорки, иззат-хурмат шунга яраша бўлса. Ҳукуматимиз раҳнамолиғи шарофати бирла иқтисодий бухрон ҳам бизни четлади ва бунга жаҳон тан берди”.

“Акаи Калвак, сиз ҳақ, давом берди янги шиносим. Аммо, бародарлик – баробарлик, деюрлар. Газ охир бўлур, биз башқа юрт арқали янги йўл барпо қиладурмиз. Рогунни ҳам қурадурмиз. Хуш,

бародарлик-чи. Ёдда тутунг: кўлида бир ҳавуч тиллоси бор ялғуз бандадан, якчанд бародари бўлгон киши бахти чопгон ҳисобланур. Эмди сиз таъриф этгон бўҳрон хусусида. Бизнинг ва сизнинг кишварга иқтисодий бухрон таъсир этмагайдур. Боиси: эки жумҳур то хануз бозор иқтисодида батамом ўтмади. Сизларда қандок англамайдурман, аммо бизда пахта, чорвони, тоҳаттоки обуна қилмоқликнинг ҳам плони бор. Шўролар замонида бир латифа бор эрди. Эки вилоят сардори рў-барў бўлуб қолибдур. Бири дебдурки: “Бизда жун плони ижро бўлмай қолди ва зану-мард баданимиздаги тукларни тарошлаб топшуришга мажбур ўлдук.” Униси хомуш тортиб дебду: “Сизларга осон кечибдур, бизга тухум плони тўлмай турубдур”. Дехқон-у, чорводорнинг аҳволи ночор эрди ва бугун ҳам тузук ўлмади. Фалон фоиз халқ пахса ўйда яшайдур. Энг ямони: Уруссия ва дигар юртларда нобуд бўлаётган балалар сони шўролар замонидаги Афгон урушига нисбат кўпдур”.

Ман дағи ани инкор қилдим. Бизнинг жумҳурда тириклик чандон тузуклигини гапурдим. Шу тариқа узок мубоҳаса - сўхбат қурдук ва охир-оқибат, тилифонларимизни хатга тушуруб, хайр-хуш қилдук.

Соат ўтмай боз эшик қунғироғи авоз берди. Очсам, баласини кўлидан тутган бир ҳабаш турубдур. Алар шу қадар қаро эрдиларки, бандаси сесканиб кетур эрди. Меҳмон Марямни дараклади ва камина эҳтиром кўрсатиб, аларни ичкари киритдим.

Аён ўлдики, бу занги ўғлига урус тилидан сабоқ берадурғон муаллим дараклаб юргон маҳали қайбир мўмин бизнинг эшикка ишора қилибдур. Гапзанон асносида аён ўлдики, ҳабашбачча ўз она забони бирла англисини билур экан. Ва алар якчанд сол муқаддам қалам, дафтардан воз кечиб, наутбук отлиғ мўъжиза воситаси бирла билим олмоқни таомил қилибдурлар.

“Ҳукумат мактабга борадурғон ҳар бир хонандаға наутбук савғо этадур. Анда жамики дафтар ҳам, китоб ҳам муҳайё”, деди меҳмон ва боримиз бу гапдан ҳайратга тушдук. “Надомат бўлғайким, ман бу асбоб бирла сабоқ беролмасман” гарданига олди завжам.

Занги бу гапдин зарра ранж топмади ва хайр-хушни қуюқ қилиб, эшик ёпди.

НОМА № 19

Ногоҳ киссамдаги тилифон соз чолди. “Тағо, деди шинос авоз, сихатмисиз? Жиянингизман, Қўчқорман”. Биз пурси-пос қилдук. “Бир кўрушайлуқ, гап бор”, таклиф қилди у. “Тузуқ бўлур эрди”, жавоб айладим. “Ётоқдасизми?” “Йўқ, башқа жойда?” “ Қаёнда?” “Хитой горадок тамонда”, жавоб қилдим ва хавотирим чандон ошди. Бу тамонларда нима юмуш бирла юрганимни сўраса, қандок жавоб этурман”, деб хаёл қилдим. Хусусан, Марямнинг ўйида, ул заифа бирла боҳамро рўзгурзонлик қилишимни фаҳмлаб қолишидан бисёр кўрқар эрдим. Шукурки, жиян савол бермади. “Сиз метро яқинида турунг, ман етиб борурман”, деди у.

Борғонимда, жиян ташриф этиб, каминаға интизор бўлуб турғон экан. Анинг чорчархасидан жой олдим ва тоғо-жиян шиддат бирла қибла тамон равона бўлдук.

“Вилоятга чиқурмиз, муддаога ўтди Қўчқорбой, у жойда рўзгурзонлик қиладурғон ҳамюртларни кўрадурмиз. Сиз аларни рўйхатга олурсиз”. “ Бу нимага лозим,” савол айладим. “Фақат шаҳармас, деҳада ҳам ишлайдурғон кишиларимизни билмоғимиз жоиздур”.

Равон кўчанинг эки тамони сарҳад билмас бешазор. Хаёл қилурсанки, тикка қад берган дарахтлар бошиддат арқага чекинурлар. Бир маҳал катта қурилиш қошида тўхтадук. Бу жойда батамом бизнинг мардумлар меҳнат қилур эрдилар. Аларнинг сардори жиян бирла қўхна шиносга ўхшайдур, чаққон келиб, салом-алеқ қилди, эҳтиромлар намоён этди. Бо ин жумла, камина бирлан ҳам муқаддам шиносдек, пурсу-пос қилди. Аларнинг гапзанонидан шу нимарса аён ўлдики, бу жойга бир бой учун дуқавата ўй қурур эрканлар.

Жиянимиз шартнома қоғозлари дарак қилди ва даме ўтмай ани мухайё этдилар. Қўчқорбой аҳдногани варақлаб, нуқсон топмади хаёлим, бир сухан демади. Шу фурсат ичинда ман бу жойдаги фуқароларни бозуд қоғозга тушурдум. Алар йигирмадан зиёд ўлуб, Қашқадарё, Сурхандарё, Андижон вилоятиндан келғон мусофирлар бўлуб чиқди. “ Ихтиёрингизга Московдан дағе йигирма киши

юборурман, деди жиянимиз сардорға, аларға иш ўргатурсиз”. “Кўпдук қилмасму”, андешаға борди устобоши. “ Инчунин, сиздан ўн беш устони олиб, Литвага жўнатурмиз. У жойда мактаб қурмоқ лозим. Урусларга нисбат эки баравар кўп ҳақ тўлайдурлар. Алар бисёр боинсоф, бодиёнат мардум.”

Сардор ва анинг акраболари масалага оид якчанд сўроқлар бердилар ва жавобдан қаноат ҳосил қилдилар. Даме фурсат кечмай, биз хайру-хуш қилдук ва дағе йўлда давом бердук. Йўл юрдук, йўл юрсак ҳам мўл юрдук ва ниҳоя, эски бир сарой рўбарўсида тин олдук. Бу жой аввол калхозга тобе бўлгон чамаси, эски, бузуқ мошин-у, тракторлар паришон сочилиб ётур, нари тамон равон дала бўлуб, замин шундоққина пленка бирла ёпилгон эрди. Бу жойнинг сардори ҳам Кўчқор бирла шинос чиқди. Анинг ўзи ҳам ва жами одамлари Бухоро атрофидан бўлуб, бир гекторча жойга алафча, яъне кўкат экар эканлар. Самарқандлик, Ургутлик олиб-сотарлар кўтара харид қилурларини аён қилдилар.

Ман рўйхат қилмоққа тушдум. Заифу мард ўттуздан кўп эрдилар. Ҳар ой ўйга фалон доллардан юборурмиз, дедилар. “Қандок муаммолар бор” савол айлади жиянимиз. “Боз ярим гектор замин бўлса, одам олар эрдим.” “Ман ҳал қилурман”, ваъда берди жиян. Аммо-локин беш-олти мардакни юборурман, аларга иш ўргатурсиз. Дигар шаҳарлар теграсида ҳам зелен етиштирмоқни жорий этурмиз”.

Бухоролик банда розилик билдури.

Қайтар маҳали, роҳ-бароҳ Кўчқорни жоғи очилди. “Уруссиядаги жами фуқароларимизни рўйхат қилиб чиқадурумиз ва алар бизнинг муҳофазада бўлурлар. Ҳар бир вилоятда сардоримиз, касаба уюшмамиз, марказда “Юртдош” деб номланадургон газитимиз бўлур.”

“Манга қара, сан не боис ватанга қайтиш, юртни обод қилмоқ хусусинда гапурмайсан, ҳаракатлар қилмайдурсан. Бизга ҳам ўйлар, мактаблар курадургон, кўкат етиштирадургон хунармандлар зарурку”, дедим ниҳоят. “Ул жойларда одам бисёр, туғулуш кўпроқ. Шукурки, шундоқ. Мадомики, аҳвол шу тариқадур, бир қисм фуқаро нон топмоқ илинжи бирла четга чиқур. Уруссияга нафақат Ўзбекистон ё Тожикистондан, инчунин Чин, Украин, Молдов,

Арабдан ҳам келиб ишлайдурлар. Қаёндаки инсон озод бўлса, пул ва имкон топса, ўша маскан анинг ватанидур”, жавоб берди жиян. “Аmmo бизнинг ватан, Ўзбекистондур,” анинг акидаси дилимга ўтурмади. “Тағо,Ўзбекистон - бизнинг давлатимиз, ватанимиз – Маҳалла, деди у. Сиз ҳоли-хамон шўролар мафкураси оғушидасиз”. “Нодуруст, кўшилмайдурман!” андак авоз кўтариб, анинг суханини кесдим. Жилла жаҳл отиға минганимни фаҳмлаб, тил тишлади.

Шаҳарга кеч кирдук. Хайри-хуш қилур маҳали киссамга пул солди. Тархашлик қилмадим. Тушуб санасам, минг доллар теграсинда. Зудлик бирла

нак ярмини Маҳаллага – хотуннинг номига жўнатдим, қолгонини вақти шом илтифот ила Марямга бердим.

Бул заифамиз ҳам бисёр сарафроз ўлди.

НОМА № 20

Мукаддам битган номаларимдан қайҳам биридадур Марямхоннинг балоғат ёшиндағи қизи борлиғи хусусида ёдовар қилғон эрдим. Бу қизнинг номи Тамара ўлуб, миршаблар идорасида котибалик бирла банддур. Феъли андак инжиқ ва инчунин беандешадур. Жаме нохушлик андаки, хонадонга якўмин бор ташриф этгон санадан эътиборан каминага нописанд қарайдурғон, ало кўз бирла нигоҳ соладурғон ўлуб қолғон эди.

Биринчи ҳафта Марям бирла рўйи-рост дилсияҳлик қилди. Дедики: “Бу ўйга бегона мардакни киритмоқ чикора ва буни мутлақо истамайдурман”. Жавобан Марямхон ҳам авоз кўтарди, таъкид қилдики, ушбу хонадонда фармойиш беришга анинг тарикча ҳаққи ҳам, ҳадди ҳам йўқдур. Бадаз якчанд соат Марям мандан узрпурслик қилди, дедики: “Кечиринг, жавонлик қилди ва минбаъд тақрорламайдур”. Дедимки: “Ани ҳам фаҳмламоқ жойиз”.

Дағе бир куни намоз ўқуб турган маҳалим якчанд ўсмир балалар, қизлар бирла кириб келди. Ва бу худобехабарлар устимдан рўйи-рост хандон отиб кулмоқни бошладилар. “Не боис бошини бот-бот полга уриб оладур, бу нодон,” деб савол айладилар ва ҳар сафар саждага

бош кўйган маҳалим қаҳ-қаҳ қилиб кулдилар. Ман қаҳримни босдим ва бир нимарса демадим. Валек бу қилиқ камдак Тамара волидасига авоз кўтарди. “Бу жойга намоз ўқуса, ё миршабларга тутуб берурман ва ё даргоҳдан батамом кетурман”. Сўғун Марям манга зорланиб дедики, “Эмди ноиложман, намозни мачитга бориб ўқусангиз, тузук бўлур эрди. Сиз ани дилини топмоқ, меҳр кўрсатмоқ фикрида бўлунг.”

Учунчи бор андак ошуб тушди. Марям дедики: “Тамара бир йигитча бирла шинос ўлган. Эртага ани ўйга таклиф этадур. Тўрт-беш дўстлари бирла, албат. Биздан лозимки, аларни эҳтиром ила меҳмон қилайлук, иззат-ҳурмат кўрсатайлук. Майда-чуйда ноз-неъматлар зарур. Мана бу рўйхат, ақчаси...” “Зарури йўқ, анинг суханини бўлдим, ўзумда бор.” Ва даме ўтмай дўкон, бозор аралаб, заруратларни муҳайё этдим. Аммо-лекин, кун ўтуб, вақти нонушта боз дилсиялик содир ўлди. “Зиёфат маҳали бу мардакни биз бирла бўлмоғини истамайдурман”, деди Тамара камина тамон имлаб. Бисёр ранж топдим ҳамда рўйхат олмоқ баҳонаси ва ташвиши бирла чиқиб кетдим.

Гузашта ҳафта Марям дедики: куяв бўладурғон бала Кастромалиғ эркан. Бозуд бул шаҳарга борурсиз, ҳолиги акаи Сафар отлиғ бародарингизни топурсиз. Тафтиш этиб билмоқ керакки, куяв бала қандоқ одам? Хотун-бала чақаси йўқми, падари ва волидаси тузук бандаларми ва дигар хабарларни билурсиз. Баланинг манзили аён.

Эртаси саҳар туруб, қайдасан Кастрома шаҳри деб йўлга тушдум. Наврўз эшик қоқиб турғон маҳал бўлса ҳамки, ҳаво савуқ ва чор тараф қор эрди. Ўрмон деганнинг сарҳади кўрунмасди.

Московга келғонимга олти ой ўтган ўлсада, офтобни кўрмадим. Бундоқ пайт Ўзбекистон офтобини беҳад ва беҳисоб қумсайдура киши.

Шаҳарга бориб тушушим баробари кассамдаги тилифон авоз берди. Кўтарсам, Марям. “Акои Калвак, изингизга қайтинг, алар никоҳдан ўтубдилар, эмди маъноси ҳам фарқи ҳам йўқдур. Бу қиз охир-оқибат мани сил қилиб ўлдурадур.”

Рўзи шанба эрди. Марям бирла қизи андак очиқ чехра бирла мани нонуштага таклиф қилдилар. Бадаз бир пиёла чой нўш қилғоч, Марям дедики, “Тўйни бошламоқ фурсати етди. Алар шуни истайдурлар.

Аммо ақча чатоқ, бисёр камхаржмиз. Харажотлар кўп бўлур. Янги либослар, зиёфатлар... Куяв бала бизнинг кулбада рўзгурзонлик қилмоқни ихтиёр этибдур ва бир хонани жиҳозламоғимиз жойиздур. Бундоқ харажотлар учун камида ўн минг доллар зарур бўлур. Қандоқ қиладурмиз?”

Биз сукут тутдук. Заифамиз давом берди: “Ақои Калвак, умед сиздан, боиси, рўзгор сардорисиз. Таклиф қилур эрдимки, бойбачча жиянингиздан қарз кўтарсангиз. Бад якдил бўлуб тўлайдурмиз.”

Ман ўйга чўмдум ва бадаз якчанд дақиқа дедим: “Бунинг иложи йўқдур: умрум бино ўлуб, бир бандадан қарз кўтармадим. Боз бунинг устига хотун олғоним, бу ўйда рузгурзонлик қилмоғимни алар англашларини зинҳон ва зинҳор истамайдурман...”

Шу маҳал Тамара авоз кўтариб Марямга дашном бермоқни бошлади. “Ман санга айтган эрдимки,бу мардакка бовар қилма деб. Сан кулоқ тутмадинг! Кўрдунгму, кўрдунгму...” “Ҳа, ман ҳам бундоқ бўлмоғини умед қилмаган эрдим,” деди Марям. Ва биз кўзгалдук.

Рўзгорда нохушлик, қаҳр ва араз қилмоқ бошланди.

“То эрта масала кушод бўлмаса, гап дигаргун бўлур”, бадфеллик бирла авоз кўтарди Марям.

Хотун бирла, биринчи бор дигар-дигар тўшақда ётдук. Локинда ўйкум келмади. Бундоқ дилгир суҳанлардан бисёр ранж топғон эрдим. Москов келганимга олти, бу хонадонга ташриф этганимга уч ой ўтуб, бундоғ ўқунмаган эрдим. Шу уч ой арасинда қанчалик ақча топсам, нақ ярмини Марямга тутқаздим, якчанд сарф-у, харажотларни гарданамга олдим. Буни унутдилар, ҳисобга олмадилар, андеша қилмадилар. Эмди аларнинг каминани қарз кўтармоққа даъват этмоқлари баднафслик ва ноинсофликдан дигар нимарса эмасди. Бисёр аламин ва қаҳрим келди. Эҳтимол, уруслар юртиндағи насибам охир бўлғондур, Самарқанд қайтиб, балаларга сару бар бўлмоғим зарурдур, киби хаёлларга бордим.

Саҳар туруб, боз рўйхат олмоққа равона бўлдум. Рўзи дароз пиёда юруб бисёр хоридим. Дилим хуфтон эрди. Боиси, фақат ўйдаги дилсиялик бўлмасдан, ҳар қадамда ўзбек ва тожикнинг худонинг бандаси ҳисоб этмай, аларни камситмоқлари, эзмоқларига гувоҳ бўлмоқ эрди. Московда беҳисоб хабашлар, араблар, афғонлар, чин ва

дигар юрт фуқароларини кўрдум. Аммо аларнинг ҳеч бири ўзбек ва тожикдек бекадр ва хўрланган эмас эрди. Бир кавказлик бала ўзбекистонлик ёки тожикистонлик ўнлаб тенгдошини кўйдақ ҳар ҳолатга солмоғи ва боз чув тушириб кетмоғи мумкин. Бунисига тоқат қилса бўлар, гоҳида ўз фуқароларимиз бир-бирларига носамимий бўлмоқлари, қаллоблик қилмоқлари алам қиладурғон ҳолдур.

Бундоқ нохушликларни кўруб, фарёд солгиси келади ҳар қандоқ банданинг. Ана шундоқ забун ҳолнинг сабаблари хусусинда бисёр ва бисёр фикр қилдим, аммо-лекин жавоб топмоққа ожиз эрдим. Художўй бародарлар ақида этур эрдиларки: “Худони фаромуш қилдук, ани ёддан чикордук ва бу қисматлар гуноҳларимизга жавобдур.” Муаллимлар фикр этур эдиларки: “Бу кўргуликлар маърифатдан узоқ тушгонимиз, жаҳолатға эш бўлгонимиз оқибатидур.” Сиёсатдонлар бор айбни ҳукуматга тўнкамоқдан чарчамайдурлар.

Хонага қайтсам, хотуним бирла кизи мунтазир турғон экан. Салом йўқ, алек йўқ, Марям сўроқ бошлади: “Хўш, қандоқ бўлди?” “Нимани сўрайдурсан?” сўроғига сўроқ айладим. “Пул масаласи”. “Ҳа, қарз ололмайман, деб айтиб эрдимку. Бунча зуғум этмасанг бўлур эрди.”

“Мама, кўрдунгму, авоз кўтарди Тамара, бу дармаедни хонадан гум қил, деб чан бор айтғон эрдим. Қилмадинг!” “Ман дармаед йўқ”, эътироз қилдим. “Йўқол, бу жойдан! деди у жавобига, кетингга бошлаб бир тепурман, Ўзбекистонингга бориб тушурсан! Вонь, отсюда!” Жавоб бермай ва умедворлик ила, Марямга нигоҳ солдим. “Жўна!” деди у ҳам эшик тамон имлаб, бадқаҳр.

Бундан баттар дилсияҳлик юз кўрсатмасун, деган кўркув бирла тезу тунд либосларимни жамладим ҳамда хайр-хушни насия қилиб, эшик ёпдим.

Хавотирона берун чиқиб, озода нафас рост қилдим. “Эй Калвак, дедим сўғун, ўзумга ўзум, сан гўсалага бу ҳам кам! Хусусан, шу уч ой араси бисёр гуноҳлар қилдинг-ки, сан бефаҳмга ҳарқандоқ жазо оздур. Бевазанга ичқуяв бўлуб, зинога йўл бердинг. Бу бирла кўз очиб кўрганинг, садоқатли хотунинг Жамилага беномуслик ила хиёнат қилдинг, ани алдадинг. Дағе, майнўшликка йўл бериб, ўттуз йиллик

тоат-ибодатингни бир пул қилдинг. Боз, намоз ўқумокни қанда қилдинг. Худо санга жазо берди. Ҳоли ҳам кеч йўқ, кўзунгни оч, нодон!”

Дилтанглик ва жадаллик ила бордим-у, Московдан Самарқанга учадурғон тайёрага чипта харид қилдим.

ИККИНЧИ ҚИСМ

НОМА № 1

Яратган эгамга ҳазорон ва ҳазорон шукрларким, Ватандаман ва инчунин, ўз гўшанг кадри-у қиймати мусофирлик ситамин тортиб, соғинчи ошгон бандага зоҳиран бисёр ва бисён аёндур. Машойихларнинг: ўз ўйим – ўлан тўшагим, демиш ибораларини дилдан такрор ва такрор идрок этурсан. “Ватандан ўзга ёр ўлмас”, деган қўшукни хиргойи қилмоқни хуш кўрадурсан.

Экки ҳафтадурки, набирам бағримда, фарзандлар паҳлуйимда, Жамила бонум атрофимда. Хеш-акраболар, ҳамсоялар бот-бот ҳолпурслик қилурлар ва бу ҳолдин беҳад сарафроз ўлурман.

Авалло, ўйимдаги дигаргунликдар хусусинда сухан юрутай. Арадан ўтгон олти ой мобайнида Московдан рўзгор харжи ниятинда уч минг доллар юборгон эканман ва Жамила бир тангасини ҳам харж қилмай сақлабдур. Ана санга заифаи доно! “Аз савдогари Ҳиндустон, сарфагари сари оштон хуб аст” яъне ким, Ҳиндистон савдогаридан, ўчоқ бошида исрофга йўл қўймайдургон заифа баланддур, дейдилар машойихлар ва аларнинг садақаси кетсанг арзир.

“Дедимки: о, рўзгорни қандақ боқдинг, жонидан?” Аён ўлдики, ҳавлининг бир яғига кўкат экибдур, дигарига саримсоқ пиёз қадабдур. Аҳли тижорат келиб, шу жойда харид қилур эрканлар. Мани каллаварам боре маблағимни анинг ихтиёрига юборсам, нопок йўлга аёқ қўймасам, беҳад тузук ва адолатпешалиқ бўлур эрди. Эмди қилмишимдан, хусусан, анинг ошкор ўлмоғидан он қадар хавотир ила надоматлар чекурманки, ҳадди-ҳисоби йўқдур.

Боз: шўролар замони бир “Жигули” олгон эрдим, локинда тўкулиб қолгон ҳолатга тушгонди. Катта ўғул - Найимбек ани таъмир қилиб, киро ишламоққа чиқибдур ва рўзона насибасини пайдо қилур экан.

Бу жойда Найимбек хусусинда андак сухан қилай. Ани Маҳалламизда Найнав ҳам деюрлар, боисики, бисёр қаддароздур. Бала дунёга келган замон Найимқул деб ном қўйгон эрдик. Сабабики, Худо раҳмат этгур, бобокалонимиз шундоқ аталур эрдилар. На бўлди-ю, деҳамизда рўзгурзонлик қиладургон Алиқул лаққи отлиғ бала

тарғибот идорасига хизматга кирди, халойиқни жам қилиб, ваз айтадурғон, ҳукуматни мақтайдурғон, анинг мардумларга беҳад раҳму шафқати ва боре хубликларини санайдурхон ўлди. Инчунин, номини Алибек деб ислоҳ қилди ва шу тахлит бошпурт олди. Газетда Аликулнинг суратини чоп этиб, ёздиларки, маҳаллаликлар шўролар замонида қул эрдилар ва эмди мустақиллик боис бек бўлдилар. Бадазон маҳаллалик башқа авсар-у, лакалавлар ҳам беланг олуб, шундоқ йўл тутдилар. Қулмуҳаммад – Бекмуҳаммад, Қахҳоркул – Қахҳорбек ўлдилар. Ўғлимиз хоҳиш қилдики, ани минбад Найимбек деб атасунлар. Локинда Маҳаллада Найимбеклар бисёр бўлғони сабаб, Найнав атайдурғон ўлдилар.

Ўқушга тоби йўқ эрди ва мошин ҳайдайдурғон ўлди.

Московда Қўчқорбойнинг юмушига кўмак бергоним, анинг фармойишини ижро этгоним ва шу тариқа маош олгонимни ўғулга аён этгон эрдим, “Дада, деди, жойингизга ман борурман, шалак чорчарха мани хун қилди.”

“Ўғлум, дедим, санга эки минг доллар берурман, “Жигули”ни сот, жойига “Matis” харид қил. Аммо зинҳон ва зинҳор уруслар шаҳрини орзу этмагинки, мусофирчиликда хор-у - зор ўлурсан”.

Бу гапга у рози ўлди ва инчунин сарафрозлиғини намоён этди.

Хотирингиз панд этмаса, муқаддам, молдухтурлар мактабини тамомлаб, бир муддат парранда фабрикасида, чўжа чиқорадурғон шўбада хизмат этгоним ва инкубаторни азхуд қилгонимни айтгон эрдим. Ул корхона барҳам бўлғач, экиюзта тухум сиғадуғон инкубатор харид қилгоним ҳамда анга бостурган тухум нақ йигирма бир кунда чўжага айланиб, нархи беш баробар қиммат бўлуруни ёдовар қилгонман. Аввол чўжаларни бозор чиқорар эрдим. Муддат ўтуб, савдогарлар олиб кетадурғон ўлдилар. Шунинг арқасидан иморат солиб, каттасига келин келтурғон эрдим.

Локинда камина Москов кетгач, электр чироқ бисёр қанда бўлғони боис ўғул андан воз кечгон эрди.

Сафардан сўғун , каминага маслаҳат бердиларки, ҳамсоя деҳадан симчўп тортсам, боз ток берадурғон матор харид қилсам, ишни дағе юритмоқ мумкин.

Шул маслаҳатларга амал қилдим ва қолган ақчани мазкур

юмушларга харж ладим. Яънеки, мантиўрни топиб, киссасига сўлкавой тикдим. Матўр ҳам пайдо қилдим ва ҳафта ичи инкубаторга тухум бостурдук.

Аммо-локин, таассуф бирла тан олмоқ керакки, бу сана ичи, яъне арадан кечган олти ой аросинда гузарда дигаргунлик ёки бирор ислохот кўрмадим. Йўллар чуқур-чақир, газдан нишон йўқ, Аллоҳу аълам электр чирок ҳам бисёр ўчуб ёнадур.

Ўтган чаҳаршанба чойхонамизда бир анжуман бўлди ва бисёр баҳсу мунозараларга вокиф ўлдим.. Маҳалламиз раиси (ани фуқаро Илҳомбек милиса атайдур) ҳисобот қилди.

Илҳомбек милиса хуб одам. Якчанд йил миршабхонада хизмат қилиб, нафақага чиқди ва ани гузарга оқсақол эълон қилдук. Ҳар йил шу маҳал анжуман йиғиб, ҳисоб берадур ва бизни зиёфат ҳам қиладур. Боз, ариза битиб, шул серғалва юмушдан озод этишимизни сўраган бўлур. Локинда халойиқ бот-бот анга авоз берадур.

Бу бор мажлисимизга ҳокимнинг ўнг қўли, яъне ўрунбосари, газ , электр идораси ва дигар жойлардан ҳам казо-казо каллажумон амалдорлар ташриф этгон эрдилар. Аз ин жумла, мижғав миршабимиз ҳам пайдо бўлгон эрди. Таомилга озор бермай, Илҳом милиса аларни ҳайъатга чорлади. Ва суханини ҳукуматнинг халққа иъном этиб турган беҳад ғамхўрликларидан бошлади. Бу фаровон ва осойишта саналарнинг кадрига бормаган банда нонкўр бўладур, деди. Бадазон деҳа обод бўлғони, ҳар хонадонда чорчарха пайдо бўлғони, маракалар дигаргунлик касб этғони, қоидабузарликлар фалон фоиз камайгонлигини шанғи, нофорам авоз бирла санади. “Аммо нуқсонларимиз ҳам муҳайёлигиндан кўз юнмаймиз, давом берди ул, истар эрдикки, кўчаларимиз равон ўлса, ўғулларимиз Уруссияга бормай шу жойда юмуш қилсалар ва юртни обод этсалар, газ, электр таъминоти тартибга тушса ва дигар”.

Бадазон Жоникул жонсарак панжа баланд қилиб, минбар минди.

Бу қоқбош, ўпкабой шўролар замони биргад эрди, бадаз истиқлол бояқишни фермер атайдургон ўлдилар. Аммо, хар ҳамун, пордум дигар, деганларидай, ислохотни ёки беҳбудликни фаҳхламадик, якчанд ҳолатлар баракс бўлди. Калхоз даври мардумларимиз деҳа атрофиндаги токзорларда меҳнат қилур ва бир сўм, ярим сўм чойчака

олур эрдилар. Эмди бўлса, бечораларга шимилдириқ ҳам тегмайдур. Боз: баччағар биргаднинг феъли хўйи ҳам дигаргун ўлди. Аволлари жонсараклик ила югурар, хизмат қилур эрди. Эмди беғам, вазминлик бирла иш юритур. Ёилига экки-уч кишига иморат учун замин пуллаб, яхши даромад қиладур.

Жонсарақ ҳам аввол ҳукуматга, бадазон вилоят, туман ҳокимларига бирма-бир ва бисёр ҳамду санолар ўқуди.

Ростини гупурсам, бундоқ рафтор дилимга зинҳор ва зинҳор ўтурушмайдур, зоҳиран сиқиладурман. Ва хотиримга ҳар сафар шоири зукко Ғафур Ғуломнинг “Ҳасан Кайфий” деб ном олған ҳикоятлари тушадур.

Мазмуни бундоқ: қадим вақт Тошкантининг Чорсу бозорида ямоқчилик қиладурғон Ҳасан Кайфий бечоранинг кулбасига, ногоҳ уламо либосини кийиб, анинг қиёфасига кирган подшо ташриф буюриб қоладур ва ўзини Хўжаи Хизир деб таништирадур. Ҳа эмди, Кайфий ҳам такаллуф намоён қилиб дастархон ёзадур, борини анга қўядур. Гап-гаштак қилурлар. Меҳмони муҳтарамайннинг “Сиз нима юмуш қиладурсиз” сўроғига Ҳасан Кайфий: “Ҳа эмди, ақл бирла меҳнат бор бўлсун”, деб гап бошлайдур ва ямоқчилик қилмоғини, ҳар кун бир танга топмоғини айтадур. Гуфтигу вақти ўша каломни боз такрор қилғон маҳал меҳмон таассуф ва таъкид бирла: “Сиз бот-бот ақл бирла меҳнат деюрсиз, на худо ва на подшони эсламайдурсиз?”деб зарда қиладур. “Эй таксир, жавоб берадур Кайфий, шу майдагина рўзгоримга аларни аралаштириб нима қилдим? Худога закот, подшога ўлпон тўламасанг бўлмайдур. “Мабодо подшоҳингиз: манинг мулкимда ямоқчилик бекор, деб фармойиш чиқорса, қандоқ қиладурсиз?” бадаз сукут, заҳархандалик бирла савол берадур ногаҳоний кўноқ. “Шу маҳал ҳам ақл бирла меҳнат бор ўлса илож топилур”, жавоб қайтарадур Кайфий.

Кун ўтиб, эртаси подшонинг: “Мамлакатда ямоқчилик бекор, кимки бу юмушга қўл урса, боши дорга” , деган мазмунда фармойиши чиқаду. Кайфи учган Ҳасан ямоқчи ноилож ота мерос бир аррани қўлтукқа, болтани елкага олиб, ўтун бозорга равона бўладур. Ўтун ёрадур, ҳезумкашлик қиладур, гапнинг индаллоси, авволгидак бир тангани пайдо қилиб, кулбайи вайронасига қайтадур.

Дафъатан эшик тақиллайдур ва Кайфий таомилга озор бермай: “Бу эшикнинг кулфу занжири йўқ, кираверинг”, дейди. Дағе ўшал банда юз кўрсатадур. Меҳмон – атои худо. Кайфий боз дастархон ёзадур, илтифот намоён қиладур. “Хуш Ҳасан Кайфий, эмди тириклик қай тариқа кечур, савол берадур подшо,” бир пиёла чой нўш этиб. “Сўраманг тақсир. Занғар подшо ямоқчиликни бекор қилди, эмди ўтунфурушлик қиладурман”, жавоб берадур мезбон. “Хуш, магарам подшо ўтунфурушликни ҳам бекор деса, қандоқ йўл тутадурсиз?” “Тақсир, нафасни иссиқ қилинг, жавоб қайтарадур Кайфий, ўшанда ҳам ақл бирла меҳнат бор ўлса, иложи топилур”. Буни кўрунги, мамлакатда ўтунфурушлик ҳам ман қилинадур. Ҳасан Кайфий беилож сув сотмоқни касб қиладур. Боз денг, ўша ҳол...

Қисса кўтоҳ, шаҳаншоҳнинг пинҳоний фармойиши бирла Ҳасан Кайфийни саройга хос навкар қилиб оладурлар. Анга от, савут, қилич, навкар либосини инъом этадурлар ва дейдиларки, муҳтарам зоти олийнинг муҳофаза қиладурсан, маош фалон танга, ани ойни охирида олурсан.

Ҳафта ўтуб, эшик такрор садо берадур ва шинос меҳмон пайдо бўладур. Кайфий боз ҳурмат эҳтиром намоён қиладур, гап-гаштак бошлайдурлар. “Хуш, Ҳасанбой, бу замонлар не юмуш бирла бандсиз” қитмирона савол айлайдур меҳмон. “Подшога хос навкарман: ул бетамиз, золимни кўруклайдурман.” “Ҳа, шундоқми? Рўзгурзонлик қандоқ?”

“Тақсир сўраманг, Сизга нима гапники айтдим, бошимга бало ёғилур”. “Майли эмди айтинг, сир тутмакка сўз берадурман,” жавоб қайтарадур меҳмон. “Мана бу Исфaxon қиличини пичоқсозга элтиб дедимки, анинг тиғини сотурман. Пўлоти тоза. Савдо қилдук ва фалон ақчага келушдук. Жойига чўпдан тиғ ясаб, ғилофга жойладим.”

“Ҳасан Кайфий, боз нохуш сўроғини такрор этадур меҳмон. “Ул паноҳгоҳи олам: “Фалончининг бошини ол”, деса, бу тахта қилич бирла қандоқ йўл тутурсиз?” “Ҳай-ҳай, тақсир, авозингиз бундоқ савук. Худо кўрсатмасин-у, аммо шундоқ бўлганда ҳам ақл бирла меҳнат бор ўлса, қоқулмасман”, жавоб қайтарадур Кайфий.

Воқеанд, кун кечмай, подшо вазирига дағдаға қиладур: ” Не боис Алабайтал деҳасига устама солиқ солмадинг?” Вазир дейдурки:”

Тақсири олам, бир қошук қонимдан ўтунг, аларни рўзғори бисёр забун, ёмоққа нонлари, киймоққа либослари йўқдур.” “Ҳасан! чорлайдур подшо, бисёр бадқахрлик ила, бозуд буни бошини танасидан жудо қил!” “Тақсир дейди Ҳасан Кайфий, бир лахза гаранг бўлуб, ноҳақ қон тўқмоқлик гуноҳдур, ман худога нола қилиб вазир ҳақ ё ноҳақлигига ваҳи сўрасам майлиму? Шундоқ деб қўлни дуога очибдур ва кўкка боқиб, зорланмоққа тушубдур. “Эй парвардигори ўн саккиз минг олам! Магарам вазиримиз ҳақ ўлса, қиличимни тегини чўпга айлантур”. Бу илтижони айтиб, қиличини қиндан чиқорса... Аҳли сарой ҳайрат қилибдур. Подшо ҳам ноиложлик ила вазирнинг гуноҳидан ўтуб, Кайфийга ўзини шинос қилибдур.

Қиссадан ҳисса булким, Илҳомбек милиса бирла Жониқул Жонсарак ақл бирла меҳнатни тан олмай, бисмиллоларини ҳукумат-у, катта кичик амалдорлар шарофати, мадади, хосиятидан бошлайдурлар, аларга ҳамду сано ёғдурмоқдин чарчамайдурлар.

Эҳтимолки, бул бандаларға айб тақамоғим ножойиздур. Сиз радио ё тилвизорни қўйунг, лубой амалдор чикса, шу тарика йўл тутадур. Боядки, тартиб-таомил шу тарикадур. Мани гумроҳ Илҳом милиса бирла Жонсаракка ноҳақ айб қўйуб, гуноҳи азим қилган ўлсам, ўзи кечирсун.

Шўролар замони бир хушрў, локинда серзарда ва андақ алдам-қалдам бир хотун саркотибимиз эрди. Заифу мард ани “Ойтимулло” деб эҳтиром кўрсатар ва бисёр бандалар зоҳиран кўрқур эрдилар. Такрор айтурман, гап-у тавозени кифтини келтирур, порани ... Тан олмоқ керак, анча ободонлик юмушларини ҳам уддалади, аз ин жумла Хўжайи Аҳрор ҳазратлари хобгоҳларини обод қилди, туманни кўчалари дутарафа бўлди , янги бозор барпо этди ва дигар, локин зуғуми ва хайла-найранги ҳаддан ошур эрди.

Камина ҳам бир бор ул аёл бирла рўбарў бўлғонман ва магарам мавруди тақозо қилса ва фаромуш этмасам, айтиб берурман.

Бошқа майда амалдорларга монанд Илҳомбек милиса бирла Жонсарак ҳам ўша апани кўрсалар, сабук ларзага кирур, қад ҳам қилиб, таъзим бажо этур эрдилар. Боиси: аёл бундоқ рафторни бисёр хуш кўрур эди. Ул хотун амалдан кетди-ю, шўрпешона заифани қараламоқ, ғийбат қилмоққа ўтдилар. “Бисёр золим эрди, порахўр

эрди, ёшлигида ундоқ бўлган, бундоқ бўлган...” ва дигар. Начора, амалдорчилик – дурўячилик, деюрлар.

Ман гунаҳкорни авф этинг. Маҳаллалигимга бориб, башқа тамонга ўтлаб кетибман. Хотирини ожизимча, Жонсарак минбар миниб, нутқ ирод қилғонини айтиб турғон жойим эрдим.

“Лозимки, ҳар биримиз жойимизда бўлайлук ва вазифамизни бажону дил ижро этайлук, давом берди ул. Тан оладурман, соли гузашта анжуманда ваъда бериб эрдимки, кўчамизга шағал тўқдуруб, текис қилмоқ ман тан, деб. Аммо винзавод эки йилдан бери ақчамизни бермоқдан бош тортадур. Аларнинг гуноҳи боис, шу сана ичи тоқзорга ишлайдурғонларга ҳақ беролмадик. Локинда моллари учун бегона алаф дейсизми, ўтун дейсизми, марҳамат дедик. Ҳокимиятдан келган акахонимизга тавалло қилур эрдикки, ақчамизни ўндиришга мадад кўрсатсалар...”

Шу маҳал ул амалдор кассасидан дафтар, қалам чиқорди ва Жонсаракни сўроққа тутди. “Завод не деб ҳақингизни бермайдур?” “Винони сотолмай хунобмиз, дейди. Хорижга чиқармоққа ҳукумат йўл бермайдур, деб ваз жилур”. “Судга беринг!”

Жонсарак бу суҳанни дигаргун фаҳмлади. Нофаҳмлик ила ҳайъатга қаради. “Ҳай, ҳай, ҳукуматними?” деди хавотирлик бирла. Бу сўроқ соҳиби амални жаҳл отиға миндирди. “Анқав-у лакалав чиқдингиз-ку! Маҳаллалигингизга бордингиз. Ман ҳукуматни айтмадим, винзаводни катта кучугини дедим.”

Аҳли мажлис кулди. “Ҳамсоя фермерлар шундоқ ҳам йўл тутиб кўрдилар, аммо наф бўлмади чоғи, хавотир аралаш жавоб қилди Жонсарак ва суҳанни башқа тамонга бурди: Шу Уруссия бирла Қазоққа бориб ишлайдурғонлар масаласи. Бародарлар, бу бисёр хатодур. Алар тўй марақада йўқлар, ҳамсоя деҳадан бир баланинг ўлуғи ҳам келди. Ман ваъда бераман, алар юртга қайтсалар, камина бориға даладан иш топиб берадурман...”

Бадазон газ масаласи кўзғолди. “Бу қандоқ гапки, деди Мурод муаллим деганимиз, Ўзбекистонда рўзгурзонлик қилсаг-у, балаларимиз қишда савуқ қотса. Мактабга, боғчага, балнисага ҳам газ бермайдурлар. Аммо хорижга сотурлар. Шўролар даврида таъминот тузук эрди-ку!”

Одамлар ғала-ғавур қилдилар. Илҳом милиса бирла миршабимиз хавотир аралаш тартиб талаб этди.

Бадазон газ идорасининг каттакони минбар минди. “Азиз биродарлар, деди у айрим кишилар нодонлик ила гапирурлар ва бу бисёр хатодур. “Шўролар замонида таъминот тузук эрди, эмди ямон” деди муаллим. Бу сиёсий хатодур, кўрнамакликдур. Шу саводи бирла бу одам балаларга сабоқ берадурми?! Билиб кўйунг, Маҳаллага минбад ҳам газ бермайдурмиз, боиси, идорамиздан фалон миллион қарздордурсизлар. О, пулни беринг! Мана ман қарздор бўлгон бандаларнинг рўйхатни кироат қиладурман...”

У шундоқ деди ва ҳижжалаб ўқумоққа киришди. Бир маҳал “Махсумов Калвак эки юз минг қарздор,” демоғи бирла, токат қилмай кўл кўтардум. “Ёз маҳали тўрт ой газ бўлди, ақчасини тўлаб каптончасини олғанман. Бу қандоқ бўлди?” ”Тартиб қоида бор, давом берди амалдор, газ тамом бўлгон захоти арза ёзиб бормоғингиз ва бизнинг одам келиб кўрмоғи, кубурингизни кесмоғи жоиз эрди. Буни қилмагансиз ва қарзингиз зиёд ўлган. “Нима, бу емаган самбусага пулми?” авоз кўтардим.

Шу фурсат миршабимиз боз хавотир аралаш кўзғолиб, каминага пўписа қилди. “Ақои Калвак не деб тартиб интизомни бузурсиз?! Ўтурунг!”

Бу занчалиш, давдирнинг феъли шуноқа. Гузаримиз заифалари ани киноя бирла “қайнота” деюрлар. Боиси, ҳар бир юмушга кордор. Эмдиликка келиб, мардумнинг тўпланмоғига зид чиқадуругон хунук одат пайдо қилди. Тўрт-беш банда бир жойга жам бўлса, “Тарқалингллар!” деб авоз кўтарур ва юқоридан шундоқ фармойиш бўлғонини важ қилур эрди. Заифаларнинг араби китоб ўқуганларини фаҳмласа, роса пўписа қилмоғи тайин эрди.

Ман ўтурдим, аммо аҳли мажлис каминани кўллаб, яқдил ғавғо қилдилар. Аён ўлдики, башқалардан ҳам емаган самбўсага пул ўндирмоқ пойида бўлгон экан бу нокас-у ножинслар. Анжуман аҳлидан бирор инсон ҳам на бадқаҳр миршабга ва на Илҳом милисага кулоқ тутмай, инсоф-у диёнат талаб қилдилар. Бадазон ҳокимиятдан келган каттакон жойидан турди, зарда бирла интизом сақламоқни талаб қилди. Газ идораси каттасини нописанд турғузуб дедики: “

Минбад одамингиз аввол келиб кўрсун, магарам газ ўлмаса, акт тузсун ва мардумлардан тийин ҳам талаб қилмасун. Бугундан эътиборан зиёти қарзларни учурунг! Токи кирдикорингиз фош ўлмасун! Гап тамом!”

Бадазон мачитимизнинг имом-хатиби суҳан олди. Бу зот магарам жавондур, локинда бисёр доно, камтарин ва хушфел. Тошкантидаги муллобаччалар мактабига таҳсил топиб келгонлардан. Тўқулуб қолгон бир масжидимиз бор эрди, халойиқни ҳашарга чорлаб, ани таъмир қилди. Ўзум ҳам беш маҳал фарзи худони шу жойга бориб адо этадургон ўлдим. Имом-хатибимизнинг қироати ва амри маъруфи бисёр форам эрди. Аммо-локин йил ўтмай, мачитни ёпдилар. Фармойиш бердиларки: мачити жоме ҳамсоя деҳада, яъни Оқмачитдадур ва ул жойга бориб, намоз ўқунглар. Аввол мачитимизга ўғрунча кириб-чиқиб турдик, аммо нокас миршабимиз келиб, авоз кўтарадургон, ғавғо қиладургон ўлди.

“ Деҳамизда фалон миқдор аҳоли бор, суҳан қироат қилди мулломиз, алардан шунча миқдори намозхон. Қоидага биноан мачитимизни жоме атамоқ жойиздур, локинда арзу додимизга кулок тутмайдурлар...” “Рост айтадурлар, рост айтадурлар!” авоз бердик биз. Ҳокимнинг одами бадқавоқлик бирла боз тик турди. Зарда қилиб дедики: “Бу гапни айтиб юрманглар, ҳал бўлмайдур. Оқмачитга бориб келсаларинг, бир бало урмайдур, наабарот бадантарбия бўладур. Гап тамом!”

Электр масаласида ҳам жилла ғала-ғавур бўлди. Ул идорадан келган минғир амалдор симчўплар-у, симлар барпо бўлғонига қирқ йил ўтғони боис ишдан чиқиб қолғонини, аларни янгиламоқ учун маблағ танқислигин изҳори дил қилди. Аз ин жумла, светни ўғурлайдургонлар, ҳақ тўламайдургон беинсофлар бисёрлигидан арзу-дод қилди. Аммо аҳли мажлисидаги бирор банда эътироз қилмади. Ўзум ҳам нафас ютуб турдум. Боиси, инкубатор ўғурлик ҳисобига амал қилур эрди.

Илҳом милиса анжуманни поёнига етказмоқ маҳали, ҳар йилги мисол, ани вазифадан озод этмоғимизни сўради. Аммо ишламоққа илинжи борлиғи манаман деб турур эрди. Боиси, бундоқ иззат-ҳурмат, эҳтиромдан воз кечмоқ душвоз юмуш, боз дағе, ҳар қоғозга

муҳр босғони боис, мардум фалон сўмдан ақча берур эрди.

Вақти зиёфат меҳмон-у, мезбон, заиф-у мард сарафроз бўлуб, хушчақчалик ила ўтурдук. Миршабимиз манга ҳазил-рост қилиб, “Ақои Калвак Москов бориб, бузулуб келибдурлар! Авволлари бундоқ бетгачопарлик қилмас эрдилар...” деди. Бу гап Илҳом милисага ҳам маъқул тушди. “Ақои Калвак Москов бориб, бир-ярим жононни топган ўлсалар, ўша айнитиб юборган бўлмоғи эҳтимол.”

Даврага хангома зарур эрди ва шу боис хандон отиб кулдилар.

Белига дарди борнинг аёғи титрайду, деюрлар. Камина Московдаги нохуш қилмишларим фoш бўлмоғидан бисёр хавотир тортуб, калламни ҳам қилдим. Шукрлар бўлғайким, гап дигар тамонга бурулди.

НОМА № 3

Бугун – Наврўз. Мелодий 2011 йил 21-март, ҳижрий 1342 йил ҳамал ойи.

Бир ҳафтадурки, тилвизорда сумалак-у, кўпкариларни ва кўклам хуррамликларини намоён қиладурлар. Бисёр ҳам нозанин сухандонлар Шўролар замонида бу ийд ман қилинғонини такрор этмокдин чарчамайдурлар.

Локинда, бу – ялғон гап. Бизнинг бобо-ю, момоларимиз Некалай замонида ҳам, Сталин подшолигида ҳам, иншоолло, байрам қилганлар. Хрушчев, Брежнев, Горбачев ҳукмдор бўлғонларини эслайдурман. Чойхона чиқиб, то сахар сумалак пиширур, дилхушлик қилур эрдик.

Фақат истиқлолдан эчки йил аввол бир мусулмон занакча тилвизорга чиқиб, урусилаб дедик: “Эмди Наврўз байрам – бекор. Бу бизнинг байрам йўқ. Наврўз, форсийларнинг идидур. Аталмоғидан аён. Ани Туркияда ҳам нишон қилмайдурлар.”

Эшитдимки, бу занакча арбобдур, эмди жанозани ҳам таъқиқлайдур.

Ана – бетамизлик! Фикр қилдимки, узокқа бормайдур. Ўша баҳор, ноилож Панжакент боруб байрам қилдук. Ул шаҳрдаги қавмлар

дедиларки: “Урусиянинг Янги йили, 8-Мартини нишон қиладурсизлар-ку, эмди Наврӯз бегонами? Охи, биз бир халқ-ку! Боре таомилу, байрамларимиз маники ё саники бўлмаган. Не боис исён қилмайдурсизлар?”

Йил ўтуб, Ўзбекистон тахтига муҳтарам ...ов ўтурдилар ва ҳазорон шукрки, Наврӯзни катта байрам деб эълон қилдилар.

Йўқ. Ул зоти бобаракнинг илк фармойишлари мардумларга томорқа-ер ажратмоқ борасида эрди. Локинда бу хусусда ўтлаб кетсам ва сиз дағе дилтанг-у дилғаш бўлурсиз деб андеша этурман. Бақиясини фурсат топиб айтурман.

Зеро сухан Наврӯз хусусида эрди.

Ўйимизда тараддудни бир ҳафта пеш бошлаган эрдик. Аввол ўзимиз ва келиннинг ўйидаги темир печларни чиқордук. Мана, тўрт йилки, бу матолар жонимизга оро кирур.

Аларни ҳавлига чиқорадурғон маҳалимиз мавлоно Муқимийнинг “Таърифи печ” отлиғ ашъорларини хотирамда тикладим ва боғчада тарбиятчи бўлуб ишлайдурғон келинимга савол бердим. “Сиз Муқимийни биладурсизми?” “Эшитганман, локинда...” Ўғлум, бо ин жумла, тўкқузинчида ўқуйдурғон қизимиз Сухайлога берган сўроғимга ҳам худди шу тариқа тумтоқ жавоб олдим. “Агар истақларинг ўлса, ул зотнинг шеърларини қироат қилиб берур эрдим” дедим. “Давай, давай”, деди Найимбек.

Савуқ қаҳр қилса, оромижон печ,
Дегайлар баъзи нодонлар: ямон печ.

Эшикдан қалтираб кирсанг иситгай,
Ки мушфиқ волидангдек меҳрибон печ.

Зимистон фаслида курсанг ўйунга,
Хузури дил, чун боғ-у бўстон печ

Чу тортиб келса лашкар қору борон,
Ўзи танҳо қочурғай, қаҳрамон печ.

Келур на сандали тўғри, на гулхан,
Чиқарғонин Муқим, этсун амон печ.

Бадазон волидаи муҳтарамайинни хотирладим. Ул меҳрибоним араби ҳарфни равон ўқур эдилар. Жамшед номлиғ подшонинг Наврўзи ажамда қилғон базми жамшедлири, ҳафталаб давом берган шоду хуррамликларини ўқуб берур эдилар. Буларни баён этдим ва жигарларим одоб сақлаб гўш қилдилар. Бул рафторимдан ўзум ҳам сарафроз ўлдум.

Наврўздан ҳафта аввол дедиларки, рўзғор боши йигирма минг сўмдан йиғурмиз, ҳалиса пиширурмиз, артислар келур, зану мардга зиёфат берурмиз! Бад бу гап бекор ўлди. Хабар бердиларки, Московдан Қўчқорбой келиб, жаъми харажотни гарданга олибдур, боз якчанд детдом балаларни қўлини ҳалол қилур экан.

Бул хушхабардан хуррамлик топдук.

Мани гумроҳ бадаз бул хабар, ўйига бориб, ани кўрмоғим, муборакбод этмоғим зарур эрди. Аммо Московдан хайри хушни насия қилиб қочгоним, бир замонлар ани иддао бирла “ҳанги” деб урушгоним ва фурсат кечиб, ул жойдаги зино ишларим боис дилимдаги зоҳирий хавотирликдан андеша қилдим. Дейдиларки, белида дарди борнинг аёғи қалтирайдур.

Авволи шаб ҳаммомга алав ёқдук, майда-ю катта тозаландук. Саҳар туруб, сақол олдим ва бомдод намози савобини кўзумга ёш бирла падари бузруквор, модари муҳтарамайн хотираларига бахшида қилдим. Бадазон Жамилага дедимки: “Жонидан, фасон бўл, сурмани сурт, лабингни ранг қилсанг ҳам тузук бўлур эрди.” Шундоқ фармойиш бердим-у, назаримга Московдаги Марямхон намоён ўлди. Бояқиш хушрў ва хуб занак эрди, каминани дўст тутур эрди. Хай, эмди, худонинг ўзи кечирсун...

Шул маҳал чойхона тарафдан карнай-сурнай авози келди. “Ҳаммаларинг чикинлар, кетдук”, фармойиш бердим.

Дарбозани беркитар маҳалимиз ҳамсоямиз Мўминжон ҳам келин бирла пайдо бўлди.

Эмди Мўминжон хусусинда айтадурғон ўлсам бисёр мўмин-

мусулмонлиғини таъкид этмоғим зарур. Якчан солки, шаҳрдаги “Лабиғор” ошхонасида (Садриддин Айний ўйлари биқини) лағмон пиширадур. Аммо-локин лағмонни кифтини келтирадур. То ҳаттоки, дигар даҳа-ю, кентлардан ҳам бу жойга лағмонхўрликка келадурлар. Локинда ҳазорон таассуфлар бўлғайким, худо бу рўзғорни кулоқдан, боз аниқроқ дейдурғон ўлсам, тирноқдан қисган. Духтур-у, азойимхонларга бисёр пул тўкдилар - наф бўлмади. Бот-бот ўзум ҳам аларга фарзанд ато эт, дебон худога зорланурман.

Наврўзгоҳимиз одамга тўлиб кетган эрди. Сарик сочлари шаббодада паришон бўлган, хушқомат, хушрў заифа қўшук айтар эрди:

Оҳ этарман, оҳ этарман, оҳларим тутсун сани,
Кўз ёшим дарё бўлуб, балиқлари ютсун сани...

Хотирамга лоп қилиб, боз Марямхон тушди. Фикр қилдимки, ул париваш манинг ҳажримда фарёд чекадур. Дорбозлар ҳам таклиф этилган чоғи, дор тиклабдурлар. Аммо алар тамошони то хануз бошламаган эрдилар.

Бир маҳал, қарасам Илҳомбек милиса бирла Кўчқорбек гапзанон қилиб турибдурлар. Каминани кўруб, жиянбаччамиз бағр очиб келди. Ман ҳам ачош қилдим ва дийдамга ёш келди. “Даданг бобаракат инсон эрди”, дедим йиғлаб.

Гап бундаки, Кўчқорбойни жиян атасак ҳам, асли жиянбаччадур. Раҳматлик катта апамизни катта қизини фарзанди. Дадаси жарроҳлик маҳали, шундоғ теғ тагида бандалиқни бажо келтурди. Бала у вақт Московда ўкурди. Ўлукни моргдан ўзум келтириб, ўзум тупроққа кўйдум. То унгача Кўчқор етиб келарму деб бир кун меҳмон ҳам қилдук. Аммо чамаси, ноиложлик бўлди.

“Тағо, о не боис қочиб келдингиз Московдан”, сўроқ айлади кулиб “Шул эрдиму сиздан умед?” “Ҳа эмди, шундоқ бўлди”, дудмал жавоб қилдим. “То ҳаттоки, охирги моянгангиздан ҳам воз кечиб, қочибсиз. Кассир манга бериб юборди.” У шундоқ деди-ю, киссасидан бир даста пул чиқорди. Кўк пулни кўруб кўзум ўйнаб кетди. Одамлар кўрмасун, деган андеша бирла бозуд қўлтук киссамга

тиқдим. Боисики, бу бандаларнинг аксари долларни кўрмаган ва ани тамошо қилмоқ иштиёқини пайдо қилса, нохушлик бўлур деб фикр қилдим.

Бизни усталга таклиф қилдилар. Аввол марду заифалар алоҳида ултурур эрдилар. Эмдиликда ҳар киши рўзғори бирла ўтурмоғи таомилга киргони боис боримиз саҳнага наздик жойдан ўрун олдук. Дастархонга ноз-неъматлар тортилғон эрди, боз келтурдилар. Ашўлачи заифа жойига бир мардак чиқди ва раққосага имлади.

Атроф ғала-ғавур ва ханда, локинда калламга бир нимарса кирмас, хаёлим бисёр паришон эрди. Боиси, киссамдаги Амриқо ақчаси алав бўлуб дилимни кўйдирур, пишак бўлуб тирнар эрди, боз тушуб қолмасун, кимса билмасун, деб хавотирим ортур эрди. Хусусан анинг миқдорини аниқламоқ хирси ором бермас, бу жумбокни бозуд билгим келур эрди. Кўзум раққосада хиромида бўлса ҳамки, қўлум киссамга эрди ва пулнинг салмоғини бот-бот тахмин қилур эрдим.

Инсон пулни кашф этгандан буяғига унга зориқиб яшайдур, дейдилар. Бепуллик, мўхтожликдан ўзи сақласун! Бундоқ нохушлик бамисли чилвир кекирдагингни қисур, ғуссангни чандон оширур.

Киссамдаги маблағ бамисли орзу ниятларим, ҳавасларим, саодатим сароби эрди ва каминани алавлантирар эрди. “Ўтуруб турунлар, бир ўйга бориб кўрай, инкубаторни ёпдимми-йўқми, деб гумон қиладурман” баҳона қилдим. Ва дарвозадан кирган маҳали лелаларим ларзон бўлуб пулни санадим. Нақ минг доллар чиқди. “Қўлларинги ўпурман, Кўчқоржон, денор эрдим ғойибона, сан учун бу чойчақа мисолдур, локинда Ўзбекистонда бисёр кулфларни очадурғон калитдур.”

Қайтиб борсам, Илҳом милиса ҳазилу рост аралаш таҳдид бирла башорат бармоғини тебратиб деди: “Акаи Калвак, секретингизни биладурман. Кўкини ёшурун жойга қўюб келдингиз. Ҳа, пул ўлсун!” “Зар пинҳон, зан пинҳон”, жавоб бердим Боз бир секретингизни биладурман, аммо...” Дилимга алав тушди, бу баччағар Московдаги рафторларимдан хабардор ўлмаган бўлсун, деб хавотирим зиёд ўлди.

Шул маҳал дорбозлар сардори халққа мурожаат қилди.

“Мухтарам мусулмонлар! Илтижо қиладурман, қўлларингни дуога очинглар. Ҳозир мана шу гўдагим сим устига чиқадур ва хунар

кўрсатадур. Илоҳо Оллоҳим ани ўз паноҳига олган ўлсин! Омин!
Оллоҳу Акбар!

Шу дам бир бала кўлида лангарчўп денг, ғизиллар сим устига чиқиб кетди. Халойиқ ҳайратдан яқо тутди. Бад бала чунонам ҳунарлар намоён қилдики, тасаннолар дедим. Аз ин жумда кўзини боғладилар ва ул боз нописанд, сим устида сурнай бирла ногора оҳангига ҳамоҳанг рақс қилди.

Бадазон саҳнага бир урус заифа тўрт ўғул балани олиб чиқди. Алар тўрт-беш ёшларда бўлуб, ранглари андак синиққан, хомушроқ эрдилар ва бегоналардан хавотир тортур эрдилар. Бундан фаҳмладикки, бу бегуноҳлар детдомнинг етимчалари ва бугун кўлини ҳалол қилурлар. Умрингдан барака топгур Кўчқорбой балакайларга бирма-бир заррин чапон кийгизди, шойи белбоғ боғлади, тоқи кийгизди ва бағрига олиб бўса қилди. Сурнай андоқ нола қилур эрдикки, заифу мард дийдасига ёш олди.

Аволлари камбағалроқ мардумларнинг ўғулларини тўй қилур эрдилар, аммо эмдиликда ундоқ кишилар ор қиладурғон ўлдилар ва ҳар наврўз тўй қилмоқ учун детдомдан бала келтирурлар.

Шу муддат бисёр кизик, ҳаяжонбахш воқеа содир ўлди. Ҳамсоямиз Мўминжон саҳнага чаққон чиқиб, бир балани ачош қилиб кўтарди ва мардумларга, Кўчқорга зорланиб тавалло қилди: “Бародарлар, Кўчқоржон, бу балани манга олиб беринглар! Аҳволимни билурсизлар! Анга тарбия берурман, бобахт қилурман! Чароғимни ёқадуғон бўладур.”

Буниси поён топмай, гурқобимиз Рауфбек ҳам чопиб чиқди. “Биродари азизлар, деди, ман ўлсам, гўрларингни ким қазийдур. Бунисини манга олиб беринглар”...

Гап бундоқки, Рауфбекнинг аёли тўрт киз туғди, аммо ўғул пайдо қилмади. “Ман бу балани тарбия қиладурман, гурқобликни ўргатурман” давом берур эрди бечора, нолиш ва тавалло бирла.

Саҳнага боз уч-тўрт одам саросима чиқиб, балаларга соҳиблик қилди. Бир маҳал бирав либосимдан тортиб қолди. Қарасам, Жамила, ашки шашқатор: “Дадажониси, тез чиқинг, биттасига эга бўлунг! Ўзум чўмилтурурман, бағалимга олиб ётурман. Аларнинг кўзига боқинг. Шавқатингиз борму? Бўлунг, баракс бизга етмай қоладур.” “

Шукр, уч ўғлимиз бор-ку, жонидан” “Оббо,эмди ўзим чиқурман”, деб тараддуд кўрган маҳал, Илҳомдек милиса мардумни тартибга чорлади: “Қани, ҳамма ўтурсун, тез-тез деб турубман”, андак авоз кўтарди. Халойиқ ўтурди ва диққат қилди. “ Қулоқ беринглар, бу балалар қўй ёки эчкимики, тақсимлаб берадур. Давлатнинг тартиб-қоидаси бор. Балани олмоқ учун хужжат лозим, рухсат талаб қилинадур. Мана, детдомдан келган апамиз ҳозир бу хусусда батафсил фикр берадурлар.

Урус занак ўз забонида тушунтирмакка киришди. “ Во-первый, ман бу етимчаларни олиб келдим ва элтиб топширмакка мажбурман. Во-второй, мана бунисини онаси бор, Арабистонга эрга теккан. Йилга бир келиб, хабар оладур. Бунисини ҳам эгаси бор. Дадаси тирик, аммо кўп ичадур, алкашдур. Шул боис бала бизда яшайдур. Эккитасини одами йўқ, локинда аларни қўлга киритмоқ учун хайъат рухсати ва албат, сардоримиз ижозати керакдур.

Шу маҳал Қўчқорбек бошиддат сахнага чикди, занак бирлан гуфтигу қилди ва тахмин детдомнинг сардорига сим қокди. Кўҳна шинослар экан чоғи, қуюқ салом-алек қилдилар. “ Келмадингизку? Ҳа шундоқми? Билурсиз тўрт ўғлингиз бизда, аларни суннат тўй қилиб турибмиз. Локинда эккитасини олиб қоладурмиз. Ҳа,ҳа, иложини топинг. Бисёр ибратбахш рўзгорлар. Айтган қағозингизни Илҳомбек ака етказадурлар. Биз хизматингизга бормиз. Ман гарантия берадурман. Бўлдими? Эмди бу гапни аёлга ўқдурунг.”

У шундоқ деб тилифонини урус занакка берди. “Ладна, ладна” деди бадаз гуфтигў бу ҳам ноилож.

“Мўминжон ака, Рауф ака, чорлади аларни Қўчқорбек, олинглар бу балалар эмди сизнинг фарзанд!”

Мўминжон бирла ака Рауф кўзда ашк бирла эки ўғулни бағрга босиб шодон кетар маҳали Илҳобек милиса огоҳ қилди. “О, тўхтанглар, қўлини ҳалол қилайлук.” “Ўзумиз суннат қиладурмиз, халққа тўй берадурмиз” дедилар алар баравар авоз бирла.

Ўйга бадаз пешин қайтдук. Аввол пулдан хабар олдим – турубдур. Хотиржамлик топиб, инкубаторни очсам, якчанд чўжалар пайдо бўлибдурлар.

Оҳ, аларнинг тухумдан чиқмоғини тамошо қилсангиз, беҳад

сарафроз ўлурсиз, завқингиз чандон ошур. Чўжа сарик тумшукчаси бирла тухумни тешур ва бесабрлик ила авоз бериб, ўзига йўл очур. Бир машаққат бирла берун чиқиб, онасини ахтарур. Ва нимаики жонзод ёхуд бежон ҳаракат қилса, анга эргашур.

Сайисхонадан бедонани эски қафасини топиб, тўрттасини анга жойладим. Бадазон Мўминжоннинг эшигини қоқдум. “Мўминжон, дедим у пайдо бўлмоғи баробар, ўғлингга чўжа келдурдум.” Шод ўлди, бояқиш. “Науфал, кел амак санга чўжа келтирибдурлар,” авоз берди. Бала андак бегона кўруб, наздик келди. Номини айтмоққа забоним келмагани боис савол айладим: “Сани Найимбек атасам майлиму?” “Истамайман, қавоқ очмай жавоб берди ул, номим – Науфал.” “Хуп, майли, жавоб қилдим, Науфалжон, бу чўжаларни санга келтурдум. Парвариш қил, отажон,”

Бала ним табассум бирла аларни олди.

Ўзум ҳам сарафроз ўлдум.

НОМА № 4

Муродбахш чаҳоршанба, бади нонушта аёлим бирла ўғлумни чорлаб, дедимки: “Худо каминага, ол, кулим деб, ғойибдан фалон доллар бериб турибдур. Кўкидан. Машварат этайлук: бул сармояни не муддаолар учун харж этурмиз? Бисёр ва бисёр зарур бўлгон харажатларни гапурунлар.” Алар таомилни бузмай, одоб ила, андак сукут қилдилар. Бадазон заифамиз тоқати тоб бермади. “Қиз ўлгур бўй етиб турибдур, бир бисот олмадук. Эмдиликда қимматбаҳо мебел элтурлар, тилло ҳалқа, зебигардон талаб қилурлар. Мани ваҳима босур ва бисёр дилтанг бўлурман, гоҳида ўйқум қочур...” “Тузук, тузук”, анинг суханини кесмоқдан дигар иложим йўқ эрди. Боиси: жоғи бир очилса, беркитмоқ бисёр мушкул кечиши каминага аёндур.”Магарам ҳоли барвақт бўлса ҳам, сан учун бир ҳавуч кўкча ажратурман. Қолганига семон, ғишт олурмиз. Найимбекка иморатни бошлайдурмиз”.

“Даркор йўқ, инкор қилди найнавимиз боз, ман Янгиариққа бормасман. Қачан бўлмасун, Шўро бобонинг боғидан замин

олурман.”

Биз сукут тутдик.

Эмди Янгиариқ бирла Шўро бобонинг боғи хусусида андак сухан юритмасак, бисёр гаплар фаҳмингизга етиб бормайдур.

Аввол хотиррасон қилғон эдимки, давлатимиз сарвари тахтга ўтурган замон: ҳар бир рўзғорга йигирма беш сўтуғ томарқа берилсун деб, фармони олий бергон эрдилар. Раиятга берилғон бу сабукликдан, жамики деҳқонлар янглиғ биз ҳам беҳад сарафроз ўлғон эрдик. Ва хуррамлик ила Мурод муаллим, камина, Мўминжон ва дигарлар газетни олиб, раисга бордук. Раис ҳам хонасида бу фармони олийни ўқуб, энса қашлаб турур эрди. “Келдик, дедик бадаз салом-алеқ, эмди бизларга ер берурсиз! Мана, фармони олий бор, кўрунг, ким имзо тортган ва ани бузмоққа ҳеч бир соҳиби амалнинг ҳадди йўқдур.” “Қаёндан берурман, тўнглик қилди ул бедаво, якчанд дақиқа хомушлик ила сукут тутуб, гарданимда плон бор. Плонни олсун ёки калхозга барҳам берсун, бад берурман.” “Бизга ўн сўтухдан бўлса ҳам кифоя”, жим ўтурмадим ман ҳам. “Ҳал этмасангиз, биз юқорирокқа борадурмиз”, таҳдид этди Мурод муаллим, бадаз танаффус. Ҳа, эмди сизнинг “ёзувчи” эканлигингизни олам биладур”, деди ул. Сўнг амалдор сукутини зарра бузмади ва биз илож топмай, чиқиб кетдук.

Экки кун ўтуб, ҳокима ойтига кирадурғон ўлдик. Андак хавотир ва умед аралаш анинг идораси тамон равона бўлдук.. Зинадан чиққан маҳалимиз, дарбон миршаб йўл тўсуб, мақсад муддаомизни билмоқ истади. Арзу додимизни жилла баён қилмоғимиз баробари исму шарифимиз, тураржойимиз, муддаомизни қоғозга тушурди. Бир йигитча пайдо бўлди, қайсики, бўйинбоғ боғлағон, алалхусус сертакаллуф эрди, миршаб бир нимарсалар деб қоғозни анга тутқазди. Боз якчанд дақиқа ўтуб, кирмоғимизга ижозат берилди. Экинчи қабатга чиқиб ҳам кутдик. Аммо дилимизда ногаҳоний кўркув зоҳир ўлғон эрди. Бир маҳал: “Маҳаллаликлар кирсун”, деган садо янгради ва бизни чорладилар.

Катта ва узун хона пешқаҳида ўтурган бу хушрў заифани тилвизорда якчанд бор кўрганим боис тез танидим. Эшикдан кираримиз маҳал ул хонима жойидан чакқон кўзғолди, келиб табассум ва такаллуф ила ҳар биримизга қўл узотди ва

ширинзабонлик ила ўтурмоққа таклиф қилди. “Эшикда турган йигитчага фармойиш берди: “Бозуд чой келтур, Маҳалладан бародарлар ташриф этибдурлар”. Ва шу баробаринда сўроқ айладики, Маҳаллада тинчликму, хонадонлар, фарзандлар, неваралар сихатму, шодму? Эҳтиром тутуб, ҳар биримизга чой узотди ва бисёр сарафроз ўлдук, хавотир дилимизни тарк қилди. Бо ин жумла раис ва Илҳом милисани йўқлади, алардан мардумнинг рози ёхуд норозиликлари бирла қизикди. Таомилни бузмай, Мўминжон аларни сифатлаб қўйди. Апамулло бу жавобдан мамнунлик топиб, ҳар хел хандавор саргузаштларни гапурди ва биз очилиб ханда қилдук. “ Сиз Лабиғорда лағмонпазлик қилурсиз. Ростми?”, сўроқ айлади бир маҳал Мўминжондан ва анинг тасдигидан мамнун ўлиб, давом берди: Сизни бу жойга келтирурман. Яхши лағмонпаз ўзумузга зарур. Ошхонага саркор қилиб қўюрман, токи хўрандалар шаҳардан бу жойга келсунлар.”

Бадазон манга қаради: “Сиз ақои Калвакми? Нима юмуш қиладурсиз?” “Инкубаторим бор, чўжа чикорурман.” Бадаз бу жавобим, эътиборни боз зиёда қилиб, якчанд сўроқлар берди. Жумладан, қанча тухум жойлайдурман, қанча маҳал кутарман ва дигар.

Ана, дейман камина ўзумга ўзум катта арбоблар ҳам бунча хокисор, хушмуомала бўлурми экан. Боз жойидан кўзголиб, чой қуйди, Биз ҳижолат бўлур эдик ва ҳокимамизнинг ҳар ҳазилидан қаҳ-қаҳ отиб кулур эрдик. “ Анекдот айтайму”, савол берди Ойтимулло бир маҳал. “Давай, давай,” дедук бисёр хуррамлик ила. “Маҳаллага депутат борибдур. Мардумни тўплаб, ваз айтибдур ва : “Бизга не талаблар бор”, деб сўроқ ташлабдур. Бир маҳаллалик газ масаласи бисёр чаток бўлғонлиғи мазмунида сухан қилғон экан, депутат киссасидан папиросини чиқориб, анинг қутисига “ Газ келтирмоқ зарур”, деб битибдур. Боз бир маҳаллалик: “Кўчаларимизни асфалт қилмоқ керак, автобус юрмоғи жойиз”, демоғи бирла. “Асфалт ва автобус бўлмоғи зарур” деб ёзибдур. Учинчи маҳаллалик туруб: “Қишлоғимизга тайёрагоҳ қурмоқ даркор. Биз дигар юртларга pista, бодом элтадурмиз,” дебду. Депутат боз савол айлабдур: “Тайёранинг қаноқа хелидан бўлсун? ЯК-40 бўлса майлиму?” “Бўладур” жавоб

айлабдур маҳаллалик. Меҳмон ани ҳам хатга туширибдур ва хайри хуш қилиб кетибдур. Вақти бегоҳи балалар кўчадан ҳолиги папирос кутисини пайдо қилибдурлар. Анда жаъми талаблар устига хат тортиб, пастига: “Эй худо, аларга фаҳму фаросот бермоқ зарур” деб битгон экан”.

Боримиз авоз кўйуб кулдук. “Боз айтайму, савол айлади ул ҳокима. “ Давай, давай”, қистадик дағи. Бул сафаргиси авволгидан ҳам қизиқ эрди. Бадазонки, учунчи сафар қаҳ-қаҳа кулдук, ойтимулло деди: “Бародарлар, шакарнинг ози хубдур” Эмди хайри-хуш қиладурмиз. Каминага айнаи чоғ Тошкандан тилфон қилмоқлари лозим. Ростдан ҳам тилифон авоз берди ва ул хушфел аёл дастакни олиб, хушзабонлик ила жавоб қайтарди, инчунин аппоқ кўлини кўксига босиб, бизга хайри хуш ишорасини ижро этди. Чиқиб кетмоқдин диган чорамиз йўқ эрди.

То алламаҳал бу хотуннинг хушрафторлиги, сухандонлиги, меҳрибонлиги, бозътиборлигига тасаннолар айтдук.

“О, асосий гапни айтмадик-ку”, хотирлади бир маҳал Мурод муаллим. Боримиз сўроқ аломати бирла бир-биримизга қарадук. Муаллим андак жаҳлга ҳам минди. “Нима, анекдот эшитгани келдукми? Бизни лакки қилди бу занак. Давай, қайтиб кирадурмиз” “Кирсак, маҳаллалик, деб кулмайдурларми, сўроқ қилдим. Баракс, кирмасак куларлар. “Эмди бизни у жойга қўймаслар ҳам” фикр қилдим ва аёғим тормай турғонлигини баён этдим. “Ўзим борурман”, дедику”, дам турмади Мўминжон. У боримизни калака-ю масхара қилди ва зинҳор бормайдур”, деди муаллим.

Боримиз ноиложлик ила ўйга равона бўлдук.

Арадан ҳафта кечмай, вилоят ҳокимига бормоққа аҳд қилдук. Роҳба-роҳ маслаҳат этдук, магарам бу амалдор ҳам латифа айтадурғон ўлса, тиш оқини кўрсатмай турурмиз, бағоят жиддий бўлурмиз деб.

Бу даргоҳда ҳам бизга миршаб пешвоз чикди ва аввол тўда бўлуб юргонимиз важдан койиди, бад бино арқасидаги пастак ўйчага равона этди. Бу жойда арзу дод бирла келганлар бисёр эдилар ва панжара нарисиди турган заифа: “Шикоятларинги қағозга тушуруб, манга колдурунлар”деб авоз берур эрди. Аризамиз авволдан битилғони боис анга узотдик. “Эмди боринглар, ҳал этадурмиз” деди

нохуш.

Ҳафта ўтмай дарвоза қоқилди. Эшик очсам, Илҳом милиса, дўм, боз эки бегона мардак турур эрдилар. “Акои Калвак сиз жиноят, кечирасиз, шикоят этгон эрдингизму, савол берди дўм бадқавоқли ила.” “Ҳа шу томарқа масаласида” “Ҳозир хавлингизни ўлчайдурмиз, деди ул ва гала бўлуб кирдилар, газламоққа киришдилар. Охир-оқибат, иморат жойи бирла ўн тўрт сотих чикди. “Акои Калвак, сизга ўн сотих положение бўлгон, аммо ғайриқонуний тўрт сотихни қўшиб олгонсиз ва фалон санадан буён анга налог тўламай, қонуншикасталиғ қилгонсиз. Зеро, қарзни расчёт этурсиз ва бадазон арзу додингизга кулоқ тутурмиз”, деди ҳамширағар бегона мардак.

Бисёр ранж топдум. Аммо ҳамсоямиз Мўминжонга чандон баттар зарба бериб, бисёр хомуш этдилар, бедаво баччағарлар. “Сизни балангиз йўқ акан, нима қиладурсиз, қўшумча заминни” деб, таънау дашномлар бердиларки, бисёр қаҳрга миндук ва пушаймонликлар тортдук. Бадазон Мурод муаллимникига равона бўлдилар.

“Эмди, деди Мурод муаллим ҳафта ўтуб, Тошканга, ўзларига ёзадурмиз.” “Билганингни қил, локинда бизни тинч қўй, зорландик Мўминжон бирла камина, биз имзо чекмайдурмиз.” Арадан ўн кунлар чамаси ўтуб, деҳада нохуш гаплар аралади. Ҳокима апа катта анжуманга раис, Илҳом милиса ва дўмни турғозиб дебдики: “Маҳалладан афанди чикқан эрди, лақма чикқан эрди, савдогар чикқан эрди, локинда “ёзувчи” пайдо бўлмаған эрди. Санлар қаёнга қарайдурсанлар? Кўрми санлар? Ҳар қандоқ “ёзувчи”нинг решасини куруттарман! Ман бирла ўйнашмасун.” Тахмин қилдиларки, эмди шўрпешона муаллимни ишдан пеш қилурлар ва қаматурлар. Локинда бунинг чапсаси содир ўлди. Бир куни боримизни идорага чорладилар. Дедиларки: “Сизларга қўшимча томорқа берадурмиз. Юқоридан шундоқ фармойиш бор. Инчунин арза ташлаган башқа бандалар ҳам олурлар. Аммо-локин, Янгиариқ тамондан замин олурсизлар. Боиси: бу жойлар банддур.

Магарамки, Янгиариқ деган маскан якчанд қақирим нари бўлса ҳамки, тархашлик қилмадик. Рўзи чаҳоршанбе олти сотихдан ер ўлчаб бердилар ва аларнинг узрпурсликлари бирла ўн беш сотихдан олғонимиз хусусиндаги хатга қўл қўйдурдилар. Бу жавобни

Тошкантига юбормоқлари зарурлигини изҳор этгач, тархашлик қилмадик.

Ҳамал оғи янги томорқага ниҳол экдук. Алма, шафтолу, гелос деганларидак. Локинда сув келмагани боис саратон маҳал қуруб кетди. Бад ўзумиз ариқларни равон қилдук ва дағи кўчат келтурдим. Аксига олиб, ҳайдав маҳали чорво хароб қилди. Бадазон атрофига девол кўтардим. Ул замонлар Наимбек бала эди, локинда ман бирла келиб, кўчатларни суғорур, аларнинг тагини чопмоққа кўмак бурур эрди. Солба-сол чўл ободлик топди, якчанд бародарлар бу жойга иморат ростлаб кўчуб келдилар. Локинда Найимбек бош тортиди. Шўро бобонинг боғларидан ер олурман, деб аҳд қилди.

Урушдан аввол Шўро бобо отлиғ мардак (асли бухоролик) бу жойга дўм бўлганлар. Обрўлари баланд бўлгон, албат. “Маҳалланинг ўнг тамонидан ўн гекторлик боғ ташкил қиладурмиз. Аниқ қилдим: Амир Темурнинг “Боғи Дилкушо”лари худди шу жойда бўлгон экан” дейдилар. Аммо ба суҳанни сиёсий хато ҳисоблайдилар ва шу боис ишдан пеш қиладилар. Шўро бобо далага чиқиб, ҳамма қатори кетман урадилар ва бадаз чанд сана ўша айтган жойларини текислаб, ниҳол қадашга киришадилар. Шу тариқа ҳар йили йигирма сўтих чамаси жойни кетман бирла тахт этиб, кўчат қадайдурлар. Аҳли фаҳмга аёнки, ниҳолни қадаш бирла иш битмайдур. Уни бо оби-тоб суғормоқ, навдасини чилпимоқ, ўғутламоқ даркор. Шўро бобо бу юмушларни бағоят диққат, эътибор ила бажарадилар. Боғни бир қаторга шотут, дигарига янғоқ ёки анжир қадаб, арасига экин экмoқни қанда қилмайдурлар. Албат, мардум ҳам кўл қавуштурмай, кўмак кўрсатурлар. Йил ўтуб, боғнинг миён қисмига шийпан бино этурлар. Бу арада Гирмон уруш эълон қиладур. Аҳли Маҳалла боғ неъматларидан баҳрамандлик топиб, жанггоҳдаги ўғулларга ҳам ботмонлаб қуруқ мева савғо қиладурлар.

Бадаз зафту зафар, яънеким Гирмон маҳв бўлғoч, Шўро бобо деҳама-деҳа пиёда юруб, бағоят кам қолган, мева навларни топадилар ва пайванд келтуруб, алар миқдорини бисёр қиладилар. Бо ин жумла, ашўла бўлгон Наманган алмасини дарак қилиб, Ўшдаги боғдан пайдо қиладилар. Бир замонлар номдор бўлган қирмизак алма ҳам нишонсиз қолгон экан, ани Ургутдан, бир мусулмоннинг хавлисидан топадилар.

Шўро бобо боғларида ноёб оқ олу, дилафрўз отлиғ нок ҳам бор эрди ва бисёр хушхўр эрди. Шу тариқ боғ ҳажми якчанд фарсанг ошади.

Аммо ногоҳ, фалокат юз кўрсатадур. Раис Ленин бирла Сталин расмларини келтириб, эътиқод ила боғдаги шийпан деволига тўрт тамонидан мехлайди. Бир маҳал шамол туруб, дохийларнинг суратларини безавта қилади. Шўро бобо, илож топмай ҳар эки расмнинг ҳам ўртасига мех урадилар. Бечорага: “Дохийлар юраги устидан мех урган” деб айб қўядилар ва олиб кетадилар.

Шўрлик Шўро бобо қамоқхона туруб, сартарош бўлиб ишлайдурғон куявига (у кишининг ўғли йўқ эрди) бо ин жумла, раисга бот-бот номалар битиб, боғни сақламоқ, суғормоқ, чопмоқни илтижо қилиб сўрайдур. Ва арадан нақ ўн йил ўтуб қайтиб келадур. Боз ғайрат бирла дарахтзорни обод қилмоқ ташвишига тушадур.

Бу хокисор мўйсафед истиқлол эълон қилинмоғидан якчанд сол пеш дорулбақога равона бўлдилар. Раисимиз дарахтзорларни тузук назорат қилиб турди. Аммо бадаз як чанд сана “Боғ сотилар эмиш” деган савуқ гап пайдо ўлди. Иби, дедук, о Шўро бобонинг боғи қўй ёки эчки эрдимики сотулса. Ҳамалга чиқиб, ростдан ҳам якчанд чапдаст чакконлар пайдо бўлуб, дарахтларга арра солмоқ, ерни тахлаб, қум, шағал келтирмоқни бошладилар. “Бу жой амалдорларга дача бўларкан”, деган авоза тарқалди.

Аниқ қилмоқ умеди бирла боз раисга рўбарў ўлдик. У дедими: “Калхоз барҳам топди, эмди боғни хўжайини ман йўқ.” “Магарам шундоқ ўлса, ким хўжайин,” савол ташладук. Раис чап-у ростга хавотир бирла назар ташлаб, шаҳодат бармоғини юқори кўтарди ва башқа бир гап демади. Бадазон Мурод муаллимнинг қистави бирла дача курадурғонларга рўбарў бўлдук. Алар иддао бирла варақ-варақ қоғозларни биннимиз тагига тикиб, анга фалон фалон арбоблар қўл қўйғонини зарда қилдилар.

Равшан ўлдики, бу жойга Тошканда ишлайдурғон бонк хўжайини, прокурор, магазинчи ва дигарлар иморат қурмоғни бошлаган эрканлар. Аммо Мурод муаллим қайтмади. Тошканга ёзмоқ ташвишига тушди.

Бир куни денг, дачага бориб, сохиби бонк иморатини қадамлаб турса, дарундан бир мардак чиқиб, хуштакаллуфлик ила салом

берибдур ва бадаз пурсу пос Мурод муаллимга изхори дил қилибдур: “Иморатга бир мўмин-мусурмон қаравул ахтарурман. Бу жойга келиб ётмоғи керак. Ойига фалон миқдор маош берурман. Маҳаллалик бўлсангиз, шундоқ бандани топмоққа кўмак этурсизму. ” Мурод муаллим бу одам пичинг-у пичинд қилмоқда, деган нохуш фикр бирла сукут қилибдур. Локинда кўрсаки, ул мардак дилдан зорланиб сухан этмоқда. Боз устига, тилга олган ақчаси муаллимнинг маошидан уч баробар ортуқ. Муаллим сир ошкор этмай ва масалани дудмал қилиб, кулбасига қайтибдур. Содир ўлғон воқеотни, иттифоқо заифасига гапурган экан, аёл туюқиб дебдуки: “Сабилгина қолсун ўша мактаб! Ташланг, бу жойга қаравул бўлунг. Кўрмайдурсизми, деҳада ҳаммадан қашшоғ-у ночори бизлар. Маошингиз егуликка ҳам етмайду. Бозуд қайтиб боринг, токи башқа эга чиқмасун ёки ул мардак суханидан қайтмасун.”

Мурод муаллим боз сукут бирла фикр қилибдур. “Агар рад қилсангиз, ўзум бориб қаравуллигини оладурман, ўша жойга бориб ётадурман,” авоз кўтарибдур аёли. Бадазон Мурод муаллим боз изга қайтиб, қаравулликни олди. Локинда бандани мактабдан ҳам жавоб бермадилар. “Сиз мактабда ягона мардаксиз, дебди мудира, кундуз балаларни ўкутуб, шабона у жойга бориб ётинг.”

Саратонга келиб, Шўро бобонинг боғларидан якчанд амалдорлар, серпуллар бирла жианбаччамиз Қўчқорбек, Жонсарак биргад ҳам жой олдилар.

Аммо қай тариқа соҳиби замин бўлдилар, қайбир нафси ўпқон амалдорнинг оғзига не миқдорда пул бирла урдилар – пинҳон ўлуб қолди.

Локинда шуниси аёнки, “дача” деб аталадурғон бу кўрғонга алоҳида газ, сув кубури тортдилар, кўчаларини равон қилдилар.

Хай эмди насиб этғон ўлса, Найнавимизга ҳам бу жойдан бирор парча томарқа тегиб қолар, деган умедда дуойи жонини қилиб юрибмиз.

Илло, бир ҳафтадурки, хонадонда ид-у байрам. Ўғлимиз Найимбек “Matiz” харид қилди. Муборакбод этмоққа ҳамсоялар ҳам кирадурлар ва “ювмоққа” шаъма қиладурлар. Сарафрозлик ила аларни хол-бақудрат зиёфат қиладурмиз.

“Дада, деди ўғлимиз, юрунг эмди шаҳр кезадурмиз, Самарқанд сафсем дигаргун ўлган. Ҳайратга тушурсиз. Йўл-йўлак киро ҳам қиладурман.”

Даме ўтмай, экимиз Самарқанд тамон равона ўлдик. Ваҳ, дигаргунликни кўрунг! Камина Московда бўлган маҳал бул жойда бисёр иморатсозликлар бўлубдур. Шаҳр киндигидаги боре кўчаларни дутарафа қилибдурлар ва эки тамонда янги иморатлар қад ростлабдур. Марказ жойда кўшкка монанд бонклар, кўпқавата ҳашамдор дўконлар қад ростлабдур. Шундоқ калта муддатда шаҳр батамом очилибдурки, тарифи онча бордур ва ҳамду сано айтмоққа забон ожиз. Якчанд дўконларга кирдук. Москов дўконларидан ками йўқдур. Ҳар нимарсаки истайдурсиз, мухайёдур. Кўча-ю, тангкўчаларда чорчархалар шундоқ бисёрки, холи жой топиб бўлмас.

Бир амак кўл баланд қилди. Тўхтадук. “Бехбудий ҳайкалига элтадурсизми? “савол айлади эшик очиб. Найимбек ул манзилдан беҳабарлигига иқроқ ўлди. “Ўзум йўл кўрсатурман” жавоб берди мардак, илтифот-у илтижо аралаш ва аввол гул харид қилмоқ зарурлигини аён қилди. Бозордан бир кучоқ келадурғон гулдаста олиб, эҳтиёткорлик ила каминага узотди. Мошинимиз ичи ифорга тўлди. Боз йўлга тушдук. Хушфёъл одам кўрунди ва шул боис ҳозирги ҳайратимни анга аён этмоққа киришдим. “Дуруст айтурсиз, кўшулди ул,миз доно иш юрутибдур. Хорижда эрдим ва шаҳримизни кўруб, ҳайратим ошди.”

Амак якчанд бор йўл ишора қилди ва хеле сукутдан кейин деди: “Аммо-локин камина дунёнинг якчанд шаҳрларида бўлуб, таққос қиладурман ва булар ишнинг бошланмоғидур. Бундоқ қадимий шаҳрларга эллик-юз қабатли бинолар ярашадур. Албат, янги шаҳр тамонга. Араб-у Ажам шаҳрларида бўлдум, алар эки юз уч юз қабатга чиқдилар. Фикр қилиб кўрунг. Улуғбек подшолиғи давридан мадраса, расадхона ва диган обидалар бу кунгача қолди. Чоризм отлиғ

замондин якчанд черковлар, истирохат боғи, губернатор ўйи, қабулгоҳи ва боз чанд иморатлар сақланур. Ҳаттоки Шўролар замонидан театру, чуқурдаги тамошогоҳ, ўн ошиёнлик меҳмонхонаю, идоралар қолди. Эмди аларнинг баридан ўзмоқ фурсати етди.

Бул мардакнинг суханидан бир хулоса қилмадим ва тил тишладим. Кўп юрмай, биз паноҳи худо қилдик.

Бу сира мошинимиздан эр-хотун жой олди. Аларни айтгон манзилларига этгунимизча, хотун эрини бозуд Курияга бориб ишламоғига даъват этди. Аларнинг гуфтигўйидан шул нарса аён ўлдики, мардак ул юртда якчанд сол ишлаб, ақча юборгон ва оғир юмуш жонидан ўтуб келгон экан. Занақ боре маблағни харж қилибдур ва тегирмонда туғулган сичқон сахий бўладур, деганлари мисол, бу таомил-у, сарф-харажатга мойил бўлиб қолибдур. Эмди камхаржликка зарра тоқати йўқлиги манаман деб турур эрди. “Ул бегона юртдаги оғир юмушни бу жойда бажарсам ҳам кам маблағ топмасман: бисёр озор топдим”, нолиш қилди мардак. Хотун ани рад этиб, қайтиб бормоққа даъват этмоқдан тин олмас, ҳижолат тортмас, раҳм қилмас эрди. Манзилга етгунча аларга бир сухан демадим, аммо мардакка бисёр шафқатим келди.

Бирни кўруб фикр қил, бирни кўруб шукр қил, дейдилар машойихлар. Бизнинг заифамиз, яънеки Жамилабону бунинг наздида тиллога баробар. Уруссияда бўлгон маҳалим, боз-боз сиҳатимдан хавотир олур ва зудлик бирла қайтиб келмоғимга даъват этур эрди.

Бадазон якчанд бандаларни манзилга элтдук. Алар бирла гапзанон қилмадук. Боиси, бояги ҳолдан жилла хомушлиқ тортгон эрдим ва сўҳбат учун эҳтиёж-у хоҳиш ҳам топмадим.

Тушлук ўтуб ёши улуғроқ бир амак минди. Радиомиз “Муқаддасан, муқаддас аёл”, деб ашула айтур эрди. “Буни ўчурунг”, деди зарда бирла, Ўғлумиз анинг фармойишини ижро қилди. Не сабаб бундоқ йўл тутди, деб хаёл суриб тургон маҳалим, ҳасратини ёширмади. “Биладурсизми, эмдилиқда эр-хотуннинг ажралмоғига аксари ҳол заифаларимиз сабаб бўлмоқдалар. Алар мусулмонлик таомилларини фаромуш қилиб, рўз-барўз инжиқ, нозук, эрка бўлуб бормоқдаларки, анга тоқат қилмоқ бисёр душвордур. Оврүподан ибрат олиб, рўзғор учун, ани сақлаб қолмоқ учун курашмайдуғон

бўлдилар. О, бизнинг волидалар қандоқ эди. Алар не мушкулликларга тоб бермадилар.” Анинг суханини маъқул билиб, тасдиқ этдим.

Мошинимиз баландда қад ростлаган маишатгоҳ ёнидан ўтар маҳали, ул жойга кириб-чиқиб турғон заифалар тамон ишора қилди. “Кўруб турубсизми: бори ўзимизнинг ўзбек, тожик заифалар. Аларнинг эркалари Курия, Уруссида мардикорлик қилиб, ақча юборурлар, бу бетайинлар ани маишатга харж қилурлар. Бундин ғазабим бот-бот жўш урур! Инсоф қани?!”

Бир маҳал чорраҳа кесар маҳалимиз ало-було халачўт тутган миршаб, йўлга чиқди, чаккага ишора қилиб, таҳдид бирла тўхтамоғимизни буюрди. Ўғлумни кайфи учди. Бозуд тушуб, хавотирлик ила ул бадфел бирла кўрушди. Кўчанинг бадқавоқ миршаби Найимбек узотган қоғозларни кўруб: “Киро ишламоққа рухсатнома бўлмоғи керак эрди”, деди. “Ман киро қилмадим, бу киши дадам, радной...”, илтижо қилди Найимбек. “Ундоқ бўлса, бу нима,” зуғум бирла сўроқ айлади ул, чорчархамиз тепасидаги шатранжмонанд чароққа имлаб.

Ўзум тушдум: “Ўғлум, мошинни харид қилғонимизга бир ҳафта ўлди, худонинг зорини қилмоққа бошладим, ижозат олмоққа ҳоли успет қилмадик.” Бадфеъл юмшади. Дедик: “Якўм бор кечирурман, аммо юмуш бор: хизмат қилурсиз.” Бадазон миршаб чойхонада ўтурган бир амакни чорлади. “Устоз, келинг, булар сизни айтган жойга элтурлар.”

“Устоз” , илло пайғамбар ёшидан ўтган бўлуб, аввол амалдор бўлғонлиги манаман деб турур эрди. Локинда хуштакаллуф, хушсухан чиқди. Салом-алеқ қилдик ва гуфтигўга киришиб кетдик. “Бу қоқбошларнинг бори ўзумни шогирдларим, деди бояги миршаб тамон ишора қилиб, аксарини ишга олиб, тарбият бергонман. Ўттуз йил аларга саркорлик қилдим.” Шу тарика ўзи, қилган кори савоблари хусусида сўз юритди. Андақ мақтанган жойлари ҳам ўлди, аммо, илло ошуриб юбормади. Шу боис, бу мардақ дилимга ёқди.

Ўн ошёналиқ иморатга етган маҳал ўғлумдан тўхтамоқни сўради ва тез чиқмоққа сўз бериб, ул жойга кириб кетди. “Тузук одамга ўхшайдур,” тергамоқ илинжи бирла дедим Найимбекка. “Аларнинг бари чекист, бохабар бўлунг, сиёсат хусусида гап очса, тил тишланг.”

“Устоз” бадаз бисёр ҳаяллик пайдо ўлди ва мошин миниб узрпорлик қилди. Йўлга давом бердук.

“Сизлар қайдан?” савол айлаб қолди бир маҳал андак хушфееълик бирла. Ман якчанд сония андеша қилдик. Маҳаллалик бўлғонимиздан воқиф ўлса, кулмайдурми, латифа айтмайдурми, деб фикр қилдим. Локинда тан олмоқдин дигар чора йўқ эрди. “Э, шундоқми, андак очилиб давом берди ул мардак. Маҳаллалик бародарларимиз сероб. Қўчқорбой деган бор, бисёр обрўманд. Қачанки Москов борсам, мошин, жой пайдо қилиб берадур.” “Қўчқорбой жиянимиз бўладур”, дедим андак ифтихор бирла. “Э, шундоқми? Чита шаҳри миршабларининг саркори ҳам маҳаллалик. Боз Уруссия, Оврупо бозорларида пистафурушлик қиладурғонлар ҳам...Шу читалик ҳамкасбимизга қўноқ бўлғон эрдик, эки латифа айтғон эрди. Айтсам майлиму?” “Давай, давай”, далда қилди Найимбек. “Бир маҳаллалик, ҳамқишлоғлари аёғи етмаган манзилни дарак қилиб, Сибир тамон равона бўлубдур. Юруб-юруб, ҳайвонот боғи рўпарасида пайдо ўлубдур ва деволда: “Ишга оладурмиз” деган хатни кўрубду. Кел, дебди шу жойга ишлаб, пичи ақча топай. Саркорга кирса, ул укдирибди: “Сизга маймунни пўстини кийгизурмиз ва қафасга ташлайдурмиз. Шу жаниворга монанд қилиқлар қилиб ўтирурсиз. Маош – фалон рубл.” Рози ўлибди. Бир азобда маймунни либосини кийгузуб, қафасга солибдурлур. Бир маҳал, маҳаллалик кўрсаки, шер ҳам ўша жойда. Ҳойнаҳой, бу кофирлар хато қилди, деган фикру хаёл хавотири ва кўркуви ила кунжакка бориб турса, шер аста-секин бу тамон келибду ва анинг кулоғига шивирлабду: “Землак, кўркманг, биз ҳам маҳаллалик...”

Уччавимиз ҳам хандон отиб кулдук. Муни кўруб, “устоз” давом берди: “Амриқоликлар ойга қўнсалар, қалпоқ кийган уч-тўрт банда тўрба елкалаб юрғон экан.” “Сизлар ким?” савол айлабди амриқолик. “Биз - Маҳалладан, писта-бодам келтирғон эрдик, харидор кўринмайдур...” дебди алар.

Биз боз ханда килдук. “Дағе айтайму”, сўроқ айлади “устоз”. “Давай, давай”, жавоб қилди Найимбек. “Шўролар замони бир маҳаллалик ўттуз тенлик латареясига “Жигули” ютибду. Амборга бориб, манга мошинни қизил рангидан беринглар”дебду. “Мошинни

қизили йўк, мана кўки, сариғи бор” дебдилар ноилож. “Даркори йўк, ундоқ бўлса, ўтгуз тенимни қайтаринглар,” дағ-даға қилибдур маҳаллалик.

Шаҳар илкиндаги бир ҳавли рўпарўсида тўхтадук. “Шу жой - мани ўйим, деди “устоз” ва паноҳи худо қилмоқдин аввал, ўғлимизга ўқдурди. “Сани биронта миршаб тутса, манга сим қоқ.” Боз манга дедики: “Кириб турунг, жиянингиз Қўчқорбой бизга бисёр хубликлар қилғон”,

“Устоз” тилифонини ёзиб ҳам берди. Ота-ўғул сарафроз ўлдук.

Вақти шом бўй етган бир қиз бала қўл баланд қилди. Тожикилаб расадхонага элтмоғимизни сўради. Йўлда дедимки: “ Она-қизим, хавотир қилмайсанму - вақти бевақт ялғуз юрмоқ, бегона мошинга минмоққа?” У таажжуб қилди ва бир нимарса демади. Манзилга етиб тушди, бадазон Найимбек ман тамон бош бурди: “Дада, о нимадан кўркесун? Шукр, шаҳр тинч. Мардум хотиржам. Мошин ўғриям батамом гум бўлди. Ҳукумат уноқа бетайин, тулфорларни онаизорини Учқўрғондан кўрсатиб кўядур!”

НОМА № 6

“Хоҳиш этсаларинг, эртага тоққа сайрга борадурмиз”, деди Найимбек. Тархашлик этмадик ва авволи шаб ноз-неъмат тараддудини кўрдук. Саҳармардон офтоб шўъла кўрсатмай, боре рўзгор жамулжам ўлуб, “Matis”имизга ўтурдук ва қаёндасан, Тахти Қароча давони, деб йўлга тушдук.

Қирларнинг ёнбоши фасоҳат-у, жозибаси бирла кишига дилхушлик бахш этур эрди. Кўча лаб-лаби дарё ўрлагани боис тамошодан кўзунг ва дилинг беҳад ҳаловат топур, завқинг чандон ошур эрди.

Якчанд кент-у, деҳалар арқага қолди ва чорчархамиз тоғ йўлидан зўр бериб, баландга чикмоқни бошлади. Ёнбағирларда шумтол, арча, эман дарахтлари зич эрдилар ва алар хушрўй ва хушқоматлиги бирла дилга хуррамлик ато этур эрдилар.

Бегарзи ошхоналар бандаларнинг ҳавли жойларга ҳам картлар қўйулган бўлуб, меҳмонларга хизмат кўрсатмоқ ва шу тариқа андақ

чойчақа ишламоқ ташвишида эрдилар. Таваккал қилиб, бир чорбоғ ёнида тўхтадук. Ўсмир бала пайдо ўлди, эҳтиром изҳор қилиб, жой ишора этди. Магарам, тоғлар қоматдор, дарахт-у ўт-ўланлар бисёр эди.

Пакана бир мардак ташриф қилди ва бадаз салом –алеқ балаларига гилем, кўрпача келтирмоққа фармойиш берди. Биз келтурган неъматларни тушурдик. Балалар чой келтурдилар, қазон, ўчоқ пайдо қилдилар. Занақлар қазон ташвиши бирла банд ўлдилар ва биз мардақлар гап-гаптак қилмоққа киришдук.

Пакана мардак савол бермоғидан аввол нохуш маломатдан хавотир тортуб, пешгирлик ила маҳаллалик бўлғонимизни баён этдук. Бу одам серфаросат, доно мардак чиқди.

“ Мардум бир умр пул бирла хангомага ташна бўлуб яшайдур. Бу жойда ҳам бир деҳа бор, Калангарон деюрмиз. Халқ алар хусусида анекдот тукумокни хуш кўрадур. Ул жойда ҳам ўзумизнинг турк қавмимиз, яъне барлослар яшайдур. Пастда рўзгурзонлик қиладурғон “жўқчи”лар аларни масхара қилмокни хуш кўрадурлар. Аммо-локин буларнинг бори беғараз ҳазиллардур. Калангарондан якчанд олимлар, шоирлар, амалдорлар пайдо бўлдилар ва хурматлари чандон баланд. Раисимиз ҳам фақат алардан бўлур эрди. Фикр қилардимки, алар айнан боақл ва зукко бўлғонликлари боис, кўролмастик ва андак ғараз ила бандалар латифа тўкуйдилар. Мисол келтирурман: не боис яхудийлар хусусинда анекдот айтурлар. Боиси, алар доно. Сизнинг Маҳалла ҳам шундоқ бўлса ажаб йўқ.”

Ушбу шиносимнинг ногаҳоний эътирофидан хуррамлик ва мамнунлик топдим, тоҳаттоки, маҳаллалик бўлғоним сабаб дилимда жилла ифтихор пайдо ўлди.

Янги шиносим бу жойдаги бесарҳад бешазор-у дарахтзорлар хусусида ҳам сухан юрутди. Аён ўлдики, бундан тахмин юз йил пеш санада, бу жойга якўмин ўрмон идораси воқе бўлғон ва анга бир немис саркорлик этгон экан. Тахти Қарочалик аксар бандаларга ҳам маош тайинлабдур ва ниҳол ўтқазмоқни бошлабдур. Дўлона, бодом, акас, арча, шумтол, қисса кўтоҳ, нимаики пайдо қилибдурлар, тоғларга қадабдурлар. Шу тариқа яланғоч ёнбошлар либос кийибдур. Бадазон жанг бошланибдур яъне Гирмон хужум қилибдур ва

қарохатлар пайдо бўлмоғи баробари бу жойдаги жоҳил бандалар немис бригадга нафрат намоён қилибдурлар. Бадазон саркор ноилождан кечаси ғойиб бўлибдур. Мардум гап қилибдурларки, ул падарлаънат Гитлернинг хеши бўлғон экан ва ул хомхаёл жаллод Московни қўлга киритса, Самарқанд ҳокимлигини анга бермоққа ваъда қилғон экан.

Вақти жанг ва бадаз зафту-зафар бу бешазорлар мардумға ризк-насиба ато этибдур. Шул боисдандур, фурсат кечуб, аҳли фуқаро бечора немис бригадни андак сифатлайдурғон, қумсайдурғон бўлибдурлар. Пурсу-пос қилиб билсалар, ул марди боидрок бо зидди ғаним жангга қириб, немис танкаси тагига қолғон, рост аёғидан ажралғон ва Хўжандда зиндагонлик қилур эркан. Бадазон деханинг казо-казолари ани пайдо қилибдурлар, рамзи миннатдорлик боис чорлаб оби зиёфат қилибдурлар, чапон кийгизибдурлар.

Бадаз бу ахбор фикр қилдим. Бандасининг қисмати бисёр рангорангдур ва ани миллати боис камситмоқ уволи азимдур, жаҳолатдур. Миллатчи – душмани худо, деюрлар. Илло, ростдур.

Сўғун баландга чиқадурғон ўлдук ва мезбон биз бирла кадамбакадам юрди. Аён ўлдики, бу киши шўролар замони қайбирам илмий даргоҳда хизмат қилғон ва ул идора барҳам топғач бекор қолғон экан. Тириклик тарзи ҳамма Тахти Қароча аҳли мисол мол боқмоқ, тоғдан ревач, дори гиёҳлар йиғиб сотмоқ бирла кечур, яънеки, аларни тоғ бокур экан.

Найимбек: “Ревоч-певоч, лола-пола келтирурман” деб, илдам тоққа равона ўлди ва биз мезбон билан харсанг устида ўтуруб, ҳазил-мутойиба қилмоққа киришдук. “Ўғлингиз ревач-певоч, лола-пола келтирурман, деди ва ушбу суханни эшитиб, бир латифа хотиримга келди”, гап бошлади ҳамроҳим. Калангаронга Тошкандан катта амалдор ташриф этиб, мардумнинг тириклик тарзи бирла қизиқибдур. Раис ул мухтарам меҳмонни далага олиб чиқибдур. Меҳмон бир дехқонга рўбару бўлуб, рўзгурзонлик тарзини сўроқ айлабди. “Дехқончилик қиладурман, картошка-партошка сотурман”, жавоб айлабди ул. Башқасидан шу тарика сўрабдур. “Мол-пол бокурман”, дебди буниси. Учинчиси “Савдо-павдо бирла бандман”дебди. Амалдор таажжуб айлаб, раисга савол ташлабдур: “ Не боис алар

картошка-партошка, мол-пол, савдо-павдо деб гапурадурлар? “Э, қўйунг, жавоб айлабдур раис, буларнинг бори анди-панди, калла-палласи ишламайдур”.

Латифа латифага пайванд бўлди. Бади қаҳ-қаҳа камина давом бердим: “Бизнинг Маҳалладан битта авсар духтурга рўбару бўлиб, “Духдур, мазам йўқ” дебди. “Ман айтган шуллуққурт фойда бермадими”, савол айлабдур духтур. “Бир ўрнига тўрттасини едим, тарикча наф кўрмадим” дермиш ул авсар”.

Маҳалламизга ҳамсоя Гожлар деб аталадурғон деҳа бор. Бу жойдан ҳам казо-казо донишманд-у, зукколар пайдо ўлғонлар. Локинда мардум аларни мазах қилмоқ, яъне гожона лофлар тўкумоққа бисёр мойилдур. Камина алар хусусинда ёдимга тушган якчанд лофларни гапурдим ва ҳамроҳим мамнунлик топди.

Бадаз якчанд соат даста-даста ревоҷ-у, лола бирла, Найимбек пайдо ўлди. Боримиз шодон ва боҳамро пастга тушдук. Дастархон теграида ҳам хушчақчақлик ила ҳазил-мутойибалар қилдук. Тоза ҳаво, булбуллар хонишидан дилимиз шодликка тўлғон эрди.

Тахти Қароча давонидан сабуклик тортиб ва кўнғлумиз беҳад сарафроз ўлуб, вақти шом Маҳаллага қайтдук. Худо бандасини фақат тирикликнинг сермашаққат аравасини тортмоқ ва шу тариқа дорулбақога равона бўлмоғи учун оламга келтурмаган. Ҳар бир уммат сайр-саёҳат этмоғи, дам олмоғи ҳам лозимдур, деган тўхтамга келгон эрдим ўзум ҳам.

НОМА № 6

Вақти нонушта ҳамсоямиз Мўминжон хавлисидан боримиз баланинг дилхун бўлиб йиғламоғини эшитдук ва андак тинчимиз кетди. Эр-хотун ҳарчанд зўр бериб авутсалар ҳам, бала бирён бўлуб йиғламоқдан тин олмас эрди. Тамоғимдан бир нимарса ўтмади, андеша бирла аларнинг дарвозасини қоқдум. Науфалнинг дийдалари шашқатор эрди, дадаси бирла бийисининг зорланмоқларига кулоқ бермас эрди. “Чўжалари ўлуб қолди ва шу боис дилхунлик қилур”, деди Мўминжон. “Эй Науфалжон, дедим, садқайи кўз ёшинг кетсун

бу чўжалар, юр, ман санга юзтасини инъом этадурман.” Балани бағримга босиб, ўйга келтурдум ва чўжахонага келтуруб, дедимки, булар бари санга тегиш. Ол, отажонгинам. Локинда йиғлаб, даданг бирла бийингни хун қилма. Мана бу дондан олиб, аларга сеп.” Бала тин олди ва дон сепди. Жаниворларнинг талош бирла дон емоқларини кўруб, нимтабассум қилди. Биз ҳам мамнун ўлдук. Машойихлар демишларким, “Бала кулса, олам кулур”. Дарҳақиқат, ростдур. Бадазон Мўминжоннинг хотунига дедимки: “Келин, балани бу жойга бот-бот келтуринг, дон сепмоқ, сув бермоқни ўргансун. Жаниворларни яхши кўрган бандадан зинҳон ва зинҳор бадгумонлик чиқмас.” Занак сарафроз ўлди.

Мўминжон ҳам мамнунлик топди ва бадаз якчанд танаффус дедик: “Акои Калвак, бугун зарур юмушингиз ўлмаса, ман бирла боҳамро юрунг. Садриддин Айний бобонинг туғулган кунлари. Ул кишининг 133 йиллик тўйларини нишонлайдурмиз. Камина бугун ул жойда ош пиширурман. Шоир-у, олимлар жам бўлурлар.” Андак фикр қилғон эрдим, ул далда бермоқдан тин олмади,” Андешага борманг, мамнун бўлуб қайтарсиз. Юрунг, манга шерик бўлурсиз!”

Рози бўлмоқдан дигар иложим йўқ эрди.

Хавли қадима меморий услубда бўлуб, даруна ва беруна эрди. Бу жойга мудирлик қиладурғон киши бағоят серилтифот, сертавозе бўлуб, каминага адиб ижод қилғон хоналар, аларнинг китоблари ва ашёларини намойиш қилди. Шунча сана ҳамсоя рўзгурзонлик қилиб, ба азиз жойни зиёрат этмагонимдан надоматлар тортдим. Якчанд дақиқа Мўминжонга мадад кўрсатмоқ тараддуида эрдим ва муддат кечмай анчайин сипо ва башанг бандалар ташриф буюрмоқни бошладилар. Каминани ҳам алар сафига таклиф қилдилар. Боз: шивир-шивир бўлдики, “одам” бор ва зинҳор-зинҳор зиёти гап бўлмасун. Билдимки, Наимбек тилга олғон чекистлар пайдо ўлганлар ва гап пойлайдурлар. Бадаз якчанд расмиятчиликлар машварат бошланди.

Садриддин Айний Бухорода таваллуд топиб, Самарқандда умргурзонлик қилғони, бу шахрда якчанд китоблар битиб, Душанбе шахринда вафот этгонлигини билмас эрдим. “У ўз ҳаёти бирла эки миллатни якқалам қилди” деди бир нотик. Бу жойда жам бўлғон олим-

у фозил, шоир-у, мунаққидлар ҳам гоҳ ўзбеки гоҳ тожики забонда сухан юритур эрдиларки, ҳавас қилур эрдинг. Сухандонларнинг аксари, хусусан, бул кунларда эки миллатга ягоналик ато этадурғон бундоқ зотлар бисёр ва бисёр зарурлиғини таъкид этдилар.

Маърифатни тарғиб қилгани боис Бухоронинг золим амири Олимхон Айнийни 75 дарра урмоқ ва банди зиндон қилмоққа фармон берғонини гапурдилар. Ўлумдан қочиб, ул зот Самарқанд келғон, Бехбудий ва дигар жадидлар пешвоз чиқиб, илтифотлар намоён қилғон эрканлар. Шўролар замони уни “халқ душмани” деб қамамоқ, еми турма қилмоқ ташвишига тушубдурлар. Локинда Максим Горкий номлиғ зот ара кириб, Айний ҳазратлари жонига оро кирғон дедилар.

Бир вазхон мустақиллик замони ҳам бу зотга енгил бўлмағонига шаъма қилди. “Авволлари Айний таваллуд топган кун Тожикистондан хешу ақраболари ташриф этур эрдилар, эмдиликда сарҳадлар занжирбанддур. Боз соли гузашта (2010) Самарқанд шаҳр ва вилоятнинг казо-казолари бу ҳавлини бузмоққа фармойиш бердилар. Якчанд фидойи одамларнинг сай- ҳаракатлари, жонбозликлари боисгина бу жойлар амон қолди.”

Шу нуқтага келганда, машваратга раислик қиладурғон киши нотикни хавотирона тўхтатди. “Майли, ўтган ишга салавот. Эмдиликда бу гапларга ҳожат йўқ.”

Бу сира минбар минган ваъзхон ёдда қоладурғон гап айтди. Садриддин Айний биринчи бўлуб, “Тожикистон Қаҳрамони” унвонига соҳиб бўлғон экан. Шу унвон таъсис этилган анжуманда, бир лаганбардор сухан олиб, “Унвон якўмин бўлуб Жаноби олийга берилмоғи жойиз” дебдур. Аммо давлат сарвари дебдики: “Унвонни аввол Садриддин Айнийга берурмиз. Ул зоти олийнинг халқ учун хизматлари беқиёсдур”.

Бир шоир сухан олиб, аввол ўзбеки, бад тожики сўз юрутди. “Бизнинг китоблар 2000-3000 нусхада чоп этиладур. Бу зотнинг “Эсдаликлар”и урус тилида 100 минг дона чикди ва Сталин мукофотига сазовор ўлди. У замонлар Сталин мукофотининг мавқеи Нобел мукофотига нисбат чандон устун эрди. “Қуллар”, “Судхурнинг ўлими” “Бухоро жаллодлари” янглиғ китоблар урус, ўзбек, тожик тилларида якчанд бор чикди ва аларнинг умумий ҳисоби миллиондан

ошур. Надоматлар бўлғайким, ҳозир амалдорлар китоб ўқумайдурлар ва билмайдурларким Садриддин Айний ким. Шул боис анинг ўйини бузмоқ ташвишида бўлурлар. Бугунги амалдор аҳли театруга ҳам бормайдур, Интернетга кирмайдур, шу боис жохилдур”

Раислик қиладурғон бу нотикқа ҳам танбех берди. Дедики, бугун байрамдур ва вақди ийд фақат хуш суханлар ярашур.

Боз бир олими зукко минбар минди ва қироат ила сухан бошлади. “ Адабиётнинг бурчи фош қилмоқ ва курашмоқдан иборат. Айний жаноблари фақат амир замонини фош қилмай, бағоят усталик бирла болшавойларни ҳам қаролайдур. Қори Ишкамба умр бўйи мумсиклик ила емай-ичмай тўплаган ва ҳукумат бонкига қўйган ақчаларини болшавойлар тортиб оладурлар. Бу бирла адиб болшавойларнинг зўравонлигини, шул хасис бандадан ҳам паст турмоқларини намоён қиладур. Ёинки “Қуллар” асарини кўрунг. Бу китобдаги воқеот ғуломлик замонидан бошланиб, то калхоз пайти давом этадур. Китобнинг “Қуллар” деб аталмоғи мардумнинг боз қўл бўлиб қолғонига ишорадур ва ҳақозо. Мана бу жойда Айний ҳазратларининг мармардан ҳайкаллари мавжуд. Ҳар нечук қор, ёмғур ёғсун, мармарга қор қилмас. Ҳар хел замонларда ул зотга нописандлик қилмоқлари мумкин. Локинда Айний бузург бўлуб қолур. Ҳар нимарса вақтдан кўрқадур, дейдилар. Аммо-локин вақт ҳам бузурглاردан андеша қилур.”

Бадазон мактаббаччалар шеърхонлик қилдилар, қўшуқ айтдилар. Вақти ошхўрлик ҳам ҳазил-мутойиба ва қироатлар давом берди.

Маҳаллага сархуш кайфият ила қайтдим.

НОМА № 7

Бадаз намози аср, ногаҳон хотиримга Мурод муаллим намоён ўлди ва якчанд сана ўтуб, ул хокисор, ҳақгўй банда бирла рўбарў бўлмағонимдан надомат тортдим. Боиси, ул мардак кундуз мактаб қатнаб ва бадазон қаравуллик қилгани боис деҳага кам келур эрди. Кел-ей, Калвак, шу инсонни бир зиёрат эт, кўнглуни кўтар, деган аҳд бирла эмдиликда “дача” деб аталадурғон Шўро бобонинг боғи тамон

равона ўлдум.

Бу фоний дунёнинг ишлари ғалат. Мурод муаллим адолат, ҳақиқат ва кори савоб ниятинда амалдорлар эшигига сарғаядур, юқорига шикоятлар ёзадур. Қисса кўтоҳ, шу мардум, шу юрт, деб жон сўзон қиладур. Аммо бечорани “ёзувчи” деб маломат қилурлар. Таажжубки, нопок бандалар ҳам, амалдорлар ҳам анга нафрат нигоҳи бирла қарайдурлар. Тоҳаттоки жохил, қалоқ бандалар ҳам бунинг моҳиятига етмай, муаллимни ғийбат қиладурлар.

Боғнинг этак тамонидан кирдим. Бу манзиллар чала қурулган иморатлар бирла банд бўлуб, теграсинда ғишт, шағал бисёр эрди.

Боз андак юруб, бир маҳаллар тегирмон турган масканни танидим. Бу жойни гум деюрдик ва хандон отиб чўмилур эрдик, тошлар тагидан кўл бирла балиқ тутур эрдик. Эмдиликда ариқдан ном-нишон йўқ, чуқурга андова учун қаро қум тўкулган эрди. Боз давом бердим. Якчанд янги ҳавлиларнинг дарбозасига бўрибашара кучукнинг расми акс этган ўлуб, аларнинг қопағонлиги ва огоҳ бўлмоқ зарурлиғи битилғон эрди. Бадазон рўпарўмдан бир иморат чиқди ва камина “Ё, тавба” деб яқо тутдум. Тахмин йигирма сотих замин девол қилинган ўлуб, чор бурчида худди қамоқхона янглиғ, соқчи турадурғон хонача бунёд этилғон эрди. Иморатнинг пештоқи Биби Хоним масчит мадрасаси тархига таққос этилғон, яънеким дарвоза усти ярим доира шаклида бўлуб, дарун тамонда эчки гумбаз кўзга намоён бўлурди. Рост тарафда чорқабата иморат бўлуб, ул ҳам башқа бинолар мисол кошин бирла зеб қилинган. Ушбу боҳашам иморат ўйми, мачитми, мадрасами, тамошогоҳми - фарқини англамоқ душвор кечур эрди. Темир дарвозага қулф солинган, анинг ўнг тамонига қайбирам бебош кўмур парчаси бирла бош чаноқ ҳамда тирсак устихонлари расмини чизган, тагига: “Мана оқибат, мана оқибат!” деб битғон эрди.

Мурод муаллим қаравуллик қиладурғон дукавата ва дударвоза иморатни топмоқ мушкул кечмади. Муаллим каминани кўруб, бисёр мамнунлиғ тобди ва ичкари кирмоққа даъват қилди. Ҳавли тахмин ўн беш сўтухлар чамаси бўлуб, пеш қисми гулзор қилинган, ундан нарисига жўяк олиниб, картошка, бодринг ва диган зироатлар экилганди. Араликдаги ниҳоллар ҳам мевага кирганлиги аён эрди.

Булар бари муаллимнинг меҳнати боиси бўлгонлигини тахмин қилдим.

“Муаллим савол айладим, бадаз гуфтигўй, ул чорқабата иморат нимадур, кимга тегишдур фаҳм қилмадим.” “Эй, ул баднафс вилоятга ҳоким эрди, қамокқа олдилар, шўрлукка бу қаср насиб қилмади.” Бундан тахмин тўрт-беш йил муқаддам “Даракчи” отлиғ газитда вилоят ҳокими қўлга тушганини ўқуганим хотиримга тушди. Анинг жами кирдикорларини батафсил битган эрдилар. Надомат чекиб, вилоят сарвари шу қадар нопок ўлса, дигар майда каламушлардан не умед, деб дилим хуфтон бўлгонди.

Бадазон қаравулхонага кирдук. Бу жойда эkki киши ўлтирур эрди. Бири азимжусса, полвонсифат бўлуб, дигари анинг акси - нимжонгина мардак бўлгонлигини айтмоғим лозим. Алар ҳамсоялар ўлуб, равшанфикр бандаларга монанд эрдилар.

Мурод муаллим каминани аларга шинос қилди. Даме ўтмай дағи эkki банда ташриф қилди алардан бири жиккак, синчқав, ҳозиржавоб бўлуб? Жамил дер эканлар. Қайбирам олийгоҳга сабоқ бермоғи аён ўлди. Эккинчиси камгап ва андак эҳтиёткор бўлуб, алар бари кўхна улфат бўлгонини фаҳмлаш душвор эмас эрди. Дастархонга ноз-неъмат қўйдилар.

Гапзанон нечундур, беихтиёр қимматчиликдан, пулнинг рўз-барўз бекадр бўлиб бормоғидан бошланди. Бултур шу кунга нисбат гўшт, нон, ёғ, дору дармон нархи чандон ошгонлигини исбот қилмоққа зўр бердилар. Чамалаб кўрсам, дарҳақиқат рост. Билинар-билинемас, нархларни баланд килибдурлар ва бу ҳолдан беҳабар қолибдурман.

“Тўғри, нархлар андоқ қиммат, аммо шукр қилмоқ керак, юрт тинч, хунрезлик ёхуд қаҳатчиликдан холимиз”, фикр билдирдим ғийбат кўпаймоғидан хавотир тортуб. “Илло, рост, ҳамфикр бўлди Мурод муаллим араб юртларини, афғонни кўрунлар. Бир жанжол кўпдими, бад тинчитмоқ бисёр мушкул кечур. Бегуноҳ бандалар хонумонларидан жудо бўлулар. Боре тоат-ибодатларимиз бандасининг бир чакка қонига арзимайдур” Башқалар ҳам маъқул қилдилар ва то ҳаттоки, бу илтифот, хушбахтлик учун ҳукуматга ҳамду-сано ўқудилар. Ўзум ҳам сарафроз ўлдумки, арзу-додларга роҳ бермай, бу бандаларни шукроналикка даъват қилдим.

Бадазон аҳли давра мардакларга хос фел бирла ўзларини андак сифатламоқ ва ҳаттоки мақтамоқ кўйига эш ўлдилар. Ҳолиги азимжусса, калхоз замони полвон бўлгонлигини, кураш тушуб, фалон-фалонларни мағлуб этгонини гапурди. Раис анга маош тайин қилиб, якчанд балаларни, аз ин жумла эkki ўғлини ҳам анга шогирд кўйғонини айтди. “Ул замонлар хуб эрди, якун қилди полвон, мўхтож бўлуб қолган бечорага раис дон, ақча берур, юмуш бирла таъмин этур эрди. Фермер нима бу? Хеш-акрабосини ишга олиб, дигарларни пеш қилди. Ўн йилки, бизнинг деҳада на газ бор ва на элект лампа. Боре аҳли деҳа мол боқиб, рўзгурзонлик қиладур”. Суханидан боз шу нарса аён ўлдики, эkki йил сана бери ҳамсоя ҳавлига қаравуллик қилур эркан. Сохиби ҳавли бисёр хушфезъл мардак ўлуб, доруфурўшлик бирла банд бўлғонини гапурди.

Гапдан-гап чиқиб, аҳли давра андак ташвишталаб бир масала хусусинда ҳам суханронлик қилдиларки, то ин маҳал бу борада фикр этмаганимдан надомат тортдим.

“Бугун шаҳр ва деҳаларда қизларнинг ёши ўтиб бормоқда”, деди, ҳолиги Жамил деганимиз. Боиси, ўғул балалар башқа юртларга нон-у насиба охтариб кетурлар. Гоҳида ўша жойдан хотун олурлар. Ёхуд бадаз чанд сол келурлар ва имкон қадар ёшроқ қизга ўйланурлар. Эмдиликда гулдак қизларга эр йўқлиги бисёр нохушдур. Камина бирла олийгоҳга таҳсил топган якчанд бофаросат, ҳусндор қизлар то ҳозир эрсиздурлар. Бизни гузардан якчанд куявбаччалар қўлларига грант киритуб, Амрикога равона ўлдилар, эмди қайтгилари келмайдур. Бу жойда хотун ва бала-чақа аларга зор бўлиб яшайдурлар. Шавҳари Уруссияга кетган бир келинчакни билур эрдим, тоқат қилмай талаба бала бирла қочиб кетди.”

Бу одамнинг салоҳияти ғани, суханлари тагдор, эл ташвишини тортмоғи аён, локинда нечундур амалдорларни нафратламоқни хуш кўрур, боре кўргулуқларга аларни айбдор, деб билур ва тахминимча, буни ошириб юборур эрди.

Шу маҳал дағи бир мардак пайдо ўлди. Бунинг либослари ҳам рафтори ҳам дигаргун эрди. Аёғида этик, бошида катта самон шляпа, гаплари қатъий, либослари зебо, кўрунишидан гоҳ хушчақчақ, гоҳ серзарда, дангал, локинда башарм гапларга андак мойил эрди. “Салом

халку халойиқ”, авоз берди меҳмон.

Аён ўлдики, номи Самандар ўлуб, Мурод муаллим бирла олийгоҳда таълим олғон, эмдиликда йўл ва кўпрук қурилмоғига муҳандислик қилур эркан. Бадаз салом-алек меҳмон киссасидан “Аргументы и факты” отлиғ газит чиқорди ва андақ ғурур ила огоҳ этди. “Буни ўқунглар: Уруссия бу йил биздан эки ҳисса мўл мошин харид қилмоқчи. Путин мошинларимизга тан берғонини битганлар.” Меҳмоннинг ҳаяжон ила айтғон гапига нечундур тузук эътибор этмадилар. Бо ин сабаб суҳанни башқа тамон равона қилди. “Биз ўқуш маҳали Мурод муаллим бирла Гулсанам отлиғ бир қизни яхши кўруб қолғон эрдик. Эккимизга ҳам тегмади. Муродни пессимист, мани оптимист, яъне ҳавойи деб айб қўйди. То ҳоли анга эр йўқ, ...га зор бўлуб яшайдур”. У суҳанига якун ясаб, хандон отиб кулди. Башқалар ҳам анга жўр ўлдилар.

Бу одамнинг ташрифи боис даврага дигаргунлик, яъни андақ хуррамлик, эҳтиёткорлик содир ўлди. Бадаз якчанд ҳазил-мутойибалар, боз беихтиёр норозиликлар, арзу додларга мойил ўлдилар. Ул мардак жиддийлик ихтиёр этиб давом берди. “Инсонга бева нолишлар эмас, катта мақсадлар даркор, эрта не юмуш бирла банд бўлмоғини билмаган банда омадсиздур. Ҳар бир инсон ўзи ўтқазган дарахт мевасини кўруб қувонмоғи, тиклаган иморатидан роҳат томпоғи шарт. Баракс тирикликнинг мазмуни қолмайдур. Гоҳида ман қурган кўчадан зебо либос кийган навқирон куявча ёнига нозанин келинчагини миндириб, ўз “Nexia”сида шамолдек учуб ўтмоғини кўрсам дилим ҳипқириб кетур, бисёр шодликка тўладур. Алар бирданига олти қатор мошин юрадурғон бу кўпрук ва кўчани ман бунёд қилганимдан беҳабарлар, албат. Локинда, майли, дейман. Гоҳида хаёлан аларга мурожаат этурман. “Ҳой йигитча, сал нарида ҳордиқ оладурғон жой ҳам қурганман. Шу жойга тўхта, келинчагингга яхдак ичимлик олиб бер, бад лабидан бўса ол ва йўлда давом эт! Биз бундоқ кўчалар, кўпруклар, сайлгоҳларни санга ўхшаганлар учун бунёд қилдик. Сан меросхўримизсан ва бу ватанни санга топшириб кетурмиз!”

Самандар отлиғ киши юракдан қўйуб-ёниб гапурса ва анинг суҳанида зарра мақтанчоқлик, ҳавобаландлик бўлмаса ҳамки, аҳли

давра безътибор ўлуб, ўз юмуши, хаёли бирла банд эрди. “Биз қурган бу кўчалар, давом этур эрди ул, Ўзбекистон тараққиёти йўлида хизмат қилур. Тахмин ўн, ўн беш йил сана ўтуб, иншоолоҳ, юртимиз жудо ҳам бойиб кетур. Боре кўчаларимиз шу киби равон, сербар ўладур. Биладурсизларми: Оролнинг суви қочган масканларидан пайдо қилинғон газ, нефт конларининг ҳисоби йўқ. О, ўша кунларни кўрсам эрдим...”

“Имкон бўлса, монологингни тўхтатиб тур!”, анинг суханини кесди Мурод муаллим. Ўтур, сабзини тўғра. Бу хушфел, дили некликлар ва орзуларга лиммо-лим одамнинг қайноқ ҳаяжонларига Мурод муаллимнинг бир сатил савуқ сув сепиб юбориши манга ўтуришмади. “Меҳмонни тинч қўйунг, сабзини ман тўғрайман” дедим.. “Майли, бу юмуш эҳтимолки, анинг қўлидан келмас, давом берди муаллим, кеча-кундун тиним билмай кўча, кўпрук қурушни удда қилур, локинда сабзи тўғрамоқдан беҳабардур”.

Аҳли давра ош пиширмоқ ташвишига бирла банд ўлдилар. Соқи пиёлаларга арақ қуйди. “Ичмоқ ихтиёрий, сухан бошлади ул, аммо айтинглар, биринчи пиёлани нима учун кўтарурмиз?” “Ман таклиф, қилай,” қўл кўтарди Самандар. “Сиёсатни аралаш қилмасанг, амалдорларга ҳамду-сано ўқумасанг, майли”, деди Мурод. “Бул қадаҳни Михаил Сергеевич Горбачев учун кўтармоқни таклиф қиладурман” деди у. Давра кутулмаган бу гапдан қаҳ-қаҳ қилиб кулди. “Биладурсизларми: агар Горбачев бўлмаса мустақил бўлмоғимиз бисёр душвор эрди. Ўзларинг мандикни мададга чорлаб кўрунглр.Ул мардак ошкоралик жумракларини очиб юборди ва магарам ўзи истамаса ҳамки биз ва дигарларга истиқлол насиб ўлди.”

Алар ичдилар ва мардакларга хос эзмалик ила хотунларни ғийбат қилдилар. Аларнинг аёқлари, кўкракларига нисбат бердилар. Бадазон обидаларга таъриф бердилар. Шу фурсат Жамил домло Ўзбекистоннинг етти муъжизасини бошумор қилди ва аларни қоғозга тушуриб олдум.. Биринчи ўрунга ўзумизнинг Регистон, бад Бухородаги Сомоний мақбараси, Шоҳи Зинда ёдгорлиги, Бухородаги Минори Калон, Бибихоним масжиди, Хивадаги Ичан Қалъа мажмуаси ҳамда охирги жойга Тошкандаги опера балет театруси биноти сазовор ўлғон экан. Бу хусусда баҳс этдилар. Самандар ушбу рўйхатга Бухоро

арки, Тошкан телеминораси ва дигарлар бўлмоғи жойизлигини гапурди.

Магарамки, бу банда батамом дигаргун фикр қиладурғон ва гоҳ сержоғ бўлса ҳамки, дилимга ўтурушди. Анинг борлиққа, юртга, тирикликка меҳр нигоҳи бирла боқиши каминада ҳавас пайдо қилғон эрди.

“Бу ўрунда катта дўлона бор эрди, деди бир маҳал Мурод муаллим, тирамоҳ фасли гала бўлуб устига чиқар эрдик.” “Манга қара, анинг суханини илди Самандар, шул дўлона ва боғ хусуссинда кўп сухан юрутдинг, оби дийда қилдинг. Дўлонанинг жойи - ана тоғ. Уни ўша жойга ўстирмоқ лозим. Эмди Шўро бобонинг боғи хусусинда айтай. Рост, ўн гектор келадурғон боғ гум бўлди. Аммо сан Янгиариқ тамон чик. Ҳар йил эллик гектор боғ бунёд қилмоқдалар. Биз курган кўчанинг эки тамони шундоқ дарахтзор. Меваси шиғил-шиғил. Ҳозир ҳосилни яхдонга сақлаб, қиш фасли халққа берурлар. Не боис буни кўрмайсан? Охир ушбу бунёдкорлик, дигаргунликлар мустақиллик шарофати йўқми?”

Фикр қилсам, Самандар ҳақ. Янгиариқ тамон борган маҳалим бу боғларни кўруб, ҳайратим чандон ошган эрди. Алма, нок, қаролу, анор... бисёр эрди. Ул жойда завод ташкил топган ўлуб, мева шарбатини олмоқ бирла ҳам банд эрдилар.

Гап Москов тамон кўчди. Давра аҳли Московдаги фуқароларимиз аҳволдан шикоя қилдилар ва бу ҳол каминага бегона эмас эрди. “Нодуруст айтарсизлар, эътироз қилди Самандар ва буни исбот қилмоққа кўшиш қилган маҳал анинг суханини кесдим. “Ман ул жойда олти ой зиндагонлик қилдим. Кўча супурадурғон, қор курайдурғонлар аксар бизнинг фуқаролардур”. ”Сиз ҳам мана бу одамлар янглиғ, ойнага боқиб, аввол андаги доғни кўрур экансиз, камина тамон бурулди Самандар. Московдаги “Ўрикзор”, “Самарқанд”, “Бухоро” янглиғ ресторанлар, “Шарқ” “Регистон” савдо мажмуалари салобатини биладурсизми ва алар бизнинг ҳамюртларга тегиш эканлигидан хабардорсизму. Московдаги энг бой одам бизни земляк. Ул зотнинг фалон миқдор ақчаси бор ва бу миқдор ўртача мамлакатнинг йиллик даромадидан бисёрдур. Лондоннинг “Арсенал”ини харид қилди-я, шаввоз. Таассуфки, бунинг моҳиятини

ҳамма ҳам чақиб кўролмайдур. Боиси: иқтисод ва бизнес оламидан беҳабармиз. Маҳалладан чиққан Кўчқорбой мисол бойбачаларнинг ул жойда ҳисоби йўқ. Бизнинг ўзбеклар бисёр хушёр, ишбилармон. Уруссида корхона очган ўндан зиёд бародарларим бор.”

Аслида. Самандар санаган боҳашам биноларнинг бир-яримини кўрган ва бизнинг бандаларга тобе эканлигини эшитган эрдим, инчунин якчанд ишбилармон ўзбеклар ила шинос эрдим. Аларни нечундир фаромуш этганимдан надомат тортдим. Бо ин сабаб сукут қилдим.

Самандар деганлари Жамил домло бирла ҳам баҳс қилди. “Бир умр қоникмаган, жамият ва ҳукуматдан нолиш қилиб рўзгурзонлик этадурғонларга раҳм этурман. Бул тойифадаги мешчан файласуфлар навкирон ёшларни заҳарлайдурлар. Бундоқ муҳит ва кайфиятга тушган банда таракқиётдан, фаровонликдан завқ тополмайдур, ани ҳис қилмайдур, тан олмайдур, Охир-оқибат қўли ишга бормай, борликдан савуб қоладур, юрти, рўзғори учун курашмайдур, умедсизликка тушадур. Мисол келтурай: у полвон тамон ишора қилди, мана шу полвонни чан бор ишга таклиф қилдим, эки баравар зиёд маош ваъда бердим. Кўнмади. Боиси, санларнинг бағоят тушқун, сернолиш ва бозарар дунёбинликларинг бу одамни ҳам заҳарлаган. Оқибатда юрт равнақини хаёлига келтурмай, бойнинг мулкига қаравуллик қиладур. “Мақсад на эди жаҳона келдинг, Кайфиятингни баён этиб кет,” дейду Нодирабегим. Аксарларинг янглиғ бу полвонда ҳам мақсад йўқ. Бизда Чин юртининг якчанд роҳсозлари ишлайдурлар. Ишонинглар, вақтдан қизғониб, тик туруб нонушта қиладурлар. Ман мардикор бозордан якчанд даштлик лакалавларни ишга келдурдум. Маош тайинладим, ётоқ бердим. Ғалатки, бу гўсалалардан биронтасини қайнисими, божасими тўй қилса, уч кунлаб ишга келмайдур. Ҳай авсар, дейман, калланг борму? Сандан яхшиликлар, иморатлар, кўчалар, кўпруқлар, дарахтлар қолмаса яшашдан не муддао. Яшамок, яратмоқ саросимасида бўл! “Умр чун боди баҳор меғузарад, Бо кор бош-ки бакор меғузарад, дейди шоир. Агар бу суҳанларим қизил ёинки шалдиروق варсоқилик бўлса исбот этинглар!”

“Ман бунга қўшилмайдурман ва исбот қиладурман, деди Жамил

домло, аслан тирикликни ҳаракатга келтирадурғонлар ўша қоникмай яшайдурғон, арзу-додга мойил фидоийлардур. Алар бош кўтариб, адолат ва ҳақиқатни талаб этурлар, мизғиб яшайдурғон бандларни бедор этурлар, нопок амалдорлар ва то ҳатто ҳукуматни ҳам хушёрликка, тўғри йўлга чорлайдурлар. Миллатга мамнунбойлар эмас, қоникмаган бандалар кўпроқ наф келтирурлар. Ўша сиз ай тган Нодирабегим ҳам, Бехбудий ҳазратлари, Муқимий, Файзулло Хўжаюф, Қодирий, Чўлпон ва дигарон қоникмаган одамлар эрдилар. Ман эмди Умар Хайём, Жалолиддин Мангуберди, Кооперник, Пугачов ва дигарларни тилга олмай кўяй.”

Чоғимда олимона ва боасос жавоб айлаган эрди Жамил деганимиз. Самандар андак сукут қилди ва деди: “Хуш, бугун нимадан нолиш-у, ношукурчилик қилурлар? Эмдилиқда чорчархасиз рўзғор қолмади, бир хелларда эккитадан мошин бор. Тўйларни кўрунгллар, қандоқ тўқун, фаровон. Иморатлар дуқабата. Ҳой гумроҳлар, айтингллар бу нимани шарофати?” “ Башқа юртлар ҳам бадаз мустақиллик қашшоқ бўлиб қолмади, боз фикр билдирди Жамил, Уруссияни, Қазоқни олинг, то ҳаттоки Тожикистонда ҳам тўй, иморатлар дабдабанок. Ҳа эмди шунча миқдор тилло, уран, пахта берадурғон юрт бой бўлмоғи керақда”. Самандар боз суханини давом бериб, якчанд мисоллар ва рақамларни санок қилди, ҳукуматга чин дилдан тасанно айтди. “Бародарлар ошдан аввол бир култдан олайлук, боз Самандарнинг суханини ноўрин бўлди Мурод муаллим, шу алпозда баҳс қилсак, бу фидоий жўрамиз мадҳияни ўқушни таклиф этадурғонга ўхшайдур. Биз маттни ёд олмаганмиз.” Ногаҳоний бу киноядан алар хандон отиб кулдилар. Бу ҳол дилимга ўтуришмади, фикримча Самандар ҳам андак ранж топди. Мурод муаллим муддаога ўтди: “Хуш, нима учун ичадурмиз?”

Самандар енгил жаҳл бирла киноя қилди: “Ватан мадҳиясини билмайдурғон, лоқинда қадаҳ тутуб варсоқилик қиладурғон гумроҳлар учун!” Фикри ожизимча, у мўлжални аниқ олғон эрди ва жанговар оҳанг бирла давом берди: билиб кўйунлар, моҳиятига етунгллар: бизнинг она юртимиз бор. Не-не инсонлар анинг бир ҳавуч тупроғига зор”... “ Ватан мадҳияси, демоқ ғалат, ани тўхтатди Жамил домло, расман Давлат мадҳияси деб аталур. Бу иборалар ғайри-ғайри

тушунчалардур.” “Мани ватаним ҳам давлатим ҳам битта – Ўзбекистон,” деди у андак авоз кўтариб. “Майли, бу қадаҳни ватан учун ва қоникмай яшайдурғон фидойилар учун оладурмиз,” ҳаммабоп суханни топиб гапурди Мурод муаллим.

Ошни келтурдилар. Самандар деганимиз бир-эки қошуқ олди-ю, ёнбош тортган куйи уйкуга кетди. “Майли дам олсун, деди Мурод муаллим юмуши бисёрдур, шўрлук тиним билмайдур. Олам ичра буноқа юртпарварни топмоқ мушкул. Ўзбекистон учун жонингни бер, десалар, дорнинг тагига мардона борадур. Гоҳо бу фидойи инсонга ўзумнинг ҳам ҳавасим келиб, ибрат олмоқ истагида бўлурман, валокин ўша мешчан қайсарлигим роҳ бермайдур. Ўғлум шу жўмарддек бўлмоғини орзу қиладурман.” “Ман баракс, ўғлум бундоқ бўлмоғини истамайдурман”, деди нечундир Жамил домло.

Шу маҳал Самандар ўйкусираб гапурди: “Ватанни севмоқ - иймондан...” “О, боядки, ватан ҳам бизни севсунда, жонидан” деди Мурод муаллим жавобан паст ва эрка авоз бирла гинаомуз. Самандар боз ўйкуга чўмган эрди. Мурод муаллим авоз чикормай, оҳиста кўзғолди, деволдаги мехга авезон қилинган эски чапонни олиб, авайлаб анинг устига ёпди. Биз ҳам шавкун қилмай, дастархонга фотиҳа қилдук ва беозор кўзғалдук. “Не боис вилоятга шундоқ юртпарварларни ҳоким қилиб қўймайдурлар-у, ўзига қаср куруб, қамокқа бориб ётадурғонларга имкон берадурлар,” фикр қилур эрдим ўзумча. Хотирингизда ўлса, бир вақт номини “Алибек” деб дигаргун қилган Аликул лақма хусусида ёзғон эрдим. Ул ғалча тарғибот идорасида хизмат қиладур, бот-бот мардумни жам қилиб ваз айтадур, яънеким бошдан аёқ ҳукуматга ҳамду сано ўқуйдур ва газитдаги чучмал таъриф-тавсифларни такрор қилғани боис зиқ бўлуб кетурсан. Боиси онки, ул варсоқининг вазифаси шулдур. Аммо Самандар дегонларининг ҳар бир иборасида ҳақиқат, самимийлик, замин бор. Бу фидокор юртга меҳрини меҳнати бирла исбот ҳам қиладур ва хусусан, жавонларга ибрат бўладур. Юртга меҳр бул мардакнинг қонига сингиган бўлуб, ани эътиқодидан зинҳор ва зинҳор қайтариб бўлмас!

Ман Шўро бобонинг боғларидан бевақт қайтдим. Ростики, Самандарга дилимда ботиний ва зоҳирий меҳр пайдо ўлди. Шу

шариф инсон ташриф этадурғон кунлар боз келишни, келажакда ўғулларимдан бирини анга шогирд қилмоқни дилга тугдим.

НОМА № 8

Дачага дубора борганимда Мурод муаллим таклиф этди: “Бу жойда бир пракурорнинг чала иморати бор. Тотор бала қаравул эрди, Уруссияга кетди. Батамом. Пракурорнинг заифаси мандан қаравул даракламоқни сўраган. Ўзунгизми, ўғлунгизми бу юмуш соҳиби бўлсаларинг тузук бўлур эрди. Маоши камроқ, локинда юмуши ҳам ҳаминқадар...”

Ўйга бориб, Найимбекка маслаҳат солғон эрдим: “Тузук, бир ҳафта ман қаравуллик қиладурман, дигарига сиз”, деди. Бадазон эккавлашиб бордук ва Мурод муаллим ул жойни намоён қилди.

Саккиз сўтух келадурғон ҳавли бўлуб, иморат деволи рост қилинғон, локинда томи ёпилмаган, фақат қаравулхона эбга келтурулган, то ҳаттоки ранг қилинган эрди. Ниҳолларнинг пеши ҳосилга кирган, аммо замин парваришга, меҳнатга муҳтож бўлуб, қаблан бул даргоҳда ўғри илиб кетадурғон бир нимарса кўрунмасди. Локинда дачада ҳар бир кишининг қаравул, инчунин боғбон тайинламоғ таомил боз аниқроқ дейдурғон ўлсак зарурат бўлғонди.

Мунинг боиси хусусида жилла батафсил сухан юратидурғон ўлсак, бундан эки чақирим нарида, яънеким ўша Самандар гапурган кўчанинги қибла тамонида бир деҳа мавжуд ўлуб, ани Арабқишлоқ деюрлар. Мардумлари араббашара, локинда батамом ўзбеклашгандурлар. Эҳтимолки, минг йиллар пеш Қусам ибн Аббос бирла келгандурлар, то ҳаттоки бобойлари ҳам арабини билмайдур. Ўн йил аввал Шўро бобо боғида иморатсозлик бошланмоғи бирла, Арабқишлоқнинг чапдаст балалари келтурулган ғишт, тахта, то ҳаттоки, дарахт ниҳолларини ҳам ўмармоқни авж олдурдилар. Газ баллонлари, қазонлар, тавуқлар ҳам гум бўладурғон ўлди. Милиса қўйдулар, наф бўлмади. Бадазон ҳамма қаравул тайинламоқни одат қилди. Ҳозир ҳам бировнинг сув тортадурғон матори, томидаги антеннаси гум бўлиб турур ва давогарлар муни араблардан кўрурлар.

Мурад муаллим ман бирла ўғлумни микрорайонга, яънеким пракурор яшайдурғон домга элтиб, шинос этмоқ лозим деб билди ва роҳ-бароҳ уқдурди. “Хўжайинни мардум прокурор деюр, аммо у киши аслида жонишин, яънеким ўринбосардурлар. Исм-у шарифлари Фидел Арабович Арабов. Детдомда тарбия топганлар. Бисёр ҳалол одам. Шўролар замони Куба подшоси Фидел Кастро Московга келган маҳал бу киши дунё кўрганлар ва бунинг шарофати боис анинг номини олганлар. Сағирхонага у кишини бир араббашара банда топширган, деюрлар ва шу сабаб Арабов аталганлар. Локинда калла зўр. Ўз қувватлари бирла ўқуб, шу даражага соҳиб бўлғонлар. Завжалари урус, асли немис, аммо уруслашган. Локинда тилло заифа. Мария апа деюрмиз. Асл исм-шарифлари Мария Зигерс. Бисёр хушфёъл хотун. Алар олийгоҳда боҳамро таҳсил топганлар”.

Мария апа деганларининг рафтори бизга ҳам манзур ўлди. Ўйига таклиф қилиб, дастархон ёйди. “Иморатнинг устини то ин вақт ёпган бўлур эрдик, аммо элликдан зиёд бололимизни араблар ўғурлар кетдилар. Фидел милиса юборди, аммо нишони чиқмади”, деди аёл урусилаб. Бо ин жумла, истаган микдор экин экиб олмоққа ҳам ихтиёр берди. “Авволги қаравул баланинг мошини бор эрди, ул-бул юмушимизни ҳам бажарур эрди”, деди. “Биз ҳам хизматдан қочмасмиз”, жавоб айлади Найимбек ва анинг бу ҳозиржавоб суханидан мамнунлик топдим.

Шул тариқа вақт-у имконга қараб, бир ҳафта камина ва дигар фурсат Найимбек ул даргоҳни кўруклайдурғон ўлдук. Бу арада ерни оғдариб, тирамойи картошка қададик, тоқларни беаяв хомтоқ навда урдук, бори ниҳолларни шаклу-суробини тузотдук.

Зиндалиқ шу тариқ давом берур ва шукри Худо қилиб юрур эрдик, локинда саратон аёқлаб қолган кунлар рўзгорда бир дилсиёҳлик юз бердики, бу хусусда тил тишласам, инсофдан ўлмас. Аслида бандасининг тириклик тарзи шуноқа: қисмат деб аталган кўргулук бот-бот бигизини суқиб олмоқни хуш кўрадур ва бунга бардош бермоқдан дигар иложинг йўқ.

Аниқ хотирамда турубдур, рўзи чаҳоршанба эрди, вақти хуфтон Мурад муаллим сим қокди. “ О, сизлар қанақа қаравул: уч кундан бери қароларинг кўринмайдур,” деди надомат бирла. “Найимбекнинг

навбати эрди, ул жойда йўқми?” сўроқ айладим. “Бир кўриниш берадир-у, қочиб қоладур”, жавоб айлади ул. Аниқлик киритмоққа ваъда бердим, локинда хавотирим чандон ошиб, ўғлумнинг ўзига тилфон қилдим. “Найимбек. Яхшисанму, асал? Қаёндасан?” “Дачада”!

Ялғон гапурди, муттаҳам. Локинда бир нимарса демадим, яънеким жилла сир бермадим. “Бала чапга кетган, яънеким ўйнош зиёд қилган бўлмасун,” деган бисёр нохуш фикр келди калламга ва бундин хавотирим чандон зиёд ўлди.

Саҳармардон Мурод муаллимни кўруб, батафсил сўроқ айладим ва ани тинглаб, гумонимни изҳор қилдим. “Мумкин, деди ул, ёш одам...” “Бир хизмат қилинг, муаллим сар хам қилдим илтижо бирла. Баланинг арқасидан пойлаб, қайси эшикка бош сукмоғини аниқламоққа кўмак кўрсатинг.” Ул қайсар беандешалик ва дағаллик ила жавоб қайтарди. “ Айғоқчилик кўлумдан келмайдур!” Бу жавобдан бисёр ранж топдим, боисики, бошингга ташвиш тушган маҳал бародаринг мадад қўлини узотмаса, бу - дард устига чипқондур. Бадаз намози бегоҳи ҳамсоямиз Мўминжоннинг эшигини қоқдум. Баласини қўлидан тутуб чикди ва каминани кўруб сарафроз ўлди. Науфал каминага салом берди ва истикболимга чопди. Бу ҳолдан эккимиз ҳам бисёр хушнудлик топдик. “Фақат сиздан бегонасирамайдур, деди Мўминжон, башқалардан қочадур. Яввойи.” Дарҳақиқат рост. Балакай ҳавлимга бориб, чўжаларга дон бермоққа кўнуккан. Лақаби жет аталган лайча кучугимизни ҳам дўст тутадур. “Бу балалар шундоқ ялғуз шароитда вояга етган, дедим иккимиз қолғач, одамларга эш бўлмоғи душвор кечур. Сиз анга яхши кучукбачча, канарейка, тавушқон савфо қилинг. Жаниворларни дўст тутса, бад одамларга ҳам кўникур, меҳр намоён қилур”. Фикрим анга маъқул тушди.

Бадаз бир пиёла чой муддаога ўтдум. Дедимки: шундоқ ташвиш пайдо қилдук. Эмди мадад кўрсатсангиз, яънеким, вақти шом мошинингиз бирла ани арқасидан юруб пойласак, қай даргоҳга кирмоғини аниқ қилсак. Мурод муаллимдан озор топдим, ул қайсар рад қилди.” “Биринчидан, муаллимдан ранжимоқ нодуруст, жавоб қайтарди Мўминжон, илло, ул охир-оқибат ўғлингиз бирла

хафалашиб қолмоқдан хавф тортадур. Экинчидан, Найимжонни арқасидан пойламоққа ҳожат йўқ, қайси ўйга кирмоғини биладурман”. “Иби, дедим о, барвактроқ бизга аён этмайдурсизми? “ “Ўғлунгизни мошини гоҳи шаби дароз ошхона поёнидаги дом рўпарасида турадур. Локинда Найимжон не муддао бирла қайбир эшикка кирадур – каминага қаронғу”. “Мўминжон, илоҳо умрингизга барака ато этсун! Қолғонини ўзум ҳал қилурман,” дедим. “Локинда бу гапни сизга ман айтмадим...” деди ҳамсоям.

Эртаси вақти шом Мўминжон ишора қилғон жойга бориб, паналаб ўтурдим. Тахмин эки соатлар ўтуб, “Matiz”имиз пайдо ўлди. Найим саросима бирла тушуб, мошинга қулф урди ва сарафрозлик, хушбахтлик ила биринчи қаватга кириб, тўғридаги эшик тугмасини босди. Эшикни аёл очди ва нокас ўғлимиз кириб кетди. Бисёр кўрқув ва хавотир бирла вужудимга ларза кирди. Фикру ўйимни саришта қилолмай, гаранг бўлуб қолғон эрдим. Бадаз якчанд дақиқа ўзумни қўлга олиб, боз тилифон қилдим. “Найим, тузукмисан? Қаёндасан?” “Дада, дачадаман”, деди мунофиқлик ила. Бир нимарса демай ўйга қайтдим.

Жамила каминани кўруб кўрқуб кетди. “Дадаси, сизга нима бўлди, рангингиз учган, хотирингиз бисёр паришон” “Сўрама, жонидан,” маюс жавоб айладим. Хотун хавотир бирла арқамдан кирди. Боре кўргуликни изҳор этмоқдан дигар чорам йўқ эрди.

Заифамиз ҳам қаҳр-у ғазабга минди. Дедики: “Ҳозир борадурмиз, шарманда қиладурмиз.” “Шошма, бу юмушни эртага қолдурсак, тузук бўлмасму?” жавоб айладим хавотир бирла. “Зинҳор бўлмайдур, ҳозир борадурмиз, сабру тоқатим халқумимга келур! Зоту зурёдимиздан буноқа бузуқи ҳайвон чиқмаган эрди,” жавоб айлади ғазаб бирла. Даме кечмай либосини кийиб чиқди. Надоматлар бўлғайким, бу ходисотдан келинимиз ҳам ногоҳ хабардор ўлди. Андин пинҳон тутмоққа ҳарчанд кўшиш қилғон эрдим, аммо қай тариқа бохабар бўлди – каминага торик. Бул шармандалик катта қазонда қайнамоғидан ва алалхусус, аларнинг рўзғорига савуклик тушишидан хавотирим бисёр зиёда бўлди.

Қисса кўтоҳ, уччавлон қаёндасан Лабиғор ошхонаси, деб йўлга тушдук. Такси даме ўтмай бизни ул жойга элтди. Роҳ-ба роҳ бир оғуз

сўз қотмадик, баримиз Найимнинг нопок қадамидан бисёр ранж топғон, ғусса тортғон эрдик..

“Matiz”имизни ул манзилда кўруб, заифаларнинг қахру ғазаби боз жўш урди. Ларзон панжаларим бирла эшик тугмасини босдим. “Ким у?” хотун киши шоҳиста авоз берди. “Маҳалладан, мусур масаласида келдук,” фикрлаб кўйғон ялғонимни ишга солдум. Эшик очилмоғи баробар, шавкун солиб, ичкари сукулдук ва анда Найимбекнинг пойафзалини кўруб, қаҳримиз чандон ошди. “Қани у сволич, ҳанги? авоз кўтардим, бошини сапчадак узуб ташлайдурман, ифлосни”. Хотуним бирла келиним ул заифани ҳақорат қилмоққа, қарғамокқа тушдилар. “Бузук” ҳам дедилар, “жалаб” ҳам... Уччавлон бўлуб Найимни охтарурмиз денг, нишонини топмаймиз. Фикримча, ўзини тиризадан ташлаб, қочган кўринадур, бетамиз. Жувоннинг ранги-рўйи учиб кетган, бир сухан демас, қалт-қалт ларзон эрди. Аёлим бирла келиним шукрки, ул заифага кўл кўтармадилар, локинда шавкун солиб, лаънат қилмоқдан тин олмас эрдилар.

“Вай, қаранглар, деди бир маҳал келиним йиғлаб, мани тилло зебигардонимни ўйношига келтириб берибдур, нокас! Охтармаган жойим қолмаган эрди. Ахмоқ! Кўрнамак!”

Ул бўйунга тоқадурғон забигардонни олиб, боз бир нимарсаларни дарак қилди. “Шу тилло узукни ҳам мани эрим олиб берган, деди ва ани олиб киссасига солди. “Кўйунг, у ўзумники, эрингиз олиб бергани йўқ, деди, жувон кўз ёш бирла, биринчи бора забонга кириб. “Намокул қилибсан, сан бузуқи, мана шу ҳалқани ҳам ўша олиб берган” деди келин ва ани ҳам қўлга олди. “Жойига кўйунг, инсофингиз борму, деди заифа зорланиб, алар ўзумники.” “Инсоф, дедингми, жаҳлга минди Жамила, сан биравнинг эрини йўлдан урсанг, бу инсофданми, ғар?! Юзинг курсун сани!

Бадазон ул жувон авоз кўюб, дард бирла йиғлади. “Олинглар, олинглар, майли борини олинглар,” деди иддао ва алам бирла.

Биз бисёр хафагарчилик бирла ўйга қайтдик. Бир-биримиздан хижолат чекар эрдикки, чеки йўқдур. Шу боис гапурмас эрдик. Деҳага кирар маҳал келин деди: “Ман бу заифани танийдурман, Ул аввол боғчада Маржонанинг тарбиячиси эрди. Ҳозир у жойда ишламайдур.

Маржона, бу – неварамиз. Демакки, ўғлумиз ул занак бирла ўша замонлар шинос ўлган. Падарлаънат! Ота ўғул! Бу – худонинг манга берган жазоси! Московда қилғон зино ишларимни жавоби, фикр қилдим ўзумча.

Найимбек пайдо бўлмади. Вақти шом Мурод муаллимга тилфон қилиб, дарагини сўрадим. Дедик: “Бу жойда қаравуллик қиладур”. Андак хотиржамлик топдим. Аммо заифаларимиз ҳамон ғазаб оғушида эрдилар.

Экки кун ўтуб, қаҳрим андак суслик топгач, дача тамон равона ўлдум. Найимбек қаравулхонала ўлтурур эрди. Ҳижолат тортур эрдик, онча бор. Ман сўроқ айламай, ўзини окламокқа тушди. “Ул заифа Маржонанинг тарбиягари эрди ва экки ойлик пулини бермаганим боис борган эрдим.” “Намоқулни нонини ебсан, жавоб айладим, ундоқ бўлса не сабаб чиқиб кочдинг.” “Сиздан кўркдум” “Ғапур: ул заифа ким?” сўроқ айладим якчанд дақиқа сукут тутгач. Ўғлумизнинг беҳад хавотир ва андеша бирла берган жавобларидан аён ўлдик, ул жувоннинг исму шарифи Сафия бўлуб, падари Каттақўрғондан экан. Волидасини тоторка деди. Жувоннинг бир ўғли бўлиб, бобо ва момоси бирла зиндагонлик қиларкан. Заифа қайбирам мактабда сабоқ бериб, боз ўқуркан ҳам. Эри мундан ўн йил аввол Португалия отлиғ юртга иш охтариб кетганлигини аён қилди. Хорижда ошпазлик қилибдур ва қачанки ўз корхонасини очмоқ ташвишига тушган маҳали, ўша юрт фуқаролигини олмоқ зарурлигини таъкид қилибдурлар. Шўрлик шундоқ йўл тутубдур. Эмди Ўзбекистонга қайтмоғи бисёр душвор кечур эмиш. Миршаблар хориж фуқароси, деб қадамда ақча талаб этурканлар. Бундоқ бандани салкам сотқинга баробар билиб, иш ҳам бермас ва бисёр қийноққа солур эрканлар. Шу боис келмас эмиш. Завжасини ул юртга чорларкан, локинда заифа бормокқа рози бўлмабдур.

“Дегин, сўроқ айладим ўғлимни, зебигардондан дигар бирор тиллолик савғо этдунгми” “Бараксе, у манга якчанд либослар тақдим қилди” деди. “Сани гулдак келинчагинг, қизинг бор, рўзгоринг бузулишидан кўркмайдурсанми, номард?!” “У жойга эмди аёғимни кўймайман, дада!” “Қасам ич!” Ул нокас худони арага кўйуб қасам ҳам ичди. Биз боз сукутга чўмдук. “Ғап энди бундоқ, диққат қил,

дедим бадазон. Сан қарзимни элтган эрдим, деб ялғон гапурдинг. Аммо эков хотунинг бирла бийингни шу гапга ишонтирмоғимиз зарур. Дигар илож йўқ. Ман сан тараф ўтуб, суханингни тасдиқ этадурман, шул гапда маҳкам тур! Шундоқ йўл тутайликки, бу гапни иси чикмасун. Зурриётимиз бирла бадном булурмиз, бала! Рўзгоринг вайрон бўлмоғидан бисёр кўрқадурман.

Ўйга келиб, хотун бирла келинни чорладим. Дедимки: “Кеча биз қаҳр -ғазаб устида андақ ошириб юборганга ўхшайдурмиз. Найимбек эчки ойлик ақча қарздор экан, ведомусни кўзум бирла кўрдум. Фикри кўтоҳимча, шу пулни олиб борган. Ниятбузуклик бўлганми, йўқми – худо биладур. Анга бисёр зуғум этмайлуқ”. “Мани зебигардонимчи?” сўроқ айлади келин ва дард бирла йиғлаб юборди. “Келинжон, вазмин бўлмоқ зарур, мулойим гапурдим. Мунинг ҳам тагига етгандакман. Ул заифа тиллошунос эрмиш: кўрсатмоққа элтган. Тиллони ҳам, тошни ҳам тоза нарса, дебду ва бугун нархи фалон ақчага ошганлигини айтибдур.

Бу ўйдурмаларимга келиним кўпроқ, завжам камроқ бовар қилди. Локинда шунинг ўзи кифоя эрди. Рўзгорга савуклик тушиши, гап тарқалишини имкон қадар чеклаган эрдим. “Эмди, келинжон йиғламоқдан тин олинг ва ул заифани буюмларини чиқориб беринг. Ўзум элтиб топширурман. Бизга ҳаром муюм керак йўқ!

Эртаси боз вақти шом, хавотир аралаш ул жувоннинг эшигини қоқдим. “Ман Найимбекнинг дадаси бўлурман, дедим мулойим авоз бирла, кеча тиллоларингизни ноҳақ олғон эканмиз, келтурдим.” Ул заифа эшик очди. Фикримча кўп йиғлаган эрди, қабоқларида шиш кўрунди. Раҳмим келди. “Дедимки, биз кеча жаҳл бирла андақ бадқаҳрлик қилдук. Ман муюмларингизни кетурдум. Олинг!”

Шундоқ деб, анга тагдан назар ташладим. Ул хушқомат, хушрў, окбадан эрди ва қиёфасида оврупоча ва осиеча рангу шамойиллар жобажо бўлуб, бисёр зеболиқ топғон эрди. Бир маҳал кўзум анинг аёқларига тушди ва беихтиёр Марямхонни ёдга олдим. Анинг ҳам аёқлари шундоқ бўлуқ, аппоқ, сонлари ларзон эрди, Мехр, шавк ва эҳтирос бирла аларни силар эрдим.

Шу фурсат ногоҳ фаҳмлаб қолдимки, чап елкамдаги шайтон мани фикримни бузмоқ ниятиндадур. Анга ҳай бердим ва хайр-хуш қилиб,

чикиб кетдим.

Йўлда давом берур эканман, хотиримга Москов бозорида бахту тахтимдан фол очган жўги занак тушди. “Агар бир рубл берсанг, бисёр ҳикматли гап айтурман, деган эрди ул. Ҳангоматалаблик ила кафтига бир сўм қўйдум. Ул деди: “Бегона заифа бирла танишмоқдан кўра, андин ажрашмоқ мушкул кечур. Хотунлар бисёр маккор келурлур. Огоҳ бўл!”

Эмди падарлаънат Найимбекимизни мана шу нозаниндан ажратиб олмоқ осон кечмас. Ул ҳанги қасамдан андеша қилмай, бу оҳанраболи даргоҳга муқаррар қайтиб келадур.

Қандоқ қилмоқ керакки, бу ташрифнинг иси чиқмасун.

Локин инсоф бирла гапурганда, шу аппоқ ва бўлуқ аёқлар, бежирим, ларсилдоқ сонларни, боз аниқроғи, навқирон, хушрў жувонни, лоақал бир кечага ҳам ялғуз қолдирмоқлик, гуноҳи азимдур.

НОМА № 9

Хотирингиз панд бермаса, деган эрдимки, қисмат деган шумшук кўргулуқ вужудингга бигизини бот-бот суқиб олмоқни хуш кўрадур. Гоҳида ноарзанда яънеким заррадай хушбахтлик ато этиб, эвазига катта дилсияхликка рўбарў этадур.

Начора: ҳар нимарса учун жавоб бермоқ керак – тоҳатто ногаҳоний сархушлиқлар учун ҳам.

Якшанба дачада экинларни суғорар маҳалим эшик очилиб, Мария апа кириб келди ва бадазон кўзойнак тоққан, бисёр озода либос кийган, хуштакаллуф, аммо зоҳиран ҳуркак мардак намоён бўлди. Бу одам Фидел Арабов бўлғонин бозуд фаҳмладим. Алар камина бирла қўл бериб кўрушдилар. Бадаз ҳолпурслик, эр-хотун гул-у, экинлар аралаб, гулгаштлик қилиб юрдилар ва иншоллоҳ, мамнунлик топдилар. Бу ҳолдин камина ҳам бисёр сархушлик топдим, аларга эҳтиромлар намоён этиб, ўтуруб хордиқ чиқармоқлари ниятинда жой тайёр қилдим, алма, олболу тердим, қисса кўтоҳ дилларини топмоқ ташвишига тушдум.

Локинда ҳарчан қилсам ҳамки, мардак ўтурушга хоҳиш бермади.

Ман меваларни аларнинг мошинларига солдим. Боз дедимки: “Эртага Найимбек ўйларингга картошка бирла памидор элтиб берадур.”

Бадазон бу беозор, локинда табиати жумбоқ мардак хусусида бот-бот фикр юритадурғон бўлдум. Фикри ожизимча, бул банда ўз юмушини хуш кўрадурғон, сидкидил, ҳалол бажарадурғон, хуб одам. Аммо атрофдагиларга эш бўлмайдурғон, улфатчиликка кўникма қилмаган, ялғуз кишидур. Ул шундоқ мухитда, яъне детдомда тарбия топғони, хотун ҳам урус (аслан немислигини ёдовар этғон эрдим) бўлғони боис ҳамма урфу таомиллари ғайричадур. Худо аларни фарзанддан ҳам қисганлигини билур эрдим. Аслан бала-чақа маҳалла, боғча, мактаб боис кишини дигарлар бирла вобаста қиладурғон, узлатдан тортадурғон занжирдур.

Қисса кўтоҳ, бир кун Найимбек дедики, Фидел амакини вазифадан озод этибдурлар. Ушбу ахбордан бисёр ранж топдим. Боиси: умри дароз бир идорада хизмат этган ва бунга дилдан кўнуккан, диган бирор юмуши, улфат, хангомага соҳиб бўлмаган мардакнинг қисматидан ташвиш тортур эрдим. Мурод муаллим бирла гуфтигу қилиб, истеъфоси сабабларининг ҳам тагига етдим.

Тошканда катта арбоблардан бири нутқ ирод қилиб дебдики: “Давлат тилини жорий этгонимизга фалон сана бўлди. Локинда бир хел нобарор амалдорлар то ҳануз ҳужжатларни урус забонида битурлар.” Мисол тариқаси якчанд айбдорлар исму шарифини тилга олибдур. Ноомадликни кўрунгики, булар арасида “Фидел Арабов” ҳам бор экан.

Мадомики, шундоқ бообрў арбоб бу суханни айтгон экан, зеро чора кўрмоқ ҳам қарз, ҳам фарздур. Боиси: юқорига алар қониқадурғон жавоб йўлламоқ жойиз. Фидел Арабовга дебдиларки: “Сизни вақтинча бўшатурмиз, бад арқаси савуса, боз вазифангизга ўтказурмиз.”

Шу тариқа юмушидан жудо бўлибдур. Эмдилиқда кунаро дачага келадурғон бўлди. Домда танг бўлмоғи аниқ, боз устига дигар борадурғон жойи бўлмагач нима ҳам қилсун. Ман кўрдумки, бул бечора мардак рўзба-рўз дилтанг-у, дилғаш бўлур, яккалик сезур, ўзум эътибор кўрсатмоққа жазм қилдим. Номини айтмоқ андақ нораво бўлғони боис анга “таксир” деб мурожаат қиладурғон бўлдум.

Тавозелар намоён қилиб, бо микдор бисёрроқ мулоқот қилмоқ ниятида бўлур эрдим. Шу тариқа камина бирлан дил очиб суҳбат курадурғон ўлди. Бад анга дедимки: “Тақсир, бул жойда Мурод муаллимнинг қаравулхонаси мавжуд. Анда хурфикр бандалар, хушфеъл улфатлар жам бўлурлар ва истар эрдимки ташриф қилсангиз.” Ул бадаз бисёр мулоҳазалар рози бўлди. Қаравулхонадаги бандаларни ҳам огоҳ қилдим: “Бисёр нозик меҳмон келтирурман. Ул зотнинг исму шарифини, қай жойданлиги, зоту зурёди, хизмат жойини сўрамоқ нонойиз. Дилига қаттиқ олур. Боиси, шундоқ, шундоқ. Ўзи бисёр боодоб банда, шу боис нонойиз ва ҳақорат гаплар бўлмасун.

Умри дароз гузарга чиқмаган, чойхона кўрмаган, улфатчиликдан йироқ банданинг ҳолатини тасаввур қилмоқ қийин эмас эрди. Ул сукут сақлаб ўлтирур ва дигарлар ҳам андеша бирла нима демокни билмас эрдилар. Меҳмонга такаллуф бирла май узотдилар. Локинда рад этди. Башқалар андақ қонни қизитдилар ва гапзанонлар, бухсу мунозаралар авжига чикди. Мурод муаллим ҳукуматдан шикоят қилди, Самандар Ялта шаҳринда Мария номли нозанин урус аёлни қўлга киритгонни эзмалик бирла гапурди, ман даврани одобга чорлаш ниятинда бугун жума намозида имом хатибимизнинг амру маъруфини гапурдим, аммо локин буларнинг бирортаси меҳмоннинг дилига зарра ҳам ўтуришмади. Одоб билан турмоққа рухсат сўради. Ман боҳамро чиқиб, хайр-хуш қилдим. Фикр қилдимки, эҳтимол бу одам ҳақдур ва бизлар маънан бузулган, одоб чорчўпасидан чиққан гуноҳкорлардурмиз. Шу боис қавушмоқ мушкул кечур.

Арадан якчанд ойлар ўтсада, ҳамкасблар ани бирор юмушга таклиф қилмадилар, ёддан фаромуш қилдилар. Зеро миллатимиз зиёлилларининг қисмати ҳам андаки, аксарида меҳр-оқибат оқсоқ, анчагина худбиндурлар. Мани тақсирим бўлса рўзба рўз сиқилар, озор тортарди.

Ва ҳамкасблардан умедини канда қилиб, хусусий натариус идораси очмоққа жазм қилди. Идорама-идора бисёр авора бўлуб, рухсат олган маҳал ўша гўдаклигида норасидаги таъқиб қилган шамшак қисмат бу жойга ҳам ҳозир бўлди. Яънеким, ҳукумат хусусий нотариусларни ман қилди.

Магарам эътибор қаратган бўлсангиз, шўролар замонида бир хел зиёлилар юз кўрсатдилар. Алар уруси фикр юритур, рўзғорда шу забонда сухан қилур эрдилар. Якчандларининг заифалари ҳам ғайридин бўлуб, балалари бизнинг забонни билмас эрди. Таассуфки, бундоқ тоифаларга омад бот-бот дастпанжасини узотур ва алар баланд лавозим-у амалларга осон эришур эрдилар.

Аслан, Фидел ҳам шу тоифага мансуб эрди. Локинда тафовут бундаки, бу ғариб банда дунёга келган фурсатидан эътиборан қисмат таъкибига рўбарў эрди.

Ман фикримнинг поёнига етмас эрдим. Хуш. Бу бандада не гуноҳ? Ношуд ота-она уни дунёга келтурган ва шу заҳоти номардлик ила бечорадан воз кечган. Бала етимхонада тарбия топган ва қисматга қасдма-қасд кураш олиб борган, сабот бирла ўкуган, ишлаган, ўйланган. Ҳалол хизмат қилган. Дунёга келиб, кўз очган заҳоти ношуд ота-она воз кечган бандадан бугун жамиятнинг, боз аниқ айтадурғон бўлсак ҳамкорлар-у, ҳамкасблар ҳам воз кечмоғи бедодлик эмасму?! Таассуфларким, бул бегуноҳ банда табиатан ялғуз эрди, дағе борлиқ чап қўлини узотди ва яккалик бағрига ҳавола этди. Анга раҳмим келур, мадад кўрсатмоқ илинжида режалар тузур эрдим.

Шул арада ҳадисда ибратбахш гап ўқуб колдим.

“ Дилида худони жо қилмаган ҳар қандоқ банда ялғузлик азобин тортур”!

Илло, ботаъсир ва ҳақ гап! Ҳар бир банда Худони танимоғи зарур! Бусиз анинг зиндагонлиги дўзахга айланмоғи муқарар! Яратганнинг ўзигина бандасидан зинҳор ва зинҳор воз кечмаган, ани ялғузлик азобига гирифторм этмагай!

Шул дақиқадан эътиборан ман ўзига вобаста бўлмаган ҳолда, тириклик чорраҳаларида андак адашиб қолган бу мардакнинг дилига нури мунавварни жо этмоққа камарбаста бўлдум.

Кун ўтуб, тилифон қилдим, Мария апа кўтарди. “Сингилжон, дедим, ман тақсиримни бир жойга зиёратга элтур ниятиндаман, бемалол бўлса, тайёр бўлсунлар.” “Борадур, деди заифаси, бу жойда зиқ бўлуб, нима қилмоқни билмай ўтирибдур.” “Matiz”ни ўзум ҳайдаб бордум. Тушуб, салом-алеқ қилдик ва эҳтиром ила эшик очдим. Бир сухан демай ёнимга ўтурди. Тўғри Хўжа Аҳрори Вали

ҳазратларининг зиёратгоҳлари тамон ҳайдадим.

Ўзум бу азиз жойдаги мачитга ойига бир-эки бор намози жумани ўкугани келадурман. Ва ҳар сафар каминани ботуний ва зоҳирий салобат босадур, ҳаяжоним жўш урадур, эътиқодим чандон ошадур. Ҳавлига кирмоғингиз бирла осмонранг гумбазлар, кошинкор пештоқлар, якчанд асрни кўрган чинорлар ҳайратингизга ҳайрат кўшадур. Бу жойдаги қадима мачит ҳам салобатнок бўлуб, устунлари батамом ўймакорлик. Чапда Афғон подшосининг боқий хобгоҳи.(Бир замонлар бу одам қабрини Хўжа аҳрори Вали ҳазратларининг пойларига қўймоқларини васият қилган.) Бадазон ҳазратнинг ва хеш-акраболарининг қабрлари. Чан аср пеш тошга майда ҳарфлар ила арабилаб, нақшинкор қилиб, бу зоти бобаракот хусусида батафсил битганлар. Бу масканда табиат ҳам дигаргун. Мудом шаббода эсиб турадур. Дарахтлар ва паррандаларнинг ҳисобига бормайдурсан.

Таассуф бирла муни кўрунги, бародари азизимиз Фидел бир чакирим қиблагохда ярим аср рўзгурзонлик қилиб, бу муқаддас жойга қадамранжида этмаган экан. Шу боис ҳар қадамда пушмонлик қилар ва ҳайрат-надомати ошар эрди. Мачит устунлари, чинорларни кучоққа олар, тош ва кошинларга битилган гуллар ва хатларга тикилмоқдан чарчамас, аларнинг мазмун-моҳиятини чакмоқ орзусида бўлурди.

“Тақсир, дедим сиз тамошо қилиб турунг, ман эки ракат намоз ўқуб чиқай.” Роҳба роҳ фикр қилдим, бу одамни аста секинлик бирла намозхонлар сафига тортмоғим лозимдур.

Фарзи муслимни адо этиб чиқсам, ҳамроҳим ҳавуз бўйидаги дўкончадан китоб хариб қилиб турган экан. “ “Султонларга таъкидларим” деган мана бу китобчани Хўжа Аҳрори Валининг ўзлари ёзган эканлар. Буниси ул зоти бобарокатнинг таржимаи ҳоллари, ҳаётлари хусусида. Муни Ботурхон Валихўжаев битган эканлар”, деди завқ бирла. Андаги мамнунлик каминага ҳам юқди ва сарафрозлик ила ўйига элтиб қўйдум.

Кун ўтуб, оғойи Фидел манга сим қокди. Бу анинг каминага илк бор тилифон қилмоғи эрди. “Акои Калвак, деди, ман ҳазратнинг китобларини ўқуб чиқдим. Бул таъкидлар бугунги султонларга ҳам раво ва тааллуқлидур. Кулоқ тутинг: аларга нимани таъкид

киладурлар: ”Магар сан султон бўлган замонда бирор банда ноҳақ жазо топса, қози эмас сан айбдорсан! Магар сан султон бўлган замонда бирор заифани ғулом қилиб сотсалар, гуноҳи санинг гарданингадур!” Шу тариқа якчанд саҳифани шавқ-у-завқ бирла берилиб ўқиди. Бадазон сўроқлар берди. “Не боис подшолар бу зотга ин қадар бош эгканлар?” “Чунки, дедим, мардум энг аввало подшогамас, ул мухтарам зотга эргашган. Боиси: мартаба шу даража ғани бўлган. Бундоқ алломалар подшоларга нисбат Яратганга анча яқин турадурлар.” Шу тариқа якчанд дақиқа савол-жавоб қилдик.

Туни дароз уйқум келмади. Бир мўминнинг дилига сочган доннинг ниш урмоғигап гувоҳ бўлмоқ бисёр мамнунлик эрди, албат. Бу гал укашонимизни Исмоил ал Бухорий зиёратгоҳларига элтишни дилга тугдим. Кун ўтуб, вақти шом боз тилифон қилди. “Ака, деди, ман Хўжа Аҳрори Вали зиёратгоҳларига боз бир бор бориб келдим. Бу гал ҳам муллони чорлаб, қабрлари қаршисида дуо ўқутдим. Ул дўконда якчанд китоблар кўрган эдим. Аларни харид этдим. Надомат бўлсунким, Хўжа Аҳрори вали тожикилаб ёзган эрканлар, тишим ўтмай турубдур.” “Ўзбекига оғдарилганлари манда бор, мамнун этдим ани, сизга етказурман”.

Исмоил Бухорий зиёратгоҳларига борар маҳалимиз, ўзини каминага бисёр яқин тутди. Роҳ-бароҳ дилдан беғубор сўхбатлар курдук. Анинг суханлари пурмазмун, ўзини тутмоғи ибратбахш бўлуб, зукколик бирла хокисорлик жамулжам-у жобажо эрди. То ҳатто фикр қилдимки, бу бандани мардумдан жудо қилиб турган нарса айнан анинг ақли бисёрлигидур. Ваҳоланки, бундоқ инсонни бор меҳр ила яхши кўрмаслик мумкин эмас эрди! “Тушумда акамни кўрубман. Ани бисёр ахтариб, эмди топган маҳалим кучуклар галаси пайдо бўлуб бизни ғажибдур...” деди бечора.

Рости гапки, ул кўрган туш дилимга ўтуришмади. Таъбири қандоқ бўлди экан, деб ҳаёл ҳам сурдим. Эҳтимол, қайбирам масканда акаси, укаси бордур, жигарини дараклаб юргандур. “Инсон зоти бир-бирининг жигаридур,” дейдилар Саъдий ҳазратлари. Ростми ялғонми, ул зоти бобаракотнинг уш бу суханлари Бирлашган Миллатлар Ташкилоти идораси пештоқиға ҳам ҳам битилган деюрлар. Зеро инсоният Одам Ато ва Момо Ҳаво зурриётларидур. Мадомики, бул

хушфеъл, бегуноҳ одам каминани “Ака” деб зорланган экан, ул манинг укам, жону жаҳонимдур.

Бу зиёратгоҳдан ҳам укамиз катта таассурот олди.

Кун ўтуб, майда чуйда харид қилиб, ўйига бордум. Эр-хотун бисёр ҳам сарафроз бўлдилар. “Ака, деди ҳаяжон бирла ман Бухорий ҳазратлари ҳадисларини ўқуб турибман. Хайратим бесарҳаддур. Аммо сиздан дигар илтимосим бор. Каминага якчанд дуолар ёзиб беринг, азиз жойларга борган маҳал, домло дараклаб авора бўлмайин.”

Водариғ-о! Водариғ-о! Водариғ! Қисмат бешафқат бигизини нақ юракни мўлжал қилмай сукса не қилур эрди?!

Пешин намозидан турган маҳалим эрди. Мария апа тилифон қилди ва йиғлаб дедики: “Акои Калвак, бозуд келинг, Фидел Арабовичдан жудо бўлдук”. Рости гапки, дилу жигарим узулгандак бўлди. Саросима бирла етиб борсам, эшик олдинда якчан кишилар хомуш турубдилар. Ичкари кирдим, Мария апа елкамга бош қўйиб йиғлади, ўзумнинг ҳам дийдаларим шашқатор бўлди. Аён ўлдики, бародари азизим, Шоҳи Зинда зиёратига бориб, анинг зиналаридан чопиб чиқибди ва ўша жойда йиқилиб, бандаликни бажо келтурубди.

Дилим ҳасрат-у, надоматга тўлуб кетди. Бу қандоқ қисмат, қандоқ бедодлик?!

Мария апа дедики: “Акои Калвак, илтимос қиладурман, маракага бош-қош бўлуб турунг, одами йўқ демасунлар. Фидел Арабович одамларга кўп яхшилиқлар қилган.” “Дедимки: “Ул манинг укам эрди.”

Чиқиб маҳалла оқсақоли бирла қизиқдим. Тилифонда гапуриб турган мардак тамон имладилар. “...Жўк жўк, боролмайман, давом берарди у, биттаси ўлиб қопти. Ўрис амас, детдомский. Гузарга бир тийинник пойдаси тиймас эди, аралашмасди ҳам. Ўзим бўмасам бўмайди! Ҳали моргда. Одами жўк!”

Оқсақолнинг бефаҳмона гапларидан қаҳрга миндим. Бу одам даштдан кўчиб келганлиги, у жойда ферма мудир бўлғонлигини айтдилар.

Ман билган аксар оқсақоллар борки, шуноқа калондимоғ! Бориси мардум аларга бош эгиб, қалтираб турмоғини истайдурлар ва гўё

аларсиз ўлук кўмилмай қоладурғондай. Жаҳлимни жилавлаб, унинг наздига бордим. “Таксир, дедим одами жўқ деманг, ман укаси бўладурман. Радной. Зарур юмушингиз бўлса, бормоғингиз мумкин”. Пўсти ғасф экан, бефарасот, тўқумтабиатнинг, суханим таъсир ҳам қилмади. Бадазон ўғулларимни чорладим, дедимки, бу жойда туруб бел боғлайдурмиз. “Амакижоним”, деб, дилхунлик ила фарёд чекасанлар. Маҳалладаги бародарларни ҳам чорладим, бирини гўрқобга, дағе бирини мурдашўга юбордим, ўзум кафанликларни мухайё қилдим. Моргдан ўлукни келтириб, вақти жанозани эълон этдим.

Мария апа чорлаб дедики: “Харажатларни ўзум тўлайдурман”. Дедимки, зарур бўлса айтарман, ҳозирча ўзумда бор.

Тобуткаш кам бўладурми деб хавотирим бор эрди, шукрки ундок бўлмади. Идорасидан, маҳалладан, марҳумдан хубликлар кўрганлар, инчунин таниш- билишлар келдилар. Бир сипо одам (бад билсам прокурор экан) мани чеккага чорлаб дедики, “Неки зарурат бўлса, манга айтинг мухайё этурман.” Анга қуллуқ қилдим, тавозе намоён этдим. Жаноза ўқур маҳали, домулло марҳумнинг қавмини сўрамоғи бирла Найимбек анга наздик бўлди ва таомилга озор бермай, каллажуммонлик қилиб турди. Тобутни кўтармоқлари бирла пешкашлик қилиб, авоз бериб йўлга тушдук.

“Тўрга ким кирадур, деди у жойдан туфрокка ботиб чиққан гўрқоб. “Ман, кирурман, жавоб бердим ва чакқонлик бирла пастга тушдум. Бадазон лаҳатга кириб, марҳумни беозор тиззамга олдим, бошини қибла тамонга қўйиб, бош ва аёқ тамондаги белбоғларни чечдим. Боре юмушларни рисоладагидак уддалаб, лаҳатдан гўрнинг айвонига чиқдим-у, ўпкам тўлуб кетди. Жаме алам-у, ситамлар жамул-жам ва сарбасар бўлуб, вужудим ва руҳимни мавҳ этган эрди. Ногоҳ ақлу вужудимни идора этолмай, фалаж бир ҳолатда қабр деворига така қилиб қолдим.

Шаккоклигимни ўзи кечирган бўлсин, ҳазорон ва ҳазорон тавба, тазарру қиладурман. Локинда бу беайб ва зукко инсонни дунёга келтурган ота-она ҳам, ҳамзамин-у, ҳамзамонлар ҳам андин воз кечган маҳал, охирги нажот деб, Парвардигор тамон югурса-ю, Аллоҳ ҳам анга ўнг қўлини узотмай, Азроилни юборса, бу беҳисоб бедодлик,

адолатсизлик эмасму ахир?!

Нима боис бундоқ бўлиши керак, нимага, нима учун?! Кемаси ногоҳ ғарқоб бўлган ёхуд ботқоққа буғзи қадар ботган бандадай жаме умедларим барбод ўлуб, бу дунёи бебақодан кўз юмгим келди. Бор авозимни қўйиб фарёд чекмоққа киришдим.”Во, жигаре-ем! Во жигаре-ем! Во жигаре-ем!” Ака-ука эмди топишганимиз маҳал кучуқлар ғажимай турса нима бўлур эрди?! Во жигаре-ем! Во жигаре-ем!”

Бу забун ва бисёр тушкун ҳолимдин юқори турган ўғлимиз Найимбек қўрқуб кетди чамаси, “Дада, дада” деб чорлади ва чаққон ёнимга тушди. Бад қўлтуғимдан олиб кўтарди. Баланддагилар дастпанжаларимдан тутуб тортдилар. Вужудим бўшашиб кетган, фалажланган эрди ва бо ин сабаб тупроқ устида ўтуриб фарёд тортар эрдим: “Во жигаре-ем! Во жигаре-ем! Во жигаре-ем!”

Тупрокни тортиб бўлдилар. Қайтар маҳал эки ўғлум эки тамонимга кириб, қўлтуғимдан тақягоҳлик этдилар, хавотир ила шакаргуфторликлар қилдилар. Ўлукхонага етар маҳали Найимбекка савол айладим. “ Гўрқоб бирла муллони рози қидингми?” “Рози қилдим, дадажон,” ҳожижавоблик қилди ўғлимиз.

Эртаси ҳам вақти сахар ўғуллар бирла қабр бошига бордик, дуойи фотиҳа қилдик ва то вақти шом бел боғлаб, ташриф этганларга таъзим бажо этиб турдук.

Бегоҳи се ҳалққа ош бердик, йигирма, қирқига ҳам ўзум сару-бар бўлдум. Бу арада Найимбек мошини бирла Мария апанинг юмушларини уддалаб турди.

Бул дилсияҳликлардан тахмин эки ойлар ўтуб, Мария апа Найимбек экимизни чорлади. Дастархон ёйди, эҳтиромлар намоён этди. Фикр қилдимки, зарур сухани бор. Қисса кўтоҳ, кўзга ёш олиб дедики: “ Ман эмди кетурман. Қазоқда бир апам рўзгурзонлик қилур эрди. Ул жойдан Гирмонга кўчди. Эмди мани жону ҳолимга қўймай таклиф этур.Ўша жойга кетурман. Бу ўйда Фиделсиз зиндагонлик қилмоғим мушкул. Ўйни сотурман. Дачани Найимжонга савғо қилурман. Боиси: катта харажот қилдиларинг.”

Бундоқ гап-у, рафтордан умедвор бўлмаган эрдик. Ва магарам, Шўро бобо боғидан ер олмоқ якчанд саналик орзуйи муддаомиз бўлса

ҳамки, дафъатан шод бўлмадик. Боиси, бу бизнинг Фидел боис тортган жамеки ғусса-ю, мусибатларимиз, харажотларимиз сабаб берилган бамисли ҳақ эрдик, камина ҳам, ўғлимиз Найимбек ҳам бундоқ манфаатни фикрламаган эрдик. Нима демоқни билмай, сукут тутдук.

“Боз пича пул қолдирурман, давом берди заифа. Вақти келиб ошсол қилурсизлар, қабрига тош қўюрсизлар” “Апажон, қаҳримизни келтурманг, деди ўғлимиз зорланиб. Шунчасини қилдик, буяғини ҳам уддалармиз. У киши жигаргўшамиз эрди! Сиздан копейка ҳам олмайдуرمىз! Бу – бир, экинчидан, биз дача учун ҳақ тўлайдуرمىз. Баракс, даркори йўқ!” “Хай майли, концода-концо, обший язык топармиз”, деб мунозарага чек қўйди Мария апа вазминлик ила..

Арадан якчанд сана ўтуб, вақти саратон бутун рўзғоримиз вакзалга чиқдик ва қавмимизга айланиб қолган, бисёр саховатпеша, доно бу заифани шашқатор дийдалар бирла кузотиб қўйдук.

Илоҳо, Худо ани ўз паноҳида асраган бўлсун!

НОМА № 10

Кизимиз Сухайло мактабни тамом қилди ва рўзғор бошига ани дағе ўқутмоқ ташвиши бор эрди. Ўтуруб машварат қилдук. “Иссиқ жонни иситмаси бор, ҳаммадан пеш сухан бошлади, завжамиз, ўзумни ҳам бот-бот иссиғим ошадур, биқиним оғрийдур. Умед қилур эрдимки, ўйда бир духтур бўлса, дори берса, укол қилса.” “Медкаллежга киритмоқ бир ярим минг доллар турадур”, деди анга жавобан Найимбек. “Ваҳима этмоқни бисёр хуш кўрадурсан”, эътироз қилдим гапига. “Ҳа энди билурманда. Сали гузашта бир минг эки юз эрди. Бу йил андак ошадур. Хотиримда турубдур, бултур шу маҳал даштдан келган бир амак мошинимга миниб, медтехникомга элт, деди. Анинг дарвозасидан кирмоғимиз баробари, эки-уч чаққон шитоб бирла юриб келдилар. “Амак, нима хизмат бор, нима хизмат”, савол айладилар алар.” “Қизни ўқутмоқ...”, деди амак хавотир бирла. “Мадад кўрсатурмиз”, “Хизмат қиладуرمىз”, дедилар алар сухан талошиб. Ҳожатбарорларнинг бири бирла савдо қилдук ва минг

долларга тўхтадук. Ул корчаллон бирла шинос бўлуб қолганман. Кўча-кўйда бот-бот саломлашиб турурмиз. Ўзи майда амалдор – дегани рост бўлса, сардорнинг муовуни бўлиб ишлайдур.”

“Манга қара, дедим зарда бирла, ҳар бир банда арқасига бир чекист қўюлган, деюрсан. Нима боис ўша чекистлар ул ҳаромхўрларнинг ҳиқилдоғидан тутмайдур.” “Алар боре ҳамтабоқдурлар”, жавоб берди найнавимиз.” Ҳа эмди нима ҳам деюрмиз. Ҳамма ҳам ўз қаричи бирла ўлчак-чинак қиладур.

Масалага равшанлик киритмоқ умеди бирла ул илмгоҳ сори равона бўлдум. Халойиқ бисёр ва нечундир дилтанг эрди. Папка тутган қизлар, волидалар, муаллимлар... Аллоҳу аълам, алар кимларнидур нафрат ва ҳақорат қилур эрдилар. Боиси: бу жойга фақат эки кун ҳужжат олибдурлар ва фармойиш бўлибдурки, эмди тўхтатсунлар, токи балалар башқа каллежларга ҳам борсунлар, дигар хунарларни ҳам ўргансунлар.

Ўзумнинг ҳам кайфим андақ тароқ бўлди. Бунча бандани офтоб тиғига жизғанақ қилмоқ, иншооллоҳ, гуноҳи азим деб фикр қилдим. Кетар маҳал бу жойда ногоҳ, Жонсарак биргадни кўрдум. Қизини ўкутмоқ илинжи бирла бир бедавога кўкидан чўзиб қўйган эрсада, то хануз дакументларни супориш қилмабдурлар.

Машойихлар демишларким, ноумед – шайтон. Саҳарликни ўкуб, Сухайло, Найимбек уччав боз ўша тамон равона бўлдук. Ота-оналар, муаллимлар ҳамда папка кўтарган қизлар эки ҳисса кўп эрдилар. Гап юрур эрдик, бугун соат тўққуздан бошлаб дакумент олур эмишар. Илло рост экан, бир жойда қабул қилмоқни бошладилар. Лек кўп ўтмай тўпаланг, шавқун кўпди, бор мардум ўша дарча тамон от солди. Заифа иддао ва қаҳр бирла эшикни ёпди ва чиқиб кетди. Шу маҳал Найимбек бир мардақ бирла боҳамро пайдо бўлди ва ўғлимиз каминага ўқурдики, ўша деган шиноси бутурур ва илло миёнаравлик қилиб, мадад кўрсатур. Панага ўтуб гуфтигў қилдук. Ул мардақ аввол қизимизнинг шаҳодатномасини бисёр диққат қилиб кўрди ва боре баҳолар “аъло” бўлғонлигидан сарафрозлик намоён қилди. Муддаога ўтдук. Деди: ” Бу йил бисёр мушкул кечур. Ҳар сол мингдан зиёд талаба олур эрдик, эмди уч юзтага рухсат бўлди. Алар ҳам тест бирла кирурлар. Баҳони Тошкан қўюр. Локинда ман койиш қилурман, зора

имкон пайдо бўлса. Бадаз қабул минг доллар берурсизлар,” деди.

Мундан якчанд ой пеш Мария апамизга бермоқ умеди бирла Янгиарикдаги ерни уч минг долларга сотган эрдик. Аммо апамиз пулни олмоққа зарра хоҳиш этмади. Локинда зору-тавалло бирла ярмини тутқаздик. Бир ярим минг долларга томни ёпмоқ ёхуд янги инкубатор олмоқ илинжи бирла хотунга бериб қўйган эрдим. Том билан инкубатор қочиб кетмас, қиз ўқусун, деб рози бўлдум.

Бадаз рози ризолик ул мардак Сухайлонинг папкасини олиб кетди. Интиқ ва дилтанг бўлуб ўтурдук. Тахмин эки соатлардан ўтуб, пайдо бўлди. Дедик: “Ул жойда бегона мардак ҳозирдур. Эҳтимол эсенбедан бўлса. Бо ин боис, сизлар кетаверинглар ман имкон топиб топширурман.

Боз сахармардон пайдо бўлдук. Ул миёнарав сар хам қилиб дедик, : ”Мани тушунунглар ва авф этинглар, илож бўлмади. Бугун, албат ҳужжат қабул қилурлар, ўзларинг унаб кўрунлар. Топшурса ва насиб ўлса, имтиҳонга кўмак кўрсатурман.

Шундоқ қилиб, то туш маҳали офтоб тагида тик турдук. Ҳар замон шакилдоқ заифа пайдо бўлуб, қўлидаги қоғозга қараб, бир-эки талабгорнинг исм-шарифини тилга олар ва аларнинг ҳужжатларини олиб жўнар эрди. Бу эркатойлар амалдорларга ё катта ақча чўзган худобехабарларга тегиш эканлигини фаҳм қилиб, ноҳақликдан қаҳримиз баттар зиёда бўлур эрди. Худо қисган бу манзилда на бирор дарахт ёинки ўтурадургон жой, ичадургон сув йўқ эрди, то хаттоки ҳожатхона эшигига ҳам қулф эрдилар, нокаслар! Оломоннинг қаҳру ғазаби жўш урар ва бу кўргуликка қайси падарлаънат сабаблигини билмоқ душвор кечурди. Мардаклар аллакимларни сукмоқдан, заифалар эса қарғамоқдан тин олмас эрдилар.

Пешин маҳали эрди. Жони ҳалқумига келган бир мардак баландроқ жойга чиқиб, дарғазаб аламонга деди. “Биродарлар! Токай бундоқ азоблар, ҳақсизликка бардош берурмиз?! Жам бўлуб юрунлар, юқорига борурмиз! Адолат ва ҳақиқат талаб қилурмиз!” Одамлар якчанд дақиқа сукут тутдилар, бадазон якдил бўлуб авоз кўтардилар. “Давай! Давай! Кетдук!”

Жам бўлиб ва шавкун авоз бериб катта кўчага чиқдук ва аввол йўлни тўсдук. Эки тамондаги мошинлар авоз берар, шофирлар

бакирар эрди. Қўлимиздан иш келганини кўруб, бу жойда бир лаҳза мамнун тин олдук. Ва боримиз кўзимиз тўрт бўлиб, холиги сардорнинг ногаҳоний даъватига интизор бўлдук. Шу маҳал якчанд ҳарбий мошинлар бошитоб келиб тўхтади, алардан бетига ниқоб кийган, қўлига резин қамчи тутган, (алар дубинка деюрлар) савутдор аскарлар тушуб, бизни ҳалқа қилиб ўрадилар. Пажарний мошинлар ҳам авоз бериб ҳозир бўлдилар.

Тилвизорда худди шундоқ либос кийган кўппак миршаблар одамларни уриб, судраганларини, алав ўчурадургон мошинлар халққа сув сепганини кўрган эрдим. Дилимда ваҳм ўйғонди. Сухайлонинг кўз ўнгида каминани дўппосласалар, кизим кўркуб кетишини фикр қилдим. “Манга қара, дедим анга, қари шумтол дарахти тагига элтиб, сан бу жойдан кетмай тур, ман келадурман.” “Дадажон кетманг, улар сизни урадурлар”, деди зорланиб. “Онажон, кўркма, алар мани урмайдурлар, о, ман нима гуноҳ қилдим?” Бадазон яккакифт бўлуб, пеш қаторга ўтдум. Бул жойда бир заифа авоз кўтариб, амалдорларни лаънат қилур эрди. “Бу нима бедодлик? Қирқ йил муаллима бўлдум! Шуми эришганим? Хор қилдилар, каззоблар! Инсон баласига кулок тутмайдургон, кулок тутмоқни истамайдургон...”

Ногоҳ миршаблардан бири заифага хезланиб, унинг гапини бўлди. Қаҳру-ғазабим ҳалқумимга келди: магарам муаллимани урса, ифлоснинг бошини ёрадурман, деб тош охтардим. Кўлумга офтобда қизиб кетган асфалт парчаси илинди. Яқин бормоғим билан холиги муаллима зарра тап тортмай, миршабга рўбарў бўлди: ”Ур! Ур! деди, ман сани онанг бўламан, кўрнамак, ур!” Ғала-ғавур авжга чиққан маҳал, якчанд, сипо мардаклар юз кўрсатдилар. Алардан бири аскарларнинг мошинига миниб, карнай бирла гап бошлади: “Муҳтарам, азиз биродарлар!.. “

Мана, эмди муҳтарам-у азиз бўлуб қолдикму, фикр қилур эрдим. Во сани сигирнинг елинига ўхшаган башарангга аёғим! Офтобда жизғанақ қилдинг-ку, хуноса! ”Тартиб сақланглар, давом берарди ул фосиқ, андақ тушунмавчилик бўлганга ўхшайдур. Хужжат олмоқ бошланди, Тўрт жойда! Бугун ҳамма топширадур, бирор кимса қолмайдур! Тез бўлунглар, арқага қайтинглар!!”

Фикр қилур эрдимки, исёнкор бандаларга, ҳарқандой шароитда

ҳам ақли зукко саркардалар даркор. Боиси, бу тўдани бошқармоқнинг масъулияти чексиз. Ғазабга минган аламон душман излайдур ва аларга бу кўргуликларга фалон миллат ёки ана у дўкончилар ё дигар деб хитоб қилинса бас, ўшанга ташланадурлар! Таассуфки, бизнинг миллат қўлига ялав эмас, тош олмоқни мақбул биладур ва бу анинг қосирлигидур! Бу иллат ҳали бисёр сана анинг халқ бўлиб шаклланмоғига монелик қилмоғи муқаррар! Аслида, қаҳрига соҳиб, ҳамма нарсага соҳибдур!

Магарам қаҳр-ғазаблари чандон зиёд бўлса ҳамки, халойиқ аста-секинлик бирла арқага қайтди ва боримиз эчки соат ичида урунмай-сурунмай, жаъме қоғозларни топшурдик.

Шоирнинг: “Халқ денгиздур, халқ тўлқиндур, халқ кучдур” деган шеъри, дағе дигарининг “Кишан кийма, бўйун эгма, ки сан ҳам хур туғилғонсан”, деган исёнкор гапи ёдимга тушди ва қадимги қалам аҳлининг шердиллигига тасаннолар дедим. Бугун ана шу тоифадаги шерюрак шоирлар – анқонинг уруғидай гап. Зеро Бехбудий ҳазратлари дейдиларки: “Ҳақ берилмайдур, у олинадур.” Биз ҳақимизни олмоққа эришганимиздан сарафроз бўлдук. Амалдорлар раиятнинг ана шу андак бош кўтармоғимиздан ваҳмга тушганлари, магарам бу гап Тошканга етиб борса, шўрликлар курсисидан жудо бўлмоғи муқаррарлиги боис, не бўлса ҳамки, мардумни хотиржам қилмоқлари зарур эрди.

Қисса кўтоҳ, боз ҳолиги миёнарав мардак пайдо бўлди ва дедики, “Эмди имкон бўладур ва кўмак кўрсатурман. Фақат ақчани аввол қўлга киритмоғим зарур, токи масъулларнинг тамоғини хўллайин”. Чаҳоршанба ўтуб, рўзи пайшанба минг бир андеша бирла беш юз доллар келтириб тутқардим: Дедимки: “Укажон, бақиясини бадаз қабул олурсиз. Бизда лафз битта, намозхонмиз”.

Камина аввол якчанд тахмин-у хавотирлар бирла, хусусан қиз баланинг одоби доирадан чиқмоғидан чўчуб, Сухайлога қўл тилифонидан фойдаланмоққа монелик қилган эрдим. Бо ин боис андин фойдаланмас эрди. Бу ҳолдан Найимбекнинг шиноси андак ранж топби. Дедики: “Бо зуд тилифон олиб беринглар, имтихон маҳали ул воситасида мулоқот қилурмиз ва жаме сўроқларга жавоб қайтарурмиз.”

Шундоқ йўл тутдук. Ҳафта ичи ул миёнарав қизимизга тилифондан фойдаланмоқнинг якчанд йўлларини уқдурди. Аммо-локин имтиҳон куни назоратчи занак қизимизнинг тилифонини тортиб олибдур ва бечора Сухайломиз ночор қолиб, боре сўроқларга калласидан чиқориб жавоб берибдур. Бу ҳолдан бисёр ранж-у пушмонлик топдук. Буни қаранги, дағе эки ҳафта ўтуб, ани қабул бўлғони аён ўлди. Хонадонда ид бўлиб кетди. Бечора Жамила сарафрозликдан бисёр йиғлади ҳам. Бадазон ҳолиги миёнаравни кўруб дедимки, “Жўра, эмди ақчани қайтарурсиз, қизим ўз қуввати бирла кирди. Камина аёлмандман ва пулни бисёр азоб бирла пайдо қилурман.” Ул нокас баланд келиб дедики: “Бу даргоҳга бирор кимса ўз кучи бирла киролмайдур. Ман мадад кўрсатдим ва ул қабул бўлди”. Жаҳлим чиқди, дедимки: “Бародари азиз, ман шаҳар кўрган эчкиман. Яъни як чанд муддат Московда хизмат қилганман. Пасту баланднинг фаҳмига етурман. Сиз мададингизни исбот қилинг, ақчанинг қолганини ҳам тутқазмаган номард!” Машмаша авжига чиқди, андак авоз кўтармоғим бирла ноилож дедики: “Рўзи чаҳоршанба келинг, амонатингизни қайтарурман.” Чаҳоршанба катта-кичик амалдорлардан бирови ҳам пайдо бўлмади. Аён ўлдики, алар Тошкент кетибдурлар. Юздан зиёд кишидан сармойани олиб қўйган нафси ўпқонлар, янги ўрун олмоқ илинжи бирла пулни белга боғлаб, вазирлик тамон йўл олган эканлар.

Ҳафталар ўтса ҳамки на бошлуқ ва на анинг муовун-у, шотирлари қароларини намоён қилмас эрдилар. Пул чўзиб, ноумед бўлуб қолган юздан зиёд ота-она аларга интизор эрдилар. Алар арасида ақчаларини аллақандоқ фиребгарга тутқозиб, чув тушган давдирлар ҳам муҳайё эрди.

Тахмин ўн кунлар ўтуб, ҳолиги муттаҳамни ҳавлида кўруб қолдим ва тариқча андеша қилмай, қаҳр бирла гирибонидан тутдум. “Пулни чўз, онағар!” дедим. У шарманда бўлмоқдин бисёр қурқуб, атрофга хавотир бирла боқди ва ўша заҳоти киссасидан амонатимни чиқориб берди. Пулни санар маҳалим нечундур вазирни ҳақорат қилди. Фикри ожизимча, янги вазир бу ҳаромхўрларга имкор бермаган кўринадур. “Амак, деди хайр-хуш қилмоқ олдидан, бўйинбоғини эбга келтирур экан, ким айтадур сизни намозхон деб,

одамлар арасида бировнинг гирибонидан тутуш, уни ҳақорат қилиш уволку! Дўзах азобидан қўрқмайсизму? “Кечиринг, дедим, мандан ўтди, бадфеллик қилдим”. “Ҳай, ҳай, ҳай,” деди жавобан надомат бирла.

Мурод муаллимнинг чойхонасига борганимда, бу воқеликни баён этган эрдим, алар роса баҳс-у мунозара қилдилар.

“Тест имтиҳони фақат эки-уч йил ишлади, деди Жамил домло,- ўшанда адолат юз кўрсатди-ю, билимли балалар ўқушга кирдилар. Бора-бора қаллоблар, каззоб-у корчаллонлар тестнинг амонат жойлари, тешукларини топдилар ва ани доллар топадурғон хазинабонга айлантурдилар. Ўзум ишлайдурғон институтда дастлаб билимли балаларнинг бари кирар эрди. Йил ўтуб ўндан тўккуз, сўғун саккиз, етгиси кирадурғон бўлганди. Аниқ биладурман, ҳозир билимли толиби илмларнинг ўндан бири кирадур, башқаси доллар чўзмокқа мажбур.” “Айтингчи, анинг сўзини бўлди, Мурод муаллим Шўролар замони қишлоқдан келган каллали талаба, харҳолда ўқишга кираолур эрди. Мана, ўзум ҳам бир тин чўзмай қабул бўлганман. Ҳозирчи?” “Ҳозир киролмайдур, андак ишонч билан жавоб берди домло, биринчидан институтга кирадурғонлар бир-икки йил репетитордан таълим олмоғи зарур. Қишлоқда унақа репетиторлар бўлмайдур. Юрфак, эконофак, стомфак киби факулталарга ҳар қандоқ репетиторда таълим олганлар ҳам киролмайдур. Талаб, яъне конкурс катта.” “Демакки, биз арқага кетибмизда” савол бердилар. “Шўролар даври маориф системаси мустаҳкам сиёсий пойдевор устида эрди. Ибрат олса арзирди. Узок қишлоқларда янги мактаблар курилди ва Уруссиядан ёш рус, татар қизлар балаларга таълим бермоқ учун келур эрди. Алар шўролар сиёсати бирла жадид бир маърифат, маданият ҳам келтурдилар. Шу боис ўрис забонини ўргандик ва жаҳонга чикдук”. “Давом этаверинглар, калтабин, шўрпешона шўропарастлар” киноя қилди Самандар.

“Ҳозир олий мактабларда жиноий гуруҳлар реша отган, давом берди Мурод муаллим. Булар арасинда ҳуқуқни ҳимоя қиладурғонлар, домлолар, катта амалдорлар муҳайё. Ҳар бир гуруҳда тахмин ўн-ўн ҳамтабақ жам бўлган. Алар аввол имтиҳон жавобларини Тошкандан келтириб, сотар эрдилар. Ҳозир бунга имкон йўқ: дарча

беркилди. Эмдиликда бу кимсалар ҳар талабанинг ота-онасидан саккиз-ўн минг доллар оладурлар. Кирувчини қўл тилифони бирла таъмин этиб, роса машқ қиладурлар. Саволларни суратини олиб жўнатмоқ ёхуд тилифонда мулоқот қилмоқ йўлларини обдон ўргатадурлар. Аларда любой имтиҳонга кириб-чиқмоқ учун рухсатнома бор. Зарур бўлса, тап тортмай, тайёр жавобни киритиб берурлар. Гуруҳ энг билимдон домлолорни ёллайдурлар ва алар боре саволларга жавоб тайёрлайдурлар. Бундан бағарз ҳам якчанд йўллари бир. Аз ин жумла, назорат қиладурғон кишининг кўзини шамғалат қилиб ёки тамоғини ёғлаб, бесавод, лакалав бала ўрнига билимдонни киритиш ҳам осон кечадур. Бу йил ана шу корчаллонлар тўдаси ҳар бир олийгоҳга қирқ-эллик кишини жойладилар. Албат, ректор, масъул котиб ҳам беш ўндан кишини ўқушга жойлайдурлар. Жилла жой қўйдурмоқ ҳисобига, кўкидан саккиз-ўн минг келиб турса, андин юз ўгирмоқ нодонлик бўлур эрди. Ҳоқимиятдан, вазирликдан, манфатдор идоралардан ҳам тилифонлар бўладур, боиси, аларнинг ҳам қавмлари бор. Шу билан берилган ўрун тўлуб, иқтидорли талаба арқага қайтмоққа мажбур бўладур. Буларнинг бори эмдиликда тест имтиҳони яроқсиз бўлиб қолгонидан далолатдур.”

“Ҳой, шаҳар бедарвозами?, жим ўтурмади Самандар,- Бу жойга ўтуруб фол очмоқ чикора. Олийгоҳларга эсенбенинг якчанд одамлари юрадур. Алар зинҳор ва зинҳор бундоқ расволикка йўл қўймастар. Ҳукумат...” “Фол очмадим, жияним хужжат топширган эрди, арқасидан бориб, кўзум бирла кўрдум, деди Мурод муаллим. Пул бериб, ани ололмай юрганлар қанча. Туппа-тузук зиёлилар пора олмоқ ва бермоқдан ор этмайдурғон бўлдилар. Мани ўзумдан Алишер Навоийнинг ахлоқ-одоб борасидаги китобларидан дарс берадурғон жувон, саксонга кирган бир профессор пора таъма қилдилар ва бу ҳолдин бисёр дилтанг бўлдим. Уёт деган нарсани йўқолиши охиروқибат қимматга тушадур.”

“Аслида пул чўзмоқ ҳам жинойат ва бориға ана шу пора берувчилар айбдордурлар, деди Самандар. Энг аввол аларни жазоламоқ лозим. Мана сиз намозхон одам, каминага юзланди Самандар ногоҳ, қизингиз ўз иқтидори бирла кирадурғон экан, нечун ақча чўздингиз. Бундоқ йўл тутмоқ увол-ку”?

Жавобан бир нимарса деёлмадим. Боиси – ул ҳақ эрди. Давра аҳли тарафкашлик қиладур, деган умедда эрдим, локинда алар ҳам кўндаланг кўйилган сўроққа жавоб бермоқдан ожиз қолдилар. Эҳтимолки, бу борада адолат ва ҳақиқатга ишончимиз сўнгани боис, пул чўзмоққа мойил бўлуб қолгандурмиз, фикр юрутдим ўзумча.

“Ким нима деса десун, билими бор талаба ҳозир ҳам кирадур. Мана бу кишининг қизи кирибди-ку!” деди Самандар бўш келмасдан. “Баҳс этмоқ чикора, сукут қилмади Жамил домло, ҳар як ўқув даргохидан грант билан кирган ўнтадан балани олиб, адолатпеша комиссия қайта имтиҳон қилсун - масалага равшанлик кирадур. Юз фоиз ишониб айтурманки, аларнинг ўндан бир ёки эккиси ва ул ҳам фақат шартнома билан ўқушга илинмоғи мумкин. Бу гапларни “Фергана РУ” да ёзишди, “Би-би-си” да ҳам айтишди. Ҳарҳолда, Самарқандда айни замон аҳвол шу тариқадур! Ман бунга комилдурман!”

Самандар андак жаҳл билан авоз кўтарди: ”Санлар хориждаги дилсиях, фирром сиёсатчиларнинг тўрига тушган лаққа балиқсанлар!” Андак сукутдан кейин Мурод муаллим фикр айтди: “Жаҳлга миниб, авозингни кўтараябсан, демак сан ноҳақсан”!

Давра баҳсу-мунозарага барҳам бермоқни лозим деб билди.

НОМА № 11

Вақти нонушта эрди, жуфти ҳалолимиз Жамила каминага зоҳирий истехзо ва ёширин сарафрозлик ила нигоҳ ташлаб, тағмаънолик ила сўроқ айлади: “Дадаси, эрта - ўнинчи август, қаноқа кун?” Завжамизнинг одати шуноқа, ногаҳоний сўроқ бирла каминани гангитмоқ, ҳижолат этмоқни хуш кўрадур. Балалардан бирортасининг туғилган куни бўлса лозим, деб фикр қилдим, аммо бир сухан деёлмай, лаллайиб турдим. “Махсумзодасиз, давом берди аёлимиз, андак зарда бирла. Доим фаромуш қиладурсиз. Эрта тўйимиз бўлган кунга йигирма беш йил тўладур.” “Эй жонидан...” дедим, меҳр ва пушмонлик ила жилла саросима бўлуб, сан тилло заифасан, фариштасан!” Ачош қилиб олмоқ истадим-у, ўғуллардан андешага бориб, ўзумни тутдим.

Зарур саналарни ёдда тутмоқ, аларни нишон этмоқни, аввол-азалдан Жамила ўз гарданига олгани боис, камина анинг умедида бепарво бўлганман. “Эмди бундоқ қиладурмиз, давом берди завжамиз, сиз мана бу рўйхатни олиб, бозор боринг, ушбу неъматларни муҳайё қилинг. Беғоҳи ҳам ифтор қиладурмиз, ҳам юбилей. Рўзгор даврасида. Ман бориб келинни келтирурман,” деди ишонч бирла.

Камина мамнулик ила сар ҳам қилиб, бозор тамон йўл олдим, Жамила шахдам юруб, келинникига кетди.

Гап бундоқки, Найимбекнинг ҳолиги бетамизлиги, яънеким ўйнош зиёд қилгани ошкор бўлган санада, келинимиз рашк-у аламга тоб бермай, қаҳр бирла балани кўтариб, дадасиникига кетган эрди. Арқасидан Найимбек эки бор борди, аммо келинимиз солом-алек қилмоқни ҳам раво кўрмаганлиги аён бўлди. Ўзум ҳам бисёр дилтанг бўлдум, боз аларни соғиндим. Шу боис майда-чуйда харид қилиб, кудоникига йўл олдим.

Кудомиз борасида аввол гапурган эрдим. Касби-кори, бозорда курук мева сотмоқдур. Локинда мачитда танишиб қолганмиз. Бисёр хокисор ва кўнгли бўш одам. Хотирангизда бўлса, имом-хатибнинг амру-маъруфи жилла таъсирли чикса ҳам кўз ёш қиладур, деган эрдим.

Ўйларида келин баласи бирла қолган экан. Бу эмин-эркин гаплашмоқ учун айти муддао эрди. Бир маҳал набирам мани кўриб, “Бобожон” деб истиқболимга чопди. Кўзумга ёш келди, ани бағримга олдим.

У бисёр гапдон ва доно қизча. Ҳали тўрт ёшга тўлгани йўқ, локинда “Р” ҳарфини бурро талаффуз қиладур, шеърлар айтадур, кўшук хиргойи қиладур.

Қисса кўтоҳ, келин бирла бақамти меҳрибон оҳангда, насихатомуз гаплашдим, рўзгорни барбод этмаслик, ани асраб қолмоқ учун эки тамон ҳам курашмоғи, бунинг учун кечирмоқни билмоғи зарурлигини, бу дунёда барвақт бева бўлиб қолмоқ бебахтлик эканлигини анча эзмалик ила гапурдим. “Бала катта бўлса, дадам қани, деган савол тош дилни ҳам ларзага солиб юборадур”, дедим охирида. Локинда худонинг зорини қилсам ҳам тузук жавоб

ололмадим. Фақат бир нарсадан мамнунлик ва юпанч топганимни тан олмағим жойиз. Келинимиз аразлаб келганининг асл боиси, яъни эрининг хиёнатини ўйидагиларга ошкор қилмаган экан. Буни қудомиз келгандан кейин анинг гапидан фаҳмладим. “ Айб қизимда, такрор этарди у, билмадим, ани қайбир шайтон йўлдан урди,” деди дийдаларини артиб, бирорта сабаб йўқ, локинда бормайман” дейди. Рўзғори бузилмоғидан бисёр ташвиш тортаман. Ҳоли укаларини ҳам ўй-жойли қилмоғим керак.”

Шу тариқа, ноумед қайтдим. Аммо бугун фариштам - Жамила дангал гапурди. У бўлса, айтганини қиладурғон, уддалайдурғон заифа.

Бадаз намози пешин аёлим тутқазган рўйхатга қараб бозор қилдим. Боз устига балиқ, нишалло ҳам харид қилиб, андак хавотир, умедворлик ва ҳаяжон ила арқага қайтдим. Дарвозадан кирмоғим бирла, келинга кўзум тушди ва дилим ҳаприқди. Ул ҳам бамисли ҳеч нимарса бўлмаган янглиғ, ҳавли супурар эрди. Салом бермоғи бирла камина ҳам ўзумни сокин тутуб, бамайлихотир фармойиш бердим. “Келин, ман балиқ келтурдим. Лукмаи ҳалол. Ифторликка қавуриб кўярсиз.” Учоқ бошида Жамилани кўриб, ани алқаб кўйдум. “Қойилман! Ман бирла Найимбек уддалолмаган проблемани сан ҳал қилдинг.” “О, томиримда сизнинг хунингиз оқадурда” ул ҳам каминани сифатлаб кўйди.

Бир китобда шундоқ гап ўкуган эрдим: “Одамнинг ўпкасида бир пуфакча бор, мақтав ўша пуфакчани шундоқ хузурбахш қитиклайдики, ҳаловатдан энтикиб кетурсан. Жамиланинг таърифидан сарафрозлигим чандон ошди. Аммо бу ўрунда: ”Томиримда сизнинг хунингиз оқадур” деган иборага андак шарҳ бермоғим зарурга ўхшайдур.

Бу - ўн етти йил аввол содир бўлган ҳодисот. Жуфти ҳалолимиз оғираёқ эрди ўша маҳал ва нақ янги йил кечаси шўрликни дард тутди. Зудлик бирла роддомга элтдук. Бу жойда ҳамширалар, санитарлар қолган бўлуб, алар ҳам байрамни нишонламоқда эдилар. Навбатчи духтурнинг кайфи баланд эрди. Ман жон хавучлаб ўтурдум. Бир маҳал ҳамшира чикиб дедик: “Бала чаппа келди. Буни биз уdda қилолмаймиз.” “Қандоқ қилай?” умед бирла анга боқдим. “Кан деган

карейс духтур занак бор, Олга апа деймиз. Ўшани топиб келтирмоқ керак.” Дарҳол манзилни ёзиб олдим ва такси тутуб, ўша тамон равона бўлдум. Микрорайонда, тўртинчи қаватда турар экан. Ваҳима бирла ҳансираб, баландга чиқдим. Аҳли рўзғори бирла янги йилга пешвоз бўлуб ўтурган эканлар. Камина, авозим ларзон бўлуб, уруси гап бошлаган эрдим, у ўзбекилаб сўроқ берди: “Бала аёғи бирла келганми ёки арқаси бирлан?” “Билмадим, алар чаппа дедилар, жавоб бердим ва сизни рози қиладурман”, дедим... Садағанг кетай аёл, гапимни эшитиб, инжилмади, экиланмади ва бозуд либосини кийиб чиқди. Йўл-йўлакай хотуним кеча, бугун нима юмуш бирла банд бўлганини сўради. “Байрамга тайёрлик кўрди, хоналарни тозалади, кир ювди.” “Ҳомиладор заифа бундоқ вақтда фақат дам олмоғи зарурлигини билмас эрдими?” деди бошини сарак-сарак қилиб.” Ман елка қисдим.

Етиб келмоғимиз бирла у саросима бўлуб ичкари кирди. Камина зина ёнида қолиб, бот-бот худога нола этардим, шафқат ва махфират кўрсатмоғини илтижо қилур эрдим. Бир маҳал мани ичкарига таклиф қилдилар. Апа дедик: “Аёлингизни қорнини кесмоқдан дигар илож йўқ. Хавотир қилманг, бу қийин кечмайду.” Бу гапдан оғир хаёлга ботдим ва: “Завжамни сизга, сизни худога топшурдим,” дедим йиғламсираб. Соатлар ўтуб, балани, яъне қизимиз Сухайлони соғ амон олганлари маълум бўлди. “Хуш, завжамизнинг ўзи қандоқ, аҳволи тузукми,” бетоқат сўроққа тутдум ҳамширани. Қизгина андак дудмал жавоб қилди ва бундан хавотирим чандон зиёд бўлди. Билсам, дигар кўргулук юз кўрсатибдур, яъне Жамилани қони қотмасдан, оқишда давом этиб, духтурларни ваҳмга солибдур.

Юқори чиқдим. Олга апанинг ҳам кайфи учиб кетган эрди. У дилтанг бўлуб, мутасаддиларга сим қоқар, аммо байрам кечаси бўлгани боисми ёки дигар сабабми, хун топмоқ мушкул кечар эрди. Бир маҳал, қўлинг дард кўрмагур апамиз каминадан сўроқ айлади: “Қонингиз сифатликму? Дедим: “Илло, шундоқ!” “Келинг.” Бир маҳал каминани жарроҳ хонасига олиб кирдилар. Жамила чўзилиб ётур ва бечора беҳуш эрди. Буни кўруб, йиғламоқдин бери бўлдум. Халоскоримизнинг фармойиши бирла мани завжамнинг ёнига чўзултуруб ётқуздилар. Бадазон духтур қон томиримни

Жамиланикига улади. “Эй Худо зорланардим яратганга, майли мани жонимни ол, Жамила балаларим бошига амон қолсун!” Юрагим ҳар бора тепганда, риштаи жонимдаги қон анинг вужудига оқиб кирмоғини ҳис қилар ва умедворлигим устивор бўлур эрди. Бечора Олга апанинг хавотир ва ҳаяжони маникидан чандон баланд эрди. Анинг пешонасидан маржон-маржон тер оқар, ўзи бисёр тажанглик, асабийлик бирла мандан аҳвол сўрар, аёлимнинг қон босими бирла кизиқар эрди.

Алламаҳал ўтуб, халоскоримиз билинар-билинемас табассум қилди. Бадазон “Харашо!” деди, пешона тери ва кўз ёшларини артиб. Билдимки, Жамиланинг қони андақ қотди ва окмоқдан тин олди. Сўғун каминанинг томиримдан ҳам игнани суғуриб олдилар.

Ҳафта ўтуб, хотуним тузолди. Гўдакни роддомдан чиқармоқдан аввол, бир даста гул бирла юз долларча пул олиб, андешалар бирла апанинг ўйига бориб, эшигини қоқдим. “Гулни олурман, деди, локинда пулнинг ҳожати йўқ. Бу ҳолдан бисёр дилтанг бўлуб, анга худонинг зорини қилдим. Локинда, барибир рози бўлмади. Бу ҳолдан коникмадим. Олганида тузук бўлур эрди...”

Жамила бирла чақалоқни роддомдан олиб чиқмоқ маҳали, қўлумга оч эчкидақ термулиб турган санитар, навбатчи духтур, фаррошларни, аз ин жумла мошиним теграсида ҳазорўспанд дудлаб юрган якчанд мўлтони заифаларни рози қилдим. Магарам, ғайридин бўлса ҳамки, карейс апа бу тўдадан маънан чандон устун турмоғини фикрладим.

Қаранг эмди, немис аёли - Мария апа энг ками қирқ минг доллар турадурғон дачани тегинга инъом қилиб кетди. Олга апанинг яхшилигини эса баҳоси осмон қадардур! Худо ул халоскоримни пайдо қилмаганда, ё қизим, ё хотунимдан муқарар жудо бўлур эрдим.

Борингки, Фидел укамизнинг мазорига қаро тош қўйуб, боз халққа ош бериб, Мария апанинг қарзидан пича озод бўлмоғим мумкин. Карейс апамданчи? Андан қарзни қандоқ қилиб узадурман?

Роҳ-бароҳ фикрлаб, ўзумга таскинлар пайдо этдим. Ҳар байрам гул ва шакалод элтмоқ, мошин бирла хизматларини бажармоқ, ўйига мева-чева олиб бормоқни ният этдим. Инчунин, таниш карейсларни бир-бир кўз ўнғумда намоён қилиб, аларнинг боридан яхшиликлар

кўрганимни хотирга олдим. Бу миллатнинг бисёр меҳнатдўстлиги, ҳалоллиги, одамшавандалиги, ростгўйлигига тан бердим. Саъдий ҳазратларининг “Инсон зоти бир-бирининг жигаридур”, деган ҳикматлари нақадар ростлигига имон келтурдим.

Бу эмди, ўн етти йиллик гап. Аммо Жамила ҳамон, жон ришталарида каминанинг хуни оқмоқлигини тан олиб ва таъкид этиб, мани сарафроз этадур.

Қисса кўтоҳ, вақти намозшом дастархон теграсидан жой олдук ва ноз-неъматга боқиб, оғиз очар маҳалига интизор бўлдук. Биримиз кўйуб, дағе биримиз бот-бот соатга боқсак ва ботинан бисёр хотиржам кўрунсак ҳамки, зохиран дилимизда туғёнлар, гиналар, дардлар жамулжам ва жобажо эрди. Тахминимча, келинимиз, эрининг қилмишидан бисёр ранж топган бўлса ҳамки, ота даргоҳида унча тинчини топмагани, ўзи ҳам қизалоқ ҳам бизни қумсаганини фикр қилар, Найимбегимиз қилмишидан надоматлар тортар, Жамила келинни олиб келмоқни уддалаганидан мамнунлигини ёширолмас эрди. Камина эса зохиран худога нола қилар эрдим. “Эй, Аллоху Аълам! Авф эт, биз гуноҳкор бандаларингни! Махфират эт, токи чумчуқнинг ҳам рўзғори бузилмасин. Келинсиз, набирасиз ўтган кунлар хонадонимизда кулгу нималигини фаромуш қилдик, дилимизга ботиний ғусса ҳукмрон эрди. Эй, ўн саккиз минг олам Парвардигори! Бизни сандан бўлак сиғинадурғон такагоҳимиз йўқдур! Гуноҳларимизни кечир!” Кечир!

“Дада, деди мактабхон ўғлимиз Сардор, бийим бирла сизни табрик қиладурмиз! Йигирма беш йиллик бирла. Сизлар китоб ўқумоқни хуш кўрадурсизлар. Укам Сарвар бирла якчанд китоб келтурдук.” “Иби, тузук. Янгилик,” алқаб кўйди аларни. Муқоваларига кўз югуртирдим. “Ўзбек халқ эртаклари”, “Маҳмудхўжа Бехбудий” “Чорак аср ҳамнафас” ва дигар. Бисёр сарафроз ўлдум. Кейинги якчанд йил бирор мўмин каминага китоб инъом этмагани ва бу анъана қарийб фаромуш бўлганини хотирлаб, надомат тортдим. Бундоқ фикр юрутсам, ўзум ҳам тириклик ташвишлари сабаб, китоб ўқумоқдан андак йироқ тушган эканман. Бир замонлар чароқ ёруғида Саъдий, Хайём, Муқимий, Абдулло Қодирий, Садриддин Айний ва дигар бузурғларнинг китобларини

Ўқуганим, гоҳида аларнинг таъсирида дийдамга ёш келгани ёки уйқум учиб кетганини хотирга олдим. Кичик ўғулларимнинг фаросати ва заковати ривож топганлиги, аларнинг мутолааси ва тарбиясини назорат қилмоғим зарурлигини фикрдан ўтказдим.

Ётар маҳали, эркакча умед яънеким, эҳтиросларни қондирмоқ нияти бирла обдон ювуниб, Жамила ётган хона тиризасига бош суқдум. “ Ётибсанму, жонидан?” “Йўқ”. “Найимбек бирла келин кириб ётдилар. Бир тўшакка...” “Тузук”. “Дунёда аксар эр-хотунлар бир тўшакда ётурлар, фақат биз айро-айро.” У сукут тутди. Ман давом этдим: “Ярим соатдан сўғун дарвозани тамбалаб келадурман”. Жавобан заифамиз қаҳ-қаҳ отиб кулди. Беҳад сарафрозлигидан анинг ҳам интиқлигини фаҳмладим ва жавобини бетоқат кутдим. “Махсумзодасизда, деди бадазон, о ҳавлининг бир тамони очик – девол йўқ-ку...Тамба қўймоққа бало борми?” ”Барибир, тамба босадурман”, дедим.

Жуфти ҳалолимиз боз сукут сақлади.

Машойхлар демишларки: “Сукут – аломати ризо.”

Аларнинг садағаси кетсанг арзир!

НОМА № 12

Тан оладурман, каминани баъзи давраларда Калвак чўжа, ҳам деюрлар. Бунинг боиси шундаки, инкубаторда чўжа очмоқ, ани боқмоқ ва шу тариқа пул топмоқ бирла, бу хусусида кўп, гоҳида эзмалик бирла гапирадурғон, яънеким, яхши ният бирла тарғиб қиладурғон одатим бор.

Ўзингиз фикрланг: инкубаторга 100 дона тухум бостирсангиз, нақ 21 кунда андин чўжа чиқиб, қўйган сармойангиз нақ эки бараварга ошадур. 200 ёки 500 дона тухум бостирсангиз-чи? Ҳароратни кузатиб борсангиз, умуман, назорат этиб турсангиз – бас, Дигар юмуш йўқ.

Бу – масаланинг бир тамони. Фараз қилайлик, сизнинг инкубаторингиз ҳам, сармойангиз ҳам йўқ, пролетарсиз. Бу ҳолда инкубатордан чиққан 100та жўжани насиёга олиб, нақ 20 кун боқсангиз ҳам бояги қарздан қутулиб, ўша миқдор фойда оладурсиз.

200 ёки 500 жўжа боқсангизчи.

Шу тариқа тарғиб қилиб, маҳаллаликлардан якчан кишини инкубаторли қилдим ёки чўжа бердим. Тан оладурман, ҳалбо деган бирла, оғиз ширин бўлмайди. Якчанд ҳамқишлоқлар ишни бошлади-ю, кунт қилмади ёки дигар сабаб бўлуб, бу юмушни уддалолмади. Аммо сидқидил аҳд қилган бандага парранда боқмоқ, етти хазинанинг биридур.

Хотирингиз панд бермаса, тарғибот идорасида хизмат қиладурғон Алибек деган ҳамқишлоғимиз хусусида сўз юритган эрдим. Оти асли Алиқул эрди, Алибек деб дигаргун қилди ва Маҳаллада кўплар анга эргашилди. Алибек деганимиз халойикни тўп қилиб, ҳукуматга, вилоят ва туман раҳбарларига ҳамду сано айтар, аларни алқар эрди. Хотирамда, бир кун чойхонамизда ҳам ваз айтди. “Бугун миллий ғоя ва миллий мафкура хусусида гапирадурмиз”, деди ва салкам бир соат вайсади. Локинда бирор нимарса тушунган бўлсам, итингиз бўлай. Хуп, дейлик камина омидурман. Локинда башқалар бирла гаплашсам ҳам ёдларида ҳеч вақо қолмабдур. Зарурми анга, фикр қилар эрдим, ўзининг ҳам, бандаларни ҳам тирикликдан қолдуриб, вақтини ўғирламоқ.

Мардум арасинда, оти улуғ суфраси қуруқ деган нақл юрадур. Аслида Алибекнинг рўзғори ночор, боз аниқроқ дейдургон бўлсам, маҳаллада қашшоғи эрди. Бир кун паҳлўйимга чорлаб, дедим: “Отажон, санга юзта чўжа падарка қиладурман. Бир ой боқ, харидорини ҳам ўзум топиб берадурман.” У боз шалдиروق жавоблар қилди, яънеким фуқароларнинг реал даромадлари фалон, ялпи маҳсулот ишлаб чиқармоқ фалон фоизга ошганлиги гапурди. Аниқроқ десам, туманимиз газитида чиқадуруғон мақолани ўқугандак бўлдим. Ва охир-оқибат, бу хавойи бала чўжа боқмоқдин ор этмоғини ёшурмади.

Буни кўрунгики, бечора Алибекни шу ноарзанда вазифадан ҳам чет қилдилар. Бадазон шўрликни ўттиз эки деб аталадурғон очофат мани паҳлўйимга етаклаб келди.

Чўжа инъом этмоқдан аввал, ўйига бориб, жой тайёрламоққа кўмак бердим. Симтўр топиб, тахмин юз чўжа сиғайдурғон катак бунёд қилдук.

Чўжанинг омухта еми андак ноёб мато. Ани бугдой, маккайи, соя кунжораси, оҳактош ва дигар витаминлар, дору дармонларни янчиб, аларнинг аралашмасидан тайёрлайдурлар. Бу еми Самарқандда фақат бир жойдан – Гагарин кўчасидаги Улуғбек отлиғ тадбиркорнинг ветдорихонасидан харид қилиш мумкин.

Алибекнинг ўтинчи бирла ем харид қилмоқ учун ани шу жойга олиб бордим.

Бу даргоҳга кирсак, миронқуллик Чори чатоқ дўкондаги балаларга анекдот айтар ва алар қаҳ-қаҳ отиб кулур эрдилар.

Энди бу бародарим хусусида сухан юритадургон бўлсам, таъкид этмоғим зарурки, асли шаҳарлик бўлуб, шўролар замонида зооветтехником деган мактабда ҳамроҳликда таҳсил олган эрдик. Тез фаҳм қилдикки, турган-битгани алдам-қалдамдур. Пахтага борган маҳалимиз фартугини тарозудан олиб, тележкага қаттиқ ҳавола қилур эрди ва пахта нари тамонга бориб тушган заҳоти, боз келтуриб тарозига кўюр эрди. Ё бўлмаса фартукнинг боғичини ерга тегадургон миқдорда узун қилиб кўяр ва бир аёғи бирла ани босиб, ханнотлик қилур эрди. Муаллим баҳо қўймаса, учинчи қабатга чиқиб олиб, бу жойдан ўзумни отаруман, деб пўписа қилур ва анга зудлик бирла баҳо кўюр эрдилар. Шу боис анга Чори чатоқ деб лақаб қўюлгон эрди.

Боз шу гапни ҳам таъкидлаб қўймоғим жоизки, Чори чатоқ деганимиз ҳар қандоқ даврага тушса, зуд ўтмай, одамларни оғзига қаратмоқни уддалайдургон, янги-янги латифалар, саргузаштларни гапуриб, ўзи ҳам хандон отиб куладургон хушчақчақ улфатдур.

Аслан, ҳар қандоқ замонда ҳам бундоқ тоифаларга омад ўнг қўлини бот-бот чўзиб турадур. Техникомни тамомлаб, вет лаборатория деган жойга ишга кирди ва шу билан бирга сиртдан ўкуди. Нақ тўрт йил ўтиб, шу идорага амалдор қилиб тайинладилар. Боз уч йил ўтуб, обкомга ишга олдилар. Бардор-бардор қилиб, кишлоқ хўжалик бўйича котиб бўлди. Обкомлар барҳам топмоғи бирла боз авволги жойига бош амалдор бўлуб қайтди. Бой яшайдур. Якчанд ҳавли, чорчарха ва дигар мулк соҳибидур. Аз ин жумла, хусусий парранда фабрикаси бор ва анда табака бўладургон бройлер чўжалар етиштиради. Шунга қарамай бировга тийинни ҳам раво кўрмайдур, хориждан тез вояга етадургон жўжа ё анинг тухумини

келтирадур, аммо башқаларга бермайдур.

Ман ҳам бурчакда туруб, хангомага ҳамроҳ бўлдим. “Сара ҳаммомга чўмилаётган маҳал эшик кунғироғи авоз берибдур, давом берди Чори чатоқ, шундоқ халатига чала-чулпа ўралиб чиқса, ҳамсояси Абрам турубдур. Кўлида бир даста пул. “Жонидан дебду, Абрам, кўлумда уч юз доллар бор – халатни шундоқ очсанг, боре пул санга. Бермаган номард. Сара у тамон, бу тамонга қараб олиб, халатини бир лаҳза очибдур. Бадазон, ақчани киссага солиб, экинчи қаватга чиқса, эри дебди: “Абрам келувдими? “Ҳа” “Каминадан уч юз доллар қарзи бор эрди – келтурдими?”

Бадаз қаҳ-қаҳа у давом берди. “Маҳаллаликдан сўрабдурлар: сиёсий латифалар учун қандоқ жазо берилур? “Аввол қамоқ эрди, эмди хорижга қочмоқ”, жавоб берибди ул. Боз ханда бўлди. “Маҳаллаликни ўғли дорихонага кириб, оғрикни тўхтададурғон дору сўрабди. “Қаеринг оғрийдур” савол айлабди дорифурўш. “Ҳеч жойим, жавоб айлабди бала, дадамни мактабга чақирдилар...” Дағе кулдик.” Букамни ахта қилдим,” дебди маҳаллалик. “Ундоқ бўлса не боис ғуножини наввослар арасида юрибдур” сўроқ айлабдурлар. “Ҳозир маслаҳатчи, деган вазифа жорий этилган. Бизнинг буқа ҳам шу вазифада,” жавоб айлабди у.

Бир маҳал Чори чатоқ каминани кўруб қолди ва жилла ҳижолат чекмай, ўша оҳангда давом берди: “ Мана шу жўрам ҳам Маҳалланинг киндигида яшайдур. Бир қарич пастинда деб хаёл қилманглар.”

Одамлар қаҳ-қаҳ отиб кулдилар.

Бадазон ташқари чикдук ва дарахт тагида ўтуруб гапзанон қилдик. Камина Алибекка ишора қилиб, муддаойимни тушунтирдим. Тарғибот идорасидан кетиб, тавуқ бокмоқни ихтиёр этганини гапурдим.

“Чумчуқ семириб, ботмос бўлмас, деди Чори чатоқ, бу балага ман юз дона бройлер чўжа берадурман. Бировга кўмак кўрсатадурғон бўлсанг, балиқ берма, қармоқ бер, дейди уруслар. Умрим бино бўлуб, гадога ҳам пул бермаган одамман. Пулини бир ой ичи берса, марҳамат! Ямон кўрганим лектор бирла шоир. Киссаларида шимилдирик ҳам йўқ-у, локинда осмони фалакда юрадурлар. Бу бала

пастга тушиб, тўғри йўл тутибдур. Шу боис саховат қиладурман.”

Камина шуни биладурманки, одамлар бисёр табакахўр бўлмоқдалар ва шу боис, бройлер чўжага талаб катта. Ўзум ҳам аларнинг тухумини роса дараклаб, кўлга киритолмаганман.

“Ўзунгиз ҳам, акои Калвак, давом берди Чори чатоқ, инкубаторга бройлер тухуми бостирмоққа ўтунг. Фойда-ю фарқини бир ойда кўрадурсиз.” “Хўп ундоқ бўлса, каминага ҳам саховат қилинг”, тилидан тутдим чатоқнинг. Бизда қолиб кетмайдур. Пули нақ!”

У сукут қилди. Демакки, эмди инкор этмайдур.

Биз Алибек бирла мамнун бўлдик ва йўл-йўлакай бисёр режалар тузиб, ўйга қайтдик.

УЧИНЧИ ҚИСМ

Асарни янги қисмдан бошлашимга холис бир китобхоннинг фикри туртки бўлганлигини таъкидлашим зарур. У мазкур “номалардан” мамнунлиги ва эътирофларини таъкидлагач, каминани ўзбек адабий тили қоидаларинига кўпроқ риоя қилишга чорлагандай бўлди.

Аслида, Абдулла Қодирий қаҳрамонларини тирилтириш ва уни ўз забонида, яъни эски ўзбек тилида сўзлатишда бир қусур бўлмаса керак. Аммо фикрлаб кўрсам, қадимий тил кўпроқ сатира ва юмор талабларига жавоб берадигандай.

Менинг қораламаларим эса тобора жиддий тус олаябди ва бундан кейин (бошимни кундага қўйиб бўлса ҳамки) публицистик руҳни кучайтириш, аниқ шахслар, бўлиб ўтган воқеалар, расмий рақамлардан фойдаланиш ниятидаман. Жиддий масалани ёритиш учун эса жиддий ва устивор забон керак.

Асарнинг давоми ҳақида жавобим битта:

Муаллиф

НОМА №1

Кечки овқатдан кейин ўғилларим Сардор билан Сарварни ёнимга таклиф этдим.

– Телефонларингни ўчиринглар, кулоқларингдаги симни олиб қўйинглар,- дедим буйруқ оҳангида.

Улар итоаткорлик билан ижро этишди.

– Сизларга эртақ айтиб бермоқчиман,- дедим.

Болалар ажабланишди. Чунки, ҳали бирор бор уларни ҳеч ким эртақ айтиб бериш учун чорламаганди.

– Бир бор экан, бир йўқ экан, бўри баковул экан, тулки ясовул экан, қарға қақимчи экан, чумчук чақимчи экан, тошбақа тарозибон экан, қурбақа ундан қарздор экан.

Раҳмати бувим шу гапларни айтишлари билан қулоғимиз динг бўлиб, эътиборни ошираддик. Аммо ўғилларим бу даромад гапдан

кейин ажабланиб, тиржайиб қўйишди.

Мен давом этдим.

– Жуда қадим замонда, узоқ бир мамлакатда бадавлат киши рўзгурзонлик қилар экан. Унинг яйлов-яйлов қўйлари, қанчадан-қанча малайлари, чўпонлари бор экан. Бойнинг хотини нукул ўғил туғаркан. У бир куни худога илтижо қилиб, бирорта қиз ато этишини сўрабди. Аммо хотини бу гал ҳам ўғил туғибди. Шунда у худога шак келтириб, “ Намозингни ўқиябман, закотингни тўлаябман-ку,” деб иддао қилибди.

Ниҳоят тўққиз ўғилдан кейин хотини қиз туғибди. Бой қувониб, халойикка етти кечаю-етти кундуз тўй берибди.

Аммо чақалоқ ғалати экан. Бурни қирғийникидек илгакли бўлиб, қозик тишлари оғзидан чиқиб турган экан. У жуда баднафс бўлиб, нукул гўшт беришларини талаб қиларкан. То ҳатто, бир куни жаҳл билан онасининг маммасини ҳам тишлаб узиб, еб қўйибди.

Бир куни кенжа ўғил қўйларни қўриқлаб ётса, шарақлаган овоз эшитилибди. Қараса чақалоқ бешиги билан келиб, бир қўйни тутиб олибди ва ўша ернинг ўзида еб қўйибди. Кенжа ўғил сингиси ялмоғуз бўлиб туғилганини фахмлаб, жуда ҳам хафа бўлибди. Кейин ўйлаб-ўйлаб, бу манзилдан бош олиб кетишга қарор қилибди. Отини миниб, итини эргаштириб, узоқ йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Бир манзилни танлаб, рўзгурзонлик қилишда давом этибди.

Орадан йиллар ўтиб, бир куни тушига ота-онаси кирибди ва уларни жуда кўргиси келибди. Қадрдон отини миниб, содиқ итини уйда қоровулликка қолдириб, киндик қони тўкилган юртига қараб, “Ё раббий!” деб йўл олибди. Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Қишлоғига етиб келса, ҳаммаёқ хароба, тирик жондан эса нишона ҳам йўқ эмиш. У ҳовлиси томон шошилибди. Отини дарахтга боғлаб, ичкари кириб қараса, бадбашара бир кампир ўтирган экан. “Ассаломалайкум” дебди унга эҳтиром билан. “Ассаломинг бўлмаса, икки ямлаб бир ютардим”, дебди кампир. У қўрқиб ўзини таништирибди. Ялмоғиз эса дарҳол ёғ доғлашга тушибди.

Бир маҳал кампир ташқарига чиқиб келиб, унга савол берибди. “Ака, отингни оёғи тўрттамиди ёки учта” Бу очофат қадрдон отининг бир оёғини еб қўйганлигидан жуда ўксиган бўлса ҳамки,

қўрқанидан: “Учта эди” дебди. Ялмоғиз кампир зум ўтмай тагин ташқарига чиқиб келибди ва укасидан сўрабди. “Ака, отингни оёғи учтаמידа ёки иккита?” “Иккита эди,” жавоб берибди кенжа ўғил. Бу гал синглиси чиқиб келиши билан: “Отимнинг оёғи битта эди,” дебди. Ниҳоят ялмоғиз “Сени отинг бормиди ёки йўқмиди”? деб сўрабди. “Отим йўқ эди”, деб жавоб берибди акаси.

Шу пайт бир сичқон пайдо бўлибди ва унга: “Бу жойларда мендан ўзга бирорта тирик жон қолмаган. Сен ҳам зудлик билан қочиб қол! У ёғни сени қовуриб ейиш учун доғлаябди, дебди. “Қандай қилиб,” кўрқибгина сўрабди кенжа ўғил. “Мен дутор чертиб ўтираман,” деб томга чик. Дуторни мен тингиллатиб тураман, сен қочиб қоласан. Этигингни қумга тўлдириб, томнинг лабига илиб қўй. Уни кўриб, хотиржам бўлади.

Меҳмон халоскори айтганларини бажариб, жўнаши олдидан сичқон бир дона тароқ, қайроқтош ва кузгу берибди ва магарам ялмоғиз кампир уни қувиб етай деганда, уларни бирма-бир орқага ташлаб юборишни маслаҳат берибди.

Ялмоғиз кампир ёғни обдон доғлагач: “Ака, энди пастга туш!”, дебди буйруқ оҳангида. Аммо садо бўлмабди. Ялмоғиз такроран талаб қилса ҳам жавоб бўлмабди. Шунда у қаҳрга миниб, акасининг этигини зарб билан силтаб тортибди ва кўзлари қумга тўлибди. У кўзларини шоша-пиша тозалаб олгач, жаҳл билан акасининг ортидан қувишга тушибди. Кўп ўтмай, ўлжасига яқинлашиб ҳам қолибди. Шунда укаси тароқни ташлаб юборибди. Ортада сарҳадсиз тўқай пайдо бўлибди, Нарӣ тарафда қолган ялмоғиз: “Тўқайни кемириб ўтаман”, деб наъра солибди ва укаси унчалик узоққа кетмаёқ, тиканзорни кемириб, ўзига йўл очибди. Ялмоғиз бу гал яқинлашганда, қайроқ тошни ташлаб юборибди. Оралиқда ўлкан тоғ пайдо бўлибди. “Тоғни тешиб ўтаман”, дебди ялмоғиз. Дарҳақиқат укаси унча узоққа бормади тоғни тешиб ўтибди. Бу гал укаси кузгуни отиб юборибди. Ўртада денгиз пайдо бўлибди. “Денгизни ичиб ўтаман,” дебди ялмоғиз ва зум ўтмай уни қуритиб, акасига яқинлашиб қолибди...

Эртақ шу ерга келганда бирдан тин олдим ва болаларнинг нигоҳларига қардим. Улар ташналик билан давомини кутишарди.

- Айтинг, айтинг, - дейишди илҳақ бўлиб.

- Айтмайман,- жавоб бердим анча кескин. Мана шу сизлар совға этган “Ўзбек халқ эртаклари” китобида давоми бор. Ўзларинг ўқинглар.

Улар китобни шошибгина қўлга олишди ва мазкур эртакни топиб, фақат ўшанинг давомини ўқишди. Аммо мен бошқа бир ҳолатдан умидвор эдим. Улар китобдаги қолган шавқовар маталларни ҳам иштиёқ билан ўқишга киришади, деб ўйлагандим. Афсуски, ундай бўлмади. Аввалгидай, тагин ўша қўл телефонларига ёпишиб олишди. Мен зоҳирий надомат чекдим. Булардай ўсмир пайтимда “Робинзон Крузо”, “Ўн беш ёшли капитан” деган китобларни бир ўтиришда ўқиб тугатганим ёдимда. Қишлоғимиз кутубхонасига бориб, “Ўткан кунлар”ни сўраганимда, ўн беш киши навбатда турганлигини айтишганди ва тахминан эки ойлардан кейин олиб ўқигандим. Кейин “Фарғона тонг отгунча”ни бир танишимдан ялиниб –ёлвориб олгандим.

Нахотки келажагимиз соҳибларининг китобдан юз ўгиришига шу митти матоҳ сабаб бўлса.

Бу хусусда бош қотириб юрган кунларимнинг бирида Россия ТВсида мазкур мавзуга бағишланган баҳс-мунозарага гувоҳ бўлиб қолдим. Кекса ёзувчи билан ёш файласуф олим бир-бирини инкор этиб, нукул ўзиникини маъқулларди.

“Диалектика қонунларига биноан, дерди олим, бошланган ҳар қандай жараён охирига етиши керак. Бир замонлар инсон китобни кашф этган. Эндиликда унинг умри тугаб борабди. Инкорни инкор қонунига биноан у ўзи яратган ТВ ва интернетга курсисини бўшатиб бермоқда. Буни тўғри тушунмоқ ва қабул қилмоқ керак...”
“Инсониятнинг китоб ўқимоқдан тўхташи, тагин ғорларга қайтиши деган гап,” енгил жаҳлга миниб, унинг сўзини бўларди адиб! Интернет ҳеч қачон китоб ўрнини босолмайди, буни ҳаёт кўрсатди. Чунки, ўргимчак тўрида ўқувчини чалғитадиган омиллар бисёр. “Сичқонча”нинг елкасига нуқиб кўйишингиз билан дунё янгиликлари, латифалар, тўхматлар, нимлuch аёллар, дилхуш кўшиқлардан баҳраманд бўлиш мумкин. Бундай вазиятда фикрни жамлаб асар ўқиш мумкин эмас! Китоб содиқ ҳамроҳ ҳам: уни

истаган жойингизга олиб юришингиз мумкин.”

“Ҳозир компютер, ТВ ва қўл телефонининг бирлашиш жараёни бошланди, жавоб берди олим. Эндиликда қўл телефон Интернетга боғланди ва унда истаган нарсангиз муҳайё. Пушкинни ёки Толстойни ўқийсизми, латифага хушингиз борми, тарихий саволга жавоб излайсизми – марҳамат. Ўзингиз тасаввур қилинг: бу инсониятнинг нақадар мислсиз кашфиёти! Энг муҳими, мобил телефонни олиб юриш, китобдан кўра ўнғай ҳам. Тан олмоқ керак, бу прогрессни ҳеч қандай куч тўхтатолмайди. Инсоният қўл телефонига батамом боғланиб қолади.” “Оқибатичи?”, қоникмади ёзувчи. “Ваҳимага ҳожат йўқ, эътироз билдирди рақиби, одамлар жаъми ахборот ва маънавий озикни телефон орқали тез ва сифатли олади ва табиийки, шу тариқа ўлкан таракқиётга эришади. Лекин китоб ҳам йўқолиб кетмайди. Бир замонлар чироқ кашф этилганда, энди шамга ҳожат йўқ деб ҳисоблашган, электр лампа пайдо бўлганда эса, инсоният чироқдан батамом воз кечади, деб ўйлашган. Аммо кўриб турибсизки, шам ҳам, чироқ ҳам керак бўлаябди.” “Сиз ўз-ўзингизни инкор этаябсиз,” кўшилмади адиб, ҳозиргина диалектик қонунларни пеш қилиб, кишилик дунёси китобдан воз кечади, деб даъво қилгандингиз. Энди эса.. Мен, барибир, фикримда қоламан, кўшилмади ёзувчи. Китоб жавонимда энг қадимий “Библия”, рус армиясининг муғул-татар босқинчиларига қарши курашиши кундаликлари, Чеховнинг XIX асрда чоп этилган китоблари бор. Мен бу муқаддас китобларни бот-бот олиб варақлайман ва дилим фаҳру-ғурурга тўлади. Ҳеч қанақа қўл телефони ёки Интернет бу эзгу ва шавқовар миссияни бажаролмайди! Бугун ҳар бир мусулмоннинг уйида “Қурони Карим” бор. Гуржи қизнинг бисотлари орасида Шота Руставели китоблари бўлмаса, нохуш гап кўпайиб кетади. Тожиклар “Таджики” деган китоби бўлмаган миллатдошларини хунасага чиқаришади. Ишончим комилки, бошқа миллат ва элатларда ҳам муқаддас ҳисобланган ана шундай китоблар йўқ эмас!”...

Узоқ давом этган бу мубоҳасалардан кейин ҳам фикримни жамлаб, аниқ бир тўхтамга келолмадим.

Мурод муалимнинг қоровулхонасига борганимда, у ердаги “донишманд”ларни кўзғаб қўйиб, мунозарани давом эттиришни

кўнглимга тугим қўйдим.

НОМА № 2

Бугун – 2011 йилнинг 25 сентябри. Якшанба.

Эрталабданоқ Пастдарғомга - Сухайлони кўргани боришга тараддуд кўрабошладик. Унинг пахта теримига кетганига ўн беш кундан ошди. Найимбек машинага бензин тўлдириб келди. Жўнаш олдидан каттароқ қозонда ош дамлаб, лаганга солиб олдик. Бир оз пул ҳам олдим. Чунки, Сухайлони олиб келадиган бўлсак, “пахта пули”ни бериш кераклигини айтишганди.

Коллежни сафарбарликка эълон қилишганда ҳам, атиги 200 доллар билан теримдан қолдириш мумкинлиги аён бўлганди. Гарчанд бунча маблағ уйда бўлмаса ҳамки, топишим қийин кечмасди. Аммо Сухайло, дугоналаридан четда қолмасликни зорланиб сўрагач, ойиси иккаламиз кўниб қўяқолдик. Юқларини машинага ортиб, чиқариб кузатиб ҳам қўйдик ва қизимиз ўша куниёқ, кечки маҳал телефон қилиб, Пастдарғомдаги бир мактабга жойлаштиришганини, кайфияти яхшилигини билдирди. Биз хотиржам бўлдик.

Ундан кейин у деярли ҳар куни телефон қилиб турди. Норма – 70 килограмм эканлигини, аммо у 50 килодан оширолмаётганидан нолиганини ҳисобга олмасак, бошқаси жойида эди.

Бугун у билан боғланиб, кўргани бораётганимизни маълум қилганимизда, кеч соат еттигача далада бўлишларини билдирди ва шу сабаб кўп ҳам барвақт келмаслигимизни тайинлади.

Самарқанддан чиқишимиз билан фақат шаҳар эмас, унинг атрофлари ҳам жуда обод бўлганлигига гувоҳ бўларди киши. Пастдарғомга кета-кетгунча икки томонлама кўча бунёд этишибди, унинг атрофида шундай муҳташам бинолар қад кўтарганки, қойил қолмай иложингиз йўқ.

Бу кўчалардан аваллари ҳам ўтганман. Йўллар уйдим-чуқур, атрофда, аксар ҳолда пахсадан тикланган пастак уйлар бўларди. Эндиликда текис, кенг асфалт кўчада машиналар бир-бири билан

пойга ўйнаётгандек, шиддат билан ўтиб кетарди. Уларнинг деярли бари ўз юртимизда ишлаб чиқарилганини туйиш дилиннга ғурур ато этарди. Шу пайт рулда гўзал келинчак ўтирган “Спарк” ҳам бизни ортда қолдирди.

- Ўзбечкалардан ҳам шоферлар кўпайиб қолди а,- кўзгаб кўйдим хотиним билан ўғлимни.

- Ҳа, айниқса, сўнгги уч йилда кўпайди, гапимни тасдиқлади Найимбек.

- Лекин ярашади,- дедим.

- Мана шу қурилишлар ҳам кейинги уч йилда қад кўтарди,- давом этди Найимбек. Ҳазил эмас!

Ҳадемай пахтазорлар ҳам бошланди. Ғўзалар пастак бўлса ҳамки, оппоқ бўлиб очилганди. Узоқда хашарчи болалар кўзга ташланарди. Жамиланинг баҳри-дили очилиб кетди.

- Вой, бу пахталарни қаранг: оппоқ бўлиб очилибди. Тезроқ териб олиш керак. Ёмғир-помғир ёғмасдан...

- Энди, болаларга тердирмаслик керак-да, - норозилигимни яширмадим. - Ўзлари теришсин, аввалгидай машиналарни ишга солишсин.

- Ҳеч бало урмайди,- фикримга қўшилмади хотиним. - Бу курорт-ку. Мусофирликни кўради, чиниқади...Ўзимизни ҳам икки ойлаб олиб кетишарди. Совуқларда қолиб кетардик. Бир жойимиз кам бўлмади.

- У шўролар замони эди,- мен ҳам уни инкор этдим. Эндиликда болалар ўқиши керак, Мен бундан норозиман, юқорига ёзаман,- дедим, уни тергаб кўйиш илинжида, ҳазил-чин аралаш.

- Фақат шу ишингиз қолувди,- киноя қилди Жамила. Кошки ўзингиз беайб бўлсангиз?! Хатоларингизни топишади-ю, қамаб юборишади.

- Хўш, менинг нима гуноҳим бор, жуда қамаб юборадиган иш қилмагандирман,- чинакамига қизиқиб сўрадим.

- Бор...

- Масалан?

- Масалан, бир йилдан бери светни ўғирлайсиз. Инкубаторга. Бу – бир. Иккинчидан, ота-бола мошин билан кира ишлайсизлар, аммо налог беришдан қочиб юрасизлар.

Бу гапдан кейин Найимбек, негадир қаҳ-қаҳ отиб кулди. Мен андак ҳижолат чекиб, сукут сақладим.

Туман марказидан ўтиб ҳам анча йўл босдик ва ниҳоят чап томонга бурилдик. Шўролар даврида ётқизилган асфалт йўл ўйдим-чукур бўлиб қолганлиги сабабли ўғлимиз тезликни сусайтириб, уларни эҳтиёткорона четлаб ўтиш пайида бўларди. Кейин илма-тешик асфалт тугаб, тош тўшалган йўл пайдо бўлди. Тағин икки-уч километрдан сўнг у ҳам охирига етиб, тупроқ кўча бошланди. Айрим жойларда тупроқ қалинлиги бир қаричдан паст эмасди. Ҳар қанча суст ҳайдасак ҳам ортимизда қуюқ чанг қолабошлади. Шу пайт қаршимизда трактор пайдо бўлди. Унинг тележкасига пахта ортилганди. Трактор ўтиб кетгач, алламаҳалгача ҳавода муаллақ бўлиб осилиб қолган чангнинг тарқалиб кетишини кутишга тўғри келди.

Ниҳоят манзилга ҳам етиб келдик. Пештоқиға қизил ҳарфлар билан “Пахта штаби” деб ёзилган мактабнинг йўлига тош тўшалган, сув сепилган эди. Ёрдамчилар шу мактаб синфларига жойлаштирилган экан. Кейинроқ менга аён бўлишича, бу ерда айни пайтда фақат тўртинчи синфгача бўлган болалар ўқишаркан. Қолганлар теримга сафарбар этилган экан.

Биринчи учрашган кишимиз ошпаз аёл бўлди

- Сизлар биринчи курсдаги Сухайлонинг одамларими,- қувониб сўрашди биз билан. – Қизларингиз жуда одобли, яхши тарбиялагансизлар. Менга ёрдамчи бўл, дедим - кўнмади. Теримга чиқиб кетди.

Опа кечки овқат учун макарон шўрва пишираётган экан. Бизни такаллуф билан столга таклиф этиб, олдимизга чой қўйди. Дилимизда унга нисбатан илиқ меҳр ўйғонди. У киши шўролар даврида ҳам шу даргоҳга ошпаз бўлиб ишлаганини айтди. Бу ерда шогирдлари билан ўқувчиларга овқат тайёрларкан. Шунингдек, директорини сифатлаб кўйишни ҳам унутмади.

- Қизларимизнинг оёғига тикан ҳам кирмасин, дейди. Қўшни коллежларнинг директорлари пахта сотиб олиб, мукофотларга эга бўлишади. Ҳокимиятдан тазйиқ қилишади-да. Бу киши унақамас. Майли, гап эшитсак ҳам, бизга кейинги ўрин бўлаверади, дейди.

- Пахта сотиб олиш ҳали ҳам бор экан-да,- қизиқиб, тергаб қўяман.

- Ҳа, ўғлим институтда ўқийди. Уларда норма саксон кило. Бажармасанг, сотиб ол, дейишаркан. Ҳар ўн кунда юз минг кетаябди. Учинчи курсдан бир студент домласини пичоқлаб ташлабди. Зулм қилган бўлса керак.

Соат еттидан ошиб, қоронғу тушди, аммо болалардан ҳамон дарак йўқ эди.

- Бугун узоққа олиб кетишган,- деди опа. - Йўлда бир соат вақтлари кетади. Аввал солдатлар келади, кейин улар. Шўрлик аскарларга қийин – нормалари юз кило. Уддаламаганини золим командирлар ҳар балога гирифторм қилишади.

Аён бўлишича, қўшни далада аскарлар ҳам пахта теришаётган экан.

Ҳадемай, қоронғуликдан қадам товушлари эшитилди ва чанг, тупроқ орасидан елкаларига фартук тақиб олган, хорғин аскарлар сафи кўринди. Улар ёруғликка, тош тўшалган йўлга чикқач, сергак тортиб, биргаликда қўшиқ бошлашди.

“Олға бос, олға бос, эй ўртоқ, Биз учун муқаддас бу тупроқ...”

Аскарлар ўтиб кетгач, чанг орасидан қизлар сафи кўринди. Уларнинг олдида аскар либосидаги сарбон ҳам бор эди. Куни билан пахта териб, шунча йўлдан пиёда келаётган ёшгина-ёшгина қизларга дафъатан ачиниб кетдим, беихтиёр қаҳрим келди. Бир тарихий фильм кўрган эдим: олдинда ва орқада милтиқ кўтарган соқчилар назоратида саф тортган маҳбусалар маҳзунгина қадам босишарди. Уларнинг орасида ёш қизлар ҳам бор эди ва тақдирга тан бериб, тиззагача лой кечган ҳолда орқага қолмасликка ҳаракат қилишарди. Шуни эслаб, муштимни туйган маҳалим, хотиним авзойимдаги ўзгаришни сезди.

– Тагин сариқлигингиз тутаябди-а? Ҳеч бало урмайди, қайтамга чиниқади. Кўпга келган тўй...

Аён бўлишича, булар - иккинчи курс қизлари экан. Улар ўтиб кетгач, ёдимга ургутлик бир таниш шоирнинг шеъри тушди.

Ўзбекистон!

Асра болаларингни.

Улар улғайишар

Ва даволашар
Сенинг кўп йиллик
Яраларингни!
Ўзбекистон!
Дардингни олай!
Асрагин,
Асрагин,
Болаларингни...

Сухайлони кўриб, нохуш хаёлларим ўз-ўзидан тарқалиб кетди. У “Дадажон” деб бағримга отилди. Қизимиз куёшда андак қорайган, кайфияти яхши эди. Ётоқларини кўрдик. Эшик, деразалар ичкаридан илгаклади. Озода...

- Кечки овқатга бориб юрма,- деди ойиси, ош дамлаб келганмиз. Дугоналарингни ҳам чақир.

Ҳадемай радиокарнай хириллади ва гапга кирди. “Мухтарам ўқувчилар! Мустақиллигимизнинг йигирма йиллигига йигирма тонна пахта териш мажбуриятини олган иккинчи “Б” бугун маррага етиб келди. Уларни муборакбод этамиз! Бу азаматлар ватан хирмонига йигирма тонна “оқ олтин” бўшатдилар. Ана шу ватанпарвар қизлар мавсум охиригача тагин йигирма тонна пахта теришга сўз бердилар. Иккинчи “Б”дан ибрат олинглар!. Шунингдек...”

Сухайлонинг дугоналари билан бирга ўтириб, ош едик. Уларнинг аксари шаҳарлик ўзбек, тожик қизлар эди. Қизларнинг ўзини тутиши, одоби дилимизга ўтиришди ва бу ҳолдан ҳам таскин топдик..

- Биз сени олиб кетмоқчимиз,- дедим, қизимизга, дастурхонни йиғиштиргач.

- Мен бормайман,- деди Сухайло, андак сукунатдан кейин, аллақандай хавотирлик билан – Охиригача тераман!

- Нега?

- Кетсам, дугоналаримга қийин бўлади,- деди ва негадир кўзида ёш айланди. - Терганимиз ҳали ўн беш тоннага ҳам етгани йўқ.

Биз уни ортиқча қистовга олмадик.

Пахтазордан кеч қайтдик.

НОМА № 3

Жамила биқин оғриғидан бот-бот шикоят қилгани боис, уни машинага миндириб, докторга олиб бордим. “Ўтхалта шамоллаганга ўхшайди”, деди хотинимни обдон текшириб кўрган врач. Уч-тўрт кун ётсин, отдай қилиб юборамиз.”

Бу шиfoxонани “вниик” дейишади. Гап шундаки, шўролар замонида Бутуниттиfox қоракўлчилик илмий-тадқиқот институти шу тўрт қаватли бинода жойлашганди. (ВНИИК – Всесоюзный научно-исследовательский институт каракулеводство). Мустақиллик эълон қилингандан кейин олимлар бир муддат маошсиз қолиб, бу ерга келмай қўйдилар ва шаҳардаги эски биноларига қатнайбошладилар. У пайт туманимиз ҳокимаси Раҳима Ҳақимова деган, тутганини қўймайдиган, уддабурро аёл эди. Депутатлик мавқеидан фойдаланиб, Тошкентдаги казо-казолар рухсати билан бинони туман тасарруфига ўтказди ва марказий шиfoxонага айлантирди.

Бу – ҳокиманинг энг катта ва эзгу хизмати эди! Опанинг бўшалиб кетганига кўп йил бўлди. Аммо одамлар унинг айнан шу хизматини бот-бот эътироф этиб турадилар.

Хуллас, тушдан кейин Жамилани шу ерга ётқизиб уйга қайтдим. Аммо бирор соат ўтар-ўтмас алланимамни йўқотиб қўйгандан, паришон ҳолга тушабошладим. Кечқурун тагин бордим. У каминани койиган бўлди. “Келаверасизми энди. Бундан кўра жўжаларга қарасангиз бўларди. Мен соғ-саломатман , бу ердагилар билан ҳам қандай муомала қилишни биламан, ҳақимни егизмайман,” деди. Бундай дейишининг боиси бор. Жамила шўролар замонида медицина техникумини битириб, бир муддат ҳамшира бўлиб ишлаган эди. Аммо фарзанд кўргандан кейин рўзғор юмушларига ўралашиб қолди. Зеро унинг ўша пайтларда оладиган маоши йўл кираси билан тушлигига ҳам етмай қолганди. “Зерикдим, шунчаки гаплашгани келдим” дедим ва алламаҳалгача ширин хотираларни титқилаб ўтирдик.

Эрталаб доктор айтган дори-дармонлар билан иссиқ нон, қаймоқ олиб бордим. Кечқурун тагин...

Ҳар гал борганимда Жамила, албатта янги гап топиб кўяр, гоҳида қизиқ латифалар айтар ёки ёшлигимиздаги хотираларни эслаб мени қувонтирарди.

Бу гал манти олиб борган эдим, таклиф киритиб қолди.

- Қўшни палатада бир аёл касал ўғли билан ётибди. Ўзи Тожикистондан нотинчлик йиллари келиб қолган. Бу ерда одами йўққа ўхшайди. Йўқ демасангиз, шу мантининг ярмини уларга олиб кирардик.

- Ихтиёринг,- дедим, олиб кир.

- Сиз ҳам юринг, энди. Жуда яхши аёл. Гоҳида олдимга келади – гаплашиб ўтирамыз. Душанбедаги опамни ҳам таниркан...

Аёлнинг ёши ўтиб қолган бўлса ҳамки, хушбичим, хуштавозелиги ўзига ярашарди. Кароватда мажолсизгина бўлиб ётган йигитчанинг ранги синикқан, ориқлаган эди. Унинг ягона фарзанд эканлигини ва жигари оғриганлиги айтишди.

– Аста-аста тузалаёбди, овқат еябди,- деди аёл ширин умидлар билан.

Биз кўп гаплашмадик, Бемор йигитчанинг бу тариқа беҳол ва мададга муҳтож бўлиб ётиши дилимни сиқабошлади. Аниқроғи, аёлга ачиниб кетдим. Бу дунёдаги ягона умиди бўлган риштаи жонининг маҳзун ҳолига қараб ўтириш она учун жуда оғирлигини фаҳмлаш қийин эмасди.

Хотиним руҳиятимдаги нохуш ҳолатни сизди ва биз хайрлашдик.

- Мен сизга битта шеър бераман,- деди Жамила ташқари чикқач, Шу аёлга бағишлаб ёзилган. Бу ерда бир қиздан кўчириб олдим. Ўқинг, жуда таъсирли.. У ҳам бировдан кўчириб олган. Кимнинг шеъри эканлигини билолмадик.

Палатасига кирганимиздан кейин ўқувчилар дафтаридадан йиртиб олиб, ўз қўли билан кўчилган шеърни узатди. Уни ўша ердаёқ ўқишга киришдим.

Майли уйга тўлсин тамаки иси,
Майли, май ичсанг ҳам, бўза ичсанг ҳам,
Майли, мен кампирга раҳминг келмасин,
Фақат тезроқ соғай, соғайгин, болам!

Майли олис юртга чиқиб кет уйдан,
Менга у томондан хатлар ёзмагин.
Майли, қайси қизни хоҳласанг уйлан
Ва бевалар билан билганингни қил!

Ардоқлаб ўсдирдим сени ғунчадек,
Кўксим ҳароратин бердим бир олам.
Майли ич, лаънати тамакини чек,
Фақат тезроқ соғай, соғайгин, болам.

Шеър менга ҳам дафъатан таъсир қилди. Кўзимга ёш келди. Сўнги йиллар давоми, айнан шеърятдан бунчалик таъсирланмаган эдим. Умумун, шеър ўқимамай қўйганман. Гапнинг рости, ҳар куни газеталарда чоп этилаётган, ТВда ўқилаётган ва Мурод муаллимнинг таъбири билан айтганда: “Ватан ҳақидаги шалдироқ шеърлар” бадимга текканди.

“Бундай варсақи тизмаларни ватан билан давлат тушунчасининг фарқига бормайдиган довдирлар ёзишади”, деган эди муаллим киноя аралаш. Назаримда у ҳақ. Қайси куни биринчи каналдан халқ шоири чиқиш қилди. Унинг кўлларини серпаб, жазавага тушиб ўқиган шеърида ватанпарварликдн кўра ҳукуматпарварлик сероброқ эди.

Начора, сарой шоирлари ҳамма замонларда ҳам подшоликка ялтоқланиб кун кўришган.

Мен мазкур шеърнинг муаллифини аниқлаш, унинг китобларини топиб ўқишни дилимга тугиб қўйдим.

Аёлим азбарои мени қувонтириш учун шу шеърни ёзиб олганлигини туйишнинг ўзи хушбахтлик эди. “Ҳар кун келаверманг, жўжаларга қаранг, болаларни назорат қилинг, уларга иш буюринг”, деб тайинлади. Аммо эрталабгача тоқатим тоқ бўлди. Майда-чуйда харид қилиб, машина рулини тағин вниик томон бурдим.

Кеча палатада бир ўзи эди. Бугун ён каравотда ўрта ёшлардаги кўзлари қув бир аёл ётарди. Остона ҳатлаганимдан кейин, ўрнидан туриб салом берди. Фаросатли экан: ўзимни эркин тутишим, хотиним билан гаплашиб олишим учун, бизни холи қолдириб, чиқиб кетди.

- Биқинимдаги оғриқ тўхтади,- деди аёлим, ҳафта охирида жавоб беришса керак.

- Ҳар қалай сенга шерик беришибди, энди зерикмайсан,- дедим.
У маъқуллади ва негадир сирли кулди.

- Нима бўлган, бу аёлга?

- Сўраманг,- деди кулгиси баттар қистаб.

Менинг эса ҳангоматалаблигим ошиб, яқравлик билан унинг оғзини пойлаб туравердим.

- Қочиб келган, эридан.

- Золим эканми?

- Йўқ, деди ва шарақлаб кулиб давом этди, жони-ҳолига қўймас экан. Кечаси уч мартагача ўйғотиб, ҳалиги ишни қиларкан. Кундузи ҳам уч-тўрт бор... Молга қараябдими, кир юваябдими, қатъий назар, уйга судраб кираркан. Бу аёл келинидан жуда ҳижолат бўларкан.

Иккаламиз ҳам беғубор кулди.

- Бориб турган ҳанги экан-да,- дедим.

- Эрим келиб қолса, чиқиб кетманг,- деб илтимос қилди. У ярамас шу ерда ҳам менга ёпишиб қолиши ҳеч гап эмас.

Биз тагин кулдик.

- Шукурки, сиз бунақа эмассиз..,- деди хотиним, хайрлашарканмиз, мийиғида кулиб..

Жамила бўлмаса, рўзгоримда тартиб-қоидалар, таомиллар ҳуллас, ҳамма-ҳаммаси бунчалик тез издан чиқади, деб ўйламагандим. Ўтган шу тўрта кун давомида ҳаммомда кирлар уюлиб кетди, супурилмаган ҳовлида фэйз қолмади. Бунинг устига Сухайло ҳам пахтада эди. Биз тўрт эркак хатто қозон-товоқ ювишни ҳам эпполмас эканмиз. Паришонхотирликдан бўлса керак, бу орада мачитга ҳам чала-чулпа қатнадим. Кайфи учган одамнинг оти ҳам яхши чопмайди, деганларидек, хатто қафасдаги жўжаларим ҳам ўз-ўзидан йўқоладиган бўлиб қолди.

Гап шундаки, ветеринария аптекасида учрашган ҳалиги биродаримдан бройлер тухумлар олиб, инкубаторга қўйган эдим. Ундан чиққан жўжалар одатдагидан анча йирик бўлганлиги боис харидорлар талашиб олиб кетишди. Келажакда насл олиш умидида нақ йигирматасини боқишга қўйгандим. Эрталаб қарасам, аллақачон

иккитаси гумдон бўлибди. Эртаси тағин... Уларни биров ўғирлаши ёки мушук илиб кетиши мумкин эмасди. Чунки катакнинг тўрт томони симтўр билан ўралганди.

Бу гал шифохонага борганимда, аёлимга, энг аввало шуларни арз-дод қилдим.

- Жўжанинг душмани жуда кўп,- деди хотиним. Масалан, илон.

- Йўқ, бу жўжалар илоннинг оғзига сиғмайди, катта.

- Илоннинг оғзи, қорни жуда чўзилиб кетади. Бундан ташқари, тагдан каламуш, юқоридан бойкуш кириши мумкин Улар ҳам ўзидан икки ҳисса йирик ўлжаларни овлашади. Юқори очик эди, бугуноқ бориб беркитинг, пастда тешик-пешиқлар қолган бўлса, лойланг!

- Йўқ, сани бу ердан олмасдан кетмайман,- дедим қатъий қилиб, биз ҳисоб-китобимизни, аниқроғи суробимизни йўқотиб қўйдик.

- Ундай бўлса, врачга кириб айтинг,- деди у.

Врач кўп тархашлик қилмади. Тағин ҳафта давомида дориларни ичириб туришни, оғир ишдан озод этишни тайинлади. Мен жуфти ҳалолимни ёнимга ўтқазиб, ўзгача бир сурур билан уйга олиб келдим.

Кечқурун уни кўргани кўшнилари, қавмлар кирдилар. Жамила эртаси каллаи саҳарлаб ишга шунғиб кетди. Бизни ҳам жону-ҳолимизга қўймай, сафарбар қилди.

Ўша куниёқ катакларнинг устига симтўр ёпдим, пастини беркитдим. Шу-шу жўжалар камаймайдиган бўлди.

Рўзғорим ҳаёти азалий изига тушди.

Худога шукур!

НОМА № 4

“Аёл кулиб туриб ўлиши мумкин,” деб ёзган эди бир шоира. Гарчанд, Жамила нимтабассум қилиб турган бўлса ҳамки, дилининг маҳзунлигини, руҳиятини аллақандай дард тимдалаётганлигини сезиб олиш қийин эмасди.

– Биқининг тағин оғриябдими,- сўрадим меҳрибон оҳангда.

– Йўқ, ҳаммаси жойида,- жавоб берди у.

Кейин эса карт устидаги конвертга кўзим тушиб қолди. Демак,

Душанбедаги опасидан мактуб олган, эҳтимол, у нохушроқ гапдан воқиф этгандир, ўйладим ўзимча.

Жамиланинг опаси шўролар даврида Душанбега тўй бўлиб кетган, аниқроғи, уни бир қариндошлари келин қилган экан. Ўзим аниқ эслайман: у замонлар Самарқанддан Душанбега ҳар соатда самолёт учиб турар, билети ҳам арзон эди. Опа гоҳида эрталаб меҳмон бўлиб келиб, кечки рейсда жўнаб кетарди. Мустақиллик эълон қилингандан кейин...

Бир айланиб келиб, хатни қўлга олдим. Опа мактубига одатдагидек, “Соғинчилик салом” деб сарлавҳа қўйган ва каминага, синглисига, қизим, ўғилларимга номма-ном салом йўллаганди. Ҳар галгидек, мустақилликни лаънатлаган, Горбачевни қарғашни унутмаган эди. Мактуб охирида эса кексайиб, “бир оёғи гўрда”лигини, қон босими ошиб кетаётганлиги бир кунмас-бир кун ўлиб қолишини изҳори дил этганди. Шу билан бирга, хат сўнгида: “Ўлсам, Самарқандга элтиб, дадам билан бийимнинг ёнларига кўминглар” деб ўзича васият ҳам қилганди.

Жамила бундай пайтда опасини жуда қумсар, уни бориб кўриш, ҳол- аҳвол сўрашга жуда хоҳишманд бўларди, албатта. Аммо Тожикистонга бориш, Америкага боришдан ҳам қийинлигини ҳисобга олиб, истагини ошкор этмасди.

Бундан олти йил аввал опасининг эри, яъни божамиз бандачиликни бажо келтириб қўйди. У киши саксондан ошган бўлиб, бир умр босмаҳонада ҳарф терувчи бўлиб ишлаган, қобил-мўмин инсон эди. Хуллас, бормасак бўлмасди. Аммо телеграмма билан чегарадан ўтказишмаслигини билардим. Сабил қолгур визани қўлга киритиш учун эса камида беш-олти кун кераклигини айтишди. Шунда, Тожикистондаги акасиникига бот-бот бориб турадиган маҳалламиз оқсоқоли Илҳом милиса маслаҳат бериб қолди. “Сариосиёда Чўнқаймиш деган қишлоқ бор. Шу ердан от билан ўтказиб қўйишади. Самарқанддан ўша қишлоққача такси олиб боради. Бу қирақашлар Чўпонота туришади.”

Энди, ўшанда Тожикистонга бориб-келишимнинг тафсилотини эшитинг.

Эрталаб шошилиш Чўпонотага йўл олдим. “Мен Термезга

бораяпман, деди, илк рўпара бўлган шоферим, сиз хув анови рижий билан гаплашинг”. Бу одам билан тез тил топишдик ва савдолашдик. “Ўзим чўнқаймишликман, деди у, радной амакимга олиб бораман, ўтказиб қўяди.” Уйга келиб, Жамилани олдик ва қайдасан Сариисиё деб йўлга тушдик.

Йўл олис эди. Тахти Қароча доводидан ошганимиздан кейин шофер билан гапимиз авж олабошлади.

- Чегарадан ўтадиган жойда солдатлар йўқми, мина қўйилмаганми,- хавотирланиб сўрадим.

- Аскар ҳам бор, мина ҳам қўйилган,- деди у ва батафсил ҳикоя қилишга тушди.

Унинг айтишича, чегара бир сойликдан ўтган бўлиб, Чўнқаймиш бу томонда, тожикларнинг Ворошилов деган қишлоғи нари томонда қолиб кетибди. Лекин азал-азалдан, иккала қишлоқда қиз олиб, қиз бериш одат бўлган экан, борди-келди қилиб туришаркан. Чегарага мина қўйилгандан кейин аҳвол таранглашибди. Ўтишнинг иложи бўлмаса ҳамки, у ёки бу қишлоқнинг жарчилари тоққа чиқиб, бор овозлари билан тўй ё жанозадан хабар беришни канда қилишмабди. Аммо бу ҳол икки томонни ҳам жонига тегиб, иложини излашибди. Излаган – топади, деганларидек, тожиклар тоққа чиқиб, сойликка тош юмалатишибди. Анча-мунча миналар портлабди. Кейин чўнқаймишликлар ҳам шундай йўл тутишибди. Шу тариқа уч-тўрт жойдан йўл очиб, пинҳона борди-келди йўлга қўйилибди. Аммо чегарачиларнинг сардори қаҳрга миниб, бу ерга бир қатикқўл майорни бошлиқ қилиб тайинлабди. Бу галварс ишга келган куниёк: “Чегарани ким бузса, аёвсиз отинглар!” деб фармойиш берибди, деган гап тарқалди.. Бахтга қарши денг, Саид полвон деганимизнинг ўғли тожикистонлик бир студентни олиб ўтаётганда, аскарлар уларни ўққа тутишибди. Студент қочибди, аммо полвоннинг ўғли ўша ерда нобуд бўлди.

“Сухсурдан йигитча эди,- давом этарди шофер. Таъзияга кўп жойдан одам келди. Болани тупроққа топширдик. Биз нима ҳам қилаолардик, бу ёғи давлатнинг сиёсати бўлса. Орадан десангиз бир ой ўтмай, жуда ёмон гап бўлди: ҳалиги майорни отиб кетишди. Чўчка ўқ калласидан теккан экан, ўша захоти ўлибди. Ҳаммаёқ тус-тўполон

бўлиб кетди. Тошкентдан, Термездан казо-казолар келишди. Энг аввал, Саид полвонни уйини босиб, тинтув қилишди. Йўк, милтиқ-милтиқ чикмади.. Буни қаранг-ки, полвоннинг ўзи Яккабоққа курашга кетган экан. Ўша ёқдан ушлашибди-ю, кэгэбэнинг ертўласига ташлаб роса қийноққа солишибди. Аммо полвон, худони ўртага қўйиб, қасам ичаркан. Нукул: “Бу гапдан хабарим йўк”, деб зорланаркан

Икки кундан кейин милисалар унинг уйига тагин тинтувга келишибди. Полвоннинг хотини – татаркалардан. Локинда ўзбеклашиб кетган. Ота-онаси шўролар даврида муаллим бўлиб келиб, Чўнқаймишда қолиб кетганлардан. Аёл хавфсираб, текшириб кўрса, милисалар кўрпанинг қатига наша қўйиб кетган экан. Оласолиб, тандирга ташлабди. Ҳалигилар қайта келиб кўришса, ҳеч вако йўк. “Янга, дебди, тинтувчиларнинг сардори, сиз биздан ҳам зўрроқ чекист экансиз”. Шундан кейин, Саид полвонни чиқариб юборишди. Исботлашолмади. Майорни нари томондаги тоғдан туриб, тожиклар снайпер билан отган, деган хулосага келишган экан. Бу ишни полвоннинг ўша ердаги жўраларидан бирортаси қилган бўлиши мумкин. Аммо уларни чақириб, тергов қилиб бўлмас экан-ку”.

Ноҳақ отилган йигитчага ҳам, майорга ҳам раҳмим келди. Уларнинг ҳам бу дунёдан умидлари кўп бўлган, яшашга дахлдор одамлар бўлган-ку! Шўрлилар...

- Кейин янги командир келди,- давом этарди хайдовчимиз. – Буниси: “Ўтаверинглар, фақат бегоналарга йўл берманглар”, дебди. Қайда, дейсиз, Энди Чўнқаймишда ҳамма йўловчиларни ўтказиш ҳисобига кун кўраябди. Кўплар от, эшак сотиб олди. Қишлоқда иш йўк. Ёшларнинг кўпи Россияга кетиб қолган.

– Чегарада аскарлар ҳозир ҳам турадим,- қизиқаман ички бир хавотирлик билан.

- Туради, аммо бировга иши йўк. Гоҳи-гоҳида паспортларни кўздан кечиради, холос.

- У томода ҳаёт оғир, дейишади-ку,- сўрайман.

– Ҳа, яхшимас: кишда светлари эрталаб бир соат, кечқурун бир соат бўлади.

– Сизларда тузукми?

– Бизда ҳам худди шундай. У томонда эркалар Россияга кетиб

қолган. Ворошиловда боҷам яшайди. Мен унга Сарисийедан газ балон элтиб бераман. Уларда бунақа газ йўқ. “Роғун ишга тушса, бизда свет пастаянни бўлади, дейди боҷам. Сизга битта линия тортиб бераман.”

- Роғун хавфли эмиш-ку?

– Ҳа, хавфли...Телевизорда ҳам айтишди.

Ёз охирлаб қолган бўлса ҳам ҳаво жуда иссиқ эди ва Сурхандарёга кирганимиздан кейин ҳароратнинг тағин ҳам ошганлигини ҳис этдик. Гармсел нафасни қисар, ёнбағирдаги гиёҳлар аллақачон қовжираб бўлган, тошлар олов пуркаётгандек бўлиб туюларди.

Мен жимгина ўтирган Жамиладан ҳолпурслик қилдим ва бакалашкадаги сувни унга узатдим.

- Акамнинг ўғли минага дуч келиб, ўлди,- давом этарди ҳайдовчи. Ўнинчини битирган куни жўралари билан тоққа чиққан. Аслида мина борлигини ёзиб ҳам қўйишган, аммо уларни ўт босиб кетган, кўринмайди. Бир жўраси билан лола тераётганда портлаган. Ўликни олиш апасни экан, эртаси Тошкентдан одам келиб, олиб берди. Ҳамсоя қишлоқнинг подачаси ухлаб қолиб, моллар чегарадан ўтиб кетган. Бирнечта қўй, сигир минага дуч келган, қолгани нарига ўтган. Аммо тожиклар молларни қайтариб беришмади. Тақсимлаб олишган, ноинсофлар. Шу йил баҳорда бир чегарачи аскаримиз у томондаги қўйни оламан деб, минага портлаб кетди.

- Энди начора,- дедим шундай қилмаса ҳам бўлмас. Наша, қурол олиб ўтишлари мумкин-ку.

– Ҳа, мумкин,- қўшилди фикримга. Аммо ҳали бирорта шунақа шумқадам портлаб кетганини эшитмадим. У даюслар қаердан ўтишни яхши билишади, чамаси.

Сарисийедан ўтиб ҳам анча йўл босдик ва унг томондаги шўролар замонида асфалт ётқизилган, аммо ўйдим чуқур бўлиб қолган йўлда давом этдик. Машинамиз зўр бериб, баландлик томон ўрлайбошлади.

Чўнқаймиш деганлари одатдаги тоғ қишлоғи бўлиб, уйлар пастак, бундан қирқ-эллик йил аввал ўтқазилган симёғочлар куёш ва ёмғир таъсирида қорайиб, қийшайиб, қолганди, ҳар ер-ҳар ерда гиёҳ излаб юрган қорамолларнинг ориқлиги сезилиб турарди.

Шофер бизни ўз ҳовлисига олиб борди. Аммо ҳовли кенг ва сарамжон-саришта бўлиб, зичлаб олма ўтқазилганди.

- Икки йилдан бери сув танқис. Соё майнинг охиридаёқ қуриб қолган эди. Чашмадан сув ташиймиз. Боғларни суғоролмадик - ҳосил оз.

Ҳайдовчининг аёли биз билан саломлашгач, дастурхон ёйди; чой, нон келтирди.

- Сизлар ўтириб туринглар, мен ҳал қилиб келаман,- деди унинг ўзи.

- Укажон, дедим ўтинч оҳангида, тезроқ бўлинг, жанозага етиб боришим керак.

Кўп ўтмай, бир мўйловли отлиқ пайдо бўлди, унинг ортидан ўсмир йигитча ҳам отда келди. Саломлашдик. Ҳол-аҳвол сўрагач, ҳайдовчи бизни таништирган бўлди.

Янги танишим мендан жилла ёшроқ бўлиб, бу жойларда Эшим тоғбеги дейишаркан.

- Меҳмон, аввал от минганмисиз,- савол берди у.

- Ҳа, ёшлигимда...

- Мана бу саманга келин икковларинг миносизлар. Бу жуда ювош. Мен буниси билан олдинда юраман,- деди у.

Мен-ку осонгина эгарга чиқиб олдим, аммо Жамила қийналди. Уй бекаси келиб, кўтариб қўйгандан кейингина, миниб олди ва хавотируна белимдан маҳкам қучди. Биз йўлга тушдик.

Эшим тоғбеги деганлари жуда камгап экан. Биздан ўн тўрт- ўн беш қадам олдинга ўтиб, отини ҳайдаб кетаверди. Бизнинг саман итоаткорона унинг ортидан эргашиди. Аввал анча баландликка кўтарилдик. Қурғоқчилик бўлишига қарамай тоғнинг юқори қисмида яшил буталар сероб эди, анча баландликда арчалар кўринар ва қовжираган олам ичра яшиллик кўзни қувонтирарди.

- Бу ерда ёввойи ҳайвонлар кўпдир,- савол бердим шеригимга, овозимни андак кўтариб.

- Меҳмон, ярамни янгиламанг,- деди у жавобан анча сукут сақлагач.

Мен ноўрин савол берганимни ҳис этиб, ҳижолат тортдим. Кейин пастиликка тушабошладик. Эҳтиёткорликни ошириб, эгарнинг

бошини маҳкам тутдим. Жамиланинг хавотири ошиб, мени қаттиқроқ кучоқлади.

Хотинимнинг белимдан маҳкам кучиб олиши дилимга аллақандай қониқиш ато этарди. Бу дунёда, уйим-жойим, рўзғорим деган, ана шу жонсўз аёлнинг мандан ўзга яқин кишиси йўқлигини ҳис этишнинг ўзи дилга қувват берарди. Зеро, бу дунёда менинг ҳам ундан кўра яқин ва ғамхўр кишим йўқ эди. У менга фарзандлар ато этди, оғир дамларимда мени овутди, мададкор бўлди. Аслида: эр-хотин қўш хўкиз, деганлари бежиз эмас. Ҳар бир кишининг рўзғор қуриши - очилмаган қўриқ. Бу қўриқни ўзлаштириш учун омочни баббаравар тортадиган қувват керак. Яхши аёлга уйланган эркаккина бу борада бахтли бўлиши мумкин, деган хулосага келганман.

Бир маҳал аскарлар кўринди. Дилимда хавотир пайдо бўлди. Улар Эшим тоғбегига хайрихоқ бош тепратиб қўйгандан кейингина анча тинчландим.

Сойга бир арава ўтадиган йўлак қилинганди. “Огоҳ бўлинг, мина” деган ёзувга қараганда, аввал ажал уруғи шу ерга қўмилган. Ўзбек билан тожикнинг дўстлиги бу ярамас қуролдан, аниқроғи, нобор рафтордан устун келиб, унинг устига тош юмалатишган.

Негадир, тоғ сайрига чиқиб, милага учган ўсмирни, қўйнинг ортидан қувиб, ажалга юзма-юз бўлган аскарни эсладим, тўрт ракаат намозни уларнинг руҳи-арвоҳига бағишлашни кўнглимга тугдим.

Бизнинг жами тоат-ибодатларимиз, яъниким ўринли-ўринсиз жонсўзликларимиз, ислоҳотларимиз инсоннинг бир томчи қонига арзимаслигига имон келтирдим.

Кейин баландликка кўтарилдик ва текис йўлга тушдик. Буёғи энди Тожикистон эди. Эшим тоғбеги бизни қиракаш машиналар турган бекатга олиб келди.

- Булар сизни Душанбега элтишади, деди.
- Ҳизматингизга қанча берай , - сўрадим отдан тушгач.
- Ўзингиз биласиз,- деди совуққина қилиб.

Унинг ҳижолат чекканини сездим. Ҳизмат ҳақини узатгач, қўшиб қўйдим.

- Кечирасиз, боя ноўрин савол бериб қўйдим, чамаси...
- Меҳмон, нотўғри гапирганингиз йўқ,- деди негадир ўқсибгина.

Бу ер аввал лесхозга қарарди. Тоғларда айиқ, архарлар кўп эди. Ёввойи чўққалар тўда-тўда бўлиб юрарди. Бари минага йўлиқиб, ўлиб кетди..

У шундай деди-ю, жуда яқин кишисидан жудо бўлгандек, руҳи тушиб кетди. Мўйлови шалвираб, лаби-лунжини пастга осилтиргандан бўлиб қолди. Бечорага жуда ачиндим.

Хайрлашарканмиз, огоҳлантирган бўлди.

- Меҳмон, тожикчани биласизми?

– Биладан, биладан...

– Ҳа, ундай бўлса яхши. Буларнинг таксичилари билан милисалари жила миллатчи келади...

Шукурки, жанозага етиб бордик ва божамнинг тобутига елка тутолганим учун Аллоҳга беҳад шукурлар қилдим.

Биз эртасиёқ қайтдик. Божамнинг бир ўғли ҳарбийда ишларкан. У ҳужжатларни расмийлаштирди (эҳтимол, қалбакилаштиргандир) ва постдан ўтказиб қўйди.

Биз Тожикистоннинг чегара постидан осонгина ўтдик. Аммо шеригимиз Ўзбекистон чегара постада узоқ қолиб кетди.

Мен бу ерда жуда кўнглисиз бир ҳолнинг гувоҳи бўлдимки, эсласам, ҳамон вужудим зирқираб кетади.

Биздан атиги тўрт-беш қадам нарида бир тожик жувон дод деб бакирар, нола-ю фарёди тош дилни ҳам ўртантирарди. Аён бўлишича, у онаси билан Самарқанддан Душанбега меҳмон бўлиб келган экан. Улар аввал Тожикистонда яшашган ва нотинч йилларда ўз она шаҳарларига кўчишга тўғри келибди. Аммо йиллар ўтса ҳам бояқишларга Ўзбекистон фуқаролигини беришмабди. Дилсияликни кўрингки, булар бари етмагандек, бечора онаси Душанбеда - меҳмондорчиликда бандачиликни бажо келтириб қўйибди. Чегара посбонлари эса Тожикистон фуқароси бўлгани боис марҳумни ўтказишга ижозат беришмаётган экан. Худонинг зорини қилса, истаганча пул тўлашга розилигини айтса ҳам яқровлик, тошбағирлик қилишибди!

Эҳтимол, уларни айблаш гуноҳи азимдир. Командирнинг гапини ўз қулоғим билан эшитдим. “Биродарлар, илтимос қилманглар! Тушунинглар, ахир! Қоидада шундай деб ёзилган бўлса нима қилай?!

Менинг ҳам бола-чақам бор!”

Бу шавқатсизлик юракларни эзиб юборди. Боиси, жувоннинг кўз ёшлари, фарёдлари тош дилни ҳам эритадиган даражада эди.

Ёввойи ҳайвонлар минага дуч келиб, қирилиб кетганидан дарди дилида тўпланиб юрган Эшим тоғбегига жуда раҳмим келганди , Аммо буниси ундан чандон ошиб тушди. Кўплар кўзига ёш олди. Энг ёмони, бу гапдан Жамила ҳам хабардор бўлди ва “Опам ўлиб қолса, васиятини уддалолмас эканман-да” деган дард дилида тугун бўлди.

Эй, фалак! Қисматларинг бунча мўл ва ранго-ранг бўлмаса!

Биз Ўзбекистон худудига ўтиб, дафъатан енгил тортдик.

Такрор айтаман, булар бари олти йилча аввалги гап.

Бу йил энди виза олиб, қонуний йўл билан боришга бел боғлаган эдим. Бунинг учун биладиганлардан йўл-йўрикни обдон сўраб олдим. Русларнинг ибораси билан айтганда, Жамилага “сюрприз” қилиш учун билдирмай паспортини олдим ва шаҳарга бориб, чэт элга чиқиш учун ОВР деган ташкилотдан иккала паспортга ҳам муҳр босдирдим.

Аслида бу ҳам унчалик осон кечгани йўқ. Хужжатларни топшириш учун тушгача навбатда туришга тўғри келди. Тўртинчи куни борган эдим, арзимас пул эвазига муҳр босиб беришди. Энди Тошкентга бориб Тожикистон элчихонасидан рухсат олишим керак экан. Бу юмуш сал мураккаброқ ва қимматроқ бўлди. Тошкентда меҳмонхоналар ҳаддан ташқари қимматлиги учун икки-уч бор Самарқандга қатнашга тўғри келди. Виза деган сабил қолгурни қўлга киритгач, ҳаяжонимни жиловлаб, муҳр босилган паспортларни хотинимга узатдим.

“Тайёрлигингни кўр, индин Душанбега жўнаймиз, дедим, босиқлик билан. Қўрқма, бу гал тоғдан ошмаймиз”. Бечора гапимга ишонмайди, денг. Унинг хурсандчилигини кўриб ўзим ҳам дилхуш бўлиб кетдим.

Ба гал йўловчи машина бизни тўғридан-тўғри Сариосиё постига олиб борди. Шу ерга келганда дилимда нохуш ваҳм ўйғонди. Хужжатларимдан бирор кусур топиб, кўнглимни хуфтон қилишмасин, деб хавотир тортдим. Боиси: бу ерда навбатда турган аксар одамларнинг юзи, кўзида гўёки ватанини ёв босган ёки табиий офат юз бериб, дуч келган томонга қочаётган жабрдийда қочокларга

ўхшарди. Зеро улар, инсон боласига қулоқ тутмайдиган, қулоқ тутишни истамайдиган чегара кодексининг даққоқ ва сангдил нозирларига юзма-юз бўлишга маҳкум этилган мусофирлар эдилар. Бу шавқатсиз дарбонларнинг ихтиёрида “мумкин эмас” деган машъум чўқмор бор эди ва истаган пайтда ўша билан бошингизга тушириши ҳеч гап эмасди! Одамлар бир-бири билан ҳазиллашмас, кўлишмас, фақат жимгина навбат кутишарди. Хотинимнинг ҳам ранги-қуви учиб кетди.

Навбатимиз келганда, Ўзбекистон томондан аввал бир йигит билан аёл ҳужжатларимиз, юқларимизни обдон кўздан кечирди. Ундан кейин тагин икки жойда худди шу тарика эзмалик билан саволлар беришди, кийимларимиз орасини эринмай титкилашди.

Ораликда 500-600 метр келадиган дахлсиз зона бўлиб, бу жойдан фақатгина пиёда ўтиш талаб қилинарди. Бир рус жувони чап қўлида боласи, ўнг қўлида оғиргина жомадонини кўтариб кетарди. Жамиланинг раҳми келди ва югуриб бориб: “Қизчани менга беринг, юкингиз оғир экан,” деди, русчалаб. Аммо аёл кўнмади. Зеро, инсон инсонга бўрига айланган бундай муҳитда бировга ишониш мумкинми?! Лекин аелимнинг кўзига қараб олгач, унда некбинлик, меҳр кўрди, шекилли, боласини берди. Жувон олдинда юрар ва бот-бот хавотирона ўгирилиб, боласига қараб қўярди. У ҳар гал ўгирилганда, Жамила боланинг юзидан ўпар ва ширинсуханлик қилиб қўярди. “Бу қизчанинг қобиллигини қаранг”, “Чиройли, одобли қизалоқ экан-да”. Тожикистон постига етиб келганимиздан кейин, аёл боласини қўлига олди ва хотинимга қараб, нимтабассум билан бола тилидан шакарғуфторлик қилди: “Тётенка милая, я не девочка, я - мальчик”.

Мен овозимни баралла қўйиб, қаҳ-қаҳа отдим. Атрофдагилар менга ажабланиб қарадилар.

Бу постда ҳам аввалги ҳол такрорланди. Уч жойда обдон текшириб, ўтказиб юборишди.

Мен иккала постда ҳам пул таъма қилишганига гувоҳ бўлдим. Аммо, эҳтиёткорлик билан синашта бўлган, яъни аввал ўтиб юрганлардан олишаркан. Демак, пора бериб, истаган нарсани, хоҳлаган миқдорда ўтказиш мумкин, деган хулосага келдим. Боя

бизни олиб келган шофернинг, наркотик ёки қуроли олиб ўтувчилар ҳақида: “У даюслар қаердан ўтишни яхши билишади, чамаси,” деган гапи ёдимга тушди.

Мурод муаллимнинг қоровулхонасида бўлган бир суҳбат ёдимга тушди. Ўшанда Жамил домла: “Диалектика қонунларига биноан бошланган ҳар қандай нарса охирига етади. Демак, келажакда давлатлар барҳам топади, чегаралар бекор қилинади”, деган эди.

Келажак авлод чегара постларида бобо ва момоларининг ҳуқуқлари хору-хасдай паймол бўлганлигини ўқиб, ажабланишса не ажаб.

Қисқаси, баридан эсон-омон ўтганимиздан кейин чехрамиз очилди, Жамила ҳазил-мутойибалар ҳам қилди. Биз Душанбегача машина ёлладик.

Бу ердаги қавмлар бизни кўриб, беҳад ва беҳад қувонишдики, бу ҳолни тасвирлашга қалам ожиз. Жамиланинг опаси қувонганидан нукул йиғлади денг. Ўғиллари койиб беришига қарамай, аёл мустақиллик билан Горбачевни лаънатлади.

Шаҳарга олиб чиқишди. Душанбе худди ўзимизнинг Тошкент, Самарқанддай Европа шаҳарларидан қолишмайдиган бўлибди. Кўп ошиёнли бинолар, тураржойлар қад кўтарибди, стадионлар қурилибди.

Каминанинг тасавурида, негадир, бу ердагилар анча қашшоқ яшашади деган фикр ўрнашиб қолган эди. Аммо қайси хонадонга меҳмон бўлсак, ҳовлида бир ёки иккита чет эл машинаси турганлигини кўрдик. Бозор-у-дўконлар ҳам фаровон., арзончилик. Маош ва нафақалари билан қизиқдим - бизникидан кам эмас.

Сиёсат ҳақида ҳам баҳс-мунозаралар бўлди. Аммо мен жим ўтирдим. Илҳом милисанинг: “Улар бизнинг фуқароларни шпион деб ўйлашади. Шунинг учун тилингизни тишлаб ўтиринг”, деган гапи ёдимда эди. Аммо айрим мезбонларнинг фикрлари дилимга ўтиришганини тан олишим керак.

“Кичик балиқлар нукул катта балиқларга ем бўлганидек, кучли давлатлар қудратсизларини босиб олишган. Эндиликда ундай қилиб бўлмайди. Шунинг учун кичик мамлакатларга ёрдам бериш керак. Ўзбекистон бизга ёрдам берди. Очарчилик пайтлари нон билан

таъминлади! Қанчадан-қанча қарзларини кечиб юборди. Аммо улар сарҳадларга мина қўйишганидан кейин, муносабатларга дарз кетди. Ҳар иккала томондан минглаб бегуноҳ одамлар милага ем бўлди! Ҳай-ҳай-ҳай! Йигирма биринчи асрада-я!”

“Тожикистонга Африкадан бирор негр келса, кафтларига кўтариб меҳмон қилишади, аммо Ўзбекистондан келса, айғоқчи деб ўйлашади.”

“Уларнинг милисалари ҳам бизнинг одамларни истаганча хўрлашади-ку!”

Икки кун юрамиз, деб чамалаган эдик, аммо бир ҳафтага қолиб кетдик. Зўрға жавоб беришди ва охири кун чегарагача кузатиб қўйишди. Тожикистон чегара постидан қийналмай ўтдик, аммо ўзимизнинг посбонлар ўн долларликдан ортиқча нарса ўтказиш мумкин эмаслигини айтишди. Чамалаб кўришса, бизга берилган совға- саломларнинг ўзи ҳам юз долларликдан ошиб қолган экан. Нозирларнинг оч эчкидай нигоҳларидан: “Ярмини бизга қолдирсангиз, биз ҳам инсоф қиламиз,” деган таъмани укиб олиш қийин эмасди. Аммо бундай қилгим келмади: барини бизни кузатишга чиққан қавмларга қайтариб бердим.

Ўзбекистон ҳудудига ўтиб, Самарқандгача машина ёлладик.

НОМА № 5

Телевизоримиз бузилиб қолди ва уни устага элтиб бердим. “Зангори қути”га жуда ҳам ўрганиб қолган эканмиз, кечкурунлари не юмуш билан банд бўлишни билмай, гарангсиб қолдик. Шунда, беихтиёр китоб ўқишга киришдик.

Гагарин кўчасидаги вет дорихона ҳақида гапиргандим. Бир неча йилдан бери улардан омихта ем ва дори-дармон оламан. Дорихона бошлиғи (Улуғбек деган йигит) “Жўжаларни парвариш қилиш” деган китобча берган эди. Жамила шу китобни топиб, ўқишга киришди. Мен эса ўғилларим совға этган “Маҳмудхўжа Бехбудий” деган китобни қўлга олдим.

Энди иштиёқ билан ўқиға киришган захотим, Жамила

диққатимни бўлди.

- Хўжайин, бу бройлер жўжаларнинг еми бошқача бўларкан-ку! Мана бу ерга ёзиб кўйибди. Тагин, бу жўжаларнинг светини кечаси ўчирмаслик керак, деб ёзишибди. Сиз бўлсангиз...

- Майли, кейин ҳал қиламиз...

- Йўқ, ҳозир Улуғбекка телефон қилиб, аниқлик киритинг, деди яқравлик ила. Кейин эсан чиқиб кетади.

Дастлаб ўзимнинг ҳам қайсарлик қилгим келди-ю, аммо бу гапларни билиб кўйишим зарурлигини ҳис этиб, телефон қилдим.

- Калвак ака, китобни берганимга олти ой бўлди,- деди. Энди ўқиябсизми?

- Ҳа, вақт бўлмади...

- Ўша ерда ёзилганларни тўла бажаринг,- деди буйруқ оҳангида.

Унга миннатдорчилик билдириб, тагин ўқишга киришдим ва Жамиладан мени қайта чалғитмаслигини сўрадим.

Китобнинг бир неча вароғини ўқиб, ҳозиргача Бехбудий ва жадиждлар тўғрисида жуда юзаки маълумотга эга эканлигимни ҳис этдим.

Шаҳримизда шундай буюк зотлар яшаб ўтганлиги ва улардан беҳабарлигимдан надоматлар чекдим.

“Улуғ октябр революциясидан кейин Туркистонда шахсан доҳий Лениннинг раҳнамолигида мактаблар, университетлар қурилди, муаллимлар юборилди,” деб ўргатишганди бизга. Ваҳоланки жадижд боболар унгача ўз ҳисобларидан мактаблар қуриб, дарсликлар ёзиб, дунёвий фанларни ўргатишга киришган эканлар.

Инқилобдан кейин ҳукумат Бехбудийга юксак ҳурмат кўрсатиб, ул зотни Туркистон маориф вазири қилиб тайинлаган экан. Аммо болшевикларнинг рафтори дилига ўтиришмагани боис, муфти ҳазратлари вазирликдан воз кечган эканлар.

Вазирликдан-а...Умрим бино бўлиб, вазир нари турсин, бирорта ҳокимча ёки кичик амалдор ҳам ўз вазифасидан воз кечганлигини эшитмаганман.

Зеро, бунинг учун фақат буюк Навоий ёки Бехбудийдек ашраф бўлмоқ талаб этилади. “Бот-бот мукофотдан воз кечиб тур”, деб ёзадилар даҳолардан бири - ибн Сино. Эҳтимол, сарбаланд бўлиб

қолмоқ учун шундай йўл тутиш керакдир. Бунинг учун эса, энг аввало журъат, жасорат ва ғурур керак бўлади!

Энг ёмон иллат – жаҳолат! Беҳбудий ва у киши сафдошларининг афкор оммага қарата “ўқи” дегани учун ўлдиришганини тарих кечирмаслиги керак. Шундай хулосага келдимки, у кишини 1919 йили Қаршида қатл этмаганларида ҳам 1937 йилга келиб, “халқ душмани”га чиқаришларир муқаррар экан. Дарҳақиқат, айнан шу йилга келиб, у кишини “буржуа миллатчиси” деб аташибди. Уч тилда газета ва журнал чиқарган, “Тўрт тилни билмоқ зарур” деб ёзган марҳум байналминал-маърифатпарварга шундай тухматлар ёғдириш мумкинми ахир?!

Беҳбудий ҳазратлари уч бор ҳаж сафарида бўлган эканлар. Ва сафар хотираларини кунма-кун ёзиб қолдирганлар. Мазкур кундаликлар, худди “Бобурнома”дек, ўша давр муҳити, одамлари, урф-одатлари ва табиати ҳақида ўзига хос ҳужжатдир. У кишининг Туркменистоннинг Марв шаҳридан олган таассуротларини ўқишнинг ўзи кифоя.

“Марвда аҳоли аксарият ила рус, арман ва эрон таъбаларидур. Атроф халқи туркман бўлуб, шаҳарий бўлганлари йўк. Ҳануз қаро уй-чодирлариға тирикчилик қиладурлар. Марвда узоқдан рус калисосининг куббаси кўринур. Атрофдаги юз минглар ила “мусулмон”ни масжиди кўринмайдур.

Йўл устундаги туркманларнинг бошиндаги узунлиги уч ярим қарич, эни ярим қаричдан зиёда телпагидан башқа кўргу ери йўк. Фақат хануз белида аксарият ила ханжари бордур. Аммо алар ханжар ўрниға қалам тутиш замони келганини билмайдурлар...”

Беҳбудий ҳазратларининг худога этган илтижоларини ёзиб, ёдлаб олдим:

“Илоҳо, у азиз ва фаол бандаларинг ҳурматиға бизга басират эт! Эшитар кулоқ англар ақл бер...Эй Оллоҳи азим уш-шон! Бу магар сенинг ғазабингмидур. Авф эт, биз инсонларни! Ҳидоят эт. Ер юзинда сулҳ ва силоҳи умумий ато айла. Инсонларга инсоният бер. Золимларни қаҳр эт, маҳв бўлсун зулм. Яшасун адолат ва ҳаққоният! Омин...”

Болшевиклар бу зоти бобаракнинг мавқеидан андиша

қилишганми ёки ҳурматлари баландми, ҳайтовур Қарши шаҳрининг ўн йиллар давомида Беҳбудий номи билан аталишининг боиси менга қоронғу.

Маҳмудхўжа Беҳбудий васиятларини ўқиб, дийдамга ёш тўлди. Одатда киши ўлими олдидан ўз бола-чақаси, зурёдларини ўйлайди. У киши: “ Маориф йўлинда ишлайдурғон муаллимларнинг бошини силанглар. Туркистон болаларини илмсиз қолдирманглар!” деб зорланадилар.

Бизнинг вилоятда қолхозларнинг собиқ раислари, парткомлари ва турфа амалдорларга ўрнатилган ҳайкаллар бор. Аммо Беҳбудий ҳазратларининг ҳайкаллари йўқ экан. Бир савобталаб ижодкор Гагарин кўчасида ўз маблағи ҳисобига бу буюк зотга ҳайкал ўрнатганини эшитдим. Шунингдек, Қўшқовуз маҳалласида у кишининг невараси, эваралари рўзгурсонлик қилишини айтишди.

Ҳайкаллари пойига гул қўйиш, у зоти олийнинг қавмлари билан танишиб олишни кўнглимга тугдим.

НОМА № 6

Шанба куни, кечкурун дастурхонга фотиҳа тортилгач, Жамила одатдагидек, ҳаммамизнинг диққатимизни тортди.

- Эртага якшанба – дам олиш куни. Лекин, дам олиш йўқ. Юмушлар тўпланиб қолган. Ҳадемай, қиш келади. Шунинг учун, эрталабдан жомакорни кийиб чиқасизлар. Жўжаларнинг катагини бу ердан дачага кўчирмасак, бўлмайди. Чунки бадбўй ҳиди чиқиб қолди, пашша ҳам кўпайди. Иккинчидан, ерни тозалаш, ағдариш керак. Кечки кўкат экадиган пайт келди. Бултур қишда кўкат сотдик. Бир томонимизни кўтарди...

- Мен иккита мардикор олиб келаман,- деди Найимбек ҳозиржавоблик билан.

- Йўқ, мардикор керак эмас.- деди хотиним. Шукур, тўрт эркаксизлар. Иккита мардикор ўттиз мингдан кам олмайди, бунинг устига соат бешгача ишлайди, холос. Нима қиласизлар, синашта бўлмаган, бегона одамни даргоҳга киритиб?!

- Энди сен ҳам нукул ҳукмингни ўтказишга зўр берма,- оила сардори сифатида орага киргим келди. Майли, иккита эмас-у, битта мардикор олиб келамиз. Ўзимиз ҳам ишлаймиз, албатта. Чунки иш кўлами каттага ўхшайди. Жонидан...

Жамила сукут сақлади ва мен “Matiz” рулини мардикор бозор томон бурдим.

Мардикорлар турадиган жойни “Бетонка” дейишади. У Самарқанд ва Тайлоқ туманларини ажратиб турадиган кўча бўйида жойлашган. Бизнинг туман милисалари хархаша қилишса нари томонда ўтишади, Тайлоқ ментлари аралайдиган бўлса, кўча кесиб, жон сақлашади.

Машинамни аввал аёл мардикорлар ўраб олди. Уларнинг орасидан яқкакифт бўлиб, эркаклар томон ўтдим ва ногоҳ Ҳикмат пиённи кўриб қолдим.

- Иш борми,- сўради у.

- Кетдик.

Бу одамни олиб келганимни кўриб, Жамиланинг авзойи андак бузилди, аниқроғи унга бу рафторим ўтиришмади. Аммо индамай кўяқолди.

Эндиликда Ҳикмат деганлари тўғрисида батафсилроқ гапирмасам, ўқувчи ҳам дилтанг бўлиши мумкинга ўхшаб қолди.

Ҳикмат деганимиз ўзимизнинг Махалладан. У билан ўрта мактабда бирга ўқиганмиз. Раҳматли ота-онаси қишлоқнинг анчайин бадавлат, пешқадам кишилари эдилар. Дадаси куруқ мева тайёрлаш билан шуғулланарди. У замонлар фақат шу кишида “ГАЗ-21” деган машина бўларди.

Ҳикмат асранди ўғил эди. Ўша давр ибораси билан айтганда, уни “детдом”дан олишганди. У билан илк бор мактабда танишгандим. Тўртинчи ёки бешинчи синфда ўқирдик ўшанда. Директорнинг ўзи сочлари сап-сарик, кўзлари кўк болани синфга олиб кирганда, уни рус деб ўйлаганмиз. Кейин дўстлашиб кетдик. Ҳикматнинг велосипеди бор эди ва бахиллик ёки тархашлик қилмай, бизга ҳам бериб турарди. Аммо ўқиши ҳаминқадар эди. Шунга қарамай, муаллимлар унга нукул “тўрт”-“беш” қўйишарди. Ҳикмат университетга ўқишга кирди. Аниқроғи, киритиб қўйишди. Бу болада пул ҳамиша сероб бўларди ва

ўзи ҳам улфатчилик, маишатнинг гадоси эди. Ўша йили уни уйлантиришди. Дўстимиз ўзларига муносиб бой-бадавлат бир оилага куёв бўлди. Бошқалардан фарқли ўлароқ, халққа бир неча кун давомида тўй беришди. Мен мушакбозликни илк бор унинг тўйида кўриб, хайратга тушгандим.

Ҳикмат тўртинчи курсда ўқиётганда, ресторанда бир улфати билан гапга бориб қолади. Унинг беандиша жўраси Ҳикматниг иззат-нафсига тегадиган гап қилади. “Сенинг ота-онанг аслида ўрис. Ўрис бўлганда ҳам ичиб юрадиган алкашлардан! Сенинг генинг ўшаларга кетган!” дейди. Ҳикмат бу ҳақоратга чидолмай, сихкабоб тиғини унинг қорнига суқиб олади. Гарчанд ҳалиги жабрдийда тирик қолган ва Ҳикматнинг дадаси зарур жойларга керагича пул тўккан бўлса ҳамки, уни университетдан ҳайдашди ва қамоққа олишди.

Ҳикмат бир неча йил ётиб чикди. Аммо у яхши томонга ўзгармаганди. Отаси яхши жойларга ишга қўяр, у эса кўп ўтмай, жуфтакни ростлаб қоларди. Бундан кўра отасининг мол-мулкани созуриб яшашни афзал биларди у. Тагин улфатчиликлар, базмлар, ресторанлар унинг севган масканига айланди.

Шунда бир муъжиза рўй бердики, бу ибратлидир ва мушоҳада қилиб кўрадиган ҳолдир.

Дадасининг бир художўй биродари: “Бу болани фақат мачит даволайди, уни менинг ихтиёримда беринг” дебди. Ота, жон деб рози бўлибди, албатта. Шундай қилиб. Ҳикмат кўз ўнгимизда мачитга қатнайдиғи бўлди. Дарҳақиқат, ичишни ташлади, орадан кўп ўтмай сокол қўйди, яктак кийди, салла ўради.

Энг муҳими, бизлардек ўртача намозхон бўлиб қолмади. “Қуръони Карим” унинг қўлидан тушмас, китобнинг яқчанд сураларини ёдлаб олганди. Учрашиб қолганингизда, ҳадислардан энг ибратлиларини айтиб берар ва унинг бу рафтори кўпчилика маъқул эди. Ҳикмат, шунингдек диний фарзлар ва мақомотларни яхши ўзлаштиради. Уни билиб-билмай, бузиб қўйганларга одоб ва тавозе билан эринмай тушунтирарди. Ҳикматнинг бир куни муаззинга билдирган эътирозини ўзим ҳам эшитиб қолган эдим. “Азон ва иқомат қоидаларини ўрганинг. Бомдод намози азонида “Ҳаййа алал фалаҳ”дан сўнгра икки маротаба “Ассалоту хойрум минаннавм”

дейишни унутманг”, деган эди. Таҳорат ёки ғусл таомиллари ҳақида соатлаб гапирарди. Ҳикмат тасбеҳ қайтариб: “Субҳоналлоҳ, алҳамдуллилоҳ, Аллоҳу акбар”ни бот-бот такрорлаганда, вужудинг ва руҳиятингда мавҳум ва фараҳбахш бир ҳаловат пайдо бўлур эрди.

Биз у билан жума намози кунлари гоҳ Исмоил ал Бухорий, гоҳ Хўжа Ахрори вали ёки Шоҳи Зинда масчитларида учрашиб қолардик. Бу масчитлардаги имом-хатиблар унга “тақсир” деб эҳтиром кўрсатишар, ҳисоблашишар, ҳурмат қилишарди. Назаримда Ҳикмат уларнинг жузъий ва нозик кусурларини илғаб олган; пешволар буни ошкор этилишидан хавотир тортишарди.

Бора-бора Ҳикмат пиён мулло Ҳикмат бўлди ва бошқалардан фарқли ўларок, саждага девоналарча қаттиқ берилди. Масалан рўза кунлари ўқиладиган Тарових намозида йигирма-ўттиз рақаат ўқирди. Рўза муддати тугагандан кейин ҳам ойлаб, кундуз кунлари оғзига таом олмай юрарди..

Кейин Ҳикмат ногаҳонда бирдан кўринмай қолди. Унинг чиллага ўтиргани, яъни қирқ кун давомида қазо, яъни умри давомида қолиб кетган рақкатларни ўқиётгани аён бўлди.

Орадан кўп ўтмай, “Мулло Ҳикматнинг дами ўткир экан, у дуо билан жинниларни даволаётган эмиш”, деган гап тарқалди. Бу гапда жон бор эди, албатта. Эшиги олдидан ўтаётганимда, анчайин енгил машиналар турганлигини, улар орасида бошқа вилоятлардан келганларини ҳам илғаш қийин эмасди.

Ҳикматнинг хотини кўшни чол-кампирга квартира олиб бериб, уларнинг ҳовлисини кўшиб олди, чэт эл машинаси хариб қилди. Аммо шу орада фалокат рўй берди.

Ўша куни Ҳикмат бир жиннини дуо қилаётганда, бемор ногаҳонда унга ташланиб қолади. Ҳикмат жиннининг чангалидан чиқиб қочади. Жинни унинг орқасидан қувади. Жон ваҳимасида қочаётган Ҳикматнинг қўлига чўян офтоба илинади ва уни рақибига қараб улоқтиради. Офтоба унинг бошига тегади ва йиқилади. Жабрдийданинг отаси ёрдамга келади ва уни шифохонага олиб борадилар. Бош суяк дарз кетган экан денг, у уч кунгача ҳушига келмайди ва тўртинчи куни оламдан ўтади.

Ҳикматни тағин қамоққа олишди ва бу гал узоқ муддатга кесиб

юборишди.

Ҳикмат қамокдан келганда, ота-онаси бандаликни бажо келтирган, хотини ундан расман ажралган эди. Энг ёмони, у мулло Ҳикмат бўлиб эмас, тагин Ҳикмат пиён бўлиб қайтганди. Аёли уни уйига киритмади ўшанда. Шунда маҳалла фаоллари орага кириб, бир вақтлар чол-кампирдан сотиб олинган кўшни ҳовлига киритишди.

Ҳикмат ичмаган пайтлари хушфеъл, хушгап бўлар, одамлардай рўзгурзонлик қилиш, тагин мачитга қатнашни орзу қилар, бу ҳақда гапирар, аммо ҳар гал ичкилик бунга монелик қилар, аниқроғи иродаси бўшлик қиларди.

У ичиб олганда, батамом жоҳил, бадфеъл кишига айланар, одамлар билан даҳанаки жанг қилишни хуш кўрарди. Художўй намозхонларни кўрганда, таҳорат, ғусл таомилларини, сўрар ва уларнинг жавобларидан қоникмай, бечораларни изза қиларди. “Энг катта имом-хатибингни олиб кел, бир чўқишда қочираман”, дерди гариллаб. Бошқаларнинг ҳам бир вақтлар йўл кўйган хатоларини юзига солишдан қайтмасди.

Аниқроғи, ўзининг амалга ошмаган орзу-армонлари, истикболлари алами, ўчини дуч келган кишидан олиш пайида бўларди. У забун ҳолатидан ор қилар ва бунинг айбини арақдан эмас, атрофдагилардан кўрарди.

Бу хунук қилиқлари учун бир-икки бор тутиб, дўппослашди ҳам. Аммо фойдаси бўлмади.

Ҳикмат пиён эндиликда мардикор бозорга чиқади. Бир кун ишлаб топгани унга бир ҳафтага етади. Кейин ароққа бўлган тоқат қилиб бўлмас ташналик уни тагин мардикор бозорга етаклайди.

Бундан уч йиллар муқаддам Ҳикмат мардикор бозорда бир аёл билан танишиб, унга уйланди ҳам. Хотини - тоғдан келган, гўл ва бефаҳмгина аёл. У аввалги эридан фарзанд кўрмаган экан. Ҳикматдан эса ўғил кўрди. Шунинг учун бўлса керак, эрини ўлгудай яхши кўради. Уни жуда донишманд одам деб ҳисоблайди. Аёл одамларнинг хизматини қилади: кимнингдир кирини ювади, бошқа бировнинг томорқасини ўтоқ қилади. Топган пулига эрига ароқ олиб келади. Бу галварс бўлса, маст бўлиб, бечора аёлни дўппослайди.

Хуллас, шунақа гаплар.

Ҳикмат иш бошлашдан олдин бизга маслаҳатлар берган бўлди.”Дачада жўжаларни мушук илиб кетмаслиги учун сеткани баланд қилиш керак. Бу сеткаларинг пастлик қилади.”

Ўйлаб қарасақ, у ҳақ. Биз симтўрнинг иккитасини бирлаштирадиган бўлдик. Дачага борганимиздан кейин эшик кулфига имлаб, тагин маслаҳат берди. “Бу кулф ярмайди. Араблар уни бузиб, жўжаларни кўтариб кетиши ҳеч гап эмас!”

Унинг бу маслаҳати ҳам маъқул тушди. Тушлик олдидан андак сирли, дўстона оҳангда давом этди.

- Менга қара, сен билан бирга ўқиганмиз. Неча йиллик дўстмиз. Тўғрими?

– Тўғри.

Ундай бўлса, томоғимни тақиллатма...

- Уйда арақ йўқ, дедим. Бизда ҳеч ким ичмайди.

- Майли ўз ҳисобимдан юз граммга пул бериб тур, мен буфетга бориб келаман.

Мен Жамила сезиб қолишидан хавотир тортиб, истамайгина унга пул узатдим.

- Хотинингдан қўрқаябсан-а. Яхшимас...

У кўп ҳаялламади. Аммо энди рафтори ўзгача, гаплари катта ва нописанд эди. Арақ уни шерга айлантирабошлаганди. Ишининг ҳам баракаси учабошлади. Ишлашдан кўра кўпроқ ақл ўргатишга ўтабошлади.

- Эр дегани бузоқ бўлмаслиги керак! Яънеким, хотин қаерга қоқиб қўйса, ўша ердан кетмайдиган. Мен хотинимни қулочкашлаб соламан. Жойидан туриб: ”Майли, уринг, уринг” деяверади. Кейин урмайман. Хотиним барлос уруғидан. “Мен ўзбек эмас, туркман,” дейди. “Санга ким қўйибди, гариллашни”, дейман.

Бу гапларни менга шаъма қилиб айтаётганини фаҳмласам ҳам индамадим. Аммо унинг бу беандиша валдирашини ўғилларим, хотиним эшитишидан хавотир тортабошладим.

- Зонада ҳам намозхонлар кўп эди. Бари орқамда туриб, итоаткорлик билан саждага бош қўярди. Аммо мени шайтон йўлдан урди: ичиб қўйдим. У ерда Емель дегани бор эди. Шохона яшарди. Истаган пайтида шаҳар айланиб келарди. Мени жуда ҳурмат қиларди.

Хуллас, у билан яқинлашиб қолдим. Бир бор мени ҳам зонадан олиб чиқди. Тоза либослар кийдим, кейин ресторанга кирдик. Нимлуч бўлиб, ракс тушаётган қизга: “Кел, бунинг тиззасига ўтир” деди. Кейин ҳалиги қиз келиб, тиззамга ўтирди.

Унинг баҳаёларча валдирашидан хотиним, ўғилларим олдида ноўнғайлик сезабошладим.

Бу галгиси эса ундан ҳам ошиб тушди:

- Менга қара, нега сен светни ўғирлайсан. Виждонинг борми? Мен давлатнинг бир тийинига ҳам хиёнат қилмаганман! Ҳар ойнинг охирида ўзим элтиб бераман.

У аслида ҳақ эди. Шунинг учун бирор нимарса деёлмадим. Лекин мана бу давоси суяк-суягимдан ўтиб кетди.

- Прокурор ўлганда, гўрига кирган эдинг, жуда куюнгандинг. Шунинг эвазига хотини дачасини санга қолдириб кетди.

Унинг бу бадбўй гапидан: ”Сен айнан, унинг дачасини қўлга киритиш учун ўзингни садоқатли қилиб кўрсатгандинг,” деган ҳақоратомуз тухматни уқиб олиш қийин эмасди. Ғазабимни зўрға жиловлаб турганимда, Жамила руҳиятимдаги ўзгаришни сезиб қолди.

- Ҳа, тағин сариклигингиз тутаябдими, - деди менга рўпара бўлиб. Энди бу алкашга силиққина жавоб беринг, токи, дилсиёҳлик қилмасин!

- Ҳикмат,- дедим шундан кейин, қаҳримни босиб, мана буни ол-у, уйинга жўна! Қолганини ўзимиз қиламиз.

- Мен пулни санамайман – сенга ишонаман. Сен дўстимсан,- деди ва кетиш олдидан хотинимга мурожаат қилди.

- Янга, яна хизматлар бўлса, пулни бегона қилманглар! Биз хизматга тайёр!

- Хўп, хўп,- деди хотиним ундан тезроқ халос бўлиш илинжида.

- Биз Калвак билан бирга ўқиганмиз. Дўстмиз.

- Яхши, яхши.

- Менинг хотинимни танийсиз-а?

- Ҳа, ҳа...

- Тоғлик барлослардан. “Мен ўзбек эмас, туркман”, дейди каллаварам.

У чиқиб кетгач, Жамила мени жиддий койиди.

- Шу дардисарни олиб келасизми? Нимага керак эди?! Нимага?!
Мен анча сукут сақлагач, ўзимни оқлаша киришдим.

- Қадимги рим оқсуяклари бир нечта кулга роса май ичириб, саҳнага чиқаришаркан. Кейин бу бадмастларнинг хурмача қилиқларини мириқиб томоша қилишган. Нега бундай йўл тутишганини биласанми? Одамлар, ичкилиб нимага олиб келишини кўрсин, фикрласин, сабоқ чиқарсин, деб шундай қилишган, албатта. Мен ҳам ўғилларим мушоҳада этсин, бирни кўриб шукр, бирни кўриб фикр қилсин, деб уни олиб келган эдим, дедим.

Жамила бу гапимга ишонди. Сўнг Найимбек томон ўгирилиб, унга ҳам кўрсатма бердим.

- Эртага монтерни топиб кел, симни счетчикдан ўтказсин. Дуч келган ҳардамхаёл айбимизни юзимизга солиши яхши эмас!

У маъкул ишорасида бош тебратиб қўйди.

НОМА № 7

Мусофир бўлмаган, мусулмон бўлмас, дейишади. Жамила иккаламиз бир йилча мусофирлик жабридан ҳам бенасиб қолмаганмиз. У кунларни эласам: “Вой, бечора жоним,” дегим келади. Дарҳақиқат, машаққатли йиллар эди.

Бизда янги рўзғор соҳибларини “наврўзғор” дейишади. Бу ёшлар, катталар мададига, айниқса, камбағалроқ бўлса, моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлашга жуда муҳтож бўлишади. Ҳарҳолда, Жамила иккаламиз жуда ҳам зорикқанмиз ўшанда.

Саховатпеша кишилар, энг аввало ана шундай наврўзғорларга мадад қўлини чўзишса, жуда эзгу иш бўларди ва улар бу яхшиликни бир умр ёдларидан чиқаришмайди. Бу борада ўзим Кенгисбай деган козоқ чолдан бир умр миннатдорман ва ундан ибрат олиб, кейинчалик бир неча наврўзғорларга бепул жўжа берганман.

Мен Жамилага шўролар даврида уйланган эдим. Ишдан кетиб, камхарж, ҳаттоки анча-мунча қарздор бўлиб юрган пайтларим эди ўшанда. Отам оламдан ўтган, ойим ҳам касалванд эди. Акам туман газетасида ишларди. У ўқимишли, ҳалол, инсофли, лекин арзимас

маош ҳисобига кун кечирарди. Аммо унинг мақсади бор эди, яъни партияга (коммунистик, албатта) ўтиш орзусида яшарди. Лоқинда мен унинг хотини, яъни янгам билан саломлашмай қўйгандим. У бир бор оғимга ҳурматсизлик қилгани боис кўнглим қолиб кетган эди.

Ўша йили акам орзусига эришди – партияга қабул қилишди ва редактор ўринбосари вазифасига кўтарилди. Бу ҳолдан у беҳад қувонганига гувоҳ бўлганман.. Раҳбарларга анчайин яқинлашди, шекилли, томарқа ери ҳам беришди. Янгам мени ўша ёққа иморат қилиб чиқишим тарафдори бўлса ҳамки, акам бунга кўнмади. “Таомил бўйича, катта ўғил кўчиб чиқиши керак”, деб ўзи қурилишни бошлаб юборди. Мен ҳам қараб ўтирмадим: эрта баҳорданок, ўша ерга бориб, лой қоридим, бетон куйдим. Иморатнинг деворини тиклагач, акам камхаржлиги сабаб, том ёпишни келаси йилга қолдирди. Шу билан бирга менга ҳам ғамхўрлик қилди – мутахассислигим (веттехник) бўйича иш топди.

- Қизилқумга борасан,- деди, у ерда “Партия XXII съезди” совхози бор. Қоракўлчилик билан шуғулланади. Район марказигача автобус билан борилади. Совхозга тағин бошқа автобус бораркан. Бош ветврач Мухторов деган киши. Биз у билан бирга ўқиганмиз. Мен гаплашдим: сени ишга оладиган бўлди. Шароит оғир шекилли, аммо ишлаб тур, тағин бир гап бўлар. У ерда партияга тез қабул қилишаркан. Ўтиб олсанг, уёғи рўшнолик.

Ҳарҳолда қўйчилик мен учун янгилик эмасди: эсимни таниганимдан бери ҳовлимизда тўрт-бешта, гоҳида ўнтагача қўй боққанмиз. Аваллари эрталаб, кечкурун уларни ўтлатиб келардим, Кейин атрофда иморатлар қад кўтарди, ўтлоқлар тугади ва қўйлар ҳам камайди.

Техникумда ўқиганимда, бир бор Нуротадаги қоракўлчилик совхозига амалиётга ҳам олиб боришганди. Саҳрода ишлаш ҳар кимнинг қўлидан келмаслигини ўшанда обдон ҳис қилганман.Аммо, айна маҳал оиламни тиклаш учун ҳар қандай синовга шай эдим. “Партияга ўтиш” масаласи эса мен учун мавҳум истак эди, холос. Аммо бир оз пул топиб, эскироқ бўлса ҳамки, инкубатор сотиб олишни кўнглимга туккан эдим.

Бир вақтлар паррандачилик фабрикасининг инкубатор бўлимида

ишлаганимни айтган эдим, Ўшанда инкубаторни обдон ўрганган ва кичикроғини харид қилиб, пул топишни орзу қилгандим.

Мухторов деганлири акам тенги бўлиб, ўзи паканароқ булса ҳамки, бу ердагилардан кийиниши, ўзини тутиши билан фарқланарди. Аммо ўзгаларга нисбатан нописандлиги ҳам манаман деб турарди. Бу ерда у билан ҳисоблашиб ишлашларини фаҳмлаш қийин эмасди.

Мен анчайин хавотир аралаш акамнинг саломини етказдим, муддаомни тушунтирдим. У оилавий шароитим, қаерда ишлаганимни сўради.

- Аммо, айтиб қўйай бу ерда ишлаш осон эмас. Бир ҳафта ишлаб, қочиб қолганлар анчагина бўлган.

У амалдорларга хос оҳангда анча гап уқтирди. Мен енгил тавозе билан маъқуллаб турдим.

- Сен шошмай тур, мен қоғозларга қўл қўйай, ўзим олиб бораман,- деди охирида.

Тагин бирор соатлардан кейин унинг машинаси билан йўлга тушдик.

–Мен сени бир қозоқ бобойнинг отарига биркитиб қўяман, ўша билан ишлайсан,-деди.

Биз йўл юрдик, йўл юрсак ҳам мўл юрдик. Саксовул ва исириклар ўсиб ётган, кета-кетгунча кум барханлари ястанган яйловдан ўтиб, бир ўтовга етиб бордик. Ўтовнинг олд қисмида лойдан уй ҳам қурилганди. Бир нечта чўпон итлари бир томон вовуллаб югуриб келишди. Аммо Мухторовни кўриб, думларини ликиллатишди. Энг аввало диққатимни тортган нарса – қудуқдан сув тортаётган туя бўлди. Қарийб эллик метрча келадиган арқоннинг бир учи қудуқдаги катта челакка биркитилган бўлиб, нари учи жониворнинг бўйнига боғланганди. Туя сўқмоқ бўйлаб оҳиста юрар ва челак ташқари чиқиб, суви бетон охурга тўкилиши билан орқага қайтарди. Пақир тагин қудуққа тушарди.

Ўтовдан кўзлари қисик пакана, чўққи соқоли сийрак муйсафид чиқди. Шеригим билан қозоқчалаб алланималарни гаплашди. Мухторов мени томон имлаб, нималарнидир уқдирди. Улар бир-бирини “сен-сен”лаб гаплашиши менга ғалати туюлди, аникроғи, дилимга ўтиришмади. Кейин шеригим мен томон ўгирилди.

- Шу одам билан ишлайсан. Нима иш қилишни ўзи буюради. Отделениедан бу ерга қатнашинг керак. Юр, энди мен ётоғингни кўрсатаман.

Биз орқага қайтдик. Бўлим деганлари ўнга яқин идора ва хонадонлардан иборат жўнгина қишлоқ эди. Тан олмоқ керак, бу ер жуда файзсиз бўлиб, лоақал бирорта дарахт ёки кўкат кўзга ташланмасди, Идора олдида қобирғаси бўртиб турган қорамоллар, қўйлар ўтлаб юарди.

Биз пештоқига “Ветпункт” деб ёзилган бино қаршисида тўхтадик. Мухторов чўнтагидан калит чиқариб, эшикни очди. Ичкаридан креолин деб аталадиган бадбўй дори хиди димоғимга урди. Чап томондаги хоначага кирдик. Бу ерда кроват, стол стулдан ташқари ветеринария дори дармонлари ҳам қалашиб ётарди.

- Мана шу хонада яшайсан. Умуман пунктнинг хўжайини ўзинг. Мен раисга айтиб қўяман: шароитингни сошлаб беради. Сендан илгари бир бола келиб, олти ой ишлади-ю, қочиб қолди. Яхши бола эди. Аммо хотинини олиб келгандан кейин аёли уни йўлдан урди. Шунинг учун хотинингни олиб келишни маслаҳат бермайман Бу шароитга фақат эркаклар билан қозокнинг аёли тоб бераолади.

Мухторов чиқиб кетгач, ёлғиз қолиб, дилим ўксиди. Мендан олдин келиб, олти ойдан сўнг қочиб қолган бола кўз ўнгимга келди. Беихтиёр, Жамилани ўйладим. Бу шароитни кўрса, менга ачиниб кетар, шўрлик...

Хонамдаги дори дармонларни бошқа ёққа кўчирдим. Идора олдидаги цистернадан сув келтирдим, ҳул латга билан дераза, полларни артиб чиқдим. Кейин дўкондан егуликар олиб келдим. Кечга яқин мени раис, яъни бўлим бошлиғи йўқлаётганини айтишди.

Бу одам эллик ёшлар атрофидаги, тўладан келган ўзбек бўлиб, мени илиқ кутиб олди. Танишиб олганимиздан кейин, меҳрибон оҳангда:

“Мухторов сен ҳақингда гапирди, деди. Нима керак бўлса, тортинма. Шароитингни яхшилаб берамиз. Шу Кенгисбайнинг қўйларига қарасанг бўлди. Мотоцикл ҳам топиб берамиз.

Шу тариқа фаолиятимни ҳам бошлаб юбордим. Эрталаб ўтовга бораман, Ишнинг эса ҳисоби йўқ. Дастлабки бир ҳафта давомида

қўтир қўйларни ажратиб, дори суртиб чиқдим, кейин юқумли касалликларга қарши вакциналаш бошланди. Шу орада раиснинг топшириғи билан туман марказига бориб, “Зоветснаб” деган идорадан қўйларнинг қўлоғига тақадиган номерли халқалар билан гелминтларга қарши препаратлар олиб келдим.

Кенгисбай ота ҳақида гипирадиган бўлсам, у кампири ва ёлланма қўлиқ бола билан тирикчилик қиларди. Икки ўғли Қозоғистонга ишга кетганлиги, улардан бири жуда бойлигини айтишди. Ҳафта-ўн кунда қозоқчани тушунадиган, оз-моз гапирадиган ҳам бўлдим.

Тушлик ва кечки овқатни бирга қилардик. Дастурхонда қўй гўшти ва нондан бўлак нарса қўйилмасди. Кенгисбай ота деганимиз етмишдан ошган бўлишига қарамай, арақ ҳам ичар ва бундай пайтда кўп гапирар, жоҳиллиги ҳам, меҳрибонлиги ҳам чандон ошиб кетарди. Қозон ва дастурхон атрофида итлар давра бўлиб олишар ва мурувват кутишарди. Уларнинг олғирроқлари тап тортмай дастурхон устидаги нон ёки гўштни илиб кетишдан ҳам тойишмасди.

Мухторовнинг ўзи ҳам, шу жумладан, раис, партком ҳам Кенгисбай отанинг жаҳлидан андиша қилишар, у билан эҳтиёкорона муомалада бўлишарди.

Икки ойлардан кейин Мухторов билан раисдан руҳсат сўраб, уйга бориб келадиган бўлдим. Эҳ, Самарканд замини! Жаннатмакон ўлка. Тоза сув, муътадил ҳаво, истаган мева-чеванг муҳайё! Бунинг устига, қадрдон одамларинг орасидасан. Аммо бу ердагиларга шароитимдан нолимадим, Зеро бунинг фойдаси йўқ эди. Аммо Жамила: “Эр қаерда бўлса, аёли ҳам ўша жойда бўлиши зарур – сиз билан бораман”, дегандан кейин, бор гапни бўямай-бежамай гапирдим. Ичадиган сувнинг шўртамлиги, мева-чевадан нишон йўқлиги, иссиқ гармсел ва тинимсиз кўчиб юрадиган қумларга урғу бердим. Шунда ҳам у фикридан қайтмади. Ноилож қолиб, бу гал келганимда олиб кетишга сўз бердим.

Бу гал келганимда Жамила шай бўлиб турган экан. Ўзим ҳам сеvimли жуфти ҳалолимсиз ҳаётим кемтик бўлишига ишонч ҳосил қилган эдим, Табиийки, у ҳали келинчак эди ва бундай пайтда кўнгли, шаҳарнинг серҳашам дўконларни кезиш, томоша ва концертларга боришни кумсарди. Бу ҳол мени ўкситарди

Мен эрталаб кетиб, бир маҳал қайтганимда, аввал меҳр билан бағрига босар, сўнг дастурхон ёрди. Шоирнинг: “Инсонга жуда кўп нарса керакмас, Уни уйда кимдир кутиб турса бас” деган мисраларини эслардим бундай пайтда.

Шу орада қўйларда нохуш касаллик пайдо бўлди. Туппа-тузук ўтлаб юрган қўй турган жойида уч-тўрт бор айланиб йиқиларди-ю, ўлиб қоларди. “Буни духтурлар “вертушка”, дейди тушунтирди Кенгисбай ота, миясида қурт пайдо бўлган. Қолганларини ҳам укол қилиш керак!

Мен энг шимариб, профилактикани бошладим. Эртаси отарга Мухторов келиб қолди. Касаллик ҳақида гапирганимда, энг аввало, нечта қўй нобуд бўлганлигини сўради. “Кечадан бери учтаси ўлди” жавоб бердим. “Акт туздингми” сўради у. “Йўқ” “Бугуноқ ўн бешта қўйга акт туз”, буюрди у.

Шу орада Жамила оғироёқ бўлиб қолди. Биз иккаламиз бундан беҳад қувондик ва шу билан бирга хавотир ва масъулиятимиз ҳам чандон ошди. Уни Самарқандга элтиб қўймоқчи бўлганимда, тагин рози бўлмади.

Менинг юмушларим кўпайгандан кўпаяр, кечқуран ҳолдан тойиб қайтардим. Бир куни Жамила помидорга кўнгли кетганини изҳор этиб қолди. Мен Абдулла Қаҳҳорнинг “Анор” деган ҳикоясини ўқигандим ва аёл бошқоронғу бўлса, уни топиб бериш ҳам қарз, ҳам фарз эканлигини тушунардим. Шунинг учун ишга бормаи, қарийб юз километр узоқликдаги марказга йўл олдим. Бозордан помидордан ташқари, мева-чева харид қилиб, хонамга қайтдим. Жамила бу меҳрибончилигимдан ийиб кетди.

Эртаси ишга борганимда, Мухторов дағдағасини бошлади.

- Менга қара, ҳой жипирик, деди. Нега жойингда йўқсан? Хотинингни олиб келма, деб тайинлаган эдим-ку! Мана ман ўн йилдан бери бир ўзим яшайман! Бало ургани йўқ! Хотин, бола-чақам шаҳарда.

Мен индамай қўяқолдим.

Тагин ишга кўмилиб кетдим. Суъний қочириш мавсуми бошланди ва бу машаққатли юмуш мадоримни оларди. У пайтларда совлиқларга СЖК препарати укол қилинарди. Натижада совлиқ бир ўрнига, икки-

учтадан кўзи берарди. Уларнинг бари териси учун сўйиларди ҳам. Ана шу препаратни қўллаш ҳам менинг зиммамга юклатилганди.

Бир куни Кенгисбай ота савол бериб қолди. “Мухторов сенга пул бердим?” “Йўқ!” “Падарига лаънат бу амалдорларни”, деди қаҳр билан, барининг нафси ўпқон. Ўша сен акт қилган кўйларнинг ярми саники. Тўхтаб тур, ўзим олиб бераман.” “Кўяқолинг”, дедим бош ветврач билан муносабатимиз баттар чигалланмаслигидан чўчиб.

Совуқ кунлар бошланди. Бу ернинг ёзи ҳам киши ҳам қаттол. Уйчамизга печ ўрнатдим, идорадан саксовул беришди.

Бир куни ишдан келсам, Жамиланинг ранги учган, кайфияти нохуш. “Ҳа, тинчликми” сўрадим хавотир аралаш. “Мени духтурга элтинг, қон келаябди” деди у. Зудлик билан мотоциклнинг орқа ўриндиғига миндириб, совхоз марказидаги мед пунктга олиб бордим. Аммо бу ерда аёл доктор ёки ҳамшира йўклиги учун Жамила орқага қайтишимизни сўради. Ўша тунда маъшум ҳол рўй берди: унинг боласи тушди. Иккаламиз ҳам ухламадик. Бечора жуда азоб чекди. Унга раҳмим келиб, ўзим ҳам дийдаларимни тиёлмадим.

- Азизим, бу дўзахдан кетамиз! Менга партия билети ҳам, пул ҳам керак эмас! Ўша ерда ҳам кунимиз ўтади, дедим.

Эртаси Кенгисбой ота билан хайрлашгани борганимда, у надомат чекди.

- Тўхта, деди охирида, мен Мухторовдан пулингни ундириб кўйган эдим, Шунни ол!

Йўл-йўлакай у берган пулни чамалаб кўрсам, инкубатор олишга етадиган. Бу ҳолдан жуда қувондим.

Биз ўша куниеқ кўч-кўлонни кўтардик.

НОМА № 8

Мурод муаллимнинг қоровулхонасига ўтмаганимга бир ойдан ошиб қолди ва уларнинг суҳбатларини анчайин қумсагандим. Кечки маҳал унинг эшигини қоқдим. Бу ерда муаллимдан ташқари Жамил домла билан Самандар ҳам келишган экан. Бу гал арақ ичишмади, карта, нарда ёки шахмат ҳам ўйнашмади. Бақамти гаплашиб ўтирдик.

Самандар, меъмор бўлганлиги боис, Ўзбекистоннинг етти муъжизасини аниқлаш комиссиясида аъзо бўлган экан. Тағин шу ҳақда ҳикоя қилди

Лекин бундан ҳам қизиғи, Жамил домланинг ҳикояси бўлди. Унинг илк муҳаббати сардафтарини сукут сақлаб тингладик. Бу мароқли саргузаштни унинг ўз номидан ҳикоя қилмоқчиман.

“У вақтлар дадам бизни ташлаб кетган ва шаҳардаги кўп қаватли уйда ойим, синглим уччаламиз яшардик. Мен университетга ўқишга кирдим ва уни битирганимдан кейин Фориш туманига ишга йўлланма беришди. У замонлар таомил ва талаб шунақа эди – юборилган жойга бориб, икки йил ишлаш талаб этиларди. Форишдаги мактабда тарихдан дарс берганман.ва бу ҳаётимдаги бағоят муҳим саҳифадир.

Район марказидагилар: “Баллосон қишлоғига борасиз, ўша ердаги мактабга муаллим керак,” дейишди. Кейин қишлоққа бориб, дўмга учрашишимни маслаҳат беришди. Бу отахонни сифатлашди, аввал дўм бўлганлигини, Тоғай турк, капиталист, чавандоз деб аталишини ҳам қисдириб ўтишди.

Отахон саксонларни қоралаган бўлиб, мошгуруч соқоли ўзига ярашган, сипо ва художўй одам экан. У киши қишлоқ оқсоқоли бўлиб, ҳурмат қилишар, ҳисоблашишар экан. Тоғай бобо ўша куниёк менга ўз уйдан хона ажратиб берди.

Бу рўзғор ҳақида сўз юритадиган бўлсам, улар оила бекаси, икки ўғил, уларнинг хотинлари, бир қиз ва бола-чақалар, яъни набиралардан иборат эди. Шўролар даври бўлса ҳамки, хизматкорлар, чўпонлар ёллашганди. Отахоннинг ўзи астма касалига учраган бўлиб, кўп йўталар, нафаси қисилар, ўзини эҳтиёт қилар, дори ютиб юрарди.

Дастлаб менга аён бўлган тағин бир ҳақиқат ҳақида ҳам сўз юритмоқчиман. Баллосонларнинг шевалари ўзгача - тожикчага яқинроқ эди. Улар ўзларини турк, деб ҳисоблашишарди.

Кейинроқ менга аён бўлишича, отахоннинг ўғиллари аввалги хотинидан бўлиб, фақат қизи - Қорасоч бу аёлидан экан.

Дўм бобо бу музофотдаги обрўли инсон бўлиши билан бирга бой ҳам эди. У тоғ ёнбағрида катта тоқзор, боғ барпо қилганди, қорамол, қўйлари ҳам бир пода бўлар, эрталаб уларни хайдаб кетиб, қоронғу

тушганда олиб келишарди.

Отахоннинг ўғиллари – ишининг унчалик тайини бўлмаган, анчайин лоқайд, беғам кишилар бўлса ҳамки, қизи маъсулиятни ҳис қиладиган, ҳушёр, фойда-зарарнинг фарқига борадиган эди. Шунинг учун бўлса керак, у отахоннинг ўнг қўлига айланиб қолганди. Қорасоч хизматкорларга иш тақсимлаш, унинг сифатини назорат қилиш сингари талай юмушларни бажарар, куни билан тиним билмасди.

Мен борган пайтлар узум узиш мавсуми бошланган эди. Шунинг учун Қорасоч асосий вақтини тоқзорда ўтказарди. Бир куни мактаб директори мендан болаларни ўша ерга узум узишга олиб боришни сўради.

Тоғ ёнбағридаги лалми жойда шундай тоқзор ва боғ барпо қилиш мумкинлигини, ҳатто, бирор жойда ўқимаган ҳам эдим. Тасаввур қилинг, теварак атрофда қакраб ётган яланғоч қирлар, бу ерда эса шовуллаб ётган боғ. Таъкидлаб ўтаман, батамом сувсиз қияликда. Агар Ўзбекистонда яланғоч ёнбағирларнинг юздан, ҳатто мингдан бири шунақа боғ ёки тоқзорга айлантирилганда борми...Майли, бу бошқа мавзу.

Ўқувчилар билан сап-сарик кишииш бошлари чош қилиб қўйилган майизжой бошида тин олдик. Болалар беихтиёр, узум бошларини олиб еябошлашди. Мен андишага бориб турдим. “Муаллим, сиз нечун узум емаябсиз,” сўраб колди, каердандир пайдо бўлган Қорасоч. Мен бир бош узумни олиб, чайқадим. У жуда ширин эди.

Сим билан ўралган тоқзорда ўнлаб аёл-у, эркак узум узиш билан банд эдилар. Улар чумолидан бетиним ишлашар, узумга тўлдирилган кутиларни келтириб чош устига тўкишар ва зудлик билан орқага қайтишар, бу ерда эса эркаклар ҳосилни хивичдан тўқилган идишларга солиб, қайнаб турган содали сувга ботириб олишарди. Тагин бир неча эркак уларни майизжойга элтиб ёярди. Мехнат давомли, оғир эди. Бирор нуқтада узилиш рўй бўлса, бутун жараён тўхтаб қоларди. Шунинг учун бўлса керак, Қорасоч гоҳ тоқзорда, гоҳ майизжойда пайдо бўлиб, ишининг бир маромда давом этиши учун жонбозлик кўрсатарди.

Шунда мен ҳис қилган ҳақиқат шу бўлдики, қақроқ ёнбағирларни жаннатдай файзли қилган, узум доналарини шакарга айлантирган нарса, энг аввало, ана шу одамларнинг тинимсиз меҳнати экан. Албатта, уларни ҳаракатга солган куч Тоғай бобонинг чўнтагидаги пул эди. Ўттиз икки мажбур қилгани боис, бу одамлар ана шу оғир кутиларни кўтариб, худди чумолидай ишлашга кўниккан эдилар.

Биз Қорасоч билан беихтиёр гаплашиб қолдик. “Биласизми, гап бошлади у, дадам сизни сифатлаб кўядиган бўлган. Аслида, у киши ҳеч кимни мақтамайди. Мени-ку танкид қилиб, кўзимни очирмай кўйган.” Бу гапдан мамнун бўлдим ва оқсоқолга қайси хислатим маъқул тушгани билан қизиқдим. “Фаҳмли, фаросотли бола экан”, дедилар, қисқа қилди қиз.

Қорасоч шундай деди-ю, шошилишч ўрнидан турди. “Қарийб нутиб кўйган эканман: Бугун ветврач келиши керак эди, сигирларни эмлаш учун.. Калит эса чўнтагимда.” У чўнтагидан бир даста калитни шарақлатганича чиқариб кўрсатди ва жўнаб кетди.

Дилимда ғалати туйғулар уйғониб қолди.

Мен оила аъзолари билан бирга овқатланардим. Аммо бу ерда тартиб-таомил ғалати эди. Эрталаб Қорасоч янгалари билан хонтахта устидаги дастурхонни безатиб кўйишар ва ҳар ким вақтига қараб нонушта қилиб кетарди.

Дўм бобонинг ўзи саҳарлаб бомдодни ўқигач, чой ичиб ишига кетарди, мен келганимда асосан ўғиллар нонушта қилаётган бўлишарди. Аёллар ҳаммадан кейин ўтиришарди.

Дастлабки пайтлар бу ерда текин овқатланаётганимдан ҳижолат ҳам тортганман. Кейин қарасам, қишлоққа келиб, бир неча кун яшайдиган ветврач, геолог, монтер ва турли идоралар ходимларининг насибалари ҳам дастурхонда экан. Шунга қарамай, ҳижолатдан чиқиш учун Қорасочга кўмаклашадиган, гоҳида ўқувчиларни олиб келиб ишлатадиган бўлдим.

Тоғай бобо узокни кўрадиган, тадбиркор киши эканлигини айтган эдим. Аммо шу билан бирга анча баджаҳл, бақироқ ҳам эди. У интизомни яхши кўрар, измидан чиққанларни аяб ўтирмасди.

Бир куни дарсдан келсам, Қорасоч йиғлаб ўтирибди, Биринчи бор бу қизни шундай нохуш ҳолда учратдиган эдим. Унга ачиниб кетдим.

Аллақандай хато учун отаси уришиб берганлиги аён эди. Нима деб овутиш, қандай далда беришни билмай довдираб қолдим. У эса ўпкаси тўлиб, елкалари силкиниб-силкиниб йиғларди. Маълум бўлишича, эчкилар оғилдан чиқиб кетиб, боғнинг панжарасидан ошибди ва бир нечта олма дарахларининг пўстини кемириб қўйибди. Отахон жаҳл ва зарда билан бор эчкиларни сўйишни буюриб, айбни Қорасочга тўнкабди.

Бироздан кейин Қорасоч юзларини ювиб олгач, унга далда бердим. “Қўйинг, уят бўлади, бу хафа бўлишга арзимайдиган гап. Дадангиз ёмон ниятда уришмаганлар, албатта. У кишини ҳам тушуниш керакдир.”

У алламаҳалгача сукут сақлаб, тинглаб турди. Сўнг хайрихоҳлик ила сўз бошлади. “Жамил ака, одамга алам қилади. Тушунинг: менинг зарра гуноҳим йўқ.” “Гуноҳингиз шуки, сиз кўп ишлайсиз. Кўп ишлаган одам, ҳамиша кўп гап ҳам эшитади”, дедим кулиб. Гапим маъқул бўлди, шекилли, у табассум қилди. Биз эмин-эркин суҳбатлашиб кетдик.

Шунда биринчи бор унга ҳавасим келди, меҳрим чандон ошди. “Шунга уйлансам, нима бўлар экан” деган фикр келди бошимга. Аслида бу хусусда аввал ҳам чала-чулпа фикрлаганман. Аммо ҳар гал аниқ бир тўхтамак келолмаганман. Чунки тарозига солиб кўрсам, тўғри келмайдиган томонлар анчагинадай. Биринчиси, миллий масала. Мен тожикман ва ойим ўзбек қизга уйланига монелик қилиши мумкин. Иккинчидан, мен шаҳарда, тўртинчи қаватдаги торгина уйда яшайман. Булар эса жуда бой, Отахон қизини менга бермаслиги ҳам аниқ. Қорасочнинг ўзи-чи? Дала-даштда охудай кун кўрган қиз домга кўникармикин? Умуман, кўнгли бормикин менда?

Одатда, биз томонларда ҳосилни йиғиштириб олгач, деҳқон-у, боғбонлар хотиржам бўлишади, дам олишади. Баллосонда эса бундай эмас экан. Новда чилпиш, ток кўмиш бошланди. Кейин ҳар бир дарахнинг остини чуқур юмшатиб чиқишди.

Қишли-қировли кунлар бошланди. Ёдимда: биринчи қор ёққан куннинг эртаси, боғбонлар билан “қор тўплаш”га чиққанман. Бундан тадбир ҳақида ҳатто эшитмаган ҳам эдим. Ўша қор ёққан кун отахон Қорасочга тайинлади. “Аёл-у эркакни хабар қил. Кечкурун пулларини

нақ санаб бер!.”

Эрталаб белкурак кўтарган кишилар тўда-тўда бўлиб ёнбағирга отландилар. Қорасоч менга ҳам бел топиб берди. Ҳар бир кишига дарахтлар санаб, тақсимланди ва ишга киришиб кетдик. Одамлар атрофдаги қорларни кураб, дарахт тагига тўплайбошлашди. Мен ҳам улардан ўрганиб, ғайрат билан ишладим.

Ҳашарчилар тушликка пастга тушдилар. Бу юмуш тўрт кунча давом этди. Қорасоч ҳар кун одамларга иш тақсимлаб берар, куни билан ишларини назорат қилар ва кечқурун ҳақларини тўларди. “Муаллим, мурожаат қиларди гоҳида менга у, ҳазил-чин аралаш, келинг ҳақингизни олинг, Сизга двойной тўлайман.” “Менга шу гапингизнинг ўзи етарли”, жавоб берардим.,

Дарахтларни тугатиб, тоқларнинг остига қор тўплаш ишлари бошланган кунлар эди.. Кечга яқин отахоннинг ўзи ишдан хабар олгани чиқди. Қорасоч у кишини койиган бўлди. “Бекор чиқибсиз, ҳаво салқин”. “Кўркма, томоғимни ўраб олганман”, деди у киши бўйнини кўрсатиб. Лекин салқин ҳаво отахонга таъсир қилган экан, шекилли, эртаси ётиб қолди.

Икки кундан кейин у кишини кўргани кирганимда, уйнинг ўртасида кўрпаларга ўралиб ётарди. Қаршисида турли дори-дармонлар уйилиб кетган эди. Ҳол-аҳвол сўрадим,уёқ-буёқдан гаплашган бўлдик.

“Муаллим, деди, кетар маҳалим, ўтиринг, гапим бор. Мен андак хавотир тортиб, қайтадан ўтирдим. Иккаламиз ҳам алламаҳалгача сукут сақладик. “Қариб қолдим, деди ғамзада овозда, бу астма деган бедаво дард қайбир кун мени олиб кетиши аниқ. Худодан умидим катта. Аммо рост гапки, мендан кейин нима бўлади, деб ўйлаб қоламан. Ўғилларим уқувсизроқ чиқишди. Мен болаларимнинг тақдирини, боғни уйлайман, токни ўйлайман. Худо меҳрибон-у, аммо мендан сўнг бари хароб бўлишидан кўрқаман. Бир одобли, ўқимишли киши бўлса, тириклигимда Қорасочни ўшанга узатсам дейман. Фақат қизим барини сақлаб қолиши мумкин”.

Баҳорда туйимиз бўлди. Ойим дастлаб бунга андак монелик қилган бўлса ҳамки, охир-оқибат кўндирдим.

Орадани олти ойлар ўтиб, отахон бандалиқни бажо келтирди. Ўша

куни бир пиёла совуқ сув ичибди-ю, нафас йўли қисилиб қолибди.

Қишлоқда йиғламаган одам қолмади, десам ишонаверинг. Ўзим гувоҳ бўлдим – гўрковнинг ишидан хабар олгани борсам, ўша ҳам йиғлаб кетмон урарди. Қорасочнинг фарёдларини эса айтмай қўяқолай. Жанозада одам жуда кўп бўлди. Хатто қирқигача қўшни қишлоқлардан одамлар келиб турдилар. Бечора Қорасоч жуда ҳам куйунди.

Бу ердаги ҳаёт дастлаб аввалгидек осуда давом этаверди. Хўжалик юмушлари батамом Қорасоч зиммасида бўлиб, ҳар бир масалада акалари билан маслаҳатлашиб турарди. Аммо икки-уч ойдан кейин вазият ўзгарабошлади. Янгалар, яъни акаларининг хотинлари Қорасочга нописандлик, хархаша қилишни бошладилар. Кечқурунлари бунинг сабабларини ўйлаб, бир тўхтамга келолмасдик. Кейин акаларнинг ҳам муносабатлари ўзгарди. Буларнинг бари нохуш бир ҳолат, яъни мерос талашиб бошланганидан далолат берарди.

Бу гал Қорасоч акаларини чақириб, обдон гаплашди. Мен биринчи бор уларнинг нигоҳларида бегонисирашдек нохуш бир ҳолатни кўрдим. Хуллас, боғ, токзор ва моллар учга тенг тақсимланадиган бўлди.

Аммо эртаси, айнан тақсимот маҳали тағин дилсиёҳликлар бошланди. Янгалар овозларини кўтариб, кўпроқ ҳақ талаб қилабошладилар. Қўйлар тенг тақсимланди, аммо ўн уч қорамолдан бизга атиги учтаси тегди. “Майли, тортишма, дедим Қорасочга биз тағин топамиз.” Аммо боғ билан ток масаласидаги ноҳақликдан Қорасочнинг фиғони чиқиб кетди. Бизга уч қатор ток билан уч қатор боғ тегадиган бўлди. Бу бор мероснинг ўндан бири ҳам эмасди. Улар бирлашган эдилар ва Қорасочнинг ўғайлигига шаъма қилишдан ҳам тортишмасди.

“Нега куйинасан, ёлғиз қолганда овутдим Қорасочни. Яхши қарасак, шу ёғи ҳам бизни боқади. Молни кўпайтириш, боғ-токзорларни кенгайтириш қўлимиздан келади. Энг муҳими, муносабатларни бузиб қўймаслик керак.”

Айнан шу мақсадда, қавмларни йиғиб, зиёфат ҳам бердик. Қорасочнинг катта акаси отанинг руҳини қақшатмаслик учун аҳил бўлишимиз зарурлигини гапирди ва бундан биз мамнун бўлдик. Аммо

амалда, муносабатларга дарз кетиб бўлган экан. Кўп ўтмай янгалар тагин нописандлик ва хархашаларини бошладилар. Бир куни катта янга: “Қизилча қани, қизилча”, деб дағдаға қилгандан кейингина, муддаоларини тушундик. Улар, оталаридан анча-мунча олтин қолган, уни Қорасоч яшираябди, деган нохуш ва ноўрин фикрга келишганди. Олтин васвасаси эса жаҳолат ва очкўзликка эш бўлади. Бу ҳолдан ўзим ҳам чўчиб кетдим. Хотиним эндиликда худони ўртага қўйиб қасам ичса ҳамки, ишонмасликларига имон келтирдим.

Бир куни жанжал авжига чиқди ва улар Қорасочдан рўйи-рост пул ва тилло талаб қилабошладилар. Шу пайт қаердан ҳам катта ака пайдо бўлди. Унинг кайфи бор эди. “Ҳой, тирмизак, ўдағайлади у Қорасочга қараб, нима отамнинг тиллоси энди тожикка қоладими?”

Бу гап гарчанд менга қарата айтилган бўлса ҳамки, Қорасочни ўртантириб юборди. У ногаҳон акасини кучоқлаб, зорланишга тушди. “Акажон, бу гапни бекорга айтдим, билмай айтдим денг. Худо урсин, тилло йўқ, акажон! Рўзғоримни бузманг, акажон!” У хунграб йиғлашга тушди.

Кечкурун мен ҳам ўзимнинг сўнги қароримни айтдим. “Қорасоч, энди мен бу ерда қололмайман! Эртагаёқ қорам ўчади!

Ҳомиладор хотинимнинг шашқатор кўз ёшларига қарамай, юқларимни йиғиштирдим ва Самарқандга келдим.

Аммо, кутганимдек, ўн кунлардан кейин Қорасоч ҳам онасини эргаштириб келди. У жуда кўп йиғлаган, ориқлаган эди. Биз ойимнинг қишлоғидан эскироқ ҳовли харид қилдик. Кейин қурилишлар қилиб, ўша ерга кўчдик.

Қорасоч бир йилдан кейин қишлоқ хўжалик институтига ўқишга кирди. Кейин ўша ерда аспирантурани битирди. Ҳозир менга ўхшаб - доцент.

Мен Баллосонга қайтиб бормадим. Миллий туйғумга тегадиган кишиларни кечиргим йўқ! Аммо Қорасоч бот-бот бориб - келади. Бир-икки жиянларини Самарқандда ўқишларига ҳам кўмаклашди. Айтишларича, ўша боғ ва токзорлардан нишон ҳам қолмаган, ҳатто кундаларигача қазиб, ўтин қилишган экан.

Акаларининг ўғиллари Россияда мардикорлик қилишаркан. Оилалари шу ҳисобдан кун кўришаркан.”

НОМА № 9

Ҳар ўн икки ойда келар бир таноб,
Ўзгаларга роҳат-у, менга азоб...
дейдилар мавлоно Муқимий,
Ҳозир, яъни 2011 йилнинг декабр ойида мен шу аҳволдаман,
Назаримда, ўзгалар ўзига тинч, мен эса азобдаман.

Йўқ, ҳеч қанақа танобчи ёки солиқчидан озор чекканим ҳам йўқ.
Гап шундаки, тадбиркорлик ва умуман тирикчилик масаласида қатор муаммолар билан юзма-юз бўлиб турибман.

Ўтган йиллар давомида табиий газ танқислигига аста-аста кўникаборган эдик. Уч йилдан буён газ фақат ёзда берилар, кишда эса ўтин, кўмир ёқишга мослашган эдик. Бу йилга келиб, ёзда ҳам газ бўлмади.

Бунисига чидаса бўлади. Электр таъминоти масаласи ҳам оқсаб қолди. Худо буни ҳам қисди. Эндиликда электр лампаларимиз эрталаб уч, кечкурун уч соат ёнади. Тирикчилигимиз, яъни бизнесимиз омили бўлган инкубатор учун эса доимий ток керак. Акс ҳолда, тухумлар палағда бўлиб қолаверади.

Тўғри, бензин билан ишлайдиган генераторим ҳам бор. Аммо шаҳарда, ишонасизми-йўқми, бензин – анқонинг уруғи.. Йўқ ва йўқ! Тамом, васаллом! Бунинг устига, машинамиз билан киракашлик қилиш ҳам қийинлашди. Ўғлимиз – Найимбек ёқилғи қуйиш шохобчасида кечаси билан навбатда туриб, зўрға ўн-йигирма литр бензин олади.

Шундан кейин ҳам фиғонингиз кўкка ўрламасинми?

Хотиним эса нукул мендан хавотирда. Қаҳр устида катталар шаънига ноҳўя гап айтмасин деб, мени овутгани овутган. “Шукур қилиш керак! Замон тинч, Тўйларни қаранг, уйларни қаранг! Мана мен расийский шам олиб келдим” ва ҳақозо.

Кечкурун чойхонага чорлашди. Телевизорда ҳоким билан мулоқот бўлармиш, савол ё шикоятлар бўлса, айтиш керак эмиш.

Бу ерда анча-мунча одам тўпланганди. Менга ўхшаб тажанг бўлиб

турганлар ҳам оз эмасди. Уларнинг аксари ҳокимга газ, электр таъминоти, кўчалар масаласини кўндаланг қилиб қўйишга шайланишганди. Жумладан, Мурод муаллимнинг баримизга таъкидлаб айтган гапи менга маъкул бўлди. “Амалдорлар жуда пихини ёрган бўлади. Ҳокимнинг ўзи ҳам аҳвол анчайин ночорлигини яхши билади, аммо қалтис саволдан қочабошлайди. Шунинг учун ҳам унинг тўғридан-тўғри мулоқот қилишига ишонмай турибман. Ҳарқалай, уни нозик жойидан тутиш, гангитиб қўядиган саволлар бериш керак. Масалан, газ масаласида у бор айбни одамларнинг ўзига тўнкаши яъни, қарзларинг фалон сўм бўлган, шуни тўласаларинг, газни оласизлар, дейиши мумкин. Шунда биз қўшни Қўшмачит қишлоғини мисол қилиб кўрсатамиз. Булар газ идораси билан келишиб, аввал жами қарзларни тўлашди ва катта маблағ эвазига бош магистралдан алоҳида қувур тортиб келишди. Бир йилдан кейин у ерда ҳам газ бериш тўхтатилди. Қани, бунга нима деб жавоб бераркан. Электр масаласида ҳам айбни ўзимизга ағдарса, хуш ундай бўлса нечун шифохона, болалар боғчаларида свет йўқ, беморни шам нурида операция қилишганига ўзимиз гувоҳ, деймиз. Ёки кўчалар масаласини олайлик. Кўча ҳақини ҳамма тўлашга мажбур - буни бензин нархи устига қўйишган. Хўш, нега ундай бўлса бизнинг кўчалар бомба тушгандек бўлиб ётибди, деймиз.”

Бу гаплардан маҳалламиз оқсоқоли Илҳом милисанинг хавотири ошди. “Сиёсат билан ўйнашманглар, деди, бориға шукур қилиш керак. Тирикчиликларинг ёмон эмас. Ҳамма уйда машина бор, иморатлар...”

Нихоят суҳандон ўрта бўйли тепакал киши томон ишора қилиб, ҳоким халқ билан бевосита мулоқот қилмоқчи, жойлардаги аҳволни билмоқчи, қобилида гап қилди. Шу билан бирга телефон номерларини ҳам аён этди.

Вилоят раҳбари анчайин босиқлик билан гап бошлаб, аввал республикамиз, сўнг вилоятимизда қўлга киритилган ютуқларни бирма-бир санайбошлади. Ўтган йиллардан кўра электрлаштириш фалон, йўллар таъмири фалон, умрнинг узунлиги фалон фоизга ошганлигини; пахта, чорва, саноат маҳсулоталир ишлаб чиқиш эса икки-уч ҳисса кўпайганлигини таъкидлади.

Тезда бу статистик рақамвозликдан зерикабошладик, боиси: дардимизни айтишга шошилардик.

Саволларни қизлар телефон орқали ёзиб олиб, ҳокимга берабошладди. Лекин нафсиламбирини айтганда, бу унчалик ҳам бевосита мулоқот эмасди. Бошлик, асосан, ўнғайроқ саволларга жавоб қайтарарди. Биз ҳам шоша-пиша бояги талабларимизни йўллашга шошилдик. Аммо телефонлар банд эди. Шунга қарамай, айрим дардларимизни айтишга улгурдик. У эса фақат йўллар ҳақидаги саволимизга жавоб қайтарди. “Маҳаллаликлар кўчаларимизнинг аҳволи хароб, дебди. Ҳамма ўз кўчасига қараб хулоса чиқармаслиги керак. Шаҳар кўчаларини кўринг, магистрал йўлларни қаранг! Буларнинг бари икки уч йилда бўлди. Қолганлари ҳам аста секин бўлади.”

Фақат газ таъминоти масаласида ҳоким ҳақиқатга андак яқинлашганга ўхшади. “ Бу йилдан эътиборан, деди у, кишки мавсумда иссиқхоналар, ғишт заводлари, ошхоналарга табиий газ берилмайди. Шаҳарнинг фалон ва фалон маҳаллалари ҳам кўмир сотиб олсин. Газ йўк!”

Аммо бунинг сабаблари ҳақида оғиз очмади.

Мулоқотдан кейин бир муйсафидга сўз беришди. Отахон ўтган замонда чеккан уқубатларини ҳикоя қилди. Ўн бола битта сандали атрофида катта бўлишгани, нон карточкасини йўқотиб қўйиб, азоб чеккани, шўролар даврида кўрган адолатсизликларни санади. Баримизни шукур қилишга, сабр-тоқатли бўлишга чорлади. “Телевизорни кўринг, деди у, бир мамлакатни сув босаябди, бошқасида ер қимирлаябди, учинчисида ака билан ука бир-бирига милтиқ ўқталабди. Биз эса андак етишмовчилик қаршисида ҳархил нохуш фикрларга борадиган бўлганмиз. Уят бўлади-я!”

Мен уйга ўзгача кайфият билан қайтдим. Шу отахон, Илҳом милиса, қолаверса, хотиним менинг душманим эмас-ку! Шулар, бошни ҳам қилиб, шакрона айтиб юришга даъват этишаётган экан, демак, бир гап бор!

Мавлоно Муқимийнинг шеърларини ўзгача оҳангда куйлайбошладим.

Ҳар ўн икки ойда келар бир таноб,
Ўзгаларга роҳат-у, менга кабоб!

НОМА № 10

Умримда биринчи бор шундай кутилмаган, нохуш ҳолатга тушган эдим. Миям фалажланиб, идрокимга итоат қилмай қўйганди, содир бўлаётган воқеликнинг фаҳмига етмай қолгандим.

Ҳаво совуқ бўлишига қарамай, ташқарида, ички кийимимда, тўнтариб қўйилган пакир устига ўтириб олганимнинг боисини билгим келарди. Қизим – Сухайло фарёд чекиб, дилхун бўлиб йиғлар, мен эса ўзимча уни уришардим: “Нимага бақирасан, тентак?” Ўғлим мени бағрига босиб, дил тўла дард билан бақирганини ҳам тушимми, ўнгимми эканлигини идрок этишга қувваи-ҳофизам ожизлик қиларди.

Бир маҳал ҳовлида маҳалла оқсоқоли - Илҳом милисанинг овози эшитилди. “Сахарлаб нима қилиб юрибди бу хумпар, менинг ҳовлимда” ўйлардим ўзимча, алғов-далғов фикрларимни йиғиб олишга ҳаракат қилиб. “Бугун чиқаришимиз керак”, деди маҳалла сардори ғала-ғовурлардан кейин. У нимани назарда тутаётганлигини фикрлаётганимда, акамнинг кескин жавобини эшитдим: “Эртага қолдиришимиз керак! Душанбеда опаси бор – келишини кутмасак бўлмайди!” “Йўқ барибир, чиқариш зарур”, деди оқсоқол. “Нима, йигирма беш йил сикқан даргоҳга тағин бир кеча сиғмайдими?”

Бу даҳанаки жангнинг моҳиятини чақиш учун хаёлимни жамлаб, жиловлаб олишим керак эди. Беихтиёр, содир бўлган воқеалар занжирини кўз олдимга келтиришга уннаб кўрдим.

- Янгани олиб кетинг, ака,- деди таниш доктор кеча кечқурун. У киши отдай соғлом бўлдилар. Дарҳақиқат, Жамила туппа-тузук кулиб турар, ранги-рўйи жойида эди. Унинг ўзи кийим-кечакларини кўтариб чиқди, мен билан ҳазил-мутойиб қилди. Мен докторни рози қилдим, ҳатто санитарлар, ҳамшираларга ҳам пул бердим. Кечқурун уйга уни кўргани қўшнилар, қавмлар кирдилар, улар билан гаплашиб ўтирди ва алламаҳалда кириб ухлади.

Бомдодни ўқиб, хотинимнинг хонасига кирдим. Жамилам ҳамон

ширин уйқуда бўлиб, икки оёғининг панжалари кўрпадан ташқарида эди. Уни меҳрибонлик билан ўйғотмоқчи бўлиб, оёғини силадим. Уйғонавермагач, бармоқларини энгилгина китикладим, Завжам қилт ҳам этмади. Шунда ногоҳ мени ваҳима босди ва икки оёғини иккала ҳовучимга олиб, аввал аста, кейин эса қаттиқ қисдим. Оғриқдан дод деб юборишини кутган эдим. Аммо садо бўлмади. Шунда бир лахза қотиб қолдим ва унинг ўрнига ўзим дод деб юбордик. “Ким бор? Мени худо уриб қўйди!”

Аёлимнинг совуб кетган иккала товонини юзимга босиб, дил тўла дард билан йиғлашга тушдим. Мени ким ташқарига олиб чиқиб, тўнтаришган пақирга ўтқазиб қўйганини эса сира эслолмаймн.

Ҳа, мени худо уриб қўйган эди! Ўзим ғарибдан ҳам ғариб, гулдай болаларим эса етим бўлиб қолганини ўйлашнинг ўзи даҳшатли эди ва бу фожианинг зилдай юкини кўтаришни тасаввур қилиб ҳам бўлмасди! Энди қандай яшайман, кимга суянаман, деб ўйлардим ва дилимни беҳудуд ваҳима босарди. Бўғзигача ботқоққа ботган, ҳаётдан батамом умини узган, ноумид бир бебахтга айлангандим. Йиғлайвериш, кўз ёшларим ҳам тугаганди.

Жамила мендан беш ёш кичик, яъни қирқ тўққизда эди ва ортга ўгирилиб қарасам, мен билан бўлган йигирма беш йил давомида ҳаёти ташвиш, тақдирнинг ногаҳоний зарбаларидан хавотирлик, ҳар бир тийинни тежаш, ҳар бир дақиқанинг кадрига бориш, фақат фарзандларни эмас, мени ҳам йўлга солиш, тарбиялаш, овутиш билан ўтганлигига тан бериш керак бўларди ва буни ўйлашнинг ўзи озурда дилимни ўртантириб юборарди.

Аслида у ўлгунча мен ўлсам, адолатли бўларди, Чунки Жамила болаларимга мендан кўра донорок, тадбиркоррок, меҳрибонрок раҳнамо бўлаоларди. Фақат болаларимни эмас, энди ўзимнинг ҳаётим ҳам дўзахга айланиши турган гап! Чунки мен унинг мадади ва даккидашномларисиз ҳатто чойимни ҳам дамлаб ичишни уддалолмайдиган ношуд бандаман!

Эй дунёи кажрафтор, эй бебақо фалак! У йиллар оша мен бебурдни йўлга солди, болаларини кетини ювди, лекин уларнинг зарра роҳатини кўрмай ўлиб кетаябди. У бўлажак куёвининг пешонидан ўпиш ва келинларига тилла занжир тақиб қўйишни орзу

килган эди-ку! Ёки бунга ҳаққи йўқмиди?! Бу не ситам, не кўргилик?!

Куй- маҳалла, кўни-кўшни пайдо бўлди. Оқсоқол кимнидир мурдашувга, тагин бировни гўрковга юборди. Чўнтак телефонлари билан узоқ-яқиндагиларни жанозага хабар қилишди. Биз - бахти қаролар бемажолгина бел боғладик.

Аслида бу даҳшатли ҳол ногаҳонда юз бергани йўқ. Ўшанда, Жамиланинг тагин тоби қочганда, туман шифохонасига олиб бормоқчи бўлдим. Аввал хабар олиш, таниш докторни кўриб, у зарур деб билса, ҳафта-ўн кун ётқизишни мўлжаллаган эдим. Бинога киришим биланок, бу ерда газ йўқлигини ҳис қилиш мумкин эди. Коридор ташқаридан ҳам совуқ эди, ҳамма палто кийиб юрарди. Доктор учинчи қаватдаги палатадаги беморларни кўраётганлигини айтишди. Юқорига кўтарилиб, унинг чиқишини кутиб ўтирдим.

Бу ўринда шуни таъкидлашим зарурки, икки ой илгари Жамилани олиб келганимда, бу одам биз билан хушмуомалада бўлган, мададини аямаган эди. Ўзи инсофли одам - берган пулингизни санаб ҳам кўрмай, чўнтагига солиб қўяди. Вазмин, камгап...

Аммо бугун унинг авзойи бузуқ эди: санитар ва медҳамшираларга бақирар ва негадир бармоқлари асабий қалтирарди.

- Шахарга олиб боринг, деди, менга ҳам совуққина қилиб, бу ерда беморнинг дарди баттар бўлади. Газ йўқ, свет ҳам ўчиб қолаябди.

Мен бир лаҳза хаёлга бориб қолдим. Боиси, шахарга қайси шифохонага олиб бориб, кимга мурожаат қилишни билмасдим. Ростини гапки, ишим тушмаганди. Суҳбатдошим буни ҳис этди.

- Пастга тушиб туринг, ишимни тугатай, ўзим кўмаклашаман,- деди, аҳволимни тушуниб.

Найимбек иккаламиз мавҳум бир умидворлик билан биринчи қаватдаги фойега тушиб, телевизор қаршисидаги дивандан жой олдик. Экранда эса Тошкентда ўтказилаётган умумжаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг тантанали анжумани намойиш этилаётганди. Бу ташкилот бошлиғи кўзи қисикрок аёл экан, У хориж тилида нутқ ирод этар ва айтганларини пешма-пеш таржима қилишарди.

“Мамлакатларинг медицина соҳасида мисли кўрилмаган даражада юксакликка кўтарилди, деди у, биз ўзбек модулини бутун дунёга тарғиб этишимиз зарур”.

Шу пайт ток ўчиб қолди ва ҳамду-саноларнинг давомини эшитолмадик.

Кўп ўтмай, докторимиз пастга тушди ва надомат билан шаҳардаги шифохоналарнинг аксарида газ ҳамда электр таъминоти оқсоқлигини гапирди. Кейин мулоҳаза қилиб кўриб, ўзича Хавоси кўчасидаги етти қаватли шифохонани маъқул деб топди ва у ердаги танишига сим қоқди. Гапнинг рафторига қараганда, таниши бизни кутадиган бўлди. Сўнг бир вароқ қоғозга унинг исму-шарифи, телефонини ёзиб берди.

Надоматлар бўлғайким, бу ерда жанжалнинг устидан чиқиб қолдик. Ўрта ёшлардаги араббашара киши бир врачни гирибонидан олиб, уни муттахамликда айблар, кимларнидир болохонадор қилиб сўкарди. Кейин бизга аён бўлишича, бу одам отасини операция қилиш учун шу докторга беш юз доллар берган экан. Аммо бахтга қарши, жарроҳлик пайти чироқ ўчиб қолибди ва бемор оламдан ўтибди. Хирург пулнинг ярмини қайтариб, қолганини беришдан бош тортаётган экан. Биз ўтиб кетдик ва можаро нима билан тугаганлигини билолмай қолдик.

Бизни кутиб олган доктор ҳам хушмуомала, хушфеъл йигит экан. У Жамиланинг касаллик тарихидан олинган нусхалар, ренген тасвирларини обдон кўздан кечиргач, беморни олиб келишни буюрди ва Жамилани ўша куниек уч кишилик палатга ётқизишга кўмаклашди. Шукурки, палата совуқ эмасди. Ўша дамда ҳатто электр ҳам ишлаб турарди. Онаси ўксимаслиги учун алламаҳалгача унинг ёнида бўлдик ва зарур нарсаларни топиб бергач, уйга қайтдик.

Эртаси кечкурун врачимиз Жамилани операция қилиш зарурлигини айтди. “Ўтхалта яллиғланган ёки унда тош бор” деди у анчайин дудмал қилиб ва қўшиб қўйди: “Лекин кўрмагандай бўлиб кетади. Ҳозир бу жуда осон.”

Мен хаёлга бориб қолган эдим. Бу гапни Жамилага уқдиришни, уни кўндиришни ва харажатлар учун кимдандир қарз кўтаришим зарурлигини ҳамда бу соҳани биладиганлар билан маслаҳатлашиб олишни фикрлардим. “Дарддан батамом фориг бўладиган бўлса, рози бўлиш керак”, деди акам. Бу билан қаноатланмай кечкурун Илҳом милисанинг эшигини қоқдим. Унда пул борлигини ва қарз сўраш

мумкинлигини ҳам ҳисобга олган эдим. “ Пул бериб тураман, деди маҳалламиз оқсоқоли, аммо докторлар атайин операция қилади, деб ҳам эшитганман. Яъни пул учун. Балки аввал даволаб кўриш керакдир”.

Аммо шу орада докторларнинг хулосаси ўзгариб қолди. Профессор хотиним касаллигининг таҳлилларини кўздан кечириб, жарроҳликни тўхтатиб туришни, аввал онкологик диспансерга кўрсатиб, уларнинг фикрини ҳам олишни тавсия этибди.

Онкология шифохонасида бизни ўзим тенги хушчақчак, гапга чечан киши қарши олди. Хужжатлар ва докторларнинг хулосаларини синчиклаб кўздан кечиргач. “Ака, деди менга юзланиб, дилкашлик билан, янгани қолдириб кетинг, нима бўлишини эртага айтаман.”

Бу ерда ҳам уч кишилик палатага жойлаштиришди. Афсуски, шифохонада айни чоғда газ йўқ экан. Биз ташқаридаги дўкондан электр печ келтириб бердик. Унинг вилкаси суқиладиган розетка куйиб кетгани боис, Найимбек, янгисини олиб келди ва ўрнатиб берди. Кетиш олдидан докторга пул узатдим.” Бу хамир учидан патир” дедим, умидвор оҳангда.

- Операция қилмаймиз, химия қиламиз”, деди эртаси борганимда ҳалиги одам. Янгани нақ ўн беш кунда отдай соғлом қилиб, қўлингизга тутқазаман!

Нақадар умидбахш мужда! Баримиз хурсанд бўлдик. Оиламизда кулги янграмай қолган эди, бу хушxabардан кейин тагин хушчақчак кайфият кириб келди.

Аммо бечора Жамила кўз ўнгимда кундан-кун иштаҳаси буғилиб, мадорсизланиб борарди. Тахминан икки ҳафталардан кейин эса вазият ўзгарди: Жамила тузалабошлади. У ўрнидан дадил турадиган, келтирган овқатларимизни иштаҳа билан ейдиган, гоҳида ҳазиллашиб, латифа айтадиган бўлди. Эҳ, қувончли эди буларнинг бари!

Хотинимни олиб кетишдан олдин Илҳом милисадан олган пулнинг қолган-қутганини ҳам улашиб бердим. Ўша куни Жамила кеч ухлади.

Қолган мудҳиш гаплар эса ўзингизга аён.

* * *

Худо мени уриб қўйди!

Энг оғир дамларда дилимга далда берадиган, овутадиган, жаҳлимдан туширадиган йигирма беш йиллик мададкорим, маслаҳатгўйим, хабибим ва табибимдан жудо бўлдим! Эй фалак! Қисматларинг шунча ҳам қаттолми?

Ҳадемай машғум тобутни олиб келишди. Ташқарида оломон одам, ичкарида қий-чув, фарёд!

Худо ҳеч кимга бу қисматни раво кўрмасин!

Одамлар талашиб тобутга елка тутишди. Уларнинг устида лапанлаганича кетаётган тўрт оёқли чўпин отда садоқатли умр йўлдошим мен бахти қарони тарк этиб, совуқ қабр томон шошиларди...

Бу аёл менга тегиб нимани ҳам кўрди, ўйлардим бот-бот. Бир умр хавотир, йўқчилик, укубат... Мен нотавон унга нима яхшилик қилолдим?

Хаёлимга ногаҳоний фикр келди. Тобутга елка қўйиб, уни ҳеч кимга бермай, қабристонгача кўтариб борсам гуноҳларимни енгиллаштирармиканман? Мен югуриб олдинга ўтдим ва тобут дастасини қўлга олдим. Бошқаларга имкон бермай , йўлда давом этавердим. Шу пайт тагин рўпарамда ўша қайсар Илҳом милиса пайдо бўлди: “Ака, уят бўлади. Ўзингизни оғир тутинг! Бошқаларни савобдан бенасиб қолдирманг!”

Ҳамма жойда тартиб сақланишини яхши кўрадиган собиқ миршаб шунда устакорлик билан куч ишлатишга ўтди. Олдимда тушиб мени орқага сурабошлади ва тобутга елка қўйди. Бўйи мендан узун бўлгани сабаб, ташқари чиқиб қолдим. Аммо мен ҳам осонлик билан жон берадиганлардан эмасдим. Тобутнинг орқа дастасига елка қўйдим. Илҳом милиса бу ерга ҳам етиб келди ва мени чиқариб юборди.

Қабрга қўйишда ўзим тушаман деб мўлжаллаган эдим, аммо мени у ердан қайтиб чиқариш қийин бўлишидан хавотир тортди чамаси, оқсоқол бунга ҳам монелик қилди. Найимбекка имлади ва у мендан олдин қабрга тушди.

Жамики умидларим, куч-қувватим, идрок-у, тасаввурим,

қўйингки, буду-шудимдан жудо бўлиб, ҳолсизланиб қолган эдим. Шу боис, қайтишда йиғидан кўзлари қизариб кетган икки кичик ўғлим иккала қўлтиғимга кириб, менга мадаккор бўлишди

Одамлар шошилиш олдига интилишар, биз эса қўлмаклар устидаги юпқа музларни бирин-кетин синдириб, аста-секин қадам босардик.

Бу дунёда ҳеч кимга ишонмай қўйган эдим. Фақатгина Яратганга ишониш ва фақат унга, унинг ўзига сиғиниш муқаддас бурчим эканлигига дилдан имон келтирардим! Эндиликда рўзгор деб аталадиган оғир араванинг юкини якка ўзим тортишим, болаларимни бошини силаб вояга етказишим зарурлигини, бунинг учун эса фақат Оллоҳгагина таянишим мумкинлигини ўйлардим.

Одамлардан ортда қолиб кетмаслик учун қадамимни тезлаштирдим.

Тамом